

revista arhivelor

ANUL LIV
VOL. XXXIX
Nr.

Apare de patru ori pe an

Redacția : București, Bd. Gheorghe Gheorghiu-Dej nr. 29, sect. VI

Telefon : 13.37.77

CUPRINS

	Pag.
I. GAL — Realizări și perspective în Arhivele Statului	3
70 DE ANI DE LA MAREA RĂSCOALĂ DIN 1907	
* * * — Mărturii documentare	8
AL. MATEI — „TRIBUNA” și răscoala din 1907	19
GH. MATEI , D. MIOC — Documente inedite privind	
răscoalele țărănești din 1900	26
V. NETEA — Un memoriu inedit al lui Eugen Brote în preajma	
răscoalei din 1907	33
CENTENARUL INDEPENDENȚEI ROMÂNIEI	
A. STAN — Adunările Obștești ale principatelor române în lupta	
pentru apărarea autonomiei statale (1831—1848)	40
C. VELICHI — România și mișcarea de eliberare a popoarelor	
din Balcani (1866—1876)	47
R. VASILE — Problema obținerii independenței României în	
raportele diplomatice franceze din anii 1866—1877	54
B. MARINESCU — Anglia și neatîrnarea politică a României	
100 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI C. MOISIL	
E. POȘTĂRIȚĂ — Preocupări ale lui Constantin Moisil pentru	
dezvoltarea rețelei Arhivelor Statului și îmbogățirea patri-	
moniului	76
AL. MATEI — Constantin Moisil și înființarea la Cluj a Direc-	
țiunii Arhivelor Statului pentru Transilvania	78
A. H. GOLIMAS — Constantin Moisil ctitor al numismaticei	
științifice românești	79
D. BERINDEI — Constantin Moisil și Comisla de Heraldică a	
României	81
M. DOGARU — Contribuția lui Constantin Moisil la dezvoltarea	
sigilografiei românești	82
ȘT. HURMUZACHE — Constantin Moisil și Revista Arhivelor	
I. BURLACU — Constantin Moisil și Școala de Arhivistică	84
V. Z. TEODORESCU — Constantin Moisil și Muzeul Arhivelor	
EL. DIMA — Contribuția lui Constantin Moisil la îmbogățirea	
patriimoniului bibliotecilor Arhivelor Statului	85
Z. PETRE — Constantin Moisil în memoria familiei	87
ACHIZIȚII NOI	
* * * — Documente achiziționate de Arhivele Statului în	
anul 1976	90
PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII	
S. RACOVICANU — Tematica informațiilor referitoare la țara	
noastră cuprinse în Arhivele belgiene	93
VIATA ȘTIINȚIFICĂ	
M. DOGARU, EL. DIMA — Sesiuni științifice vîlcene	103
C. LUNGU — Sedința comemorativă dedicată de Academia	
Română centenarului nașterii lui C. Moisil	104
BIBLIOGRAFIE	
E. STÎNGACIU, M. SPIRIDONEANU, GR. PLOIEȘTEANU —	
Războiul pentru independența României 1877—1878. Bibliografie	
de cercetare	106
AL. MATEI — Bibliografia operei prof. A. Sacerdoțeanu II.	108

CONSILIUL DE CONDUCERE

Ioana Burlacu, Nicolae Chipurici,
Alecseia Andone, Vasile Arimia,
Dan Berindei, Iulian Cîrțină,
Florin Constantiniu, Mihail Guboglu,
Ștefan Hurmuzache — președinte,
Gheorghe Ilie, Radu Ionescu,
Dumitru Ivănescu, Radu Manolescu,
Alexandru Matei, Nicolae Mocioiu,
Oprea Florea, Maria Pivulescu,
Emilia Poștăriță, Ioan Ranca,
Maria Soveja, Mioara Tudorică.

COLEGIUL DE REDACȚIE

Ioana Burlacu, Nicolae Chipurici,
Ștefan Hurmuzache — redactor șef,
Dumitru Ivănescu, Alexandru Matei,
Nicolae Mocioiu, Maria Pivulescu,
Emilia Poștăriță, Ioan Ranca,
Maria Soveja, Mioara Tudorică.

Redactor : Mioara TUDORICĂ
Secretar de redacție :
Corneliu LUNGU

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Revista Arhivelor

Anul LIV
Vol. XXXIX

P.50.259/1977

BUCUREȘTI, 1977

Nr. 1

REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE ÎN ARHIVELE STATULUI

IONEL GAL

În opera de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare spre comunism, preocupările pentru dezvoltarea bazei tehnico-materiale, pentru adâncirea democrației sînt indisolubil îmbrinate cu cele privind educarea omului nou, de formare și dezvoltare a conștiinței socialiste, de aceasta depinzînd în măsură decisivă participarea activă și responsabilă a maselor la înfăptuirea politicii partidului.

În lumina acestor cerințe dobîndește o deosebită importanță „Programul de măsuri elaborat de C.C. al P.C.R. pentru aplicarea hotărîrilor Congresului al XI-lea al partidului și ale Congresului educației politice și al culturii socialiste în domeniul muncii ideologice, politice și cultural-educative”, program menit să ridice pe un plan superior activitatea de educare a maselor, să-i confere acesteia un dezvoltat spirit revoluționar, o viziune unitară, atotcuprinzătoare, capabilă să asigure pregătirea întregului popor prin muncă și pentru muncă, în vederea ancorării puternice a activității ideologice în realitățile social-economice.

Așa cum se știe, partidul situează constant în centrul activității educative grija pentru cunoașterea propriului nostru trecut, spre a putea pași pe calea viitorului cu perspectivele confirmate de experiența dobîndită. Cunoașterea aprofundată și exactă a trecutului istoric este necesară nu numai pentru a cinsti cum se cuvine înfăptuirile înaintașilor, ci mai ales pentru a trage învățămintele ce se impun și a înțelege necesitatea continuării tradițiilor înaintate, pentru a cultiva nobilele idei ale înaltei răspunderi pentru progresul multilateral al societății noastre.

În acest context, Direcției generale a Arhivelor Statului îi revin sarcini deosebit de importante legate de păstrarea, completarea și valorificarea Fondului Arhivistice Național, în scopul cunoașterii și interpretării științifice, conform adevărilor obiective, a trecutului

istoric al poporului nostru, intensificării și îmbogățirii continue a educației patriotice a maselor.

În anul 1976 DGAS a continuat acțiunea de completare a bazei documentare a Arhivelor Statului, preluînd importante cantități de documente de la organizațiile socialiste, culte, muzee, biblioteci și de la persoane fizice. În această perioadă a fost preluată o cantitate de documente egală cu cea preluată în 15 ani înainte de apariția modificărilor decretului 472/1971. Subliniem valoarea deosebită a unor documente care aduc informații cu privire la evoluția relațiilor feudale pe teritoriul țărilor române, lupta maselor pentru eliberarea socială și națională, anul revoluționar 1848, Unirea Transilvaniei cu România, dezvoltarea învățămîntului românesc, a vieții culturale, continuitatea și preponderența populației românești în provinciile istorice românești, lupta împotriva dominației străine pentru neatîrnare și independență ș.a.

În acțiunea de completare și îmbogățire a bazei documentare se înscrie și activitatea de depistare și cercetare în Arhivele din alte țări a noi mărturii documentare referitoare la istoria țării noastre și la relațiile sale cu statele europene, în contextul principalelor evenimente politice desfășurate pe plan internațional. Această acțiune a avut ca rezultat aducerea în țară a numeroase microfilme care cuprind importante informații documentare ce completează Fondul Arhivistice Național și îmbogățesc baza documentară a istoriografiei noastre, ilustrînd momente însemnate din istoria poporului român. Ele aduc știri, uneori inedite, referitoare la relațiile economice, politice și spirituale dintre cele trei țări române, înfăptuirea primei uniri a țărilor române sub Mihai Viteazul, dominația străină asupra țărilor române și lupta poporului împotriva acesteia, răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan, situația Principatelor în timpul războaielor ruso-turce, răpirea unor părți ale teritoriului național săvîrșită de marile imperii vecine, revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, revoluția burghezo-democrată din 1848 în țările române. De asemenea, documentele relevă aspecte importante privind Unirea Principatelor, cucerirea și consolidarea inde-

pendenței de stat, mișcarea de eliberare națională a românilor din Transilvania și din alte teritorii românești, participarea țării noastre la primul război mondial și desăvîrșirea unității naționale în 1918. Alte documente oglindesc dezvoltarea mișcării revoluționare, lupta clasei muncitoare condusă de P.C.R. pentru dreptate socială și eliberare națională, mișcarea de rezistență împotriva fascismului și a ocupației germane, înfăptuirea și însemnătatea insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste din august 1944.

Paralel cu activitatea de îmbogățire a fondurilor și colecțiilor de documente, de păstrare și conservare a lor în condiții cât mai bune, Arhivele Statului au fost preocupate în permanență de valorificarea superioară a documentelor de arhivă. Pe această linie s-au folosit forme și metode variate pentru a răspunde în mod adecvat necesității de sprijinire a cercetării științifice cu noi date și informații ce pot contribui la elucidarea unor teze esențiale privind vechimea și continuitatea neîntreruptă a civilizației, durate de-a lungul mileniilor pe teritoriul țării noastre, precum și la intensificarea și îmbogățirea continuă a educației patriotice a publicului larg, dezvoltarea la acesta a sentimentului de dragoste fierbinte față de viitorul României socialiste.

Puse la dispoziția cercetătorilor prin sălile de studiu ale Direcției generale, bogatele fonduri și colecții arhivistice, păstrate în depozitele noastre, precum și microfilmele și xerografiile de pe documentele din străinătate, au fost cercetate în cursul anului 1976 de numeroși cercetători. Aceștia li s-au pus la dispoziție un număr de 69.103 dosare, 14.141 documente și 52.660 cadre microfilm și xerografii.

În vederea unei informări operative a celor interesați asupra documentelor nou intrate în depozitele noastre s-a grăbit procesul de inventariere a lor, în cursul acestui an. Tot în sprijinul informării cercetătorilor au fost tipărite trei lucrări de specialitate arhivistică de mare utilitate pentru cunoașterea conținutului fondurilor și colecțiilor deținute de Arhivele Statului din Bacău, Dolj și municipiul București și sînt în curs de definitivare încă trei asemenea instrumente la Filialele Vilcea, Constanța și Direcția Arhivelor Centrale.

În cadrul aceleiași acțiuni se înscrie noua rubrică inaugurată de „Revista Arhivelor“, in-

titulată „Achiziții noi“. În cadrul ei fiecare filială își prezintă cele mai valoroase fonduri, colecții sau documente recent introduse în circuitul științific.

Pe baza documentelor cercetate în sălile de studiu ale Arhivelor Statului s-au elaborat și publicat sau sînt în curs de elaborare importante lucrări monografice, sinteze istorice, ediții de documente, studii și articole întocmite de specialiști din cadrul Arhivelor Statului sau de la alte instituții de cercetare.

Din lucrările redactate în cursul acestui an, o importanță deosebită o prezintă ediția de documente în patru volume „Războiul pentru cucerirea independenței României, 1877—1878“. Rezultat al unei ample acțiuni de depistare a materialului documentar referitor la marele proces istoric care a fost lupta pentru dobîndirea independenței, prezenta ediție, cuprinzînd documente păstrate în marile depozite de arhivă și biblioteci din țară, în arhivele și bibliotecile din 13 țări, articole din presa românească și străină, amplifică în mod simțitor problematica informației din sursele cunoscute pînă acum, dar mai ales, adîncesc unele din aspectele luptei pentru independență. De asemenea, permite corelări de fapte și evenimente dintr-o perspectivă mai largă, îngăduie cunoașterea în profunzime a caracterului popular și național al participării României la războiul din 1877—1878.

O altă temă care a stat în atenția Arhivelor Statului în acest an se referă la marea Răscoală a țăranilor din 1907. În această idee, Filiala Ilfov a întocmit o ediție de documente privind desfășurarea și eoul răscoalei în fostele județe Vlașca și Ilfov, iar în colaborare cu Academia de Științe Istorice și Social-Politice, se va edita o culegere de documente privind acest important eveniment.

Activitatea editorială a Arhivelor Statului cuprinde, pe lîngă instrumentele de informare științifică, volume de documente și monografii istorice, lucrări de interpretare, de larg interes pentru istoriografia națională. Ele reflectă momente importante din lupta poporului nostru pentru independență evidențiind, totodată, personalitatea unor domnitori patrioți: Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș sau pun în valoare scrieri românești vechi, ce dovedesc comunitatea fondului cultural din țările române încă de la începutul secolului al XV-lea.

Pentru a veni în sprijinul pregătirii profesionale a arhiviștilor cît și al dezvoltării cercetării științifice în domeniul științelor auxiliare ale istoriei s-a pregătit editarea tratatului de paleografie româno-slavă al profesorului D. P. Bogdan, iar în vederea popularizării tezaurului istoric al țării a fost tipărit un album de documente intitulat „Din tezaurul Arhivelor“, ce înmănunchează reproduceri, alb-negru și color după cele mai sugestive piese arhivistice.

Valorificînd, în complexitatea lor, documentele din Fondul Arhivistic Național, numai în anul 1976 Arhivele Statului au participat cu un număr mare de comunicări la sesiuni științifice, au organizat în colaborare cu alte instituții expoziții și simpozioane, au colaborat la realizarea a 186 emisiuni de radio și televiziune, s-au scris 366 articole în presa centrală și locală, lărgind astfel sfera formelor și mijloacelor de valorificare și popularizare a tezaurului arhivistic național. În acest mod, Arhivele Statului au constituit o prezență activă în frontul ideologic și științific național, aducîndu-și o contribuție substanțială la aniversarea evenimentelor și personalităților de seamă din istoria poporului român.

După cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntul rostit la Plenara Comitetului Central al P.C.R. din 14 aprilie a.c., anul 1977 va fi marcat de aniversarea centenarului independenței de stat a României „moment epocal în istoria poporului nostru“ care „trebuie sărbătorit în mod corespunzător“.

Pentru aceasta, pe lîngă cele patru volume de documente, se vor adăuga două numere omagiale ale „Revistei Arhivelor“, un film documentar, numeroase expoziții, simpozioane, sesiuni de comunicări științifice, articole în presă, emisiuni la radio și televiziune, toate menite să sublinieze, prin modalitățile specifice formelor folosite, semnificația cuceririi independenței naționale.

De asemenea, aniversarea a 70 de ani de la marea răscoală din 1907 va fi marcată de o suită de manifestări care vor evidenția rolul deosebit jucat de țărănime, ca principală forță socială a poporului nostru, participarea sa activă la luptele pentru dreptate națională și socială, pentru independență. În cursul anului 1977 acestor aniversări li se alătură și altele, în cadrul cărora amintim împlinirea a 30 de ani de la Proclamarea Republicii.

Tot în acest an se va pregăti sărbătorirea a 60 de ani de la desăvîrșirea formării statului național unitar român din 1918, prin realizarea unei activități largi de investigare a fondurilor și colecțiilor arhivistice și depistarea documentelor menite să ilustreze permanența luptei pentru unitate a românilor.

Direcția generală a Arhivelor Statului s-a preocupat, totodată, de perfecționarea și modernizarea Arhivelor prin asimilarea noilor mijloace tehnico-științifice în activitatea de păstrare, conservare și valorificare a documentelor, pe principiul folosirii cît mai largi a datelor furnizate de cercetarea științifică și tehnică contemporană.

Orientarea activității noastre spre noi forme de protecție și valorificare a documentelor s-a realizat într-o strînsă și continuă colaborare a specialiștilor din Arhive cu personalități sau instituții de cercetare de înaltă competență, din alte sectoare de activitate. S-au inițiat, astfel, studii pentru întocmirea documentațiilor tehnice și a proiectelor în vederea proiectării, amplasării și executării construcțiilor care să asigure protecția documentelor împotriva tuturor factorilor de degradare.

Activitatea de restaurare a documentelor s-a dezvoltat în ultimul an, ajungîndu-se la o capacitate de 200.000 documente restaurate, ceea ce reprezintă o creștere de circa 35% față de anul 1970. Un aspect important al acestei probleme îl constituie folosirea unei instalații de restaurare rapidă a documentelor cu text nevalabil, creîndu-se posibilitatea mecanizării acestei activități care necesita pînă în prezent un mare volum de muncă manuală.

Depozitele de arhivă au fost dotate cu mobilier și mijloace de protecție de concepție proprie, care asigură conservarea în condiții superioare a fondurilor și colecțiilor de documente.

O atenție deosebită a fost acordată dezvoltării tehnicilor reprografice pe calea microfilmării, fotografierii, facsimilării sau xerografierii documentelor în scopul protejării documentelor originale.

A fost, de asemenea, continuată prelucrarea informațiilor arhivistice în vederea introducerii lor în calculatorul electronic, conform programului SARIAS. Regăsirile tematice efectuate pînă în prezent demonstrează multiplele

posibilități de valorificare a informațiilor, rapiditatea cu care ele se pot furniza beneficiarului și numărul relevant de documente pentru o temă de cercetare.

Procesul de modernizare a arhivelor a făcut obiectul unei largi sesiuni științifice organizate de DGAS împreună cu Consiliul Național pentru Știință și Tehnologie, în care cercetători și specialiști de autoritate au susținut comunicări și referate cu privire la procedeele de conservare, restaurare și microfilmare a documentelor și la folosirea sistemelor informaționale în activitatea arhivistică. Lucrările sesiunii au fost însumate în volumul „Știința și tehnica în arhive”.

De asemenea, rezultatele obținute de Arhivele Statului pe linia introducerii științei și tehnicii în arhive au constituit obiectul filmului documentar color „Restaurarea și conservarea documentelor de arhivă”.

În anul 1976 au avut loc două manifestări internaționale de prestigiu: „A V-a Consfătuire a conducătorilor de arhivă din țările socialiste” de la Ulan Bator (R. P. Mongolă) și „Al VIII-lea Congres Internațional al Arhivelor” de la Washington (S.U.A.).

La consfătuirea de la Ulan Bator s-au abordat probleme referitoare la relațiile dintre arhivele de stat și cele ale instituțiilor, utilizarea tehnicii moderne în arhivele de stat și dezvoltarea arhivisticii din R. P. Mongolă. Delegația română a avut o contribuție însemnată prin prezentarea a două intervenții: „Relațiile dintre arhivele de stat și arhivele instituțiilor” și „Aplicarea noilor mijloace tehnice în Arhivele Statului”.

O contribuție notabilă a avut-o delegația română participantă la cel de-al VIII-lea Congres Internațional al Arhivelor de la Washington, consacrat „Revoluției arhivistice a timpului nostru”, unde s-au pus în dezbatere următoarele teme: prearhivarea, tehnica arhivistică, accesul și folosirea precum și geoarhivistica. Activitatea delegației noastre a constatat din prezentarea intervenției referitoare la „Activitatea de prearhivare”, a premierei filmului „Restaurarea și conservarea documentelor de arhivă” și oferirea volumului de comunicări „Știința și tehnica în Arhive”, toate bucurându-se de aprecieri unanime. Menționăm că o copie a filmului a fost oferită Consiliului Internațional al Arhivelor, la rugămin-

tea acestuia, în folosul țărilor slab dezvoltate.

Arătăm, de asemenea, că șeful Direcției generale a Arhivelor Statului a fost ales în unanimitate ca membru al Comitetului Executiv al Consiliului Național al Arhivelor.

Activitatea desfășurată de Direcția Generală a Arhivelor Statului pe linia sprijinirii organizațiilor socialiste creatoare și deținătoare de arhivă, s-a confruntat cu cantitatea mare de documente și de arhivă în general, creată de organizațiile socialiste și celelalte organizații, ca urmare a dezvoltării societății noastre socialiste. Totodată, organizarea și păstrarea acestei enorme cantități de documente a necesitat o intensă muncă de îndrumare și control în scopul aplicării corecte a legislației în vigoare, pentru selecționarea cu mult simț de răspundere a genurilor de documente ce urmează a fi eliminate având termenii de păstrare expirați și care nu mai prezintă importanță pentru cercetarea științifică și activitatea practică.

Din analiza acestor date reiese grija conducătorilor ministerelor, instituțiilor centrale, întreprinderilor, de a lăsa posterității cele mai valoroase documente.

Pentru viitor, aplicarea sarcinilor ce ne revin din hotărârile de partid și de stat și a prevederilor legislației arhivistice constituie obiectivul central a cărui realizare, în cele mai bune condiții, trebuie să ducă la continua perfecționare a activității de conservare a Fondului Arhivistic Național, la cunoașterea temeinică a surselor de completare a tezaurului documentar din Arhivele Statului și la valorificarea superioară a acestuia, în scopuri științifice și cultural-educative.

Realizarea acestui obiectiv necesită modernizarea întregii noastre activități pe toate planurile, cunoașterea și apoi asigurarea bazei tehnico-materiale la nivelul cerințelor tehnicii actuale, care să permită transmiterea către generațiile viitoare a bogatei moșteniri istorico-culturale a poporului nostru.

Acest proces va include dezvoltarea activităților reprografice prin mărirea ritmului de microfilmare a documentelor și prin studierea posibilităților de utilizare a microimaginei în conservarea și valorificarea Fondului Arhivistic Național. Se va urmări posibilitatea trecerii documentelor cu termen de păstrare temporar pe alți suporti, în vederea reducerii spațiului de depozitare.

Paralel cu aceste activități se va avea în vedere trecerea la exploatarea sistemului SARIAS și extinderea lui la nivel național, la toate genurile de documente, în scopul valorificării superioare a resurselor de informații naționale. Se va studia posibilitatea corelării sistemului nostru de teaurizare și regăsire a informațiilor cu sistemele internaționale din cadrul UNESCO.

În perspectiva anilor care urmează se preconizează studierea posibilităților de folosire a circuitelor de televiziune pentru transmiterea la distanță a imaginii documentelor în vederea modernizării metodelor de cercetare la sălile de studiu.

În același timp vom aborda problema realizării de hîrtie și cerneluri de mare rezistență în timp pentru elaborarea documentelor contemporane.

Cantitatea mare de documente, deosebit de valoroase privind trecutul istoric al poporului nostru, aflate în Arhivele străine, încă nestudiate, impun în continuare o cercetare sistematică a lor.

Perfecționarea continuă a pregătirii politico-ideologice și profesionale a întregului aparat, folosirea lui cît mai deplină, ne va permite asigurarea acestor obiective, înscriindu-ne astfel în dinamica revelatoare a progresului pe care îl înregistrează țara noastră pe drumul dezvoltării multilaterale.

70 DE ANI DE LA MAREA RĂSCOALĂ DIN 1907

MĂRTURII DOCUMENTARE

Răscoala din primăvara anului 1907 a constituit prin amploare, prin durată și intensitatea ei ca și prin aria de răspindire corolarul frământărilor seculare ale țărănimii pentru pământ și libertate, împotriva asupririi sociale.

Marea ridicare la luptă a țărănimii de acum 70 de ani ni se înfățișează astăzi, în etapa făuririi multilaterale a socialismului, prin semnificația și urmările sale firești, social-economice și politice, ca cea mai importantă afirmare a țărănimii în epoca modernă.

Lărgirea bazei documentare a Arhivelor Statului, în ultima perioadă de timp, prin aplicarea prevederilor legislației arhivistice actuale, a creat posibilitatea de a oferi istoriografiei noastre noi izvoare istorice, care vin să adăunească aspecte mai puțin cunoscute și, totodată, să îmbogățească documentația legată de acest eveniment.

Rod al unei cercetări atente a specialiștilor din Arhive, mărturiile documentare pe care le dăm publicității*, reprezentând un număr restrâns din multitudinea celor aflate în diferite fonduri și colecții, contribuie prin tematica și conținutul lor, la cunoașterea amplului și complexului tablou al răscoalei din 1907.

Studierea lor permite reliefarea cauzelor profunde care au declanșat-o și a unor aspecte ale desfășurării răscoalei într-o serie de județe. Remarcăm, astfel, programele de revendicări ale țăranilor, ce cuprindeau, pe lângă revendicările de ordin economic, îndeobște cunoscute, în care lipsa pământului ocupa locul principal și prevederi cu caracter politic și social, cum sînt cele prin care cereau egalitatea la alegerea deputaților și scutirea răsculaților de a fi condamnați. Aprinderea scînteii răscoalei s-a datorat și acțiunilor inițiate de intelectualitatea menită să ridice nivelul de cultură al țărănimii. Măsurile preconizate de autoritățile administrative pentru interzicerea răspîndirii broșurii „Către săteni” scrisă de Vasile M. Kogălniceanu, deși severe, nu sînt de natură să stăvilească receptivitatea celor cărora le era adresată. Remarcăm, totodată, activitatea cercului socialist „România muncitoare” care reușise să antreneze o parte

A P E L

Colegi și frați.

Față de împrejurările grele prin care trece neamul nostru, vă rugăm pe toți cu stăruință să lăsați de-o parte orice ură, ambiție sau interes personal și să împiedecați cu orice preț să se mai verse o singură picătură de sânge românesc, fiindcă de acum dreptate se va face.

Porniți, fie-care după cum puteți, prin orașele și satele din județul vostru și încercați să potoliți furia, de altfel dreaptă, a neuit asupriților noștri țărani și convingeți-i că acum vor obține prin liniște și numai prin liniște, dreptate și apărare, căci tot ce este curat și neprihănit în țara aceasta, e cu dărușii și luptă pentru câștigarea drepturilor lor.

Gândiți-vă că în aceste momente de grea cumpănă, aceasta și numai aceasta este datoria voastră, aceasta este acțiunea ce o începem și noi în județul nostru. Întova, acesta e singurul mijloc de a face să înceteze varsarea sîngelui nevinovat al acelor, care în culmea desnađăjdii au voit mai bine să moară de glorie, de cît de foame.

Elevii liceului „COȘBĂNĂȘ”, Bărlad.

a studenților și elevilor din diferite licee în acțiuni de sprijinire a țărănimii. Influența pe care tineretul o exercita asupra sătenilor și ideile pe care acesta le răspîndea au determinat Ministerul Instrucțiunii să ia măsuri energice în vederea stărnirii acestui proces.

Semnificativă ne apare analiza asupra cauzelor care au provocat răscoala, cuprinsă în ordonanțele și actele de acuzare emise de tribunalele din București, Argeș și din alte localități cu prilejul judecării participanților sau instigatorilor la răscoală.

Documentele prezentate relevă aspecte ale desfășurării răscoalei într-o serie de județe: Ilfov, Olt, Vlașca, intensitatea ei și mijloacele folosite de țărani în manifestarea protestului lor față de orînduiri nedrepte. Actele eminate de la organele centrale și locale ale administrației de stat cuprind, pe lângă relatarea desfășurării evenimentelor într-o serie de localități, modul de organizare a rezistenței țărănimii. Cererile repetate ale autorităților

* Documentele au fost depistate de Mircea Dumitriu muzeograf principal la Muzeul de istorie al R. S. România (doc. 4) și de arhiviștii: Cernat Lucică (doc. 3), Cristina Dinu (doc. 17) Dumitru Zaharia (doc. 12) Alexandru Duță (doc. 16) Sanda Racoviceanu (doc. 11) Florina Ranca (doc. 10) și fotocopile după documente, Violeta Sima (doc. 1, 14, 15) Manole Vasile (doc. 2, 5, 7, 8, 9, 13).

A P E L

MOTIUNE

Considerând că arenzile sunt o anomalie socială și că rolul intermediarilor este condamnat prin însăși natura lucrurilor; considerând că singurul raport firesc este acela care se stabilește direct între proprietar și muncitor;

Considerând că proprietatea imobiliară rurală are prin esență ei o valoare socială și că marile proprietari nu pot usa liber de ea în detrimentul națiunii;

Considerând că intenția legiuitorilor, care au oprit stabilirea strănilor la sate, a fost tocmai de a evita contactul între populațiunea noastră rurală și străinii, contact, care s'a dovedit a fi fatal pentru noi:

STUDENTIMEA UNIVERSITĂȚII CERE GUVERNELOR

1) Să ia imediat și energice măsuri ca, clasa arendașilor să dispară ca o pată rușinoasă din viața acestui neam; iar moșile să fie închinate de a dreptul obștelor sătești;

2) Să se schimbe legea învoielilor agricole dându-se dreptul țăranilor de a se putea bucura de munca lor;

3) Să se oprească așezarea strănilor la sate sub orice formă și condițiuni;

Tot de odată Studentimea universitară considerând strânsă legătura dintre problemele economice și politice, își propune ca ideal nestrămutat lupta și pregătirea opinii publice, pentru acordarea votului universal, direct, secret, tuturor cetățenilor români.

Toate aceste cereri studentimea le va apăra cu toată energia de care e capabilă și la mijloace violente va răspunde prin violență.

Votată de studentimea universitară în întrunirea studentească din 4 Martie 1907 Sala „Dacia” București.

STUDENTIMEA UNIVERSITĂȚII DIN CAPITALĂ

locale de a se trimite armată în comunele răsculate sau în cele unde se bănuia că vor izbucni mișcări, dovedesc amploarea acțiunilor țărănești.

Pentru semnificația răscoalei pe plan politic și pentru modul de desfășurare a ei menționăm însemnările zilnice ale gânditorului progresist Vintilă C. A. Rosetti.

Un alt aspect oglindit documentar se referă la măsurile energice luate de autoritățile administrative și militare în vederea reprimării răscoalei țărănești. Corespondența purtată între acestea, pe tot parcursul desfășurării răscoalei este relevantă în dezvoltarea metodelor și a intensității reprimării ei.

Procese organizate în timpul și după înăbușirea răscoalei, numărul mare de inculpați chemați în fața instanțelor de judecată și al celor deținuți, constituie încă o dovadă a profunzimii rădăcinilor din care a izvorât precum și a ariei largi de răspândire. Astfel înăbușirea răscoalei a căpătat un caracter organizat.

ROMÂNII,

Țărani din județele Borcea, Rădăuți, Iași și din tot Nordul Moldovei — ajunși în sate de foamă — minciuni necărmătoare de slăz lor mizerabilă. — tot ce au datorita de a veghea asupra intereselor acestei țări, au lăsat, mai ales în ultimul timp, ca trăsura străbună să acapareze toate moștile și acuma stăpân pe pământ, vor să a de și înmărmăta populația noastră rurală.

Satele Moldovei au fost inundate de străini, cari fără să fie întrebați de unde vin și ce scopuri urmăresc, au deieat exploatarea sâtelor noastre.

Țărani lipiți de ogorul strămoșesc cer pământ de muncă cu alată și îndepărtarea din mijlocul lor a noilor proprietari, cari vor să le joștea lor.

ROMÂNII,

Armata a fost trimisă să înștească pe rebeli (12) țărani (122). Măscărie de la 1888 și 89, aducele vârsat la sfârșit, omorurile de la Cursul Căpăței și alte localități, sunt ocazionate pentru a fi mure de ochi român cu dorul pentru neamul și țara lui.

Studentimea universitară conștientă de dreptatea punerii și blândetei țărani români promitează tuturor acestor mure și declarații va lupta din răspuneri, dacă murele de alba data se vor repeta și până și dacă nu se va da dreptate țăranilor cele sfârșite ale sâtelor.

Să nu uităm, că țărani într-o țară, unde toți românii au drepturile lor și nu înțelegem, de ce clasa cea mai însemnată a acestei țări, să fie astfel nesocotită.

Să vegheăm cu toții și să ne facem datoria de buni Români și cetățeni de ordine.

Studentimea Universitară

Ecoul puternic pe care răscoala l-a avut încă de la izbucnirea ei, atât în țară cât și peste hotare, este ilustrat, în grupajul de față prin raportul ministrului Belgiei la Viena, care prezenta consecințele nefaste ale răscoalei pentru țările vecine.

Flacăra vie a răscoalei, ce a cuprins în sfera ei și participarea directă a muncitorilor precum și acțiunile de solidarizare cu muncitorii ogoarelor, s-a menținut nu numai în conștiința lor ci și în acțiunile organizate în anii următori (doc. nr. 17).

Răscoala țăranimii române din primăvara anului 1907 ocupă un loc distinct în istoria poporului nostru, alături de lupta seculară desfășurată de acesta pentru libertate națională și dreptate socială.

1

1907 martie 9, (Cimpulung-Muscel). Ordinul Prefectului județului Muscel către inspectorii comunali pentru a lua măsuri în vederea înlăturării efectelor broșurii „Către săteni”, scrisă de Vasile M. Kogălniceanu.

1234

D-lor Inspectori Comunali,

Nr. 1187

1907 martie 9

D-nu Ministru de Interne ne comunică prin ordinul nr. 10695 din 2 curent informațiunea ce are, că printre populațiunea satelor s-a introdus o broșură intitulată „Către săteni”, scrisă de dl. Vasile M. Ko-

gălniceanu, și care, deși are aparența de a se face apel la unirea locuitorilor pentru ca în mod pașnic să dobândească pământ, izlazuri, votul universal etc., totuși, dată fiind naivitatea sătenilor și interpretarea greșită ce pot ei da acestei publicații, broșura în chestiune poate tulbura spiritele populației rurale și a fi astfel dăunătoare ordinii publice.

Punându-vă dar în cunoștință de cele ce preced, am onoare a vă invita să aveți o continuă și serioasă priveghere și să faceți a se paraliza efectele broșurii D-lui V. M. Kogălniceanu spre a feri populația rurală de a cădea victimă unor cuvinte a căror greutate nu o poate cântări și cărora li se dă un înțeles eronat.

Veți proceda în această privință cu prudență și tact pentru ca măsurile ce veți lua să producă efectul dorit. De asemenea, veți priveghea de aproape mișcările de pe la sate spre a vedea scopul și de spre orice veți constata să ne țineți în curent, raportându-ne și de rezultatul măsurilor dv. cu privire la broșura de care este vorba.

Arh. St. Argeș, fond Prefectura județului Muscel, dosar 64/1907—1908, f. 2, concept.

2

1907 martie 11. Proces-verbal încheiat de locuitorii comunei Stănești, plasa Dunărea, județul Vlașca cu ocazia alegerii comitetului țărănesc în care și expun programul de revendicări.

Proces-verbal

Astăzi 11 martie anul 1907 duminică ora 2 p.m.

Noi locuitorii țărani din comuna Stănești, plasa Dunărea, județul Vlașca, adunăți sub cerul liber pe valea Fîntîninelor din fața școlii de copii, luând în dez-

bateri situațiunea politică și economică a țărănimii din țară și din localitate, ne unim spre a lupta alături de comitetul țărănesc din București adunat la 5 septembrie 1906 în sala Opler și pentru conducerea acestei mișcări alegem ca comitet care va intra în legătură cu cel din București, pe următoarele persoane: Tudor Nicolau, Petre Ghizdăreanu, Anghel O. Frincu, Nedea C. Roșu și Stancu Castravete, toți din comuna Stănești, care va lupta pentru următoarele puncte:

1. De a se da pământ țăranilor într-un mod omenesc, fără camătă și grele robii.

2. Înființarea casei rurale, ca guvernul să ne dea ajutorul bănesc pentru a cumpăra moșii și a le arenda fie de la stat sau particulari.

3. Modificarea legii tocmelilor agricole în modul ca proprietarii să dea țăranilor 2/3 din moșia sa spre a se munci de țărani cu preț convenabil și cu dijmă de patru una (adică două țăranului și una proprietarului și nimic).

4. Moșile Statului, Eforie și cele proprietărești să se arendeze numai la țărani, nu și la alte persoane străine.

5. Votul universal.

6. Pînă la regularizarea prin legi a celor de mai sus, intervenția guvernului între adendași și țărani pentru învoielii agricole mai dulci și într-un mod mai omenesc, fără cămătări și speculație din partea arendașilor și a proprietarilor.

Pentru care am încheiat prezentul proces-verbal subscris de noi cei prezenți, iar ca secretar al Comitetului se numește dl. Th. Nicolau.

1907 martie 11

(Urmează 37 iscălituri)

Arhiva I.S.I.S.P., fond 52, dosar 33/1907, f. 33, orig.

ANUL VI. Seria II. No. 5.
10 Bani Numărul
18 MARTIE 1907

România

Muncitoare

ABONAMENTUL

1 an în bani Lei 8	1 an în afară Lei 12
6 luni " " 4	6 luni " " 6
3 luni " " 2	3 luni " " 3

ORGANUL PARTIDULUI SOCIAL-DEMOCRAT și al SINDICATELOR UNITE

APARE JOIA ȘI DUMINECA

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA

BUCUREȘTI, STR. PLATA ANZEL No. 26

TELEFON 26 72

Se acceptă subscripția cu rețut - la vouchere 20 k

COMEMORAREA RĂSCOALELOR

MARELE MEETING DIN SALA DACIA

După cum se știe, Partidul social-democrat a chemat duminică 14 martie cor. pe muncitorii și cetățenii Capitalei să ia parte la intrarea publică din Sala Dacia.

Scopul acestei întruniri a fost pe de o parte să se înfăptuiască guvernarea liberă și să se asigure în primăvara anului 1907 peste 250 de țărani, iar pe de altă parte să se discute toate celelalte evenimente la ordinea zilei și asupra cărora Partidul social-democrat a ținut să-și spună cuvîntul.

Înch dala orole 1, grupe de muncitori și cetățeni încep să populeze sala iar pe la orele 4, din cauza enormei mulțimi, a fost nevoie să se deschidă o a doua intrare în curtea sălii.

Amintindu-se de revoltele de la 1888, apoi de cele din Olt de la 1900 și de la Gura Galiei: Armata română s-a tras de la 1877, nimeni gloriu contra dispozițiilor din afară, dar a tras mii de glorioși încontra propriilor fii ai țării.

Dar ceavă s-a petrecut în 1907 întrec în crăpătură și feroceitate tot ce s-ar putea închipui. Păcătoarele în mod unanim cum au fost nașterea răscălelor din cauza agitațiilor antisemite și instigărilor guvernului liberal.

Descrie crimele făptuite de armata în martie 1907 și produce indignare povestirilor diferitelor scene de sâmbătărie ce s-au petrecut atunci. (Publicul din sala murmură)

Discursul d-lui C. Gheorghian

Spune că liberalii sînt aceia cari au distrus vechiul meșteșug socialist și tot ei sînt aceia cari au organizat răscălele din 1907. Ei au ales ca principal țap ispasitor pe V. Kogălniceanu, s-a găsit însă un jivăitor intercu, cu caracter înalt, Toma Drăgu, care a dat la livadă familiile ce s-au pus la cale.

Amata necesitatea votului universal, a contenciosului, care a fost desființat, pentru ca arbitrajul guvernamental să nu mai aibă nimeni frîn și nici o mângâie.

Discursul tov. I. C. Frimu

La noi s-a arădat ideea că în țara noastră singurii cari au drept la cuvînt sînt cei din clasa muncitoare. Muncitorii sînt accotici cu simplul contribuabil, cu tributarii toleranți. Partidul socialist vine să facă o secolă nouă. El spune tuturor muncitorilor că ei sînt cetățeni cari au dreptul să-și spună cuvîntul, să judece și să condamnă. Judecata adevarată nu se face cu uile închise, după conștința meșteșugului.

În același timp, amintirea și cetățenii Capitalii își au angajamentul să lupte pe toate căile posibile pentru a nemeri și pedepsi, fără nicio excepție pe totă area, pe un muncitor socialist 13,000 de lei pe țară și totuși gloriu contra condamnării soldaților din Stănești, cerînd grație nău la pînă în libertate.

În re privește Guvernarea Administrativă, cetățenii și muncitorii capitalii protestează întruora desființării acestei instituții, care stăruie arbitrarul administrației.

Consecuența protestelor împotriva muncitorilor sîntente a Curții de Apel, prin care trei cetățeni sînt condamnați în cel de al doilea închisoare, fiindcă interesează să apere libertățile publice, calitatea în prezența de adunări guvern liberă.

În în ce privește Lega Reprezentanți Democratice și Centrului Muncii, cei sînt angajamentul să lupte pentru ca din dreptul să fie tradusă în lege, nu doar din dreptul din cel de libertate.

3

1907 martie 11, Zimnicea. Cererea răsculaților din Zimnicea adresată căpitanului militar din localitate în care își expun condițiile de înțetare a ostilităților.

Domnule căpitane,

Subsemnații, în delegațiune, autorizați avem onoarea a supune la cunoștința domniei voastre următoarele dorințe ale locuitorilor țărani din Zimnicea și împrejurimi :

I. Cerem înaltului guvern a legifera de a ni se da nouă moșia Zimnicea și celelalte de prin împrejurimi și vom răspunde de plata arenzii după cum se va chibzui de guvern, garantându-se de Casa centrală a Băncilor populare.

II. Fiind timpul apropiat pentru ieșirea noastră la munca cimpului cerem să nu fim împiedicați de a face semănăturile trebuincioase spre a rămâne muritori de foame, ca în trecut, că semănând în pământ avem speranța de a culege și ne obligăm a ne supune legilor ce va face onor guvern în această direcție și să ni se dea cite atît pămînt după puțința brațelor fiecărui muncitor, atît de muncă cît și de pășunatul vitelor.

III. Cerem ca să fim cu toții egali la alegerea deputaților pe care-i trimitem în Cameră la facerea legilor țării noastre.

IV. Cerem ca să nu condamne nici unul din răsculați pentru devastările comise făgăduind să fim liniștiți de astăzi înainte că sintem deopotrivă.

Zimnicea, 11 martie 1907

Delegați :

I. Pirlivie

Nicolae I. Stăncioiu

Ion A. Bătrinu

Florea T. Suhăianu

Domniei sale, D-lui comandant al Forței militare Zimnicea.

Arh. St. Teleorman, fond Curtea cu jurați, dosar 23/1907, f. 350, orig.

4

1907 martie 12—iulie 11. Însemnări ale lui Vintilă C. A. Rosetti asupra desfășurării răscălele țărănești¹.

„Noul guvern. 1907, 12 martie. Răscălelele țărănești continuînd, guvernul a demisionat și s-a numit D. Sturdza, președinte și externe, I. Brătianu, interne; Morțun, lucrări publice; Haret, culte; Stelian, justiție; gl. Averescu, resbel, numit la 14, A. Carp, domenii; E. Costinescu, finanțe; Secretar la Interne C. Nicolaescu.

13 martie. Guvernul citit la Cameră manifestul și a fost autorizat să facă reduceri în buget și alte reforme.

14 martie. S-a dat ordin de reprimarea revoltei cu arme și s-a tras chiar cu tunuri.

¹ Activitatea politică și publicistică pe care a desfășurat-o Vintilă C. A. Rosetti, fiul cunoscutului om politic C. A. Rosetti, de-a-lungul aproape a patru decenii s-a înscris pe făgașul tradițiilor patriotice și progresiste ale gândirii social-politice din România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Vintilă C. A. Rosetti s-a numărat printre fondatorii revistei „Dacia viitoare”, editată la Paris de studenții revoluționari români care studiau în capitala Franței și al „Ligi culturale”, asociație patriotică înființată la București cu scopul de a spri-

jini lupta legitimă de realizare a unității politice a poporului român.

Continuînd tradițiile organului de presă al revoluției de la 1848 „Pruncul român” Vintilă C. A. Rosetti editează la București un ziar cu titlul omonim care apare de la 8/20 aprilie la 21 noiembrie/3 decembrie 1886.

După moartea tatălui său, Vintilă C. A. Rosetti preia funcția de director al ziarului „Românul” de la 27 martie 1885 la 16/28 noiembrie 1890 și între 3/15 martie 1892—3 februarie 1901.

Continuă să desfășoare o activitate susținută și în alte domenii ale vieții politice, administrative, economice și culturale. În anul 1888 îndeplinea funcția de consilier comunal al Bucureștiului, mai tirziu cea de primar ajutor sub președinția lui Pake Protopopescu. Vintilă C. A. Rosetti a fost membru al Comitetului teatrelor din Capitală și al Camerei de Comerț. S-a numărat printre membrii fondatori ai Ligi votului universal. În ianuarie 1895 este ales deputat de București. Timp de 15 ani, de la 20 februarie 1901 și pînă la încetarea sa din viață — 13/26 septembrie 1916 — Vintilă C. A. Rosetti a funcționat ca director general la „Monitorul Oficial” și la „Împreșimăria Statului”. Restrînsă ca întîndere opera sa cuprinde notabile pagini memorialistice: „Amintiri istorice, București, 1889” și ediții din lucrările lui C. A. Rosetti, Mircea și Maria C. A. Rosetti. Această latură a activității lui Vintilă C. A. Rosetti a adus, după cum apreciază un competent cercetător al vieții și operei lui C. A. Rosetti „... un netăgăduit serviciu istoriei și culturii noastre prin publicarea multora din ineditalele tatălui său” (Radu Pantazi, C. A. Rosetti, Gînditorul. Omul. Edit. politică, București, 1969, p. 13).

La o lună după intrarea României în primul război mondial alături de țările Antantei, Vintilă C. A. Rosetti încetează din viață la vîrsta de 64 de ani.

Însemnările făcute de Vintilă C. A. Rosetti în interval, martie—iulie 1907, pe care le dăm publicității, au fost achiziționate de la fiul acestuia, arheologul Dinu V. Rosetti, de Muzeul de istorie al R. S. României (inventariat la 2 martie 1972 sub nr. 18180). Aceste însemnări inedite sînt așternute cu un scris mărunț dar lizibil, în cea mai mare parte, pe 18 pagini numerotate de la 5 la 22 ale unui caiet de aritmetică (dimensiuni : 166 mm. lățime, 203 mm. lungime).

În cuprinsul documentului liniile punctate marchează paragrafele pe care autorul le-a rezervat unor chestiuni cu caracter strict familial, ce nu intră în tematica de față.

15 martie. Camera a votat lege prin care autoriză guvernul a declara starea de asediu în localitățile revoltate și s-a închis sesiunea.

17 martie. Eri poliția mi-a trimis o notă prin care anunță că lucrătorii tipografi se agită și că la 1 aprilie se vor pune în grevă dacă nu se menține adaosul în buget.

Buget. Seara, ministrul Brătianu mi-a telefonat această știre. După explicările mele mi-a spus că suma trebuie menținută și să mă duc imediat la ministrul de finanțe Costinescu. Am plecat la 7 seară și pînă la 8 i-am explicat situația și am obținut făgăduiala că nu se va atinge de bugetul nostru.

Răscălelele țărănești. Răscălelele țărănești par a se fi potolit puțin. La început, sub guvernul trecut, izbucniseră în nordul Moldovei și cum mare parte din arendași sînt evrei, se părea că au un caracter antisemit ceea ce face ca ziarele străine să strige în contra noastră. Întinzîndu-se în Muntenia au luat un caracter anarhic și au fost mult mai grave. Numeroși arendași și proprietari au fost maltrățați, unii chiar omorîți. S-au ars și devastat toate magazinele cu produse și dărmate case. Armata a trebuit să procedeze cu energie. Să se facă foc, distrugînd chiar sate întregi cu artileria.

Camera a autorizat guvernul să proclame la trebuință starea de asediu și rezerviștii au fost concentrați. De la Împreșimărie se cheamă 28 persoane, dar ministrul de resbel, în urma intervenției noastre îi a dispensat.

Noul guvern. De la 18 sîntem însă noi concentrați în Imprimerie. La sosirea noului guvern am stat pînă la 2½ noaptea și a doua zi m-am sculat la 7 dim. spre a lua dispozițiile cerute pentru *monitor* (subl. în text) și manifeste. La 12 a trebuit să scoatem un număr special cerut de vechiul guvern spre a promulga legea bugetară, întrebuințarea excedentului, deschiderea de credite, legea organizării corpului de адвоаці, citeva numiri, între care numirea secretarului general de la finanțe Căpitănescu cu Exarcu la bancă.

Înainte d-a apare decretul noului guvern fostul președinte al Consiliului G. Cantacuzino pe la 5 ore p.m. m-a chemat spre a se asigura că a avut acel necesar și a-și lua adio de la mine.

La 9 ore seara m-a chemat noul ministru Brătianu, spre a vedea decretale date pentru no. de la 13. Mi-a spus să le opresc pe toate pînă va avea timp să le revadă și să public în *monitor* numai decretul de numire al noului minister. Apoi pe la 1 noaptea mi-a dat proclamația guvernului care s-a pus în lucru și *Monitorul* s-a lucrat pînă la 4 dimineața, cînd a început tirajul pentru capitală, pentru județ, urmînd tirajul și a doua zi, cînd mi-a comunicat să scot un al doilea număr, no. 278 bis și tot data de 13 cu numiri de prefeți și secretarii generali. Spre ziuă mi-a trimis decretul numirii lui Averescu la reșel și alte decrete ce au întîrziat din nou apariția no. de la 14.

Legi excepționale. La 15 a apărut suspendarea imobilității funcționarilor administrației la Interne, culte și instrucțiune, autorizarea guvernului d-a putea să promulge mandatele consilierilor județeni și comunali și comisiilor interimare, puterea d-a suspenda aplicarea legilor circumscriptiilor comunale, la comune, plăși etc. La 16 apărut decretul de închiderea corpurilor legiuătoare.

Manifeste. La 13 am publicat 5 000 manifeste ale prefectului de Ilfov spre a le împărți în județ și 1 000 ale guvernului anunțînd reformele ce se vor face. La 17 un manifest al poliției și unul al guvernului, al guvernului (sic) pentru ordine. La 18, altul al guvernului cu starea revoltelor. Deci Duminică tipografia a lucrat pînă la 12 ore și apoi o echipă pînă la 5 ore a stat în permanență, în caz de trebuință.

Cu ajutorul imprimeriei. La 17 am fost din nou la Consiliul de miniștri spre a arăta manifestul poliției și vorbi de agitația lucrătorilor. Costinescu m-a autorizat categoric că nu se va face modificare în bugetul nostru. Pus un placard în tipografie făcînd aceasta cunoscut. Produs efect bun.

Muzeul de istorie al R. S. România, nr. 18.180. orig.

5

1907 martie 13/26, București. Telegrama Ministerului de Interne către prefecturile județelor Teleorman, Vlașca și Ilfov, privitoare la modul de cooperare cu comandantul diviziei a IV-a, generalul Crăiniceanu, pentru reprimarea răscoalei.

România

MINISTERUL DE INTERNE

Direcțiunea Administrațiunii Generale a Personalului și Poliției Generale

București 190.

Serviciul Poliției Generale și Statisticii
No. 13/3/907.

TELEGRAMA

D-lor prefeți ai județelor
Teleorman, Vlașca și Ilfov.

Conform înțelegerii luate cu Ministerul de Război, vă rog să aveți de normă că, cu începere de mîine, 14 c. să vă adresați pentru trupele de care veți avea nevoie d-lui general Crăiniceanu la București căruia îi veți indica localitățile răscolate, numărul aproximativ al răsculaților, de va fi posibil, direcția în

care operează, precum și numărul soldaților ce cereți, după aprecierea dv.

Orice cerere veți adresa d-lui general, o veți comunica și ministerului nostru.

Ministru Interne

ss. Ion I. C. Brătianu.

Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. (în continuare Arhiva I.S.I.S.P.) fond 52, dosar 4824/1907, f. 30, copie.

6

1907 martie 16, Slatina. Telegrama (prefectului județului Olt) către Ministerul de interne în care relatează desfășurarea răscoalei la Bărcănești, Cucuiești și alte comune, solicitînd trupe de artilerie.

Zi liberă Intr. Nr. 2317 0730/545/16 martie 1907

Ministerul de Interne București.

Aseară la comuna Vâlcele trupa atacat bandă, căzut 2 morți și 3 răniți, la Cucuiești artileria tras focuri asupra bandei care s-a risipit, incendii iscate la Păroși, Topana, Urși, Cîmpu Mare și Leleasca-Dobroteasa.

Față cu întinderea flagelului rog stăruitor a se lua măsuri. Nimic din infanterie ce avem la dispoziție fiind cu totul insuficientă, dimpotrivă rog a ne mai trimite cavalerie și artilerie fără care toată partea nordică a județului va fi distrusă.

Orice întîrziere dă loc la dezastru.

Arh. St. Slatina. fond Prefectura jud. Olt, dosar 34/1907, f. 81, copie.

7

1907 martie 17/30, Florești. Plîngerea țăranilor din comuna Florești, plasa Bolintinu din Vale, împotriva proprietarilor și arendașilor moșiilor din cuprinsul comunei, pentru nerespectarea prevederilor legii învoielilor agricole.

PREFECTURA JUDEȚ. ILFOV

5790 17 mar. 1907

Registratura generală

Domnule Prefect.

Subsemnații locuitori, adică întreaga obște a comunei Florești din plasa Bolintinu din Vale, județ Ilfov, ce cu onoare Domnia Voastră administrați, venim cu onoare a vă aduce la cunoștință următoarele : Este un timp foarte îndelungat adică timp de 15 ani, de cînd domnii proprietari și arendași de moșii în comuna noastră și alte comune vecine nu au depus nici un contract de învoielii agricole pentru diferite mușii ce le luăm în parte și care se descompun. Astfel nu ne dă mai mult de două pogoane pînă la trei la cei care avem vite trăgătoare. Iar la cei cu brațele numai unul și două pogoane pentru fiecare cap de familie care avea de la 5—10 copii în casă și care pogoane sînt numai de 16 pînă la 18 prăjini, în realitate lipsind la fiecare pogon de la 6—8 prăjini, iar cel care ni-l dă de seceră este de 30 prăjini la fiecare pogon, prin urmare dacă luăm 2 pogoane pămînt pentru cultivat porumb în parte cu d-nul proprietar sau arendaș de moșii în comuna noastră, îi mai facem și următoarea muncă. Cel cu vite secerăm pogon la pogon și cărat unde vîoeste domnia sa, îi facem una zi cu carul și cu doi oameni ai noștri la 2 pogoane, 5 zile cu brațele de fiecare pogon. 6 oca vechi de fasole la fiecare pogon. 25 de dovleci de fiecare pogon. 30 de snopi de cocenii la pogon, 20 de ouă de nume, una găină de fiecare pogon, și alta zis de nume, mai dăm și de Crăciun cîte un mușchi de porc iar de nume, cei care nu avem mușchi dăm cîte o găină, locurile ce luăm în parte ogoare făcute de d-lor toamna le facem arate, semănate

și grăbate, vitele ni le scrie acasă la noi de la 1 aprilie la fiecare an și le taxează să le plătim cu lei 12 de fiecare cap de vită și în realitate noi le ținem acasă, nedându-se nici un fel de izlăzuri și le plătim degeaba, de fiecare oale plătim lei 2 bani 50, iar de miel lei unul bani 25. Asemenea noi, cei cu brațele, din toate învoielile arătate aci mai muncim 6 prăjini pe deasupra acestor învoieli ca secerat și cărat griu, prin urmare venim cu plângere înaintea Domniei Voastre, Domnule Prefect, a vă milostivi și a ne scăpa de asemenea suferințe ce le purtăm asupra noastră din partea proprietarilor și arendașilor noștri, în fine nu mai putem trăi cu nici un preț, și de aceea nu face contracte agricole de muncile ce le facem în moștile sale, numai ca să ne ia și cămășile după noi, căci datorile nu le mai putem plăti către stat și Creditul agricol. Acestea le aducem la cunoștință Domniei Voastre pentru a lua măsurile cele ce credeți de cuviință a fi și noi improprietăți cu pământ după lege, ca să putem plăti și noi toate datorile către stat și Creditul agricol și alte dări, căci în altfel nu le mai putem plăti. Căci proprietarul nostru este bulgar turc de ne jupoale.

(Urmează 82 semnături prin punere de deget)

(Rezoluție) : 17.III.1907

Se vor invita domnii proprietari Marinescu și arendaș Danavici să se treacă pe la prefectură. La săteni le-am vorbit.

ss. indescifrabil

Arh. St. Ilfov, fond Prefectura județului Ilfov, dosar 33/1907, f. 191—192, orig.

8

1907 martie 17/30¹. Cererea arendașilor moșilor Prundu, Gostinari, Greaca și Flămînda, adresată Ministerului de Interne, prin care cer trimiterea de trupe în comunele respective, pentru a preveni răscoala țăranilor.

MINISTERUL DE INTERNE

Registratura generală

17 martie 1907

No. 2200

14 a 15/1907

Domnule Ministru

Subsemnații Louis Witzel și Corneliu Gîrleșteanu, arendași ai moșiei Prundu, Gostinari, Greaca și Flămînda vă aducem la cunoștință, rugîndu-vă a face să se ia măsuri, că în comunele Prundu, Gostinari și Greaca au început sătenii să se agite și le trebuiește foarte puțin ca să se răzvrătescă.

De aceea, Domnule ministru, binevoiti a ordona a se trimite soldați care să patruleze în sus-numitele comune, adică în Prundu, Gostinari și Greaca. Fără de aceste măsuri *sîntem siguri*, răscoala și devastările nu vor întîrzi mult.

Primiți, vă rugăm, D-le Ministru, asigurarea distinse noastre considerațiuni.

Louis Witzel

C. Gîrleșteanu

D-sale Domnului Ministru de Interne — București

¹ e data de înregistrare a cererii la Ministerul de Interne.

Arhiva I.S.I.S.P., fond 52, dosar 4826/1907, f. 23, orig.

9

(1907 martie 20/aprilie) 2, Giurgiu. Telegrama Prefecturii județului Vlașca, adresată Ministerului de Interne, prin care comunică măsurile luate împotriva participanților la răscoală.

c o p i e

TELEGRAMĂ TRANZITATĂ

Din Giurgiu No. 53 cl. s. cuv. 90 data 2 ora 5,30 min. S.

Transmisă ... data ... ora ... din ...

Ministru Interne Buc.

Trupele aflate în județ continuă a face cercetări, arestînd pe instigatorii și capii răzvrătiților și sprîjinind aducerea înapoi a produselor furate. Pretutindeni domnește liniștea cea mai perfectă. Am convocat și astăzi a avut loc la prefectură o consfătuire la care au luat parte aproape toți proprietarii și arendașii din județ. Toți au fost unanimi în a mulțumi guvernului de măsurile energice luate și vă roagă ca, sub aceeași energie, să fie protegiți pentru a se putea strînge produsele risipite.

Prefect Vlașca Ghica
01900

(Insemnare) : Cos. Sturdza, Averescu, Minister Interne și Palat.

Arhiva I.S.I.S.P., fond 52, dosar 4839/1907, f. 60, copie.

10

1907 martie 27, București. Raportul inspectorului I. Valaori către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice în care prezintă concluziile asupra cercetărilor făcute într-o serie de licee în legătură cu răspîndirea de manifeste cu caracter socialist¹.

Ministerul Cultelor

și Instrucțiunii Publice

București 24 martie 1907

Inspectoratul general

al Învățămîntului Secundar

N.B. — La răspuns se va arăta

Domnule Ministru,

Potrivit rezoluțiunii depusă pe alăturatul raport al Direcțiunii liceului Matei Basarab nr. 149, am procedat la o cercetare atît la numitul liceu cit și la celelalte licee și gimnazii din București precum și la liceul Codreanu din Bîrlad, asupra următoarelor puncte :

I. În cite licee și gimnazii din capitală au fost introduse asemenea manifeste și de unde provin ele ;

II. Apelul elevilor liceului Codreanu din Bîrlad.

Cercetarea la liceele și la gimnaziile din București am făcut-o în zilele de 19, 20 și 21 martie iar la liceul din Bîrlad în ziua de 22 martie. Și rezultatul acestei cercetări am onoare a vi-l consemna în prezentul raport.

I

1. La liceul Matei Basarab am chemat, fiind de față și d. director, cite un elev din cei mai buni, din fiecare clasă și am cerut să-mi spună tot ceea ce știau cu privire la manifestele no. 1, 2, 3 și cinci. Mai întîi am întrebat pe elevul I. Niculescu¹ din clasa VIII modernă, în privința manifestului nr. 1. El mi-a mărturisit că, în seara zilei de 14 martie, miercuri, întîlnise pe drum pe asistentul Zuckermann¹ din secțiunea III-a (condusă de d. dr. Edelleanu) a Institutului de geologie de pe lingă Ministerul domeniilor, și că, deoarece el nu citise de mai multe zile nici un ziar (fusesse chemat la recrutare), întrebuse pe numitul asistent, pe care îl cunoștea mai de mult, despre cele ce se petreceau în țară : atunci Zuckermann a scos acest manifest și i l-a dat zîcînd : „citește”. Întrebîndu-l din nou, dacă i-a dat vr-un alt manifest și dacă știe, de unde a dobîndit Zuckermann manifestul nr. 1 mi-a răspuns că nu știe nimic. Cu toate acestea am crezut că este de datoria mea să mă interez mai de aproape despre acest asistent. În adevăr, în ziua de 23 martie m-am dus la „Institutul de geologie” unde am întrebat pe d. Murgoci, șeful secțiunii II (a agrogeologiei) a ace-

¹ Raportul conține și rezoluția lui Spiru Haret în calitate de ministru al cultelor și instrucțiunii publice prin care ordonă măsuri pentru înlăturarea eventualelor abuzuri.

luași Institutul, care informându-se de la un alt asistent *Porucic*¹ tot de la acest Institut, a aflat că Zuckermann stă totdeauna foarte retras la orice discuțiune, dar că pentru cei de la „România muncitoare” are o deosebită considerațiune. Și se prea poate ca Zuckermann să frecventeze chiar acest cerc, căci, a zis *Porucic*, a fost întrebate odată de Z. dacă merge la „România muncitoare”. Și cum *Porucic* i-a răspuns că nu mai merge, deși alta se ducea, Z. atunci i-a zis: „he! acolo sînt oameni de treabă”. Cuvintele acestea mă fac și pe mine să presupun că Zuckermann nu este străin de cercul României muncitoare.

Manifestul nr. 2 a fost dat elevului *Borș Eugen*, din cl. a VI-a modernă pe calea Victoriei, duminică seara 11 martie, de către cine, nu-și mai aduce aminte, pe cînd mergea la Ateneu, la conferința d. *Aslan*.

Manifestele nr. 3 și 5 i-au fost date elevului *Arhiri Constantin* din clasa II modernă, la Ateneu, în timpul conferinței d. *Aslan*, de către doi domni, care păreau a fi studenți.

Cu ocaziunea cercetării mele, însă, la acest liceu am găsit la elevi și alte manifeste (nr. 6, 7, 8) dintre care manifeste no. 6 și 7 (identice cu cele nr. 3, 5) au fost date elevului *Enescu Atanase*, din clasa VIII reală, tot la Ateneu și tot cu ocaziunea conferinței d. *Aslan* de către doi domni, care păreau a fi studenți, iar manifestul nr. 8 (identice cu cel nr. 1) a fost dat elevului *Borș Eugen*, din clasa VI modernă de către studentul *Moroșanu*, pedagog al „Institutului Macovei” ca să-l citească.

Manifestul nr. 9 a fost dat d. profesor *Banu* de către elevul *Mihăilescu O. Stelian*, din clasa V modernă. Am chemat pe acest elev și întrebându-l de unde îl are manifestul acesta, mi-a spus că sim-băta seara, 17 martie, pe cînd era cu elevul *Bîrsan Voicu*, din clasa IV a gimnaziului *Cantemir*, a văzut pe strădă în fața bisericii Sft. Gheorghe, un copil de 7 ani, cu acest manifest. Și pentru că d. *Banu* le spusese că orice manifeste vor găsi să i le aducă lui, el a luat manifestul din mîna copilului, fără însă să-l întrebe de unde îl avea. Și elevul *Bîrsan Voicu* mi-a mărturisit același lucru în privința acestui manifest.

Manifestul acesta este, precum se vede, o operă socialistă, poate a celor de la „România muncitoare”, unde a și fost împărțit (așa mi-a mărturisit elevul *Măcelaru* din clasa VI a liceului *Mihai Viteazul*), căci pe lângă țărani (fig. m.) se găsește și un meseriaș (fig. n.). Figurile din acest manifest sînt tipărite pe cale litografică, iar textul este tipărit separat pe cale tipografică. Să se observe (fig. C) că avem a face cu un costum catolic, iar intr-una din miini nu vedem o cruce, ca la preoții noștri ci altceva. Nici costumul deputatului (fig. e) nu poate fi românesc; și chiar costumul sergentului (fig. l) nu pare a fi românesc; sergenții noștri au pelerine lungi, iar nu scurte ca în această figură. Avem deci a face cu un tablou pe care l-a avut cineva și apoi l-a adaptat. Se poate să fi fost tipărit manifestul acesta chiar aici, căci textul românesc este prea corect ca limbă și ortografie. Întrebînd la o tipografie am aflat că a la putut fi tipărit sau la tipografia „Speranța” (a lui Țăranu) sau la „Adevărul”.

2. La gimnaziul „Șincai” n-am găsit nici un manifest. Elevii cei mai buni și serioși pe care i-am întrebat mi-au spus că printre elevii acestui gimnaziu n-a circulat nici un manifest.

3. La liceul „Mihai Viteazul” așisderea, elevii cei mai buni din cele 4 clase superioare m-au asigurat că a circulat printre cîțiva elevi un singur manifest, adică manifestul nr. 5. Elevul *Măcelaru* însă, despre care a fost vorba mai sus mi-a dat unele informații pe care le socotesc demne de a fi relevante în acest raport:

a) că în timpul „jubileului” cînd au venit mulți țărani și preoți în București a fost împărțită la Ateneu, unde se întruniseră cu toții, o broșură intitulată: „Patruzeci de ani de sărăcie, de robie și rușine” la țărani și preoți s-a dat gratis.

b) că la „România muncitoare” unde a fost și el odată de curiozitate, sînt mulți studenți, între care unul Șerbănescu, Stăicu etc.; mai mult

încă, sînt unii care au vorbit chiar cum este studentul *St. Bujor* (?)

c) că centrul socialismului este liceul din Ploiești. 4. La gimnaziul „Cantemir” am aflat în timpul cercetării mele, că au circulat, de asemenea, manifestele nr. 3, 5 în clasa IV, aduse de elevul *Ioan Grigore*, din aceeași clasă, căruia i-au fost date pe calea Victoriei. A mai circulat printre elevii clasei IV și manifestul nr. 9 adus fiind în clasă de către elevul *Enescu Nicolae*. Întrebînd pe acest elev de unde l-a avut (căci l-a pierdut) mi-a răspuns că l-a găsit pe strada Polonă. Cum însă informațiile pe care mi le-a dat nu se potriveau de loc cu ceea ce a spus colegului său *Bîrsan Voicu* (cl. IV) că adică l-a găsit în buzunarul hainei gazdei sale, *Arabela Mateescu*, am rugat pe d. director să insiste pe lângă elevul acesta, ca să afle adevărul.

5. La liceul „Lazăr”, de asemenea, au circulat unele manifeste, aceasta am aflat-o cu ocaziunea cercetării mele. S-au găsit într-o bancă din cl. IV intr-una din zile vreo 12 exemplare din manifestul no. 5 de către unii dintre elevii acestei clase, pe care întrebîndu-i dacă știu de unde și de către cine au fost aduse, mi-au răspuns, că nu pot să-mi spună nimic. Presupun că au fost introduse în clasă sau de vreun elev, sau de vreun servitor, în schimbul citorva gologani sau de vreun student dintr-aceia care frecventează seara biblioteca acestui liceu.

6. La liceul „St. Sava” n-au circulat asemenea manifeste; așa mi-au mărturisit toți elevii serioși pe care i-am întrebant. Singurul manifest care s-a găsit aici a fost trimis la minister.

Cercetarea la liceul „Codreanu” după cum am spus mai sus, am făcut-o joi 22 martie. Dar înainte de a arăta informațiile pe care le-am cules aici, este bine, cred, să dau mai înainte oarecare lămuriri. Impresiunea pe care am căpătat-o este, că elevii acestui liceu (cei mai mulți aproape sînt fii de țărani) joacă în *Birlad* același rol, pe care îl joacă în București studenții. Ei sînt în legătură cu țărani și nu de puține ori țărani. Întîlnind pe elevii acestui liceu le ziceau: „cînd vă puneți în capul nostru” (Aceste cuvinte mi-au fost comunicate de către elevii *Slobozeanu* (cl. VIII) și *Butureanu* (cl. V). Ei au o mare influență asupra țăranilor. Și au ajuns pînă acolo încît au îndrăznit să îndemne pe soldați să nu tragă în contra țăranilor și cînd soldații s-au luat după el, au luat-o la fugă. Unul dintre ei, *Sturza*, fiul fostului președinte al tribunalului *Tutova*, a putut chiar împreună cu *Paros*, polițaiul orașului, să risipească pe țărani, care erau strîși în piața Sf. Ilie cu ocaziunea tulburărilor.

Elevul *Sturza*, de ale cărui isprăvi profesorii liceului își dau bine seama, este conducătorul elevilor. Dar influența elevilor acestui liceu este tot așa de mare și asupra mahalagiilor din *Birlad*. Iar dacă în timpul revoltelor în satele dinprejurul *Birladului* n-au fost revolte, aceasta se datorește, în mare parte elevilor, după cum mi s-a spus, căci ei văzînd pericolul și știînd de cîtă influență se bucură printre țărani și mahalagii au început să-i sfătuiască să stea liniștiți.

Dar „apelul” (no. 4) ?

El a fost compus de elevii *Sturza* (cl. VII), *Epure* (cl. VIII), *Negrescu* (cl. VII), *Galîn* (cl. VIII) și alții și iată anume cu ce ocaziune: elevii au ziseră și citiseră în jurnale, că în alte orașe (în Galați, Bacău, Vaslui) elevii liceului aveau voie să se ducă prin sate, ca să potolească pe țărani. Atunci s-au hotărît să facă și ei același lucru. De aceea au cerut chiar de la directorul liceului să le permită a pune în aplicare următoarele două puncte:

1. să le permită să meargă prin sate să potolească pe țărani și

2. să le permită să trimită un apel la direcțiunile tuturor liceelor și gimnaziilor din țară.

Primul punct nu l-a admis Direcțiunea. Al doilea punct însă, da. Așa că, Direcțiunea a avut cunoștință de acest apel, mai mult însă Direcțiunea a și corectat cîteva fraze ale „apelului” elevilor.

Manifeste printre elevii acestui liceu n-au circulat. Numai elevul *Slobozeanu* (din clasa VIII) mi-a spus că lui i-a dat studenții în litere, *Corciorescu* două manifeste, unul care conține desideratele studenților universitare (nr. 10) iar celălalt era un manifest al

¹ Subl. în text.

cercului „România muncitoare”. Primul mi l-a dat, pe celălalt însă nu, căci nu știe ce a făcut cu el. Dar își mai aducea aminte de câteva cuvinte din acest manifest. Ele sunau cam astfel: „Această cauză legându-ne de muncitorul plugar, meseriași aderează la mișcarea lor...” (s.) România muncitoare (să se vadă nr. 10 verso).

Din această cercetare pe care am făcut-o la liceele și la gimnaziile din capitală, precum și la liceul din Birlad, mi-am format convingerea: 1. că ar trebui să se ia, cit mai repede, măsurile cele mai stricte contra „cercului România muncitoare” care, prin ideile care se propagă aici, are o influență dezastruoasă asupra unei părți din tineretul nostru universitar, iar studenții, la rindul lor, caută prin toate mijloacele sau să atragă în acest cerc pe elevii de liceu, sau să-i facă să admită ideile ce le urmăresc membrii acestui cerc. Elevul Măcelaru (cl. VI, liceul Mihai Viteazul) mi-a spus că sint mulți elevi care iau parte la adunările acestui cerc; 2. studenții care funcționează ca pedagogi fie la liceele statului, fie la școlile particulare sint de cele mai multe ori aceia care au o influență rea asupra elevilor din licee, cu care vin în contact; ei sint aceia care le introduc în capul elevilor fîl de fel de idei socialiste. Prin urmare și contra acestor studenți ar trebui să se ia măsuri: direcțiunile tuturor școalelor fie publice, fie particulare trebuie să fie de acum înainte cit se poate mai mult atente la alegerea studenților, care vor dori să devină pedagogi; 3. ar trebui să se atragă în mod deosebit atențiunea tuturor directorilor școalelor statului asupra faptului că ei sint datori să se intereseze de aproape, dacă gazdele unde stau elevii acestor școale îndeplinesc condițiunile cerute pentru a putea primi elevi în gazdă.

Inspector,
I. Valaori

Arh. St. Buc., fond Ministerul instrucțiunii, dosar 1991/1907, p. 41. 42. orig.

11

1907 martie 27. Raportul trimis de ministrul Belgiei la Viena, Borchgrave, Ministerului de Externe belgian cu privire la răscoala din 1907.

Revolte agraire en

Roumanie.

Vienne la 27 Mars 1907.

Monsieur le Baron.

Les événements qui se passent depuis une semaine en Roumanie, spécialement sur les frontières de l'Autriche et de la Hongrie ne manquent pas de préoccuper l'opinion publique de la Monarchie. On craint la contagion pour la Bukovine.

La *Correspondance Politique* publie un article reproduit par le *Fremdenblatt*, d'après lequel l'intervention du Ministre d'Autriche Hongrie à Bucharest, a eu pour conséquence l'adoption de toutes les mesures énergiques nécessaires.

On ne doit cependant pas se faire d'illusion, il faudra quelque temps pour maîtriser le soulèvement, car il ne s'agit pas d'une simple révolte de paysans, mais d'un mouvement social très étendu qui comprend les éléments mécontents de toutes les classes. Le mouvement commence à se répandre dans d'autres parties de la Roumanie. On espère que le Cabinet Sturdza aura l'attitude nécessaire.

Ce qui frappe à Vienne, c'est que les désordres ont éclaté sans „qu'aucune fumée ait précédé l'incendie” sans qu'aucun indice soit venu révéler l'état des esprits ni les préparatifs de la jacquerie.

Son Excellence
Monsieur le Baron de Favereau
Ministre des Affaires Étrangères

— Bruxelles —

Au Ballplatz on m'a dit confidentiellement que la Ministère Conservateur avait été au dessous de sa tâche: „qu'il n'avait rien su empêcher” n'ayant rien vu.”

Veillez agréer, Monsieur le Baron
l'assurance de ma plus haute considération.
Borchgrave.

TRADUCERE:

Legăția Belgiei
Revolta agrară din România 1907 martie 27, Viena.

Domnule baron,

Evenimentele care se petrec de o săptămână în România, în special la granițele Austriei și Ungariei, nu lasă indiferentă opinia publică din monarhie. Se tem să nu se contamineze și Bucovina.

Correspondance Politique publică un articol, reprodus de *Fremdenblatt*, potrivit căruia intervenția ministrului Austro-Ungariei la București a avut drept consecințe adoptarea tuturor măsurilor energice necesare.

Nu trebuie totuși să se facă iluzii, mai trebuie să treacă timp pentru a înăbuși răscoala întrucât nu este vorba de o simplă revoltă de țărani, ci de o mișcare socială foarte întinsă care cuprinde elementele nemulțumite din toate clasele.

Mișcarea începe să se răspândească și în alte părți din România. Se speră că guvernul Sturdza va avea atitudinea necesară.

Ceea ce frapază la Viena este că tulburările au izbucnit fără „ca fumul să fie precedat de foc”, fără ca nici un indiciu să dea la iveală starea de spirit sau pregătirile răscoalei.

La Ballplatz mi s-a spus în mod confidențial că guvernul conservator fusese sub sarcina sa „că nu știuse nimic și nu văzuse nimic”.

Primiți vă rog domnule baron asigurarea
înaltei mele considerații

Borchgrave.

Excelenței sale, Domnului baron de Favereau, ministru al Afacerilor Străine — Bruxelles

Arh. St. Buc., Colecția microfilme Belgia, rola 26, c. 329 (Ministère des Affaires Étrangères et du Commerce Extérieur, *Correspondance Politique* — *Légations Autriches*, vol. 74, doc. 16) orig. limba franceză

12

(1907 martie, Bacău). Adresa colonelului Aslan, comandantul Garnizoanei Bacău prin care aduce la cunoștința prefectului județului acțiunile elevilor de la liceul din localitate, în rindul țăranilor.

Copie de pe adresa d-lui comandant al Garnizoanei Bacău, înaintată în original acestei direcțiuni de prefectura jud. Bacău.

Domnule prefect,

Atitudinea elevilor din liceul local este dacă nu primejdioasă dar cel puțin surprinzătoare pentru niște tineri a căror unică preocupare ar trebui să fie studiile.

Mi s-a semnalat că la trecerea trenurilor militare prin gara Bacău, acești tineri întreabă pe soldați ce au în cartusiere și că îi îndeamnă să nu tragă asupra țăranilor răsculați.

Prin oraș zilnic văd pe acești tineri amestecați în grupurile de țărani, vorbind cu ei și dindu-le probabil aceleași sfaturi nepatriotice ca și soldaților. Cred că ar fi nimerit, în împrejurările de față să binevoim a atrage atenția d-lui director al liceului asupra atitudinii elevilor săi, pentru a-i îndemna să-și schimbe atitudinea și a se îndeletnici cu studiul, pentru care nu întrebuintează, desigur, mult timp, deoarece îi văd mai toată ziua pe stradă citind jurnale.

Primiți, vă rog, d-le prefect asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Comandantul Garnizoanei
Colonel (ss) Aslan

Arh. St. Bacău, fond Liceul „G. Bacovia”, dosar 1/1907, f. 155, copie.

13

1907 mai 15/28, Giurgiu. Telegrama procurorului Tribunalului județului Vlașca, adresată Ministerului de Justiție, prin care comunică numărul țăranelor arestați și deținuți pentru participare la răscoală.

MINISTERUL JUSTIȚIEI

14630 16 mai 1907

Registratura

TELEGRAMA

Prezentată la Giurgiu No. 451 cl. s. cuv. 42 gr. data 28/5 ora 6 m. 15 t. 190.

Sosită la data ora 6 m. 45 transmisă de

D-lui Ministru al Justiției — Buc.

Ordinul dv. nr. 8022 raportăm : în afacerea răscaloalelor țărănești din acest județ sînt implicați 378 indivizi, dintre care 327 arestați cu mandate și 51 deținuți și în curs de cercetare.

Sosit București
28 mai 1907

Procuror Vlașca
Ch. Alimănescu
nr. 2509

I
p. conformitate
ss. indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Ministerul Justiției, Direcția judiciară, dosar 15/1907, f. 135, orig.

14

1907 mai 17, Pitești. Ordonanță definitivă dată de Judecătorul Tribunalului Argeș, prin care se declară caz de urmărire împotriva unor locuitori din comuna Șerboieni pentru participare la răscoală.

Ordonanță definitivă
Nr. 52

Noi, Vasile Popescu, Jude Instructor pe lingă Trib. Argeș :

Avînd în vedere actele de procedură penală date contra lor : Stan Tatu, Ion Gh. Meraru, Ion G. Mircea, Soare Irimia, Ilie Elefterie Vlad, Gheorghe M. Ene, Ion T. Ciobanu, Stancu Micu, Ior I. Popescu, Marin Stoica, Ștefan Preda I. Ene, Nae Stoica Vasile, Apostol Marin, Marin T. Feraru, Marin Tucă, Enache Marin, Const. Enache Marin, Florea Ivan Neagoe, Grigore Georgescu, Marin Popescu, Pr. I. Șerboianu, Stan Bădescu, Marin D. Burtan, Ion Tatu, Ion Erenia, Marin Onofrie, Drăgan Stoica, Ivan Neagoe, Onofrie Popescu, Ilie N. Burcea, Badea Stan Albu, Stan I. Neacșu, D. Stancu St. Sava, Ioniță St. Albu, Ion I. Andrei, I. Ivan, Ilie I. Andrei și Gh. Ilie Dina, toți români majori afară de : Florea I. Neagoe, Badea St. Albu, Stan I. Neacșu, Dumitru Stancu Stan Sava și Ilie I. Andrei, care sînt minori, muncitori domiciliți în comuna Șerboiești deținuți în prevenție numai Stan Tatu, Marin Stoica, Ion G. Meraru, Ștefan Preda I. Ene, Nae Stoica Vasile, Apostol Marin, Ion Gh. Mircea, Gheorghe M. Ene, Marin T. Feraru, Ion T. Ciobanu, Stancu Micu, Marin Tucă, Enache Marin și Const. Ivan Neagoe.

Văzînd rechizitoriul introductiv nr. 1972/907, al Dlui Procuror local prin care a deschis acțiune publică contra celor dintîi nouă inculpați mai sus numiți pentru crima prevăzută și pedepsită de art. 81 c. penal iar contra celorlalți pentru crima prevăzută și pedepsită de art. 88 c. penal.

Avînd în vedere interogatoriile inculpaților. arătarile informatorilor și celelalte acte din dosarul cauzei :

Văzînd rechizitoriul definitiv nr. 3044/907 al dlui Procuror Local :

Expunem :

Primăvara anului 1907 va rămîne în analele Tării Românești cea mai dureroasă dar și cea mai însemnată epocă în mersul nostru evolutiv început

de aproape o jumătate de veac și accentuat atît de mult în ultimul timp.

Mișcarea țărănească, pornită din Nordul Moldovei, s-a coborît cu o iușală de necrezut peste Mîlcoi, a sărit două județe și a cuprins în citeva zile întreaga țară pînă la Porțile de Fier.

Manifestările ei n-au fost pretutindeni aceleași, căci pe cit timp în Moldova această mișcare a avut, cu puține excepțiuni, caracterul unei simple protestări, contra unei stări de lucruri ce nu mai putea dăinui. în Muntenia mișcarea a avut un caracter anarhic. condițiunile economico-sociale nefiînd aceleași.

Credem că părerea că această mișcare, în felul în care s-a manifestat, ar fi fost organizată de o mină criminală, trebuie înlăturată, căci nu e admisibil și nici posibil ca o prealabilă înțelegere să fi putut avea loc între un număr așa de mare de oameni și mai puțin încă, o concentrare de mijloace.

Ea n-a fost decît consecința ideii generale, a lipsei de pămînt și a proastei stări economice, efectul credinței că numai prin revoltă lucrurile se vor putea schimba.

O dovadă despre acestea, este că în unele părți mișcările țărănești au fost sporadice și prin contaminare.

Astfel, în comuna Șerboieni, acest județ, locuitorii, sub imperiul emoțiunii generale, care stăpînea țara de la un capăt la altul și ațîțați de către circumarul Ion I. Popescu s-au revoltat în ziua de 12 martie a.c. în frunte cu Ion G. Mircea, Ion Gh. Meraru, Stancu Micu și alții au mers la conacul moșiei ținută în arendă de H. Protopopa, au rupt gardul, au devastat cancelaria moșiei, distrugînd registrele și hîrțile, au luat din alimente și băutură și au dat foc la citeva șire de paie. Către seară, sosind armata în localitate, s-a făcut uz de arme, și astfel au căzut doi morți și cinci răniți, din care unul a încetat din viață, a doua zi. Ordinea odată restabilită s-au început cercetările.

Considerînd că din instrucțiunea făcută în cauză, s-a stabilit culpabilitatea numai a următorilor inculpați : Ion G. Meraru, Ion Gh. Mircea, Gheorghe M. Ene, Ion T. Ciobanu, Stancu Micu, Ilie Elefterie Vlad și Ion I. Popescu, care au îndemnat cu cuvîntul și cu fapta și Marin Stoica, Ștefan Preda I. Ene, Apostol Marin, Marin T. Feraru, Enache Marin, Grigore Georgescu, Soare Irimia și Const. Ivan Neagoe care au devastat și incendiat.

Dovezile care vin în sarcina numiților inculpați sînt :

1. Mărturisirile în parte ale inculpaților ; 2. arătările reciproce ale inculpaților și 3. arătările informatorilor : Slt. Bădulescu, Ion Mihai Ciobanu primarul comunei, Serg. Maj. Voicu Ion din Regimentul 28 Inf. și Const. Marin Necula din Șerboieni.

Considerînd că prin săvîrșirea faptelor mai sus descrise inculpați : Ion Gh. Meraru, Ion Gh. Mircea, Gh. M. Ene, Ion T. Ciobanu, Stancu Micu, Ilie Elefterie Vlad și Ion I. Popescu s-au făcut pasibili de penalitatea prevăzută la art. 81 c. penal : iar inculpații Marin Stoica, Ștefan Preda I. Ene, Apostol Marin, Marin T. Feraru, Enache Marin, Grigore Georgescu, Const. Ivan Neagoe și Soare Irimia s-au făcut pasibili de penalitatea prevăzută la art. 88 c. penal.

Contra celorlalți inculpați, urmează a se declara caz de neurmărire.

Pentru aceste motive :

În unire în parte cu rechizitoriul definitiv al Dlui Procuror Local și în virtutea art. 135 și 129 pr. penală.

Declaram :

Că există caz de urmărire contra lor : Ion Gh. Meraru, Ion Gh. Mircea, Gheorghe M. Ene, Ion T. Ciobanu, Stancu Micu, Ilie Elefterie Vlad, și Ion I. Popescu pentru crima prevăzută și pedepsită de art. 81 cod penal, iar Marin Stoica, Ștefan Preda I. Ene, Apostol Marin, Marin T. Feraru, Enache Marin, Grigore Georgescu, Const. Ivan Neagoe și Soare Irimia, pentru crima prevăzută și pedepsită de art. 88 c. penal ;

Că nu există caz de urmărire contra lor :

Stan Tatu, Nae Stoica Vasile, Marin Tucă, Con-

stantin Enache Marin, Marin Popescu, Pr. I. Șerbolianu, Stan Bădescu, Marin D. Burtan, I. Tatu. I. Eremia, M. Onofrie, Drăgan Stoica, Ivan Neagoe, Onofrie Popescu, Ilie N. Burcea, Badea Stan Albu, Stan I. Neacșu, D. Stancu St. Sava, Ioniță St. Albu, Ion I. Andrei, I. Ivan, Ilie I. Andrei și Gheorghe Ilie Dina și

Disponem :

Ca să fie puși imediat în libertate : Stan Tatu, Nae Stoica Vasile și Marin Țuca, dacă nu vor fi definiți pentru alte cauze.

Dosarul cauzei se va înainta dlui Procuror Local spre cele legale.

Data în Cabinetul nostru astăzi 17 mai 1907.

Jude Instructor ss. V. Popescu.

1907 mai 17

N. 407 Dlui Procuror Local a ordonat punerea în libertate a prev. Nr. Stoica Vasile și ceilalți. Nr. 1409 idem cu dosarul spre cele legale.

Arh. St. Argeș, fond Curtea cu Jurați Argeș, dosar 6/1907, f. 4—5, orig.

15

1907 iunie 4, (București). Act de acuzare dat de Curtea de Apel din București prin care declară un număr de 30 locuitori din comunele Lăunele de Jos și Ciomăgești, județul Argeș, vinovați de participare la răscoală și îi înaintază Curții cu jurați Argeș pentru a fi judecați.

Act de acuzare
Nr. 7162

Camera de punere sub acuzare, de pe lângă Curtea de Apel din București, prin deciziunea sa cu nr. 140 pronunțată în ziua de 1 iunie 1907, a declarat că este loc de a fi puși sub acuzare Dumitru Gh. Negru, Gheorghe Zuduluf, Ion Marin Crețu, Ion N. Popescu, Trașcă Ion Negru, Barbu Ion Negru, Dumitru Curiman zis Bărboiu, Dumitru Marinică, Vasile Florescu zis Tricuță, Marin I. Florea Rotaru, Ion D. Mihai zis Oneț Badea, Ion D. Niculae, Ion Toma Băbăruș, Gheorghe N. Trănești, Marin M. Vlad, Gheorghe M. Ghiță zis Căpitanul, Gheorghe R. Catrina Apostol, Ilie Mihai Grigore, Florea Șerban Boncea, Pătru Șerban Boncea, Nicolae Florea Dobre, Gheorghe Jianu zis Butuligoiu, Gheorghe Florea zis Băboiu, Ștefan Popescu zis Ștefan Ion Popa Niță, Ion Florea Tonea, Gheorghe Bălășoiu, Oprea Petre zis Petre P. Nica, Pătru Băboianu, Pătru Nica și Pătru Luca, majori, că au comis un atentat în contra liniștii statului, în scop de a săvârși omorul și jafuri într-unul sau mai multe sate sau orașe, în luna martie 1907 fapt prevăzut și penat de art. 81 c.p. și a ordonat trimiterea numiților înaintea Curții cu Jurați din Districtul Argeș spre a fi judecați conform legii.

Noi Procurorul General de pe lângă Curtea de Apel din București în executarea sus-zisei deciziuni și după o nouă examinare a actelor de procedură, expunem următoarele :

În luna martie 1907, atunci când vesela primăvară trebuia să îmbrace cu haina sa binefăcătoare cîmpul înverzit și când muncitorul plin de viașoie, trebuia să se dedea la lucrul pămîntului, principala sa îndelenețire, pentru a-și duce existența, atunci, un nor întunecos cuprinde întreg orizontul țării prevestind o groznică furtună, care nu a întârziat a se produce și ale cărei rezultate au fost o adîncă zdruncinare a temelii noastre sociale.

Populațiunea de la țară, care nutrește de mult idee că este oprămată de clasele superioare, și în special de proprietari și arendași, ascultînd sfaturile rău voitoare, care îi treceau pe la ureche, a apucat pe calea rătăcirii, care conduce la ruină, în loc să ia calea cea pașnică și plină de roade folositoare. Aprinși de dorul de răzbunare și călăuziți de pornirea de a face rău, locuitorii de la țară, pretutindeni, se adună în cete compacte și împunătoare și luînd focul într-o mină iar arma distru-

gătoare în alta, au pornit pe la conacele moșilor diferiților proprietari și arendași de pe la sate, ba în unele locuri au năvălit chiar în orașe și au distrus, incendiat și devastat tot ce au întîlnit în drumul lor. Știința acestei nenorocite mișcări țărănești s-a aprins întîi în Nordul Moldovei, de unde apoi a pornit și în scurt timp a cuprins întreaga țară pînă la Severin.

Județul Argeș, n-a fost nici el cruțat de o asemenea calamitate. Astfel, pe la jumătatea lunii lui martie, o ceată de locuitori, care terminaseră devastările lor în districtul Olț, a trecut în Argeș, s-a unit cu locuitorii comunelor pe unde treceau, între care figurează acuzații : Dumitru Gh. Negru, Gh. Zuduluf, Ion Marin Crețu, Ion N. Popescu, Trașcă Ion Negru, Barbu Ion Negru, Dumitru Curiman zis Bărboiu, Dumitru Marinică, Vasile Florescu zis Tricuță, Marin I. Florea Rotaru, Ion D. Mihai zis Oneț Badea, Ion D. Niculae, Mirică Bărboiu zis și Curiman Niculae, Ion Toma Băbăruș, Gh. N. Trănești, Marin M. Vlad, Gheorghe M. Ghiță zis Căpitanul, Gheorghe R. Catrina Apostol, Ilie Mihai Grigore, toți din comuna Lăunele de Jos, Florea Șerban Boncea, Pătru Șerban Boncea, Nicolae Florea Dobre, Gheorghe Jianu zis Butuligoiu, Gheorghe Florea zis Băboiu, Ștefan Popescu zis Ștefan Ion Popa Niță, Ion Florea Tonea, Gheorghe Bălășoiu, Oprea Petre zis Petre P. Nică, Pătru Băboianu, Pătru Nica și Pătru Luca din comuna Ciomăgești de Sus și au devastat distrugînd și incendiînd în comuna Lăunele de Jos, Ciomăgești de sus și Lăunele de Sus, conacurile moșilor și proprietățile lui Gh. Ionescu, Al. Alimănișteanu, Vasile Ropcea, Traian Ropcea, Aneta Negulescu, Georgică Dianu, Gh. Nedelcovici, General Dianu, Nae Negulescu și Nicu Drăulescu. În Lăunele de Jos acuzați Marin M. Vlad și Marin I. Florea Rotaru au tăiat și sîrmele telefonice.

Către seară, pe cînd se pregăteau ca să devasteze și alte proprietăți, sosind armata s-au luat măsuri de represiune trăgîndu-se focuri și astfel au fost împiedicați de la comiterea altor dezastre, fiind im-prăștiati. Din ciocnirea armatei cu răscoală au rezultat cinci morți și trei răniți dintre aceștia.

Faptele descrise se stabilesc în sarcina acuzaților arătați mai sus, din mărturisirile lor, din depunerile martorilor notați în josul acestui act și din actele dresate cu ocaziunea primelor cercetări ;

Prin urmare sînt acuzați :

Dumitru Gh. Negru, Gheorghe Zuduluf, Ion Marin Crețu, Ion N. Popescu, Trașcă Ion Negru, Barbu Ion Negru, Dumitru Curiman zis Bărboiu, Dumitru Marinică, Vasile Florescu zis Tricuță, Marin I. Florea Rotaru, Ion D. Mihai zis Oneț Badea, Ion D. Niculae, Mirică Bărboiu zis Curiman Niculae, Ion Toma Băbăruș, Gheorghe N. Trănești, Marin M. Vlad, Gheorghe M. Ghiță zis Căpitanul, Gheorghe R. Catrina Apostol, Ilie Mihai Grigore, Florea Șerban Boncea, Pătru Șerban Boncea, Nicolae Florea, Florea Dobre, Gheorghe Jianu zis Butuligoiu, Gheorghe Florea zis Băboiu, Ștefan Popescu zis Ștefan Ion Popa Niță, Ion Florea Tonea, Gheorghe Bălășoiu, Oprea Petre zis Petre P. Nica, Pătru Băboianu, Pătru Nica și Pătru Luca, majori că au comis un atentat în contra liniștii statului, în scop de a săvârși omoruri și jefuiri într-unul sau mai multe sate sau orașe, în luna martie 1907, fapt prevăzut și pedepsit de art. 81 cod penal.

Făcut azi 4 iunie 1907.

procuror general ss. indescifrabil

Se vor cita ca martori :

Florea Martin Sima, Maria P. D. Băcanu, Maria Fl. St. Dina, Eftimie I. P. Diaconu, Din I. Nică, Marin Limpezoiu, Dumitru Florea Grigore, Mihai N. Popescu, Dumitru Tudor Șerban Neacșu, Spirea Dumitru, Alex. Popescu, Stancu Blagne, Sandu G. Ghiță, C. Luca.

Procuror General
ss. indescifrabil

Arh. St. Argeș, fond Curtea cu Jurați Argeș, dosar 7/1907, f. 516—517, orig.

16

1907 octombrie 3 (Bucești). Raport al Parohiei rurale Diecheni din comuna Bucești, județul Tecuci către Protoieria Tecuci, cu privire la încercarea țăranilor răsculați din comunele Șerbănești, Liești și Bucești de a intra în comuna Tg. Iești la 13 martie 1907 și reprezentarea exercitată de armată.

REGATUL ROMÂNIEI 1907 luna octombrie 3
PAROHIA RURALA ROMÂNIA
DIECHENI PROTOIERIA JUD. TECUCI
COMUNA BUCESTI, Nr. 1237-6 octombrie 1907
JUD. TECUCI
Nr. 38

ONORABILE PĂRINTE,

La ordinul circular al Sfinției Voastre nr. 090, relativ la răscolarea țăranilor din primăvara a.c., cu respect vă comunic următoarele:

În cursul zilei de 13 martie expirat a.c. 1907, luni dimineață, cam de pe la ora 9-2 p.m. am observat trecind ca niciodată, pe șoseaua națională ce duce spre Iești mai multe grupuri de băiețândri cam de 14-15 ani, după care, la mici intervale, începu a curge nenumerate grupuri de oameni: holtei, însușări și bătrâni, de prin satele vecine, Șerbănești, Liești și Bucești, constituind un număr colosal de indivizi, calculat în mod aproximativ și fără exagerație de 3-4.000 suflete, care ajungând la bariera tirgului baricadat în timp de jur împrejur cu armată care oprișe cu desăvârșire toate comunicațiile, spre a nu putea străbate nimenia în el.

Din această cauză, acea imensă aglomerație de lume, somată de Comandantul armatei însărcinat cu menținerea ordinii pe atuncea, de a se retrage, fu nevoită de a staționa în fața armatei, pe teritoriul parohiei respective, megieș cu tirgul, pe șoseaua națională cu ambele ei zone laterale. În lătime ca 50 m și pe o lungime de 1½ km, plus curțile locuitorilor respectivi care erau tixite de lume.

Lucrul acesta m-a cam îngrijat, punându-mă în pozițiune a observa cu multă atențiune de la distanță toate mișcărilor violente ale acelei mulțimi străine, lipsită în totul și de primării lor respectivi și de conducătorii intelectuali, preoți și învățători.

Pe la ora 11 fix, se făcu a doua încercare de a intra cu zorul prin baionete în tirg dar fu(ră) respinși la distanță de un hectometru îndărăt. După aceasta se auzeau de la distanță alarme și se observau discuții aprinse între ei.

Pe la ora 12½ se auzi alarmă și des repetat de cornist retragerea... era a treia încercare de a pătrunde în Iești, dar și de astă dată au fost respinși de armată.

În urma celor petrecute, fui silit să mă duc la școală, unde am istorisit cele ce se petrecuse d-lui învățător respectiv, cu care imediat am și plecat la fața locului în mijlocul mulțimii, care era foarte iritată, spre a putea împăca spiritele agitate.

Odată ajunși acolo și unul și altul prin cuvinte blinde și povești solide, am reușit a-i domoli și a intra la vorbă cu dinșii.

Era ora 3 cînd m-am suit pe o movilă de pietriș — rezervă — de pe marginea șoselei, de unde am putut fi auzit de mulțimea căreia i-am arătat:

Că, pornirea lor cu scop răutăcios și intenționat de a pătrunde în tirg, a strica case, a sparge case, a jefui și fura bunul și avutul altuia, constituie o tentativă la averea străină, prevedere foarte greșită și aspru pedepsită de justiție pentru atari fapte criminale.

Că duhul rătăcirii de care sînt inspirați, nu e decît o uelțire a satanei care împinge forțat în fața focurilor armate, hotărîtă a trage la un moment dat față de ordinul de sus ce-l are spre a-l nimici și atunci familiile lor rămase pe drumuri nenorocite vor blestema în veci ceasul nenorocit în care au plecat.

Că, calea adevărată, cinstită și legală e de a petiționa pe cale ierarhică pînă la poalele tronului, acolo de unde acum și însuși Majestatea Sa Regele

s-a convins de dreptatea lor, de nevoile, apăsările și suferințele ce îndură poporul, clasa țărănească și ca probă iată-vă Manifestul guvernului dat în numele Majestații Sale Regelui...

Apoi le-am citit întreg conținutul Manifestului explicîndu-le cum că guvernul nou în curînd va traduce fiecare punct în proiecte și chiar în anume legi speciale, toate favorabile cauzei clasei țărănești, atrăgîndu-le în mod foarte serios atențiunea cum că pe lîngă hrana trupeză pe care o reclamă — pîmînt de hrană — au foarte mare nevoie și de o altă hrană sufletească — intelectuală — luminarea minților, educația și morală pe care cum le veți putea găsi — le spunem — de cit la școală și în Sfînta Biserică care niciodată n-a îndemnat pe nimeni să făptuiască crime și nelegiuiri la care ați cugetat în momentul plecării de pe la casele dv. Greșit e pasul ce l-ați făcut și ca atare trebuie să ne retragem pe la căminele noastre în liniște și ordine și să așteptăm făgăduința guvernului.

Era ora 3¼ cînd cornistul din fața mulțimii suna retragerea cu pas alergător. Un soldat se apropie strigînd: „Părintele și dl. învățător să poftescă ca să parlamenteze ceva cu domnul Căpitan St. Vasiliu“.

Imediat ne-am prezentat. Căpitanul m-a rugat ca să spunem că prefectul nu mai vine după cum anunțase la telefon pe primari și că, dacă în ¼ de oră lumea nu se retrage, v-a comanda foc de salve. După aceasta imediat am plecat în mijlocul mulțimii în unire cu învățătorul, comunicîndu-le ordinul armatei.

Pe la ora 3½ am plecat și după noi lumea, foarte liniștită, însă pe o distanță cam de vreo 1¼ km au fost ajunși de gloanțe, armata a tras focuri pe cînd lumea era în retragere, căzînd 3 morți și 12 răniți... și cu aceasta s-a încheiat episodul acelei zile nefaste...

Din cele descrise pînă aici rezultă că, nu parohienii subscrisului, cu (sic) lumea din satele vecine venise expre cu scop de a făptui cele ce făptuise cu o zi mai înainte în tirgul Iești, devastat — în mod oribil, că lumea era foarte iritată și dispusă la răutate, probă deseale încercări de a străbate prin baionete însă fără reușită și în fine că, rolul preotului respectiv în atare gravă și penibilă situațiune a fost de a împăca spiritele agitate reușind pe deplin de a-l îmblîzni prin tactică și cuvinte bine chibzuite și bine cumpănite.

În ceea ce privește spiritele din parohia noastră mărturisesc că sînt foarte calme însă poporul așteaptă cu nerăbdare ieșirea legilor făgăduite prin Manifest de actualul guvern.

PAROH ECONOM
ss. St. G. Lungu

Sfinției Sale Părintelui Protoieru al județului Tecuci.

Arh. St. Galați. fond Protoieria Tecuci, dosar 1/1907, f. 53. orig.

17

1910. Moțiune adoptată în cadrul întrunirii publice, convocată de Partidul Social-Democrat cu ocazia comemorării a trei ani de la răscola țăranilor din 1907.

M O Ţ I U N E

Muncitorii și cetățenii Capitalei, convocați în întrunire publică de Partidul Social-Democrat pentru a comemora 3 ani de la groaznică masacrare a țăranimii române de către guvernul liberal care se află și azi la cîrma țării:

Infierază cu ultima energie pe asasinii care au înecat în singe glasul țăranilor ce se ridicaseră spre a scăpa de robia și exploatarea barbară la care erau supuși de secole:

Denunță opiniei publice și lumii civilizate, ura ce o nutresc guvernării liberali în contra poporului muncitor de la sate și de la orașe, ură manifestată prin legile făurite care tind la sugrumarea treptată a drepturilor și libertăților cetățenești;

În același timp, muncitorii și cetățenii Capitalei își iau angajamentul să lupte pe toate căile posibile pentru a urmări și pedepsi, fără nici o crutare pe toți acei care au asasinat mișelește 15 000 de fiți ai țării și ridică glasul contra condamnării soldaților de la Stănești, cerind grabnica lor punere în libertate.

În ce privește Contenciosul Administrativ, cetățenii și muncitorii capitalei protestează în contra desființării acestei instituții, care stăvilește arbitrarul administrativ.

De asemenea, protestează împotriva monstruoasei sentințe a Curții de Apel, prin care trei cetățeni sînt condamnați la cîte o lună închisoare, fiindcă încercaseră să aplece libertățile publice, călcate în picioare de odiosul guvern liberal.

De asemenea, protestează împotriva monstroasei sentințe a Curții de Apel, prin care trei cetățeni sînt condamnați la cîte o lună închisoare, fiindcă încercaseră să aplece libertățile publice, călcate în picioare de odiosul guvern liberal.

Considerînd că toate acestea se vor îndeplini numai prin înfățișarea și sprijinirea Partidului social-democrat, muncitorii și cetățenii Capitalei declară că se vor înscrie în acest Partid și-l vor ajuta alături moral și material pentru ca el să poată lupta spre a dobîndi legile și reformele trebuincioase pentru fericirea clasei muncitoare.

Trăiască Partidul social-democrat !

Trăiască socialismul !

Arh. St. Buc., fond Prefectura Poliției Capitalei, dosar 49/1910—1911, f. 6. copie.

„TRIBUNA” ȘI RĂSCOALA DIN 1907

AL. MATEI

Asemenea celorlalte publicații periodice românești din Transilvania apărute în anul 1907, și „Tribuna” a manifestat un interes deosebit față de evenimentele revoluționare de peste Carpați, ținîndu-și cititorii la curent cu evoluția lor și căutînd să ofere cit mai multe explicații, inserînd în acest scop diferite opinii. Paginile ei ne stau, de aceea, mărturie amplului ecou pe care l-a avut — printre românii aflați încă sub stăpînirea monarhiei austro-ungare — marea ridicare a țărănimii din România în primăvara aceluia memorabil an. După cum reiese, dealtfel, și din textele pe care le publicăm aici, nu avem de a face doar cu un obișnuit ecou al unor evenimente îndepărtate, sau o fidelă reflectare, ori simplă descriere a celor întimplate în satele și orașele cuprinse de flăcările revoluției declanșate în Flămînzii Moldovei, ci de ceva cu mult mai mult, un cuprinzător tablou al marii răscoale din 1907. Această aserțiune fiind probată prin aceea că, în afara informațiilor „la zi” fapt, dealtfel, specific genului publicistic — „Tribuna” a inserat uneori zi de zi (îndeosebi în perioada de vîrf a mișcării) un apreciazabil număr de materiale mai ample, cu un pronunțat caracter analitic — atît editoriale proprii cît și articole semnate de prestigioase personalități ale vremii (din rîndul cărora amintim pe Ioan Slavici și Eugen Brode, Constantin Stere și Ioan Russu-Sirianu, Gh. Pop de Băsești și G. Panu) prin care erau *dezvăluite*, adesea cu multă competență, *rădăcinile mai adînci ale „ches-*

tiunii țărănești” din România iar, pe această bază, vor fi întreprinse apoi documentate și obiective *analize ale cauzelor imediate ale răscoalei și sugerate unele soluții de îndreptare*, în viitor, *a stării materiale și imorale necorespunzătoare a țărănului român*. Toate acestea fiind privite, în majoritatea materialelor, prin prisma realităților din Transilvania, confruntate și raportate la situația țărănului român de aici : cu nimic mai bună decît a celui din România, ci, dimpotrivă, mai grea, fiind dublată și de opresiunea națională. De la prezentarea acestor stări de lucruri comparate — mișcările revoluționare din primăvara anului 1907 fiind folosite adesea și ca un pretext pentru a se porunce la investigații mai largi, interesînd pe toți românii — s-a ajuns uneori chiar pînă la exprimarea, fără ocol, a ideii unității naționale, a identității de interese și solidarității românilor de pretutindeni.

Filele „cronicii” noastre — formă de readucere în actualitate, pe baze documentare autentice (scurgerea deceniilor oferă și presei aura de document) a unor evenimente din trecut — pot fi considerate, în același timp, o elocventă expresie a simpatiei și sprijinului de care s-a bucurat răscoala din 1907 din partea celorlalte clase și pături sociale (muncitori, studenți, soldați, intelectuali), ca și o ilustrare a lucidității și maturității politice de care au dat dovadă contemporanii acestui mare eveniment din istoria patriei, prin analizele pertinente și aprecierile făcute în chiar zilele desfășurării răscoalei și consemnate în coloanele „Tribunei” — analize și aprecieri rămase valabile, în cea mai mare parte a lor, pînă în zilele noastre.

Ianuarie 14 : Fără a dezbate problemele de fond ale „chestiei țărănești” ci perorînd pe tema „destoiniciei țărănului nostru” a „băncilor populare” și a „tovărășilor mai întîi pentru arendări în comun de moșii mari”, semnatul primului articol (din primul număr pe 1907) tratînd despre problema țărănească în România, este nevoit să scrie, recunoscînd existența unei stări de lucruri necorespunzătoare : „Toți cei ce cunosc puțin istoria noastră contemporană au mai întîi convingerea că în timpul din urmă nu am făcut tot ce trebuie să facem pentru adevăratul popor românesc, din țară, ci din contră am permis chiar ca situația lui îngreunată de evenimente să fie și mai înrăutățită prin speculații de toate felurile și de la care cîteodată chiar și statul și agenții lui nu au fost străini (...)”. Ținînd seama și de aceste piedici (...) nu este oare de prevăzut că poporul nostru va intra și el într-o viață reală ? (Vintilă Brătianu, *Chestia țărănească în România*, „Tribuna” an. XI, nr. 1, din 1/14 I. 1907, p. 2).

Ianuarie 17 : „Dl. N. Iorga, profesor universitar, a ținut o conferință arătînd menirea învățătorului care trebuie să se lupte pentru ri-

* Fragmentele care nu se refereau direct la tema noastră, au fost înlocuite cu puncte.

dicarea economică și culturală a săteanului“ (*Congresul învățătorilor*, Idem, nr. 3, p. 3).

Martie 16: „Din Iași se scrie că, în apropiere de Tîrgu-Frumos, au fost arestați, patru studenți, găsiți cutreierînd satele revoltate. Nu s-a precizat încă dacă acești studenți au provocat răscoalele țărănești. Studenții din Iași au ținut o întrunire și au votat o moțiune prin care se hotărăște în principiu greva studenților, pînă se va da o soluțiune asupra legii agrare. Această hotărîre a fost comunicată studenților bucureșteni, cu rugămintea de a se uni și ei la grevă. O delegație de studenți, se va duce la rectorul universității spre a-l pune în cunoștință de hotărîrea luată să facă astfel ca și corpul profesoral să se unească la acțiunea studenților“ (*Răscoalele țărănești și studenții universitari*, Ibidem).

Martie 19: „V-am telegrafiat ieri despre marile tulburări ce au avut loc la Podu-Iloaei. Iată acum amănunte complete asupra acestor devastări: În dimineața zilei de 17 se observa că ceva anormal se petrece în orașel. Mulți săteni se aflau acolo veniți cu ocazia recrutării (...) Se anunță că la Bivolari răscoala continuă. Sătenii răsculați au ocupat primăria“. (*Răscoalele țărănești*, Idem, nr. 53, p. 3).

Martie 20: „Starea populației rurale, în genere, necesitează imperios o grabnică și eficientă îndreptare. În ultimii ani, o nouă împrejurare a îngreuiat tare această stare în multe localități. O mină de oameni, străini de interesele mari ale dezvoltării noastre economice și sociale, s-au făcut stăpîni, prin arendare, pe întinderi tot mai mari din suprafața cultivabilă a țerei (...) Sute de mii de hectare și deci sute de mii de țărani stau sub dominațiune monopolistă a citorva indivizi (...) servindu-se de influențe puternice pe care le dau relațiunile plătite, de care dispun pentru a nesocoti cele mai elementare noțiuni de dreptate (...) Rezultatul fatal al activității lor crescînd este mizeria poporațiunii și revolta sentimentului de dreptate“. (*Interpelarea d-lui deputat Ioan I. C. Brătianu adresată în ședința de vineri a Camerei*, Idem, nr. 53, p. 3).

Martie 21: „Privitor la tulburările agrare din România, care au un caracter îngrijorător, primim următoarele amănunte: La Botoșani situația este foarte gravă, luni dimineața a intrat în oraș un număr mare de țărani, 600 de țărani, de pe moșiile Vornicenii și Vlădenii (...) au pătruns în oraș (...). Răsculații sînt stăpîni pe oraș, ei devastază în voie bună. Au avut loc mari tulburări. Armata a fost atacată. Dl. maior Boureanu, comandantul vînașilor a fost grav lovit cu pietre. Orașul fiind devastat în mai multe părți, și armata fiind atacată, s-au tras focuri de către soldați. Au căzut împușcați 4 țărani și 12 răniți (...). Tulburări în județul Dorohoi (subl. în text). La Darabani (...) au fost mari devastări. Un mare număr de case au fost dărmate. Răscoala s-a întins în tot județul (...) Astăzi (18.III.n.n.) un mare număr de săteni revoltați din comunele Brătulești, Hăbășești, Strunga, Crivești, din jud. Roman și alte sate s-au revoltat și ei în con-

tra arendașilor“ (*Răscoalele din România*, Ibidem, p. 3).

Martie 22: „De cîteva zile e jale mare în Țara Românească. În cinci județe ale Moldovei țărani s-au răsculat“ (...) Au dat năvală nu numai asupra caselor de pe la moșiile mari (...) dar și asupra orașelor (...) Atît pe la moșii, cît și în orașe — Botoșani, Vaslui, Buhuși, Podul Iloaei — au nimicit tot ce au înțilnit și, zău, n-au cruțat nici pe jupînii care (...) s-au făcut stăpîni peste marile întinderi de pămînt ale celui colț de țară... *Moarte de om n-au făcut însă*. După știrile de pînă acum, durere: au fost împușcați și străpuși cu baionete mai mulți țărani (...) Scriitorul acestor șire a văzut deja o răscoală țărănească, înainte de asta cu 19 ani. (E vorba de răscoala din 1888 — n.n.). Se răsculasera atunci sate din jurul Bucureștilor și ceva mai departe, pînă la Buzău, în Muntenia. Ca și acum, așa și atunci: „*țărani cereau pămînt*... Alături de întinsele lanuri, nenorociții mureau de foame, căci rodul muncii lor se aduna în hambarele arendașilor (...).

Este, cu toate acestea, d-o răutate fără seamăn ceea ce scrie despre România Budapești Hirlap de la 1 martie (...). Înjură pe cei de la Ligă pentru a le tăgădui dreptul de a ține adunări împotriva proiectului ministrului Apponyi... Numai că tulburările țărănești au să se potolească mai iute decît să se voteze proiectul de lege al ministrului Apponyi. Stăpînirea ungurească nu va scăpa deci de *adunările și protestele Ligei* (subl. în text) care îi sînt atît de neplăcute. Ba chiar *se pot aduce în aceeași adunare: și soarta țărănilor români și soarta noastră de aici...* *Fruntașii neamului românesc au nu numai dreptul, dar și datoria să se rostască asupra acestor două lucruri* (...) (subl. n.). Amîndouă aceste afaceri sînt d-opotrivă de însemnate pentru propășirea neamului românesc. Țăranii români cer pămînt, să aibă hrană pentru ei și fiii lor, noi cerem să fim lăsați a ne îngriji cum știm și cum credem noi că e bine de vîrstarele neamului nostru“ (*Răscoalele țărănești în Moldova*. Ibidem, p. 1).

„Dăm mai la vale amănunte despre întinderea ce a luat-o în Moldova răscoala țărănească (...) Orașul Vaslui a fost miercuri devastat de țărani din comunele Lipovățul, Muntenii-de-Sus și Moara-Grecilor, la care s-au unit și mahalagii din oraș (...) În județul Vaslui, satele Buhăești și Negrești s-au răsculat. Orașul Negrești a fost devastat. Miercuri a fost devastat orașul *Burdujeni*, la granița Bucovinei. Peste 1000 de țărani se află în oraș. Prefectul Văsescu a cerut ministrului de interne trimiteră de noi trupe, deoarece *întreg județul e în revoltă*. Sînt temeri de devastare a orașelului Ștefănești, țărani dimprejur sînt în fierbere (...) O mare mulțime de țărani a intrat în orașul *Lespezi*. Toate prăvăliile și locuințele (...) au fost devastate. Sosind forța armată, procurorul a făcut somațiunile legale, ordonînd țăranilor să se retragă. Trupa a tras apoi în mulțime. *Sînt trei morți*. Țăranii s-au

împrăștiat (...) Din Dorohoi vine știrea că țărani răsculați au năvălit pe moșia d-lui D. Moruzzi, prefectul poliției Capitalei, și au ocupat casele proprietății. Telegrama din Vaslui și Tutova anunță că răscoala se întinde în ambele aceste județe. Deși în Iași domnește liniștea, agitația este generală în județ. Tulburări s-au produs în Galați, Serca, Bogdănești, Derjeni, Țigănești care, în lipsa trupelor, au fost devastate (...). În timpul nopții au sosit noi știri asupra revoltelor din județul Vaslui, care ia proporțiuni mari. Un regiment de infanterie și un divizion de cavalerie au pornit din Iași, spre Vaslui, spre a liniști pe răsculați (...).

Ca să se vadă și mai bine care sînt cauzele care au determinat pe țărani din nordul Moldovei să-și piardă cumpătul și să pornească înfuriați spre a distruge țirgușoarele și orașele, unde de obicei își au locuințele proprietarii și arendași, vom arăta care e sistemul aproape general ce se impune pe moșiile proprietărești și arendașești din acea parte a țării. Prețul arendei s-a urcat neconținut. Cei care nu au voit să urce arenzile, au adăugat alte condițiuni de muncă, prin care arenzile s-au îndoit și chiar s-au înțreit. Peste tot în nordul Moldovei, unde sînt acum răscoalele, țărani plătesc arendașului sau proprietarului 60 lei pentru falce (mai mult decît o holdă). Această chirie nu e prea mare, dar condițiile ce o însoțesc fac ca țăranul să plătească peste 150 lei pentru falce" (*Răscoala în România*, Idem, nr. 55, p. 2—3).

Martie 23: „O revoltă țărănească ce tinde să se generalizeze dată fiind cauza ei comună, dacă nu în toată țara cel puțin în Moldova umple coloanele întregii prese de la noi (adică din Transilvania n.n.) ca și din străinătate. Despre România se scria puțin, așa de puțin de ne era necăz și nouă (...). Acum însă cu o vădită bucurie s-au aruncat zierele asupra prețioasei prade ce i-au aruncat răscoala bieților români necăjiți și se grăbesc să întrebuințeze ocazia, aruncînd României toate epitețele (...). Dar noi, pe care ne doare că au trebuit să ajungă pînă la răscoală lucrurile, care cunoaștem atît România cît și firea românului vom judeca altfel. Și la noi e adevărul, căci înțelegem cauza revoltei (...). Nu antisemitismul a provocat răscoalele, nici nu se îndreaptă ele numai în contra jidanilor, ci în contra tuturor asupritorilor țărănilor, fie români, fie greci, fie jidani. (subl. n.). România e per eminentiam încă țara latifundiilor. Proprietatea mare (cu peste 500 hectare) cuprinde 46 de perc. din întreaga întindere a țării, iar proprietatea țărănească (pînă la 50 hectare) numai 42 perc. deși în întreaga populația țării aproape 90 perc. sînt plugari (o parte a locuitorilor orașelor încă se ocupă cu agricultură (...). Pentru Moldova în special raportul e și mai trist pentru țărani (...). Țăranul în acele părți ale României e mai rău decît iobag; singur libertatea de a munci pentru arendași îi mai e dată. Ei dau pămîntul luat

în arendă (de la marii moșieri n.n.) cu prețuri foarte scăzute, cu preț îndoit și înțreit, plus aratul, semănatul, căratul, seceratul, îmblătitul bucatelor, cu care mai îngreunează pe țărani, nu mai socotind plocoanele ce trebuie să le dea la sărbători mai mari (...). Și nu el (țăranul — n.n.) e vinovat că a fost împins la răscoală. De cîte ori a cerut el pămînt; chiar acum la începutul răscoalei, el a cerut de la arendași să-i dea pămînt cu jumătatea chiriei plătite înainte. Numai după ce aceștia n-au să-i asculte, ci drept răspuns au cerut jandarmi și miliție contra mușicilor lor și-au pierdut țărani orice răbdare" (*Răscoalele țărănești din Moldova*, Idem, nr. 56, p. 1—2).

„Știrile ce primim despre revoltele țărănești din partea de nord a Moldovei sînt tot mai grave. Revolta se întinde și ia caracter din ce în ce mai sîngeros (...). Soldații de la barierele orașului Vaslui la apropierea sătenilor, au desfăcut cordoanele și au pus armele jos (subl. în text)... Orașul Iași se află în cea mai mare agitație (...). Toate barierele orașului sînt păzite de trupe. Există însă teama că țărani de prin comunele învecinate, în special din Copou — aceia din dreptul păcurarilor — precum și țărani de pe malul Prutului, vor încerca să pătrundă în oraș (...). În Buhuși începutul răscoalei s-a făcut prin niște neorînduiri produse de locuitorii din țirg (...). Locuitorii satelor din jurul Buhușilor au năvălit în oraș dedîndu-se la devastări. Armata sosită a făcut să se mai potolească puțin spiritele (...). *Burdujeni*. Țirgul este complet distrus, n-a rămas nici o casă sau magazie nedevastată. Ministrul de externe a fost înștiințat că țărani din Bucovina sînt foarte agitați și par a avea intenția de a trece granița, pentru a veni în ajutorul țărănilor, din această cauză s-a dat ordin de concentrare a trupelor din Bucovina" (*Răscoala se întinde*, Ibidem, p. 4).

„Revolte agrare din județele nordice ale Moldovei cuceresc tot mai mult teren. Sîngele vărsat nu a înspăimîntat cetele de țărani, sătui de a mai purta jugul greu al cîtorva arendași (...) privilegiați și au pornit mic și mare, nu pentru a cere drepturi, căci aceste milogiri ale lui n-au fost înțelese de mai marii zilei ci pentru a arăta lumii că nu mai pot răbda greul și suferința (...). De cîte ori grupări de țărani au bătut la poarta ministerelor cu umile rugăminte de a se milostivi cît de cît măriile lor să-i mai descарce de povară, glasul lor a rămas nebăgat în seamă, pentru că chestia țărănească cu toată seriozitatea cu care se impunea unei atențiuni imediate, n-a fost niciodată de actualitate (...) (subl. în text). De aceea, acei mari bărbați ai României, un Cuza Vodă, un Mihail Kogălniceanu și alți care s-au îngrijit de a scoate de sub glie pe țăranul chinuit, vor avea nepieritoare merite la clădirea modernă a regatului de astăzi și în istoria țării numele lor va trebui scris cu litere de aur. De aceea, acei fii ai țării, care vor continua opera de glorie a marilor lor predecesori vor avea dreptul de a se înscrie în-

tre edificatorii unei Românie viitoare, mari și puternice, căci *dacă într-o țară industrială grija pentru cultivarea forțelor lucrativă este cel mai mare interes al statului cu atât mai mult într-o țară agricolă săteanul nu poate fi despoiat (...)* (subl. n.). S-a strigat destul. S-a dat alarma de oamenii de adevărată dragoste de neam, s-a atras atenția celor în drept asupra acestei anormale stări de lucruri, dar din nenorocire nu s-a luat nici o dispoziție pentru asanarea acestor bolnave moravuri. Cine a urmărit în ultimul timp activitatea dusă până la extrem a profesorului N. Iorga de la București, cine a putut interpreta cu adevărată ei valoare cauza sfântă pentru care acest bărbat însuflețit al țării își cheltuiește energia și știința n-a putut să nu se mire în fața neiertatei nepăsări a partidelor politice. Și acum când prorociriile tănuite de pârintele țărânului robit au început a se dovedi, e spre rușinea puternicilor zilei de a căuta să înăbușe în sânge cea mai legitimă revoltă sufletească, atunci când li s-au deschis ochii din vreme, iar ei i-au închis cu cinism" (*Revoltele agrare din România*, Ibidem, p. 5.).

Martie 24 „Ministerul de război a dat ieri ordin telefonic ca să se mobilizeze concediații și rezervații regimentelor Dimbovița 22. Argeș 4, Teleorman 20, Vlașca 5, Calafat 31 și regimentul 3 Călărași, spre a pleca în Moldova. Din regimentul 3 călărași, 2 escadroane vor pleca la Bacău, iar 2 escadroane la Vaslui. Batalionul 2 și 6 de vinători din Capitală stau gata de plecare la primul ordin" (*Noile mobilizări de trupe*, Idem, nr. 57, p. 3).

„Ceea ce se poate observa de astăzi dată în opinia publică a orașelor e că mișcarea țărănilor este privită cu mai multă simpatie sau cel puțin cu mai multă considerație. Nu este numai frica care în 1888 cuprinsese clasa dirigentă, frică care făcea pe orășeni, pe proprietari și arendași ca să îndemne autoritățile de față la o crudă represiune (...). Arendașii erau considerați atunci ca victime neprihănite, iar țărani răsculați ca niște cruzi sălbatici. După aproape 20 de ani lucrurile s-au schimbat. Astăzi nu mai crede aproape nimeni că arendașii — vorbesc bineînțeles în genere — n-au nici o vină în mișcarea țărănilor. Astăzi foarte puțină lume crede că cauza țărănilor e lipsită de orice dreptate. Ce s-a întâmplat de atunci și până astăzi pentru ca opinia publică să se modifice? S-a întâmplat că sistemul arendașiei a devenit din ce în ce mai apăsător, iar situația creată țărănilor din ce în ce mai nesuferită, mai cu seamă în Moldova (...). Țărani nu au pământ propriu al lor, decât în foarte mică cantitate, de altminteala toată lumea știe acest lucru. Reduși la pământul lor propriu, cel puțin un milion de suflete din șase ar trebui să moară de foame. Este o necesitate de viață și de moarte prin urmare, pentru un milion de suflete cel puțin, ca ei sau să contracteze angajamente agricole, sau mai cu seamă să închirieze pământ de la proprietari. În cele mai multe cazuri, pentru dinșii închi-

rierea de pământ este ca pentru orășeni carnea, pîinea, locuința, încălzitul și luminatul. Închirierea de pământ este o chestie de viață la țară. Desigur că arendașul e stăpîn pe pământul moșiei pe care proprietarul i-a arendat-o, el poate să închirieze pământ sau să refuze, el poate cere și o sută și chiar mai mult pe falce" (G. Panu, *Tulburări din Moldova*, Ibidem, f. 4).

Martie 26 „Relațiunile oficiale primite din județele din nordul Moldovei spun că de vineri se constată o liniștire a spiritelor în județele Dorohoi, Botoșani, Suceava, Neamț și Vaslui unde se produsese agitațiuni agrare. În cursul zilei de vineri s-au produs tentative de tulburare a ordinii în unele comune din județele Tutova și Putna, dar ele au fost imediat reprimite. În trei comune din județul Covurlui s-au produs de asemenea manifestațiuni țărănești, dovedite a fi fost rezultatul unor instigațiuni socialiste (...). Se pare că până duminică situația s-a înrăutățit (...). *Județul Teleorman*. T. Măgurele 23 martie. Ieri după devastările făcute la Alexandria *rezervistii și concediații* au trecut în corpore în comuna Nanov. Aici au devastat casele arendașilor Nenoveanu și Atanasiasu și le-au dat foc apoi cu gaz. Aproape întregul sat se află în flăcări. De aici răzvrătiții s-au îndreptat spre Mavrodin și Orbeasa. *Ei refuză a se întoarce la regiment* (subl. în text). În oraș și în mai tot județul domnește o panică de nedescris (*Răscoalele țărănești din România*, Idem, nr. 58, p. 3—5).

Martie 27. „Nici știrile de azi nu sînt mai bune decît cele de ieri. Este adevărat că în unele locuri țărani s-au liniștit, în alte părți însă și anume în județe din Muntenia, s-au produs tulburări grave (...) *Covurlui*. În Galați s-au produs azi mari dezordini. Un număr de 300 țărani din Lazoeni și Vadul Mugurului au pătruns pe la orele 4 p.m. în oraș și au reușit să vină pînă la palatul administrativ. Pe lângă răsculați s-a adunat un mare număr de mahalagii, care îndemnau pe țărani să înainteze (...) *Dolj*. În județ se anunță mari dezordini. În Valea Stanciului țărani s-au răsculat și au omorît pe proprietarul Virgiliu Tirnovanu, după ce au dărimat și devastat totul (...) *Teleorman*. Țărani din cătuna Măgurele au invadat astăzi dimineață în Turnu Măgurele. Ei erau în număr de 400. Dl. maior Ciurea și comisarul Enăchescu i-a somat să se retragă. Țărani deveniseră atunci dirji și cînd se aflară în apropiere de primărie au rupt cordoane de soldați. Trupa a tras atunci cu cartușe de război. *3 țărani au căzut morți și alți 6 grav răniți* (subl. în text). În urma cestora, țărani s-au retras. Trupele au ocupat cătunul Măgurele. S-au făcut 30 arestări" (*Răscoalele țărănești din România*, Idem, nr. 59, p. 2—4).

Martie 28 : „În părțile din Moldova răscoalele s-au potolit în cele mai multe părți. În Muntenia însă, mai ales în părțile dinspre Dunăre, s-au produs grave devastări, ciocniri

între săteni și oștire, așa că au căzut și dintr-o parte și din alta numeroase victime. Iată amănuntele ce primim în această privință: *Ilfov*. Se dă ca pozitivă știrea că țărani revoltati din Teleorman și Vlașca înaintind au pătruns în jud. Ilfov, înaintind 'asupra Bucureștilor. Măsurile de pază au fost luate în așa fel de dl. general Crăiniceanu încît nimeni nu poate trece de linia forturilor". (Idem nr. 60, p. 3).

Martie 29 : „Știrile sosite în aceste două zile din urmă sînt ceva mai liniștitoare. Deși s-au întîmplat în destule locuri ciocniri sîngeroase între trupe și răsculați, totuși e un semn îmbucurător că în Moldova tulburările în cele mai multe părți s-au potolit (...) *Buzău*. Un număr de peste 1000 de țărani din comunele Zilișteanca, Zărnești, Mărăcineni, Fundeni și Scurtești au voit să intre în oraș (...). Ni se aduc știri că s-ar fi săvîrșit devastări la conacurile d.lor Mihail Antonescu și a altora. Se spune, de asemenea, că s-au făcut devastări în Cernătești (...) în comuna Aldeni (...) la Băești, apoi s-au continuat pe Valea Stănicului pînă la Niculești. *Slatina*. La Șerbănești și Cîrmpoia e răscoală generală. La Șerbănești s-a dat foc la magazii, pătule, care, mobile și trăsuri, averea d.lui Paulopulo. Mulți proprietari și arendași au fugit din oraș și județ la Caracal, de teama de a nu li se pune foc" (Idem, nr. 61, p. 3).

Martie 30 : „În Moldova revoluția e aproape stinsă, în Muntenia însă au mai fost ciocniri sîngeroase între soldați și țărani (...) 1000 săteni răsculați din Plenița, jud. Dolj, au năvălit în comuna Gemenii, noaptea la orele 12, asupra conacului arendașului Take Cristolu, pe care l-au devastat și incendiat. La Braniștea s-a devastat conacul arendașului. C. Papia. La Gisca Mare s-au incendiat pătulele arendașului Petre Popescu și s-au trimis trupe. La Vlădaia, Prisăceua și Rogova sînt agitații. S-au trimis jandarmi. În comuna Dobra s-au răsculat de asemenea țărani contra proprietarului Poenaru. S-au trimis trupe (...). *Ilfov*. Miercuri, la orele 5 și un sfert seara, a avut loc întîlnirea trupelor comandate de dl. colonel Saegiu cu o numeroasă ceată de răzvrătiți care înaintau în direcțiunea Bucureștiului. După somațiunile legale, trupa a tras în răsculați (...) *Tulcea*. Pescarii s-au răsculat (și ei — n.n.) și au cerut închiderea bălților, desființarea taxelor pe colibe din baltă" (Idem, nr. 62, p. 3).

„Nu acum pentru întîia dată țărănimea se ridică cu ciomagul în contra asupritorilor ei. În secolul trecut putem înregistra mai multe asemenea mișcări. Temeiul lor a fost totdeauna *agrar* (subl. în text) și atunci cînd ele aveau un ascuțit politic. Izbucnirile acestea periodice sînt o dovadă neîndoioasă că organizațiunea socială a statului român suferă de o boală foarte grea (...). Chestiunea agrară a rămas în fond nedeslegată* și ea continuă a zgudui la temelii statului român (...). Și

actuala mișcare, ca și cele premergătoare, nu este decît manifestățiunea zgomotoasă a *nemulțumirii desperate* (subl. în text) din partea țărănimei neajutorate. Orice om ne preocupat trebuie să recunoască îndreptățirea acestei nemulțumiri și înțelege și simțămîntul de desperațiune de care este cuprins țărănul strivit din toate părțile. Și de-ar fi numai pămîntul singurul șurub în mina exploatareilor! Ei sînt stăpîni și pe pășunea vitelor țărănești, ei sînt stăpîni și pe pădure, de unde țărani sînt siliți să-și iee lemnele de foc și de lucru, ei sînt stăpîni și pe moară, unde țărănul e constrins să macine mlaialul său amar, ei sînt stăpîni și pe tîrgul de produse, unde țărănul e nevoit să-și prefacă în bani sudoarea sa, ei sînt stăpîni și pe biata administrație publică, care (...) înclină a învîrți paragraful legii totdeauna în favorul celor mari și puternici, ei sînt stăpîni și pe capitalul mobil, și „ajută“ bucuros pe sarmănul sătean care (...) își vinde munca sa pe vara viitoare, căci altceva n-are ce vinde, cu prețuri de bațjocură. Cînd exploatareii de profesiune trag dintr-odată de aceste fire ce le țin în mîna lor, cînd ei se întovărășesc în trusturi pentru ca țărănul să nu poată scăpa din mrejele lor la alte moșii învecinate — mai poate fi cineva surprins cînd țărănul pune mîna pe ciomag și-l asvîrle asupra asupritorilor săi? Mai trebuie în asemeni împrejurări triste agitații pentru ca materialul inflamabil îngrămădit să prindă flăcări în toate părțile? Nu corespunde cu realitatea cînd se atribuie acestor mișcări un caracter *antisem* (subl. în text). Tendențioase și nedrepte sînt știrile, răspindite mai ales de opresorii fugiți, că mișcarea prezentă a țărănilor se manifestă în mod *neuman, brutal și sălbatic* (subl. în text). Din relațiunile oficiale, nebănuite ca favorabile țărănimei răsculate, reiese că pînă acum nu s-a putut constata nici un omor comis de cetele țărănești (cu toate că țărani au fost împușcați) nu s-a putut constata nici o tăciunare, nici jaf nu s-a făcut în Moldova. *Devastarea localurilor și registrelor, unde exploatareii calculau și notau uzura asupra țărănilor, este pînă acuma fapta cea mai gravă cu care poate fi acuzată mișcarea țărănească actuală* (subl. n.). Dar exploatareii fugiți se simt ei în drept a se constitui ca judecători asupra umanității, brutalității și sălbăciei? Ce faptă mai *neumană, mai brutală și mai sălbatică* (subl. în text) s-ar putea comite decît aceea pe care au comis-o ei înșiși față de populațiunea rurală muncitoare și îndelung răbdătoare...? (E. Brote, *Mișcarea revoluționară a țărănilor din România*. Ibidem, p. 1—2).

* Autorul se referă atît la „Regulamentul organic“ care n-a îndrăznit „a jigni interesele clasei dominante“, la actual din 1864 care „s-a avîntat pînă la o desființare imperfectă a clăcii“ la legea așa-numitelor „tocmeli agricole“, modificată la 1872, la 1882 și la 1893 „fără ca însă Corpurile legiuitoare, conduse de interesele agrare ale proprietății mari, și administrațiunea statului, condusă de interese de partid, să fi fost în stare a da acestei chestiuni prea importante o soluțiune mulțumitoare“ etc. (n.n.)

Martie 31: „Județele în care în acest moment rășcoala este mai întinsă sînt Teleorman și Olt; apoi urmează în ordine descrescîndă Romanați, Mehedinți și Dolj. Pacificarea face progrese în județele Dolj, Dimbovița, Vlașca și R. Sărat. *Armata și-a făcut peste tot datoria cu sînge rece și hotărîre* (subl. în text). Știrile cele mai îmbucurătoare soseser din toate părțile unde s-au produs tulburări în timpul din urmă (...). În Vlașca țărării răsculați au cerut grație și s-au predat autorităților. În celelalte județe pacificarea își urmează cursul și este de sperat că în cîteva zile țara să fie scăpată de visul rău și singeros care a stăpînit timp de cîteva zile”. (*Răscoalele țărănești din România*, Idem, nr. 63, p. 2).

Aprilie 3: „Jalea grea cuprinde pe tot omul cu suflet curat (...) *de cea mai îndrîjită din toate mișcările ce s-au produs pînă acum în mijlocul poporului român* (subl. în text) ... Marea nenorocire a timpului în care trăim e că sînt încă puțini oameni care-și dau seama că om e orînicare om și că pe sine însuși se înjosește cel ce umilește pe semenul său (...) Nici n-au omorît la începutul mișcării moldovenii pe nimeni, nici n-au jefuit avutul nimănui, ci au devastat numai și au batjocorit pe batjocoritorii lor. Nu ar fi făcut-o nici aceasta, dacă ar fi avut cui să se plîngă și de la cine să primească fie satisfacțiune, fie mîngiere, ei se socotesc însă ca neavînd pe nimeni, ceea ce nu e adevărat. Aici pe Argeș era liniște deplină și nu-i trecea nimănui prin mînte să se răscoale, dar țărării de aici nu ziceau „ei” ci „noi” cînd vorba era de cei din Moldova. M-am mirat vîzînd manifestarea acestui simțămînt de solidaritate națională, foarte în curînd însă m-am încredințat că solidaritatea nu e „națională” ci de clasă. Țărării din Muntenia se simțeau una cu cei din Moldova — nu pentru că erau români, ci pentru că țărani sînt și unii și alții (...). Nu români, nu oameni, ci fiare încruntate sînt cei ce se luptă azi pe pămîntul României, și dacă am trece cu vederea valurile de sînge vîrsat și pagubele înspăimîntătoare, tot am rămînea desnădăjduit gîndindu-ne la mînia neîmpăcată care rămîne în suflete și care desparte țara în două. O singură mîngiere ne rămîne, că în urma acestei grele încercări conducătorii vieții noastre morale vor ajunge, în sfîrșit, să se convingă cu toții că trebuie neapărat să fie ocrotiți țărării prin măsuri înțelepte” (I. Slavici *Răsvrătirea din România*, Idem nr. 65, p. 1—2).

„S-a simțit că prof. univ. din București N. Iorga ar fi amenințat din partea acelor care îl socotesc de autor moral al răscoalelor agrare. În urma acestui svon, o deputațiune de studenți s-a prezentat la ministrul de culte, dl. Spiru Haret, cerîndu-i să ia măsuri pentru apărarea persoanei d.lui N. Iorga” (*Id. N. Iorga amenințat*, Ibidem, p. 3).

Aprilie 4: „Liniștea a fost restabilită în toate județele. Nici un caz de revoltă nu se mai semnalează. Oarecare agitațiuni ce se mai observă prin unele comune rurale sînt apla-

nate pe cale pacinică de către prefecți (...). Cu privire la represiunea revoltelor, unele ziare dau amănunte după care numărul morților și răniților ar trece de o mie. Este adevărat că, în ciocnirile dintre soldați și răzvrătiți ce opuneau rezistență au fost morți și răniți, dar numărul arătat este foarte exagerat” (*Răscoalele din România*, Idem, nr. 66, p. 3).

Aprilie 6: „Mișcarea agrară în forma ei violentă, singeroasă a luat sfîrșit peste tot. Liniștea se stabilește în toată țara și foarte rare sînt încercările de tulburări prin unele comune din vreo două județe. Încet-încet se stabilește și liniștea în sufletul amărît al sătenilor (...). În unele părți țărării au început să iasă la cîmp (...) Ministerul de Interne a revocat pe următorii primari din comunele rurale, fiind dovediți că au instigat pe săteni: Lazăr Oprescu, primar în Faraonele, jud. R. Sărat, Gh. Sigureanu din Pingălești, jud. Vlașca, Nicolae Gogu, din Movila Miresei, jud. Buzău, Radu V. Lepădatu din Flămînda, jud. Vlașca. E. revocat și Marin D. Dinu ajutor de primar în Rameștii-Susani, jud. Vilcea. Mare senzație a făcut îndeosebi revocarea primarului Grigore Vericeanu din orașul Huși. Consiliul de război al Corpului I de armată (Craiova) a judecat 23 soldați și grade inferioare, care în timpul răscoalelor s-au făcut vinovați de grave infracțiuni disciplinare și au indemnăt publicul la răscoală. Consiliul a condamnat pe 15 dintre ei la cîte 10 ani muncă silnică, pe 3 la 15 ani și pe 5 la 2 ani (*După răscoală*, Idem nr. 68, p. 2).

Aprilie 9: „Privitor la situația din România, știrile primite la Ministerul de Interne, anunță că liniștea s-a restabilit în toată țara. Se operează pretutindeni arestarea instigatorilor (...) Armata continuă a fi răspîdită prin toate județele și a patrula prin comune. Din multe localități armata a fost însă retrasă, iar locuitorii au ieșit la munca cîmpului” (*După răscoală*, Idem nr. 70, p. 3).

Aprilie 14: „A mai intervenit și altceva care a înrăutățit gospodăria țărănească. *Legiferarea a crezut necesar să asigure marelui proprietăți și după abolirea iobăgiei puterea de muncă a țaranului...* (subl. n.) Țărării trebuie să muncească întîi pămîntul boerului, și numai după aceasta îl pot munci pe al lor: (*Convorbirea cu dl. Sturdza*, Idem, nr. 75, p. 2).

„În acele zile critice nu era de temut numai caracterul sălbatec ce îl luau devastările din județele dunărene și repeziciunea cu care focul se întîndea, dar era de temut și *cloco-teala care începea să se simtă puternic în oraș, și mai cu seamă în capitală* (subl. în text) (*Articlu d.lui Vintilă I. Brătianu*, Idem, p. 3).

Aprilie 19: „Reforma agrară în România este nu numai una din cele mai importante, ci și una din cele mai grele probleme ale statului român. Grea este problema (...) *fiindcă reforma întîmpină în drumul ei o opozițiune prea puternică, care știe în mod deschis sau ascuns să zădărnicească sau să paralizeze orice măsură*

menită a schimba raporturile dintre proprietarii mari și țărani. Clasa aceea de oameni, pe care țărani s-au deprins a o numi „boeri”... este lipsită de patriotismul necesar pentru a renunța în folosul binelui obștesc la o parte din avantajele lor bănești mari, și dispuse totdeodată de o mare putere în ocîrmuirea afacerilor statului (...) Cu privire la modul executării reformei, românii de peste hotare puțin pot contribui prin luminile lor la o dezlegare norocoasă a problemei. Glasurile lor vor fi înregistrate ca o *manifestațiune simpatică pentru frați...* (subl. n.) Prin teorii abstracte nu se dezleagă acțiuni practice. Opozițiunea puternică în contra reformei agrare este în România reală, în ființă. Cum poate fi ea frîntă, fără ca statul să fie zguduit în temelii sale și azvîrlit în primejdii și mai mari decît sînt acelea la a căror înlăturare se tinde prin reforma agrară? Ceata acelora care nu mai face parte din clasa boierească și se luptă astăzi voinicește cu opozițiunea (...) nu este destul de numeroasă și puternică pentru ca victoria ei să fie asigurată. Va fi deci necesitate de un ajutor. Acest ajutor nu poate să vină din altă parte decît a țărănimii înseși. Prin o lucrare pașnică, conștientă și stăruitoare țărănimea va trebui să se organizeze (...) Din norocire, această organizațiune a țărănimii este deja pornită prin *băncile populare* (subl. în text) (E. Brote, *Misiunea băncilor populare în reforma agrară din România*, Idem, nr. 79, p. 1—2).

„În urma mandatului dat de la procurorul din Vlașca, poliția din București a arestat pe Vasile M. Kogălniceanu ca *implicat în revoltele țărănești*” (subl. n.) (*Arestarea d. lui V. M. Kogălniceanu*, Ibidem, p. 3).

Aprilie 21 : „Motivul care a determinat pe dl. judecător de instrucție Antonescu să emită ordonanța de depunere e că s-a dovedit că pe lângă scrisorile sale incendiare, dl. Kogălniceanu a trimis o multime de scrisori pe la diferiți învățători din Vlașca și Teleorman, în care se indică numiților învățători să *îndemne pe țărani la revoltă pentru cîștigarea drepturilor lor*. (subl. n.) (*Arestarea lui Vasile Kogălniceanu* Idem, nr. 81, p. 3).

Aprilie 27 : „Instrucția celor bănuți în chestia răzcoalelor țărănești continuă și a fost ascultat iarăși învățătorul Păsculescu din Dolj, redactor al ziarului Poporul. *De asemenea au fost chemați la instrucție și mai mulți tipografi din Capitală la care s-au tipărit manifeste* (subl. n.) Mai mulți locuitori din jud. Ilfov au fost aduși la parchet, fiind învinuți ca provocatori de rebeliune” (*Instrucția în chestia revoltelor*, Idem, nr. 86, p. 5—6).

Mai 1 : „Profesorul Babeș a comunicat în ședința de vineri Academiei Române un studiu critic asupra actualei organizațiuni sanitare din comunele rurale (...) Dl. Babeș vorbind de *starea culturală și economică atît de înapoiată a țărănimii* (subl. n.) ceea ce o pune și într-o

inferioritate sanitară primejdioasă” (*O comunicare făcută Academiei Române*, Idem, nr. 89, p. 3).

Mai 5 : „Învierea cea de obște neamul românesc așteaptă să se petreacă pe malurile Dîmboviței. Acolo e adunată întreaga comoară de gîndire și simțire națională, acolo-i băgăția și puterea... Capitala României noi o vedem tare nu numai în virtutea fortărețelor ridicate și a gurilor de foc care o apără, ci mai ales pentru că — vorba noastră veche — *d-acolo răsare soarele românismului* (...) Tot ce trebuie să aibă un stat modern, un popor de cultură, *dincolo* este! Numai *țărani fericiți* nu sînt și vinerea mare din anul acesta i-a găsit pe frații noștri de dincolo într-o jale mare, după o revoluție lăuntrică, înecat în singe. I s-a dat regatului, așa se vede, să golească și acest pahar, să urce și acest Calvar... să putem astfel azi nădăjdui în obșteasca înviere: *ridicarea țărănimii*. Pentru că țaria nebiruită a neamului românesc este *„milioanele de țărani români să fie desrobite cu desăvîrșire!* (...) Că nu e acum vremea a se surescita chestii care atrag atenția de la *problema cea mare*, ci patrioți adevărați să se înțeleagă asupra rezolvării acesteia... Destul că ne zbatem în dureri noi, cei în afară de regatul român și sîntem osîndiți să ne risipim puterile în luptă de apărare... Cel puțin frații de dincolo să *clădească* și să meargă nainte! Dacă țărani răsculați dreptate cereau și măsurarea dreptății pămînturilor, e cu cale a li se da această dreptate... Dacă soarta a rînduit să trăim înseamnă după dreptate noi, cei trei milioane de aici, pună-se capăt cel puțin plîngerii celor cinci milioane țărani de dincolo, căci țărănimea e temelia neamului și văzurăm: cînd ea se răzvrătește, crapă însăși catapeteasma edificiului național (...) Cînd se va fi desăvîrșit această reformă, se va fi înzecit puterea actuală a României și plini de bucurie și mîngăiere în fața propășirii fraților noștri, și noi d-aici vom putea să luptăm mai cu încredere în adăstarea *învierii celei de obște* (toate subl. în text) (I. Russu-Sirianu, *Învierea cea de obște*, Idem, nr. 91, p. 1).

Mai 25 : „Răzcoalele au fost potolite, dar cită vreme cauza lor nu e suprimată, primejdia nu e înlăturată” (subl. n.) (*Alegerile din România*, Idem, nr. 106, p. 1).

Iunie 7 : „Am mărturisit-o și-o spunem și acum: noi și frații din România, deși trăim în două țări (...) ne simțim însă un singur neam. (subl. n.) ...Ca doi frați dintr-o tulpină... Cînd ar peri ei, fără îndoială s-ar trage clopotul și asupra noastră și dimpotrivă, slăbind noi, s-ar apropia și de ei primejdia.

Iată de ce, astă primăvară, în martie, cînd asupra României s-a abătut nenorocirea mare a răzcoalei țărănilor, am fost îndurerăți cum nu ni s-a mai întîmplat să fim” (Idem, nr. 116, p. 1).

DOCUMENTE INEDITE PRIVIND RĂSCOALELE ȚĂRĂNEȘTI DIN 1900

În istoria luptelor pe care le-au purtat masele populare din țara noastră pentru libertate, dreptate socială, se înscriu, la un loc distinct, rășcoalele țărănești din anul 1900. Ele reprezintă o verigă în lanțul confruntărilor de clasă de la sate, începând cu cele din 1888 și culminând cu memorabilul 1907.

Grefate pe situația generală grea a maselor de bază ale țărănimii, rășcoalele la care ne referim au fost cauzate în mod nemijlocit de o sporire bruscă și acută a poverilor fiscale, care au afectat puternic pe țăranii din satele de deal. Astfel, a luat naștere în zona subcarpatică, de la curbura Carpaților până la Dunăre, o mișcare de masă a lumii satelor, exprimată în ciocniri violente cu forțele de represiune ale regimului burghezo-moșieresc, în folosirea a multiple și ingenioase forme de luptă.

Situate la hotarul dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea cind mișcarea muncitorească din România trecea printr-o perioadă dificilă, rășcoalele de care ne ocupăm capătă o semnificație aparte. Masele rurale au vădit odată mai mult și elocvent resursele revoluționare de care dispun. Astfel, departe de a constitui un hiatus în lupta maselor muncitoare, etapa de răspintie a celor două secole s-a axat pe o linie de continuitate și ascendență neîntreruptă pe care a urmat-o mișcarea muncitorească, însoțită și împetrătrunsă cu mișcarea țărănească din patria noastră.

Publicăm o serie de documente inedite referitoare la rășcoalele țărănești din 1900. Ele au fost depistate în Arhivele Statului din București, Arhivele Ministerului Apărării Naționale și Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România — secția manuscrise. Analiza acestor mărturii documentare are darul de a completa posibilitățile de configurare a fenomenului social specific petrecut în toamna ultimului an al veacului trecut.

GHEORGHE MATEI

DAMASCHIN MIOC

1

1900 octombrie 11. Extras din registrul istoric al Batalionului 7 Vinători în care se relatează desfășurarea revoltelor țărănești din toamna anului 1900 în județele Buzău, Râmnicul Sărat, Râmnicul Vilcea.

În cursul lunii octombrie cu ocazia întrunirii extraordinare a parlamentului, punându-se la ordinea zilei în discuție mai multe chestiuni relative la veniturile ce s-ar putea crea de stat, prin diferite dări ce s-ar mai putea aplica pe diferite producțiuni, a fost și chestia punerii taxei pe borhodul și țuica ce

o produc cultivatorii de prune, care chestiune admindu-se de majoritate s-a făcut lege votându-se de corpurile legiuitoare și pusă în aplicare în întreaga țară.

Autoritățile administrative erau îndatorate a aplica această lege cultivatorilor și a-i face să înțeleagă adevăratul spirit al ei, dar se vede că în unele județe n-a fost lămurită în destul de clar, ceea ce a dat naștere la revolte regretabile în timpul cind controlorii fiscali veneau prin sate să coteze vasele.

Asemenea revolte au fost în județele Buzău, Râmnicul-Sărat, Râmnicul Vilcea și altele. În timpul revoltei ce a fost în județul Buzău în comuna Piscov un grup de citeva sute de țărani înarmați cu ciomege, arme ordinare de foc și cu bolovani de petre au început a lovi autoritățile, sequestrindu-le în localul primăriei, pentru care s-a cerut concursul armatei.

În acest scop au fost trimise pentru restabilirea liniștii din ordinul ministrului de război, un batalion din regimentul 8 Buzău, un escadron din regimentul de călărași din Ploiești și 2 escadroane de Roșiori din regimentul 1 Roșiori Tecuci, care toate au fost puse sub comanda Domnului colonel Cocea, comandantul Regimentului Buzău nr. 8.

Însă s-a găsit că aceste trupe sînt insuficiente pentru restabilirea liniștii și în ziua de 23 octombrie s-a dat ordin de către Corpul III Armată, Batalionului 7 Vinători ca să plece imediat în comuna Piscov, județul Buzău, punindu-se sub comanda d-lui colonel Cocea.

Astfel că în ziua de 21 octombrie orele 1 p.m. Batalionul cu un efectiv de 17 ofițieri inferiori, 286 trupă, 3 cai, 1 trăsură, sub comanda căpitanului ajutor s-a îmbarcat cu destinația pentru Buzău. Comandantul Batalionului Maior Simionescu care se afla în permisie la Focșani și căpitanul Neleca I. la București fiind anunțați telegrafic au sosit odată cu batalionul în Buzău la ora 5½ seara, unde atît ofițerii cît și trupa au fost quartiruiți.

1900 octombrie 22. În această zi orele 7 a.m. Batalionul sub conducerea maiorului Simionescu, comandantul batalionului s-a pus în marș spre comuna Piscov distanță de 30 km.

Era ora 11 a.m. ajungînd în satul Pleșcoi s-a făcut o haltă mare unde ofițerii și trupa au luat masa de amiază. Hrana trupei consta din pline și brînză.

La ora 1 p.m. s-a continuat marșul și la ora 5 p.m. batalionul ajungînd la destinație în fața primăriei Piscov a fost trecut în revistă de către domnul colonel Cocea, a făcut cunoștința ofițerilor batalionului și a dat ordin ca batalionul să intre în cantonament și să stea în repaus pînă în ziua a doua cînd va schimba în serviciu pe batalionul din Regimentul Buzău nr. 8.

23 octombrie. În această zi batalionul a ocupat locul unde batalionul din Regimentul Buzău nr. 8 făcea serviciul de avant posturi, îndeplinind acest serviciu batalionul 7 vinători.

Pentru acest serviciu se schimba zilnic între ele companiile acestui batalion, pînă în ziua de 25, cînd liniștea era deja restabilită și taxarea deja terminată.

Tot în acest timp sosește știrea că în satul Policiori la o mică distanță de satul Rătesci țăranii ar voi să se opue la aplicarea legii, atunci la ora 5½ aceiași zi domnul colonel Cocea a dat ordin a se suna general marș. În scop de a se aduna toate trupele și a porni spre satul Policiori.

Era ora 7 a.m. toate trupele fiind adunate s-au pus în marș avînd batalionul 7 Vinători în cap. Era ora 10. Batalionul a ajuns în satul Rătesci unde atît ofițerii cît și trupa au intrat pentru noaptea în cantonament pe la locuitori.

1900 octombrie 26. În dimineața acestei zile orele 9 p.m. sosînd știrea că în satul Policiori oamenii s-au liniștit și s-au supus la cotarea vaselor nefîind nevoie de concursul armatei, detașamentul s-a pus în marș ajungînd la ora 12 a.m. în satul Pleșcoi, aci a cantonat din nou unde a stat pînă în ziua de 27.

În dimineața zilei de 27 octombrie orele 7.m. trupa ieșind din cantonament și punindu-se în marș la orele 12 a intrat în orașul Buzău executînd defilare în fața domnului colonel Cocea, comandantul detașamentului.

În Buzău batalionul a intrat din nou în cantonament, unde a stat pînă în ziua de 31 octombrie.

Sederea batalionului în Buzău era motivată prin revolta ce era în județul Rîmnîcul Sărat, așteptîndu-se din moment în moment a se primi ordin de plecare în acea direcție.

30 octombrie. În această zi liniștindu-se spiritele și în acest județ, astfel că taxarea s-a făcut numai cu ajutorul trupelor ce erau acolo, s-a primit ordin telegrafic al Corpului III Armată de a se trimite fiecare trupă în garnizoanele lor. Astfel că în dimineața zilei de 31 octombrie la orele 10 $\frac{1}{2}$, batalionul a ajuns la gară. S-a imbarcat pentru Galați și la ora 6 p.m. trenul a ajuns în gara Galați s-a făcut debarcarea și batalionul s-a pus în marș la ora 6 $\frac{1}{2}$ a ajuns în curtea cazarmei unde trupa intrînd în cazarmă a început instalarea".

Arhiva Ministerului Apărării Naționale, Din registrul istoric al Batalionului 7 Vinători, dosar 248/bis.

2

1900 octombrie 15/28. Telegrama ministrului justiției Titu Maiorescu adresată procurorului general, Raicoviceanu la Buda, județul Rîmnîcul Sărat, prin care dispune descoperirea autorilor morali ai revoltei.

Telegramă

Dimineață 15/28 octombrie 1900, 8,30 ore dimineața

Procuror general Raicoviceanu, Buda, R. Sărat.

Bine că sînteți la fața locului. Veți observa ca toți să păzească cea mai strictă legalitate, totodată însă veți stăruia ca instrucția să caute a descoperi de la început pe autorii intelectuali și pe instigatorii revoltei.

Ministru Maiorescu

Arh. St. Buc., fond Ministerul Justiției, Dir. Judiciară, dosar 6/1900, f. 7.

3

1900 octombrie 16. Telegrama transmisă de C. Manea, jude instructor, procurorului general din Galați în legătură cu ciocnirile între țărani răsculați și armată în comuna Buda.

Telegramă

Prezentată la Buda, nr. 17, cuv. 136, data 27.X. ora 7.30.

Procuror general — Galați.

Abia ajuns cu armata aproape de sediul subprefecturii, mulțimea adunată din jurul ei, la vederea soldaților, a început a arunca cu pietre, ciomege, descărcări focuri asupra lor. Soldații au dat focuri oarbe, însă căpitanul comandant fiind rănit la cap cu o piatră, a căzut jos, la care spectacol, soldații fără ordin au dat focuri de război asupra răsculaților, căzînd din răsculați 3 morți și 7 grav răniți. Parte din răsculați au năvălit asupra subprefecturii, unde erau prefectul, procurorul, administratorul financiar. Alții au stricat ferestrele, însă fiind respinși de jandarmi și la ajungerea armatei, răsculații forțați s-au risipit la casele lor. Fiind răsculați și comunele vecine, s-au cerut noi trupe. Subprefectul plasei, urmărit de răsculați, a căzut mort de apoplexie. Din cauza nopții, mulțimea fiind retrasă, e liniște. Așteptăm mîine.

Jude instructor C. Manea

16 octombrie 1900
Văzut, Maiorescu

Arh. St. Buc. fond. Ministerul Justiției, Dir. Judiciară, dosar 6/1900, f. 5.

4

1900 octombrie 16. Telegrama procurorului general Raicoviceanu către ministrul justiției Titu Maiorescu prin care-i anunță răscoala din comuna Buda.

TELEGRAMĂ

Prezentată la Galați nr. 364, cuv. 57, data 27.X. ora 11, sosită ora 12.

Ministru Justiției-Sinaia.

Procurorul Rm. Sărat anunță chiar acum că locuitorii comunei Buda s-au răscolat contra aplicării impozitului pe prune, ultragiind pe subprefect, controlor și comandantul jandarmilor. Procurorul și prefectul plecat localitate, luînd prealabile înțelegeri cu comandantul regimentului a avea disponibile trupele necesare. Recomandat procurorului a ne ține în curent și vă vom raporta.

Procuror general Raicoviceanu

16 octombrie 1900
Văzut, Maiorescu

Arh. St. Buc., fond Ministerul Justiției, Dir. Judiciară, dosar 6/1900, f. 3.

5

1900 octombrie 16. Telegrama procurorului general Raicoviceanu către ministrul justiției, Titu Maiorescu referitoare la răscoala țărănilor din comuna Buda, informîndu-l că a trimis armată.

TELEGRAMĂ

Prezentată la Galați, nr. 370, cuv. 62, data 27.X. ora 2, Urgent

Ministru Justiției-București

Procurorul Rîmnîcul Sărat telegrafiază din Buda că acolo vin cete din comunele vecine, că este imposibil a proceda la cotarea vaselor; s-au produs chiar bătăi. S-au pornit acolo 150 soldați. Am trimis localitate judele instructor, care în fiecare oră mă va încoștința de cele ce se petrec. Vă voi ține în curent.

Procuror General Raicoviceanu.

16 octombrie 1900
Văzut, Maiorescu

Arh. St. Buc., fond Ministerul Justiției, Dir. Judiciară, dosar 6/1900, f. 2.

6

1900 octombrie 16. Telegrama procurorului general Raicoviceanu către Titu Maiorescu, ministrul justiției asupra încetării răscoalei în comuna Buda și prevestirea ei în comunele Dumitrești și Dedulești unde a trimis armată.

TELEGRAMĂ

Prezentată la Buda, nr. 24, cuv. 116, data 28.X. ora 3.30.

D-lui Maiorescu, ministru justiției-București.

Azi sosit Buda, cu substitutul R. Sărat, unde am găsit pe dl. prefect al județului, dl. general Comăneanu, dl. administrator financiar, judele instrucției și procurorul. În Buda, liniște. S-au măsurat deja 80 de case materia imposibilă. Sint temeri de tulburări mai cu seamă în comunele Dumitrești, unde se află un escadron de călărași și un detașament de infanterie, sub ordinele d-lui colonel Caramlău. Am trimis acolo pe dl. substitut, pentru orice eventualitate; asemenea sint temeri de tulburări în co-

muna Dedulești, unde va sosi un escadron de roșiori din Tecuci. Eu rămân însă aici, căci mine se încep operațiile fiscale și în cele două comune citate. Detalii scrisoare.

Procuror general Raicovicianu.

16 octombrie 1900
Văzut, Maiorescu

Arh. St. Buc., fond Ministerul Justiției, Dir. Judiciară, dosar 6/1900, f. 6.

7

1900 octombrie 16. Telegrama ministrului justiției Titu Maiorescu adresată procurorului general Budurescu prin care dispune măsuri pentru restabilirea ordinii și descoperirea autorilor morali ai răscăleii din județul Olt.

Minist. Justiției
Nr. 11 564

TELEGRAMĂ

D-lui Procuror General Budurescu-Craiova

Rog mergeți imediat la satele agitate din districtul Olt și vegheați ca cea mai strictă legalitate să fie observată. Totodată însă căutați de la început să se descopere și urmărească autorii intelectuali și instigatorii revoltei. Aflu, de exemplu, că este Bogdan Pitești pe acolo. Rog raportați continuu cele ce veți constata.

Ministrul Maiorescu
Luni 16 octombrie 1900, 5 ore seara

Arh. St. Buc., fond Ministerul Justiției, Dir. Judiciară, dosar 6/1900, f. 42.

8

1900 octombrie 21. Telegrama generalului Comăneanu adresată generalului Lahovari, ministru de război prin care raportează măsurile luate în comunele Popești, Urechești, Dragoșloveni și Lacul lui Baban, plasa Marginea de Sus, județul Rîmnicea Sărat pentru prevenirea revoltei.

TELEGRAMĂ

Prezentată la Rm. Sărat

General Lahovari, ministru de război — București.

Regiunea respectivă cuprinde comunele Popești, Urechești, Dragoșloveni și Lacul lui Baban, plasa Marginea de Sus. Cei 700 oameni anunțați așază că vor veni în Rîmnicea la renunțat să mai pornească. La 6 ore dimineața luasem măsurile necesare, ca cele două escadroane cavalerie și detașament de infanterie să-i oprească la șase kilometri de oraș.

Comunele Popești și Urechești au trimis trei și doi delegați la București spre a reclama M. S. Regelui. Comunele Dragoșloveni și Lacul lui Baban trimis o delegație 20 oameni la prefect în Rîmnicea. S-a depeșat a sosi noaptea asta din plai trei controlori și miine pornesc la comunele Cotești, Budești și Golești, limitrofe cu regiunea respectivă, a începe operațiunile pentru a servi de pildă locuitorilor irascibili.

Miine dimineață pornesc cu prefectul în Plăinești și cu escadronul călărași Brăila, ca de acolo să patruleze comunele bătute. Și după ce mai întâi eu cu prefectul vom cutreera cele patru comune bătute, vorbind locuitorilor și căutând a-i îmbuna, escadronul roșiori îl păstrează în Rîmnicea, pentru a decide în urmă. Voi raporta rezultatul.

General Comăneanu

21.X.1900
Văzut General Lahovari

Bibl. Acad. R. S. România, Arhiva D. A. Sturdza, IX, acte 83.

9

1900 octombrie 23, Piscov. Telegrama colonelului Cocea adresată ministrului de război prin care raportează situația militarilor răniți.

TELEGRAMĂ

Prezentată la Piscov.

Ministru de Război — București

5 oameni trupă răniți și contusionați, îngrijiți de medic, merg bine. Trei ofițeri din cavalerie răniți dintre care locotenentul Vasilescu Răsvan evacuat Tecuci.

Subsemnatul, mergînd spre bine, păstrez comandamentul. Ofițerii și trupa cu recunoștință vă mulțumesc respectuos de atențiune.

Colonel Cocea.

23.X.1900
Văzut, General Lahovari

Bibl. Acad. R. S. România, Arhiva D. A. Sturdza, IX, acte 86.

10

1900 octombrie 29, Rîmnicea Vilcea. Raportul procurorului Anastasiu, de pe lângă Tribunalul Vilcea către Ministerul Justiției asupra răscăleii țărănești din județul Vilcea și mijloacele folosite pentru înăbușirea ei.

Confidențial

Domnule Ministru,

Deoarece în acest județ au avut loc oarecare tulburări, cred de a mea datorie de a supune cunoștințele domnii voastre în ce au constatat ele, care au fost cauzele care le-au produs cum și mijloacele ce s-au întreprins pentru a fi potolite.

Subprefectul plășii Oltețu de Sus, comunicîndu-mi în ziua de 24 octombrie curent, cum că locuitorii comunei Ulmetu se opun la taxarea produselor de țuică și că au gonit din comună pe agentul fiscal venit pentru această operațiune — în dimineața zilei de 25 octombrie am plecat dimpreună cu d-nul prefect local, care de asemenea fusese avizat de subprefect — însoțiți fiind și de reprezentantul administrației financiare din localitate, dl. șef de secție Constantinescu.

Nu am luat cu noi nici o escortă militară, ci trimiseseam dinainte o trupă de zece jandarmi, a se posta în comuna Copăceni, distanță de 5 kilometri de comuna Ulmetu, mai mult pentru a avea la îndemînă currieri spre a putea expedia telegrame la oficiul telegrafic cel mai apropiat, Horezu, depărtare de 25 kilometri de comuna Ulmetu.

Ajunși în comuna Ulmetu, unde fusesem informați că chiar primarul și casierul comunal instigaseră pe locuitorii — i-am întrebat în chip pașnic pe aceștia și pe alți locuitori, care se aflau strînși la primărie care le sînt nemulțumirile în privința noii legi asupra băuturilor spirtoase, de vreme ce nu primesc ca agentul fiscal să le taxeze produsele de țuică și dinșii ne-au arătat că nu este drept ca cei care n-au apucat să transforme borhotul în țuică să nu beneficieze de scutirea de orice taxă pînă la 30 decalitri, că nu este drept ca de această scutire să se folosească numai cei ce au cantități mari, iar cei care au abia 10, 20, 25 decalitri să plătească taxe.

Pe lângă acestea, sătenii credeau că cazanele ce posedă li se vor lua de stat.

Am arătat sătenilor că sînt scutiți de orice taxă pînă la 30 decalitri, țuica casei, precum s-a pomenit din bătrîni: că de asemenea sînt scutiți pînă la 150 decalitri borhot, plus 25% pierderile de fabricațiune, care reprezintă cei 30 decalitri țuică lipsiți de taxă, că nimenea nu le va lua cazanele; că legea actuală nu a făcut decât să restabilească strămoșescul obicei ca sătenul să nu plătească nimic pentru ceea ce-i trebuie pentru casa lui, ci să plătească numai pentru ceea ce vinde și numai atunci cînd vinde, adică cînd prinde parale, că de asemenea legea actuală a înțeles ca fiscal să ia măsurile

cind are săteanul adică numai cind se fac prune cit se fac, iar nu ca pînă acum, în toți anii și pe hectar, indiferent dacă se fac ori nu se fac prune, că în definitiv taxele nu le plătește producătorul, ci consumatorul.

Toate aceste lămuriri spuse cu glas liniștit și aproape părintește, faptul că noi nu eram însoțiți de nici un agent al forței publice și că se vedea că scopul venirii noastre era de a-i lumina, mai mult decît de a oprimă mișcarea lor, au avut de rezultat că sătenii s-au liniștit cu desăvîrșire, au declarat că sînt foarte mulțumiți cu noua lege și că sînt gata a primi pe agentul fiscal ca să le taxeze produsele.

După aceea, față de el, am dat instrucțiuni perceptorului cum să procedă la taxare, astfel încît sătenii s-au convins de adevărul celor ce le spuseseam.

Din comuna Ulmetu, am pornit spre comuna Bălcești — mare, aproape cit un tirguleț, unde fusesem informați că s-au iscat tulburări și prin aceleași mijloace am reușit a liniși pe săteni.

În drum ne-am oprit prin diferite sate ca Roiești, Nisipi, Broșteni, etc. dînd instrucțiuni agenților fiscali și lămurind pe săteni.

Domnule Ministru, pentru ca sătenii să-și formeze credințe greșite în privința noii legi asupra băuturilor spirtoase, neapărat că a trebuit să fie cineva care să caute a-i induce în eroare, să-i instigheze. Aceștia nu au putut fi decît cei care simțeau în primul rînd aplicarea noii legi, marii producători de țuică și mai cu seamă cei care cumpărau dinainte de la săteni, recolta lor de prune, pe prețuri derisorii, exploatații țărănilor, plaga satelor și care din nenorocire sînt chiar români.

Dar deși am fost convins că au existat instigatori și chiar i-am și aflat cine sînt, totuși nu am făcut cercetări propriu-zise, ci o anchetă sumară, fără a încheia vreun act, evitînd ca locuitorii să intre în bănueli asupra scopului venirii noastre și astfel să se neliniștească iar ca urmare să se iște adevărata agitațiune.

Astfel am procedat, domnule ministru, într-o asemenea situațiune care ieșea din normă și numai cu chipul acesta am izbutit a aduce liniștea în sate și a face pe săteni ca de bunăvoie a lor să reintre în legalitate — rămînînd ca mai tîrziu dacă se va crede de cuviință să se facă cercetările necesare pentru ca instigatorii să fie supuși judecății.

Parte din ei fiind chiar funcționari comunali, șeful administrativ al județului le va putea aplica diferite pedepse.

Aducînd respectuos acestea la cunoștința domnii voastre, vă rog, domnule ministru, să binevoiți a primi încredințări de înaltă stimă.

Procuror,
Anastasie

Rezoluție

Văzut.

30 oct. T. Maiorescu

Arh. St. Buc., fond Ministerul Justiției, Dir. Judiciară, dosar nr. 6/1900, f. 69—71, orig.

11

1900 octombrie 29. Telegrama procurorului general Budurescu adresată ministrului justiției Titu Maiorescu în care raportează despre mersul răscălei în județul Olt.

nr. 11. 782, oct. 21

Telegramă

Prezentată la Craiova, nr. 395, cuv. 115, data 29.X. ora 8,20

Ministru Justiției — București.

Astăzi seară plec la Slatina, conform ordinului Dv. voi căuta să plec îndată la comunele răscolite, dacă voi putea găsi ocazie. Altfel voi pleca mîine dimineață. De la Slatina la localitățile unde e revolta sînt 70 km. Mîine procese corecționale la curte, la

o secție, se vor amîna, deoarece nu rămîne aici decît un procuror, altul fiind delegat la jurați la Slatina. Procurorul tribunalului este cu prefectul în localitățile răscolite. De altfel, am dat și azi și ieri instrucțiuni procurorului cum trebuie să procedeze. Dacă credeți că trebuie să-mi mai comunicați ceva, vă rog a adresa telegrama la Slatina, de unde voi pleca cit mai curînd.

Procuror General Budurescu

Arh. St. Buc., fond Ministerul Justiției, Dir. Judiciară, dosar 6/1900, f. 45.

12

1900 noiembrie 1. Telegrama generalului Pilat către Ministerul de război prin care comunică plecarea trupelor spre Rimnicul Sărat intrucit în Vrancea oamenii s-au liniștit.

Telegramă

Prezentată la Buzău

Ministru Război — București

Primesc telegrama de la colonelul Cotescu pe care l-am însărcinat a lua comanda trupelor trimise în Vrancea, că oamenii s-au liniștit și că nu mai este trebuință a trimite și infanterie. Am suspendat plecarea infanteriei. Mîine dimineață plec R. Sărat.

General Pilat

Nr. 9178

1.XI.900

Văzut, General Lahovary

Bibl. Acad. R. S. România Arhiva D. A. Sturdza IX, acte 119.

13

1900 noiembrie 6. Telegrama procurorului general Raicoviciuanu către Ministerul justiției în care comunică restabilirea liniștei în comuna Găuri, județul Putna.

Nr. 12. 441 nov. 6

Telegramă

Prezentată la Galați, nr. 281, cuvinte 53. data 19/11. ora 1,40
urgent

Maiorescu, Ministru justiției — București

Ca urmare telegramii de ieri 6843, comunic : procurorul și judele instructor Putna, împreună cu prefectul și comandantul jandarmilor de acolo au ajuns astăzi la comuna Găuri. După explicațiunile date locuitorilor, aceștia sînt aproape liniștiți. Taxarea s-a început și se speră a se continua în liniște.

Procuror General
Raicoviciuanu

Nr. 6844

Văzut, T. Maiorescu

Arh. St. Buc., fond Ministerul Justiției, Dir. Judiciară, dosar 6/1900, f. 79.

14

1900 noiembrie 10. Telegrama generalului I. Argetoianu adresată generalului Gigurtu în legătură cu mișcarea trupelor în zona Tirgu Jiu.

Telegramă

Slatina

Nr. 87 Data 10/11 ora 12.

General Gigurtu în Gara Craiova.

Pornesc astăzi-noaptea cu escadronul Roșiori de aici. Dacă ajungând Tirgu-Jiu credeți necesar încă trupe cereți-mi telegrafic Slatina a ne trimite. Țineți-mă curent cu totul.

General I. Argetoianu

Nr. 240

Arhivele M.F.A. Otopeni, Serviciul istoric, magazia 18, lada 8, dosar nr. 274. bis.

15

1900 noiembrie 17, Buzău. Adresă și memoriu ale generalului Comăneanu către ministrul de război, generalul Lahovary, în care relatează desfășurarea evenimentelor în comunele răsculate din județul Rîmnicea Sărat, pentru a se dezvinovăți de acuzațiile ce i se aduc.

Corp 3 Armată Buzău 17 nov. 1900
Divizia 5 Infanterie Într. 148/28.XI.900
Nr. 426

Domnule Ministru,

În fața celor ce se petrec ca defăimare adusă trupelor și mie relativ la măsurile luate pentru a liniști comunele din județul R. Sărat, am crezut de cuviință a întocmi un memoriu, pe care-l supun Dv. aci anexat.

Dacă veți binevoi a-l lua în considerație vă rog să mă credeți că tot ce este menționat acolo este adevărul și nimic decît adevăr.

General Comăneanu

23.XI.900
La dosarul confidențial
S-a răspuns prin scrisoarea
de cabinet la partea finală.

Ministru
General Lahovary

MEMORIU

Văzînd campania înverșunată deschisă contra măsurilor luate de a liniști locuitorii răzvrătiți în comunele Bordești și Gura Calii din jud. R. Sărat și considerînd că zisa anchetă, făcută în fața locului de un grup de oameni ce nu pun conștiință în a constata adevărul, ci din contră dezvoltă cea mai rea voință și păstrează o atitudine din cele mai veninoase, punînd la contribuție necinstea și birfeli, pentru a constata ceea ce nu este adevărat, adică: schingiuieli, torturi, violuri și tot felul de barbarii, dînd ca rezultat acuzațiuni violente la adresa trupelor acolo trimise și în special contra mea, cred de datoria mea a consemna în acest memoriu adevărul și numai adevărul, a vă supune la cunoștință ce este adevărat asupra răscăleii din jud. R. Sărat și care a fost rațiunea de a mă face să adopt sistem de pedeapsă ce am raportat la timp că am întrebuintat, pentru a restabili ordinea acolo unde era tulburată.

Poate, D-le Ministru, încă nimeni din funcționarii chemați a face cunoscut adevărul asupra acestei revolte nu a spus pe deplin lucrurile cum ele s-au petrecut, și aceasta îmi propui a face prin acest memoriu, fiind trebuincios mie în a pleda rațiunea sistemului ce am adoptat ca procedeu.

Șezînd în regiunea revoltată de la Buda șapte zile și făcînd anchetă personală în toate comunele din acea regiune am dovedit ceea ce urmează:

1. Cu mai bine de 10 zile înainte de ziua de 14 octombrie se plămăuia prin satele Dedulești, Dă-nilești, Buda și Dimitrești, cu cătunele lor a se împotrivi cu orice preț la aplicarea legii lui. Cei ce plămăuiau aceasta erau: preoții și circiumarii, ajutați de unii consilieri comunali, ca oameni de vază în sat și aprobați adesea de învățători și chiar de primarii locali. Dinșii reuniau toți derbedeii și bețivii în sate, care nu aveau nici o palmă de livadă, ca astfel să dea o umbră de adevăr că sâtenii se

opun la aplicarea legii. Acești conducători erau adăpați: sau cu cîvinul, de agenții conștiinți a organiza revolta și a crea poziție dificilă guvernului, de cite ori unii din ei mergeau la Rîmnicea — sau îi alimenta cu articole de gazetă care apăreau în Rîmnicea, li se distribuia prin consemn de agenți desemnați. Această situațiune era tolerată și nimeni pe scara ierarhică nu căuta a o înlătura.

2. Subprefecții, acești agenți de ordine ai guvernului mi-au confirmat că ei fiind proprietari de livezi și comersanți de țuică și borhot prin urmare, cei înții interesați erau cei care patronau pe acești descreerați și nu numai că nu luau măsuri contra lor, din contră, făceau cor cu dinșii de cite ori se adunau și luau deciziuni de ceea ce trebuie să facă.

3. Nici un agent de pe scara ierarhică din administrația județului nu explica legea, cum are să fie aplicată, ca să risipească neadevărurile inventate de răuvoitori, sperînd astfel pe nenorociții de sâteni, că legea este foarte nedreaptă și inechitabilă.

4. Cînd autoritatea administrativă s-a văzut în neputință de a aplica legea și că a trebuit să aibă recurs la puterea armată, a ales cel mai nemerit procedeu de a se impune: a lăsa ca toți locuitorii satelor să fie adunați pe piața comunei, armata a sosit și a lua contactul imediat cu tot acel norod, iar din capul coloanei, cel însărcinat a vorbi, a căuta să parleză de ceea ce avea corhartă pornită și pusă la cale de a se opune, profitînd de ignoranța multora din ei, așa că agenții din mulțime, în timp ce funcționarul perora, începeau a arunca cu pietre, cu cio-meghe, a insulta și a lovi trupa. Ofițerii și comandantul trupei.

De aci naștea anarhia, răscălele, focurile, morți și răniți.

5. Ceea ce a fost și mai rău, a fost nimicirea autorităților și a forței armate, unii și alții s-au retras. Unii într-o parte și alții în alta.

Cum vedeți D-le Ministru, dezastrul era nemăsurat. A doua zi totul putea să înceapă cu o furie și mai accentuată. Astfel s-a plămăuit revolta din regiunea Buda. Așa s-au petrecut faptele și rezultatele, dacă nu au fost tot atît de mari în zilele următoare este că măsurile ce am luat au fost mai nemerite și pe care le-am făcut cunoscut Dv. zilnic chiar atunci.

Cînd s-au terminat operațiunile în acea regiune, am voit să trimit trupele în garnizoanele lor și eu însumi să plec, crezînd că totul este terminat. Întors însă în R. Sărat primesc prin dl. prefect al județului știință că au sosit vești rele din Podgorici, că locuitorii de acolo sint hotărîți a nu primi aplicarea legii lui, că se organizează rezistența în mod sistematic, că s-au aprovizionat cu iarbă de pușcă și gloanțe din Focșani și de la hanurile din localitate, că în fine, toți acei locuitori, avînd reputația de cei mai răi din regiune, sint culpabili de o mare răzvrătire.

S-a raportat Dv. și ați ordonat să rămînem acolo pînă la terminarea operațiilor și în acele regiuni. În adevăr, prefectul fiind înfricoșat de la Buda, a voit să încerce tot felul de mijloace, să împace pe locuitori și a-i face să renunțe la rezistență. A început tratativele cu dinșii prin diferiți agenți și proprietari influenți din localitate. Trec zile peste zile și cerbia lor nu se înlădia, trimiteau răspuns că ne așteaptă. Tot soiul de cereri de parte-le primeam, adică de exemplu un delegat al lor să meargă la Sînaia, căci nu se mai pot adresa nimănui decît M. S. Regelui și că va aduce acel trimis de acolo, aceea se va alege. Un altul: a i se muta un ginere din Ministerul de Război la Focșani și apoi să vadă cum are să lucreze. Și tot felul de propuneri de acest soi. O adevărată stare de anarhie. Pilda ce se dădea era cea mai dezastruoasă, o ezitare culpabilă, o abdicare de autoritate și mai cu seamă acum, cînd instrucțiunile din urmă ale Ministerului de Finanțe dăduseră cea mai largă compensație pretențiilor celor interesați. Or nu era altceva decît o voință de a se răzvrăti, fiind instrumente de răzbuinătate în contra stării de guvernămint actual.

Cînd tocmai semnalăm d. lui prefect această stare de netoleranță și-l invităm ca operațiile să înceapă cu orice preț, căci sâtenii care se pretindeau că conduc satele nu cădeau de acord cu autoritățile, ba din contră nu încetau de a amenința, ne pomem în noaptea de 26 spre 27 octombrie cu veste din comuna Bordești că s-au tăiat parii de telefon, pentru a intercepta orice corespondență urgentă și că s-au

pregătit a primi cum trebuie pe cei ce vor sosi acolo în aplicarea legii, tot în același timp bănuieți se indicau asupra celor din Gura Caliiți din comuna Lacul lui Bălan.

Aci este locul a fixa cum am adoptat aci procedul de a pedepsi numai pe cei vinovați, a înlătura morțile și răniurile celor nevinovați și în același timp a da pildă tuturor din regiune că autoritatea trebuie să aibă cuvântul în a aplica legea.

Avind în vedere cele petrecute la Buda, menționate mai sus, considerind că d-l prefect, cu care eram în deplin acord și care era bolnav, și prin urmare, nu toată doza de energie în asemenea cazuri, considerind că autoritatea procurorului o priveam ca zdruncinată, căci la Buda dezertase de la postul său, în momentele cele mai serioase și vestea de acest fapt mersese în tot județul, considerind că adevărații agenți ai răscaloiei: preoții, circiumarii etc. nu erau închiși și supuși la instrucție neputând găsi probe suficiente în a-i urmări — neapărat că lucraseră mai inteligent decit masele ignorante — avind încă în vedere că unele acte de corespondență dintre cei de la jurnalul răzvrătiților din R. Sărat, și sătenii, din sat găsite la locuințele lor nu au prezentat probe suficiente la instrucție ca să-i depeuie, au fost eliberați, și prin urmare, scăpați de orice pedeapsă.

Pe aceste considerente dar, este adevărat, că am luat cu răspunderea situațiunii și astfel am dat cuvenitele ordine.

Chiar în dimineața zilei de 27 octombrie, nelăsind pe a doua zi de a ne transporta la Bordești, cum era fixat pentru începerea operațiunilor și cind eram așteptați acolo, am pornit cele două escadroane și două companii la Bordești. Am cerut Dv. și ai aprobat cu divizionul de roșiori din Buzău să fie oprit la Guguști, pentru a întâmpina răscaloa ce se accentua prin Bordești și Gura Caliiți, cu poantă, ca semnal convenit. Eu cu prefectul și parchetul am urmat coloanele puse în marș. Comandantul coloanei. lt. colonel Caramliu, avea ordin a ocupa satul Bordești și a arestat pe capii răzvrătiților, ale căror nume ne erau date de administrație. În adevăr această distanță de 18 km. în trei ore a fost parcursă de toate trupele și cind am ajuns acolo, agenții răzvrătiți erau prinși și aduși la primărie. Sătenii care erau pregătiți pentru a doua zi de rezistență, erau parte în casele lor, parte părăsiseră satul.

Toți ceilalți au intrat în primărie, cu am rămas afară și am căutat să recunosc starea acestor răzvrătiți, am constatat oamenii ce se zice albaştrime din sat, exploatareții sătenilor, agenți electorali potrivnici stării de lucruri actuale, elemente periculoase, oameni fără căpății, care nu aveau altă avere, decit hainele de pe dinșii, în serviciul celor dintii, și unul sau doi mai în vîrstă, ca să dea totul și să aibă ascendență asupra locuitorilor de a-i răscula. Numai atunci am hotărît a-i pedepsi. Însă uman: am pus de a le da fiecareia, fără deosebire de haina ce o purta, cîteva lovitură de curele, fără a le pricinui nici o infirmitate, fără a trece în domeniul barbariei, însă numai ca pildă pentru celelalte sate, că oricine va tulbura liniștea publică, va fi aspru pedepsit, apoi i-am arestat și i-am dat parchetului.

Pe cind se petreceau acestea în Bordești, ni se raportează prin telefon că din Gura Caliiți o bandă de 40—60 locuitori au pornit la primăria din Lacul Bălanu, a oprit pe controlorul ce opera acolo de a mai aplica legea și în decurs de trei ore au proferat tot soiul de amenințări amenințîndu-l că-l așteaptă a doua zi la dinșii să vadă cum vor fi primiți. În Bordești începuse controlul operațiunilor și neîntorcîndu-se totuși acum în liniștea, am pornit imediat un escadron în Lacul Bălanu. Traversînd noaptea Gura Caliiți am luat informațiuni de la primar și controlorul de acolo de oamenii răzvrătiți din Gura Caliiți, iar a doua zi, la 6^{1/2} ore dimineața, să puie mina pe cătunul Gura Caliiți, el va mai fi ajutat și de alte trupe. Am lăsat un escadron și o companie în Bordești pînă la terminarea operațiunilor, iar cealaltă companie a avut ordin ca la 6^{1/2} dimineața a doua zi să coboare în Gura Caliiți ca să ocupe acel cătun, împreună cu escadronul de roșiori.

Divizionul roșiori din Buzău, în noaptea de 27 octombrie debarcă la Guguști. I-am dat ordin ca drept peste dealuri să coboare a doua zi dimi-

neată la 6^{1/2} ore în Gura Caliiți și împreună cu celelalte trupe trimise acolo, să ocupe Gura Caliiți. În adevăr, cind nimeni nu se aștepta, erau ocupați dis-de-dimineața de aceste trei coloane și răzvrătiții prinși încă în paturile lor, dormind.

Ajuns acolo, împreună cu prefectul la 7^{1/2} ore, am găsit pe răzvrătiții arestați. Aci, ca și la Bordești, am cercetat calitatea lor, aci, ca și acolo, aceiași oameni periculoși, aci ca și acolo, am pedepsit mai cu seamă că am constatat că din ajun cîtreiera această regiune un trimis din Bordești și reușise a răscula și pe cei din Trichești, cătun din comuna Dragoslaveni. Or, îmi confirmă pe deplin că regiunea Podgorii era preparată înadins de revoltă, iar nu din interese lezate prin aplicarea legii tuicii.

Aci ca și la Bordești, nici un act de barbarie, nici o schingiuală, nici un viol asupra femeilor, aci ca și acolo, soldații nu s-au dat la nici un act de violență asupra nimănui. Numai eu și în prezența mea s-au pedepsit acei oameni arestați și recunoscuți de răzvrătiți. Or, această măsură a făcut ca operațiunile și aci să se înceapă și să fie terminate fără rezistență.

Ramförsarea trupelor, hotărîrea luată și pedepsierea imediată în fața tuturor, a făcut ca și satele dimprejur, care ne trimiteau răspunsuri care de care mai evazive, să schimbe de atitudine și a doua zi să trimită delegați, asigurîndu-ne de supunere și a renunța la rezistență, mulțumindu-se cu legea așa cum se aplică.

Numai astfel, d-le ministru, s-a putut obține rezultatul de a completa liniștea și a înlătura nenorocirile, ce neapărat trebuia să se petreacă, dacă nu se punea energie și hotărîre imediată.

Declar că toate acuzațiile aduse trupelor și mie însumi sint curate infamii, născocite de oameni care sint deposedați de cînte de om și de noțiunea adevărului. Nici o tortură, nici o schingiuire, nici o barbarie nici o violare nu s-au petrecut, nici în Bordești, nici în Gura Caliiți.

Pentru a termina, îmi voi permite ca concluzie cele ce urmează:

Acel domn care are cîtezanta să puie în sarcina trupelor și a mea valuri de infamii, pretinzînd că sint adevăruri descoperite la ancheta ce au făcut, are dreptate numai într-un punct, că oamenii de la sate care au încercat a răscula numai satele din jud. R. Sărat au fost pedepsiți și trăgători, iar d-sa și cei care l-au însoțit și care încearcă a răzvrăti întreaga țară, scapă nepedepsiți, nici de glonț, nici de trăgători. Este o curată infamie.

În ceea ce mă privește personal, fiind atacat, în presă și în întruniri, dacă credeți de cuviință să cer d-lui Paladi satisfacere de minciunile plămuite, rog să-mi dați autorizație și doresc ca în acest caz să-i dau o lecție de bunăcuviință și de a-i inocula sentimente de cînte și adevăr.

General Comăneanu

Bibl. Acad. R. S. România, Arhiva D. A. Sturdza. IX, acte 124 și 125

16

1900. Extras din istoricul Regimentului 5 Roșiori în care se relatează răscaloale țărănești din județul Olt și participarea regimentului la înlăturarea lor.

Anul 1900

Prin înalt decret nr. 2048 Domnului loc. colonel Sainoglu Lascăr este numit comandant al regimentului pe ziua de 1 aprilie în locul Domnului colonel Cialik Gheorghe, care trece ca comandant al regimentului 6 Călărași.

În ziua de 10 mai Regimentul compus din cele 3 escadroane aflate în Craiova a luat parte la parada și defilarea trupelor înaintea Domnului general Argetolanu, comandantul Corpului I Armată.

În cursul lunii mai în două rînduri escadronul 2 aflat în Slatina a patrolat împrejurul orașului pentru menținerea în respect a diferitelor grupuri de țărani, asupra cărora erau bănuieți că vor să tulbure liniștea (...)

În virtutea ordinului nr. 9013 al Domnului general comandant al Corpului I Armată, escadronul III a pornit la Slatina și de aci la comuna Isvoru din județul Olt, pentru a lua parte la potolirea răscoalei țăranilor din aceea localitate.

A doua zi tot în virtutea ordinului domnului general comandant al corpului I Armată a pornit și restul regimentului la comuna Isvoru, unde se afla și escadronul 2 Slatina. Țăranii nemaifăcând nici o opunere autorităților și fiind liniștiți, după timp de 4 zile escadroanele regimentului s-au înapoiat în garnizoanele lor.

În virtutea ordinului nr. 3697 al domnului general comandant al Corpului I Armată, întreg regimentul a fost pornit la Tirgu-Jiu în ziua de 27 octombrie și de aci prin satul Brădiceni, la comunele Godinești, Arjoci, Racoji, Pîrîu și Ciuperceni din județul Gorj, comune care se opuneau autorităților la aplicarea legii asupra țuicii, pentru a restabili liniștea împreună cu alte trupe de infanterie.

Treptele au fost puse sub comanda Domnului general Gigurtu Petre. În ziua de 29 octombrie, țăranii din cătunul Arjoci, opunându-se trecerii trupelor prin acel sat prin baricade, fiind înarmați cu pari, ciomege și pietre, domnul general Gigurtu a ordonat a se descăleca 40 călărești pe jos cu carabine. La somațiile procurorului general a lăsa liberă trecerea, țăranii răspunzând cu asvirlituri de ciomege și pietre s-a ordonat a se trage focuri în sus, pentru a se intimida țăranii.

Dinșii văzând că nu cad niciunul de pe mai bine de 200 de lovituri de pușcă și-au luat și mai mare curaj, atacând cu pari trupa. Astfel că din lovituri au fost loviți domnul general Gigurtu la cap, locotenentul Nuțescu la cap și mai mulți sergenți și soldați.

După ce s-au rănit însă cîțiva țărani aceștia au încetat a mai ataca și s-a procedat în urmă la arestarea capilor răzvrățiți.

Regimentul a cantonat în urmă în satul Racoji, Pîrîu și Ciuperceni, cînd în ziua de 3 noiembrie a pornit spre Tirgu-Jiu.

În ziua de 5 noiembrie regimentul cu întreaga trupă de infanterie a fost trecut în revistă de domnul general Gigurtu în orașul Tirgu-Jiu cînd Domnia Sa și-a exprimat mulțumirile Domniei Sale de tactul și singele rece cu care s-a condus atît ofițerii cît și trupa în această împrejurare.

În ziua de 6 noiembrie escadroanele regimentului s-au înapoiat în garnizoanele lor.

Arhiva Ministerului Apărării Naționale. Din „Istoricul Corpului I — regimentul 5 Roșiori”, dosar nr. 689/1.

17

1901 februarie 19. Telegramă adresată de mai multe femei din comuna Izvoru, ministrului justiției prin care solicită eliberarea soților de deținuți.

Nr. 2150 febr. 19

Telegramă

Prezentată la Slatina, nr. 66, cuv. 95, data 2/3 ora 8.10

Ministrul Justiției-București.

De la 14 octombrie. soții și părinții copiilor noștri stau închiși în temniță pentru placul judecătorului de instrucție, după ce au fost bătuți și maltratați de procurori, pentru motivul că s-ar fi opus la aplicarea legii țuicii.

În puterea dreptății și umanității de care sînteți animat, vă rugăm Domnule Ministru, să dați ordin a fi puși în libertate. Ne ajung cinci luni de cînd umblăm pe drumuri și am ajuns cu copiii muritori de foame.

Țița Nicolae, Gherghina Gheorghe, Rada Onel, Dumitru Radu Puiu.

Ioana Manea, comuna Izvoru.

19 februarie 1901. Se va înainta parchetului general al curții din Craiova, spre a cerceta d-nul procuror Mladoveanu și a ne raporta.

Ministru Stoicescu

Arh. St. Buc., fond Ministerul Justiției, Dir. Judiciară, dosar 6/1900, f. 48.

18

1901 martie 2. Raportul procurorului general al Curții de Apel Craiova, Mladoveanu către ministrul justiției în care demonstrează că plîngerea femeilor din com. Izvoarele este neîntemeiată.

Nr. 2531 martie 2
Procurorul General al Curții de Apel
Craiova
Nr. 1781

Domnule Ministru,

Spre răspuns ordinului dv. nr. 2793, pus pe telegrama semnată de Țița Nicolae și altele, am onoare a vă raporta următoarele :

La 14 octombrie au loc în comuna Izvoarele o opunere din partea sătenilor față de controlor, la punerea în aplicare a legii asupra țuicii și borhotului. Faptul se aduce la cunoștința parchetului, care se transportă în ziua următoare, de 15, în localitate, cu forța armată. Sătenii, după cum se constată de dl. procuror, prin procesul său verbal, nu încetează rezistența, ceea ce a necesitat venirea de noi trupe.

S-a urmat la fața locului o anchetă de dl. procuror al tribunalului actualul procuror, sub direcțiunea fostului procuror general decedat, I. Budurescu, care venise și d-sa în comuna Izvoarele. În urma acestei anchete, la 22 octombrie s-a deschis acțiune publică la dl. jude instructor, prin rechizitorul nr. 5225/900 contra a 24 săteni, pentru crima prevăzută de c. penal de art. 170 și 171, întrucît aceștia, care comiseră rebeliunea, erau armați și în număr mai mare de 20 persoane. Tot prin același rechizitor s-a dat în judecată și Ion I. Berechet, ca agent provocator și complice, fără de care nu s-ar fi putut comite faptul.

Dl. jude instructor de atunci și actualul judecător, ascultînd pe inculpați, i-a depus, faptul fiind crimă, în cursul instrucțiunii însă s-a liberat parte din ei și au rămas arestați numai 15, contra cărora s-a găsit caz de urmărire.

Venind, conform art. 135 Pr. P. afacerea la camera de punere sub acuzare, aceasta, cu concluziile noastre conforme, a reformat ordonanța și considerat faptul ca delict, art. 172 C.P., eliminînd circumstanța agravantă a numărului de 20 și a înarmării. Camera însă a menținut starea de arestare și i-a trimis astfel în cercetarea tribunalului, care, în ziua de 19 curent, după o simplă cerere din partea lor, i-au pus în libertate.

Astfel fiind lucrurile, găsesc că plîngerea femeilor semnate în telegrama primită de Dv. este nejustificată, întrucît deținerea părinților și soților lor a fost legală, faptul fiind calificat crimă înaintea d-lui jude instructor.

Supunînd cele constatate înaltei Dv. aprecieri, am onoare a vă restitui cu aceasta și telegrama menționată.

Binevoiți, vă rog. Domnule Ministru, a primi asigurarea prea distinsei mele considerațiuni.

Procuror General
Mladoveanu

La dosar
Stoicescu

Arh. St. Buc., fond Ministerul Justiției, Dir. Judiciară, dosar 6/1900, f. 49—50.

19

1901 decembrie 7, București. Adresa președintelui Consiliului de Miniștri D. A. Sturdza către Ministerul Justiției — referitoare la acuzațiile ce au fost aduse generalului Comăneanu și prefectului județului Rimnicul Sărat, Alexandrescu de către deputații C. Mille și George Pallade, asupra modului de înăbușire a răscoalei țăranesti.

Nr. 12. 727 dec. 7 București. 7 decembrie 1901
Președintele Consiliului Registratura Minist. Justiției
de Miniștri intrat la 7 decembrie 1901
nr. 818 nr. 27.963

Domnule Ministru,

Dl. Președinte al Adunării Deputaților prin adresa nr. 86 îmi face cunoscut că în ședința de la 5 decembrie a.c. dl. deputat C. Mille a anunțat următoarea interpelare :

„Am onoare a interpela pe d-nii miniștri de justiție și război asupra faptului că delictele de abuz de putere și de cazne săvârșite în exercițiul funcțiunii, în ziua de 28 octombrie 1900, de către generalul Comăneanu și de fostul prefect al județului Rimnicul Sărat, Alexandrescu în comunele Gura Calii și Bordești din acel județ, au rămas nepedepsite și că atît parchetul militar, cît și cel civil, n-au fost sesizate nici pînă acum, deși au trecut pînă acum mai bine de un an de zile.

Am onoare a-i mai întreba dacă astăzi, cînd sînt pe banca ministerială, mai împrătășesc părerile și sentimentele d.lui deputat George Pallade, arătate în ședința Camerei din 23 noiembrie 1900, și dacă le mai împărtășesc, nu crede domniile lor că-i o tăgădă de dreptate, cînd cei vinovați nu și-au luat încă pedeapsa ?

Am onoare a-i mai întreba dacă domniile lor cred că urmărirea celor vinovați pentru sălbăticiile comise, se poate împiedica prin teoria nenorocită că un guvern nu trebuie să țină socoteală de faptele săvârșite și dacă cred că urmărirea celor vinovați de băți și torturi în exercițiul funcțiunii ca măsură preventivă, este a revoluționa totul în ordinea stabilită ?

Subsemnatul am onoare de a vă comunica această interpelare care s-a notificat și d.lui Ministru de Război.

Primiți, vă rog, domnule ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

Președintele
D. Sturdza

Secretarul consiliului
Nicolae Suțu

D-Sale Domnului Ministru de Justiție.

Arh. St. Buc., fond Ministerul Justiției, dir. Judicială, dosar 6/1900, f. 23.

UN MEMORIU INEDIT AL LUI EUGEN BROTE ÎN PRAJMA RĂSCOALEI DIN 1907

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea viața politică a Transilvaniei a fost puternic frământată de mișcarea memorandistă care, ca un protest împotriva politicii de opresiune socială și națională exercitată împotriva românilor de peste munți, a determinat conducerea Partidului Național Român să înainteze Curții din Viena un nou Memorand.

Textul Memorandului, a cărui înaintare coincidea cu împlinirea a 25 de ani de la proclamarea dualismului austro-ungar, cuprindea un sever rechizitoriu împotriva încorporării Transilvaniei la Ungaria, votată de dieta feudală din Cluj în anul 1865 fără a se ține seama de opoziția populației românești — deși aceasta reprezenta majoritatea populației —, împotriva legii electorale prin care cea mai mare parte a cetățenilor de origine română erau împiedicați de a participa la alegerea deputaților, împotriva legii naționalităților care, contrar dispozițiilor ei, devenise un adevărat instrument de desnaționalizare, a legii presei și, totodată a politicii agrare a guvernului, care pauperiza și împiedica dez-

voltarea economică a țărănimii, precum și a politicii sale școlare și culturale profund dăunătoare pentru progresul instituțiilor românești¹.

Semnat de președintele Partidului Național Român — dr. Ioan Rațiu — de vicepreședinții George Pop de Băsești și Eugen Brote, de secretarii Dr. Vasile Lucaciu și Septimiu Albin, precum și de redactorul său Iuliu Coroiu, Memorandul urma să fie prezentat împăratului Francisc Iosif I în ziua de 28 mai 1892 printr-o delegație alcătuită din toți membrii Comitetului partidului, însoțiți de 300 de țărani.

Delegația, în urma intervenției guvernului maghiar, n-a fost primită însă de către împărat, iar textul Memorandului a fost trimis necitit guvernului de la Budapesta.

Acesta, în loc să caute a rezolva în mod echitabil revendicările românilor, a decis însă trimiterea în judecata tribunalului din Cluj a tuturor semnatarilor Memorandului, a membrilor comitetului partidului, precum și a celor care au contribuit la difuzarea și popularizarea lui.

La 21 septembrie 1892 a început astfel anchetarea juridică împotriva tuturor acestora, procesul urmînd să se judece la 7 mai 1894.

Atît refuzul împăratului de a primi delegația românilor, cît și deschiderea acțiunii juridice împotriva memorandiștilor, au declanșat însă o puternică reacție nu numai din partea presei și opiniei publice românești, de pe ambele versante ale Carpaților, ci, totodată, și a numeroase ziare și cercuri politice din Franța, Anglia, Italia, Belgia și alte țări².

Unul din principalii fruntași politici ai României, D. A. Sturdza, președintele Partidului Național Liberal, viitor prim-ministru, a propus celor inculpați, printr-o scrisoare adresată lui Ioan Rațiu, să nu recunoască autoritatea justiției maghiare, ci să se refugieze cu toții la București de unde să pornească o vehementă campanie împotriva guvernului de la Budapesta.

Doctorul Ioan Rațiu, conducătorul mișcării, a respins însă cu indignare propunerea lui Sturdza, acesta făcînd din prezentarea sa la proces un act de conștiință patriotică și de solidaritate cu revendicările cuprinse în Memorand și cu toți susținătorii lor, procesul, indiferent de consecințele sale, fiind considerat de el ca o foarte nimerită ocazie pentru a stigmatiza politica de opresiune la care era supus poporul român.

„Sînt bătrîn — a replicat Rațiu emisarului lui Sturdza, care nu era altul decît Barbu Delavrancea — nu pot să încălec calul ca un voinic de 20 de ani, jandarmii mă priveghează de aproape. Spune d-ta, n-ar fi o rușine neștearsă ca eu, Rațiu, să fiu împușcat și suflarea

¹ Vezi textul integral al acestuia în Vasile Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947, p. 99—143.

² Vezi pentru detalii G. Moroianu, *Les luttes des Roumains Transylvains pour la liberté et d'opinion européenne*, Paris, 1934.

românească să afle că glonțul a intrat prin spate, cum numai fugarii lași le este dat să piară? Gîndiți-vă, gîndiți-vă bine, — a adăugat apoi bătrînul luptător — ce va zice țărănimea neștiutoare de combinațiunile diplomatice, cînd conducătorii se vor dosi și se vor răsfața în onoruri în România, iar cei mici vor intra în temniță?”

Gestul curajos al lui Rațiu a produs o profundă impresie în toate cercurile, atît române cît și străine, dîrzenia și demnitatea conducătorului mișcării românești fiind considerate cu mult mai necesare luptei începute decît indemnul la dezertîune al lui D. A. Sturdza.

Propunerea lui Sturdza a fost acceptată însă de către unul din vicepreședinții Partidului, Eugen Brote, proprietarul și directorul ziarului „Tribuna” de la Sibiu, deși acesta a avut o contribuție dintre cele mai largi la susținerea prin presă a mișcării memorandiste, a înaintării Memorandului la Viena și, totodată a difuzării textului său, el considerînd, ca și Sturdza, că o stabilire a sa la București ar putea fi utilă cauzei incriminate de către guvernul de la Budapesta. În toamna anului 1893, fiind plecat la băi la Gastein, el s-a refugiat mai întîi la Zürich și apoi la Veneția unde avea să-l întîmpine un trimis al lui Sturdza.

Aceeași atitudine a adoptat-o și Aurel C. Popovici, membru și el în comitetul partidului, dar care avea de executat o condamnare anterioară de 4 ani pentru redactarea și difuzarea *Republicei*³.

În luna octombrie, ambii refugiați, avînd și asentimentul lui Rațiu, se aflau la București.

Aici, în timp ce confrății lor înfruntau acuzațiile tribunalului din Cluj (7—25 mai 1894) și apoi, după condamnarea acestuia, rigorile închisorilor de la Vác și Seghedin, Eugen Brote a scris una din cele mai documentate și mai elocvente scrieri asupra situației românilor transilvăneni: *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*, (București, 1895). În același an scrierea lui Brote a fost tradusă și în limba germană sub titlul *Die Rumänische Frage in Siebenbürgen* (Berlin, 1895), și apoi, în anul următor, și în limba italiană sub titlul *La questione rumena in Transilvania ed Ungheria* (Torino, 1896). Unul din exemplarele ediției germane a ajuns și în mîinile lui Bismarck, care a mulțumit autorului printr-o amabilă carte de vizită. N. Iorga, mai tîrziu, avea să numească scrierea lui Brote „vestita lucrare”.

Cu tot succesul obținut de această lucrare, îndată după grațierea memorandiștilor (15 septembrie 1895), rolul politic al lui Eugen Brote a intrat însă în declin, Rațiu și tovarășii săi ieșind din închisoare, și pe drept cuvînt, cu o aureolă de martiri naționali.

Loc pentru Brote în conducerea și în politica partidului n-a mai putut fi. În curînd se

va ajunge la aspre polemici între acesta și foștii săi tovarăși, polemici din care fostul vicepreședinte a ieșit profund diminuat. El a trebuit totodată să cedeze Partidului și ziarului „Tribuna”, posibilitățile sale de intervenție în politica Transilvaniei fiind astfel reduse la minimum.

În această situație, înșelat în așteptările sale, Brote s-a văzut nevoit să se ataseze tot mai mult de Dimitrie A. Sturdza care, în 1895, devenise președinte al Consiliului de Miniștri, fără a da românilor din Transilvania atenția așteptată. După diferite expediente publicistice, în anul 1897, voind a-și aranja o situație materială mai solidă, Brote a ajuns la o înțelegere cu Sturdza pentru a lua în arendă pe timp de 10 ani una din marile sale moșii: Găiceana din județul Tecuci.

Eugen Brote făcuse temeinice studii de agromonie în Germania și prezidase timp de mai mulți ani Reuniunea agricolă a românilor din județul Sibiu (1888—1893). În această calitate a publicat și unele broșuri cu caracter economic de popularizare: *Ținerea vitelor* (1888), *Trifoiul* (1889) ș.a.

Atît prin pregătirea cît și prin preocupările sale, Brote se considera deci un economist, avînd convingerea că va putea transforma moșia lui Sturdza într-o gospodărie înfloritoare care să-i asigure totodată și lui o existență satisfăcătoare.

Acestei preocupări a fostului vicepreședinte al Partidului Național Român din Transilvania îi datorăm una din cele mai meticuloase descrieri a unei moșii din Moldova la sfîrșitul secolului al XIX-lea, ochiul experimentat al lui Brote înregistrînd cu exactitate atît aspectele ei pur economice, cît și situația grea în care se aflau țărani de pe această moșie, care era moșia a însuși primului ministru al țării.

Asupra constatărilor făcute în contactul cu moșia menționată, a contractului încheiat cu D. A. Sturdza pentru exploatarea ei, cît și a urmărilor sale — arendașul ajungînd apoi într-un penibil proces cu Sturdza — Brote a întocmit în anul 1908 un amplu memoriu aflat astăzi — datorită profesorului Ioan Manta de la Cluj — în posesia noastră.

Scriș pe un caiet de matematici, caligrafiat pe ambele fețe, textul respectiv conține 22 file.

Memoriul lui Brote, din care vom reproduce părțile mai semnificative, constituie un document social-economic de cea mai mare importanță, el înfățișînd situația unor mari moșii boieresti, în speță a moșiei unui prim-ministru al țării, în preajma izbucnirii războaielor țărănești din 1907 și, totodată, demascînd moravurile marilor proprietari cu privire la exploatarea moșiilor.

Textul memoriului aparține în întregime lui Eugen Brote, el fiind semnat cu propria sa mînă în București la 9/22 noiembrie 1908.

Respectăm întru totul stilul și ortografia autorului său, precum și capitolele stabilite de dînsul.

VASILE NETEA

³ Scriere patriotică elaborată în numele studențimii române de la universitățile din Viena, Budapesta, Graz și Cluj, cu privire la situația românilor din Transilvania și Ungaria, tipărită la București în 1892.

I

STAREA MOȘIEI GAICEANA LA 1897

„În vara anului 1897 — scrie Brote în memoriul său — am plecat însoțit de un om de afaceri al d-lui Sturza la moșia Găiceana, situată în județul Tecuciu, și m-am îngrozit de cele ce văzusem în cele vro 3—4 zile cât am stat acolo. Cu o suprafață de circa 6000 hectare, moșia se întinde pe pâraiele și dealurile ripoase din valea Berheciului, cu o lățime maximă de 6—7 km. și o lungime de peste 20 km. Terenul este accidentat și dealurile s-au ridicat peste 500 m. Numai pe valea principală îngustă terenul este șes dar totodată mlăștinos și supus inundațiilor. Mai mult decît jumătate a terenului este acoperit de păduri de fag, tei, plop și stejar, toate amestecate și neamenajate. Și partea fără pădure era pădurea și acoperită cu grupuri mai mari sau mai mici de tufe. După planul de situație lucrat de ingineri la anul 1875, moșia s-a compune din 2200 fâci păduri, 1200 fâci arături, 182 fâci fînețe, 376 fâci pășuni, 22 fâci vii și restul vin drumuri etc. Vro 500 familii de săteni, foști clăcași, grupați în 10 cătune s-au virat cu hotarele lor prin terenul moșiei. A cincea parte din locuitori sunt unguri catolici, cari s-au separat de „moldoveni”. În apropierea Cîrții boeresti s-a stabilit în cursul vremurilor o colonie de ovari, cari își clădise casele lor sărăcăcioase și plăteau proprietarului bezmen. Pădurile erau bine păzite de un țăran (chihaie), care pedepsea aspru prevaricațiunile reale și pretextate. O taxare silvică nu s-a făcut niciodată și sub nici o formă. Copaci au crescut în voia lor și n-au fost jigniți decît prin vitele ce i-au pășcut în tinerete. O parte a pădurilor era tăiată prin arendași, alta rărită prin tăierea stejariului. Terenul clasificat ca arabil s-a găsea numai pe coastele spălăcite de ploii și sparte de ripi largi și adinci. Format prin defrișări mai recente terenul arabil era preserat de rădăcini neestirpate complet, cari minau nouă vîlțare și sileau plugurile a le incongiura. Rădăcinile de plop, porumbele, mărăcini, ruji, boji, scăleți formau printre arături terenuri întinse neaccesibile culturii. Solul nesipos și ușor pe coastele pezișe favoriza formațiunea de ripi. cari, lăsate în voia lor, spargeau și spălau terenul și vărsau mărul în valea principală, făcînd astfel cultura terenului imposibilă atît pe coastă, cît și în vale. Tocmai pe timpul cînd vizitasem moșia una din aceste ripi numeroase s-au prăbușit și a îngropat mai multe case și gospodării țărănești cu grădini și garduri cu tot. așa că nici urmă n-a mai rămas de existența lor. Ca fină, era clasificat terenul mlăștinos, acoperit în parte cu trestie și rechte. Viile erau neîmprejmuite și vitele pășteau în ele. Butucii îmbătrîniți, în parte uscați și întreg terenul acoperit de pir așa că arendașul prefera a le cosi pentru fin, decît a le prăși.

Și mai pronunțat s-a putea vedea decadența completă a moșiei în starea deplorabilă, în care s-a afla curtea boierească. Situația pe un podiș intră două ripi, cari în față s-au împreunau, curtea cuprîndea un șir de clădiri din lemn și lut scunde și acoperite cu șindrilă și cu paie, toate fără excepțiune în ruină, parte din ele cu coperișe sparte și prăbușite. Legiuni întregi de guzganii, șoareci, stelnețe, pueri, muște și alte jivini asediase aceste ruine, incongiurate de straturi groase de murdărie și putrefacți îngrămădite de decenii. Bufnițe și cucuveici s-au înclăbăse aci cu sutele și noaptea resunau vîlde de vaitele lor înfiorătoare. Dl Popca, arendașul care stăpînea pe acea vreme acest așezămînt omenes, nu mai afla nicăieri un colțoiș unde să-și așeze patul fără ca să fie ploat; d-sa își arătase hainele și rufeale sale, toate roase de guzganii și șoareci; precînd familia număroasă a arendașului stă la masă, alături pe bufet se luptau lighioanele pentru resturile mîncării: în amurgul sării era primejdia a trece nearnat prin ogradă printre șirurile de guzganii, cari înaintau în coloane asupra magaziei de produse, unde tot ce nu era spinzurat de grînzii era pradă lor. În cancelaria administrației, care avea uși cu rețeze și a cărei dușumea era acoperită de un strat de noroi de 30 cm. grosime, trebuiau asigurate toate hîrtiile contra rozătorilor și luminările păstrate în cassa de fer pentru a nu fi consumate de ei. Noroaiile cari împrejmuiau curtea și o străbăteau reclamau 16 boi înjugaiți pentru a ajunge cu carul încărcat pînă la grajd. Din gardul de spinii, cari împrejmuiau odinioară această curte boierească foarte întinsă, acum nu s-a mai găseau decît ici colo

resturi. În fund la punctul cel mai înalt stă biserica, clădită de Alexandru Sturza din material solid, încăpătoare și cu linii arhitectonice prea frumoasă. Dar și casa lui Dumnezeu s-a conformat împrejurimii; boițele ei surpate, coperișul spart, turnul prăbușit și părății masivi măcinați de vremuri; astfel clădirea a devenit și ea un locaș numai pentru timbrul unei înspăimîntătoare decadențe.

Starea sermanilor săteni, cărora servea de pîlă această curte boierească, era firește de plîns. După o conscripție ce am făcut în vara anului 1898 se aflau 553 case țărănești, în cari locuiau 560 familii cu 1085 minori. Toți la un loc dispuneau de 1100 fâci pămînt a lor propriu, 25 familii erau fără un petec de loc și 87 familii numai cu o jumătate de fete. 127 familii n-aveau vite, nici vacă, nici bou, și 216 familii numai 2 vaci, cari le înjugau și le mulgeau. Din 310 copii obligați la frecuentarea școlii au fost înscrși 103, din cari 78 băieți și nici o fetiță au urmat cursurile și trei băieți au fost promovați ca absolvenți. Dar nici cei 78 băieți nu încăpeau în camera destinată a servi de școală. 77 familii nu cercetează niciodată biserica, 69 o singură dată pe an, și 157 la Paști și la Crăciun.

Muncile agricole se făceau în următoarele condițiuni: pentru o prăjină arată, grăpată și semănată săteanul primea 20 bani; pentru o prăjină secerată și cărată la arie 20 bani; pentru o prăjină prășită de 2 ori, cules știuleții, cărat hlujii, cărat știuleții și așezați la coșere 30 bani; pentru 1 zi de vară cu carul 2 lei. Hrană pentru lucrători cu prajina nu s-a da din partea moșiei. Dacă munca nu era făcută după placul vîtafului, se scodea la socoteală din totalul prăjiniilor muncite o sumă oarecare de prajini, cari rămîneau fără plată, după ce măsurătoarea era și așa făcută nedreaptă și în favoarea boierului. Dacă după secere pinea 1 așezată în clăi a fost ploată, săteanul era dator să desfacă clăile, se usuce snopii și să refacă la loc clăile fără ca să primească pentru această lucrare anevoioasă vro plată oarecare. Fiecare sătean era obligat la o zi cu carul de clacă (fără plată) sau la 2 zile cu palmele cînd n-avea jug. Cine nu s-a prezentat la clacă, plătea 4 lei. Împăcarea vitelor la pășune era obligatorie pentru fiecare sătean. Părechia de vite la pășune era taxată cu 18 lei, cînd săteanul se achita prin munci făcute, și cu 24 lei cînd n-ajungeau muncile făcute în decursul verii ca să se achite și de pășunat. Săteanul mai era obligat se care nuele pentru facerea ocolului de vite, să facă acest ocol, să ducă la curte pentru fiecare vită ce o are la pășune cîte un pui de găină, se facă pentru fiecare părechie de vite cîte o zi cu carul; pentru toate aceste lucrări și prestațiuni nu i s-a cuvenea nici o plată. Munci obligate și nefăcute s-au dublau la socoteală și s-au treceau ca datorie pentru anul viitor. Cei puțini buni gospodari dintre săteni nu intrau la învîțeli și s-au mîndreau că piciorul lor n-a călcat în Curtea boierească. Prezentarea întîrziată la socoteală, adică cînd săteanul nu venea în ziua de Sf. Dumitru, era globită, deși era o imposibilitate fizică ca într-o singură zi să se refuască 4—500 săteni. Diferențe întră comptabilitate și întră afirmațiunea săteanului s-au regulau în toate casurile în favoarea moșiei fără apel. Contra sătenilor îndărătnici s-au aplicau fel de fel de mijloace pentru a-și face supuși: ei erau opriti a măcina la moara boierească, unde erau jefuiți cu luarea vămii; erau opriti de la lemnele de foc; nu li s-a da locuri de hrană; erau rînduiți la muncile cele mai grele; erau încărcăți la socotele; nu li se da avansuri de bani; și erau bătuți.

Comunicația pe moșie și la gările foarte îndepărtate era cît se poate de proastă. Fîind moșia situată întră Siret și Birlad la colțul nordic al județului depărtarea de gară este în toate direcțiile mare. Părțile nordice ale moșiei s-au apropiat de gara Răcăciuni. celelalte părți de gara Adjud, iar scurșorile firești ale apelor moșiei se fac spre gara Berheci. De gările mai apropiate Răcăciuni și Adjud, cari totuși erau la distanță de vro 30 km., moșia era despărțită de siruri de dealuri și de apele Siretului. Spre Răcăciuni Siretul avea un pod plutitor, care funcționa în mod foarte neregulat. Spre Adjud există un pod stabil de 400 m. lungime, construit în modul cel mai primitiv de proprietariul moșiei Adjud, care pentru trecere ia o vămă exagerată. Gara

* Griul.

Berheci este la o distanță de 45 km. care prin lungime moșiei se sporește la 65 km. Nu era vorba a face între aceste trei drumuri de eșire, ci cestiunea era pusă totdeauna așa, să eși de pe moșie pe unde este preste tot cu puțință. Adeseori eșirea era imposibilă în toate trei direcțiunile.

★

II

MOTIVE PENTRU INTRAREA MEA ÎN TOVĂRAȘIE

Deși — scria Brote în continuare — m-a deprimat miseria, de care era incongiurată și cuprinsă moșia, nu m-am simțit descuragiat; din contră tocmai această miserie m-a îndemnat și mai mult a mă angaja la o lucrare de îmbunătățire a acestei stări barbare. Eram convins că aceasta lucrare va avea efectul ca să scape țărâna mea din sclăvagi în care să găsea, și să o îndrepte spre o viață nouă și umană. Mai aveam și credința că să va promova și un alt interes public. Dl. Sturdza, proprietarul ei, ocupă o pozițiune fruntașă în stat și propagă binele poporului pe toate terenele, cu deosebire înse insistă pentru reforme pe terenul agrar. Moșia sa, în starea în care să găsea, nu putea să sprijinească prin nimic cuvântul său însuflețit și patriotic pentru progresul agricol și ridicarea clasei țărănești. Mi s-a părea o necesitate imperativă, ca frunțașii țării să fie și în practică la moșiele lor tot frunțași, pentru ca cuvântul propovăduit de ei să prindă și raporturile agrare din țară să poată ieși din fasa atât de primejdioasă în care să află. Era de la început exclus ca lucrarea plănuită să fie împreună cu cîștiguri mari bănești nici pentru proprietari nici pentru mine, care eram dispus să o pornesc. Astfel am judecat la 1897 întreprinderea proiectată. Era deci înainte de toate chemat dl Sturdza să cumpenească și să se hotărească, dacă vroeste să se facă această lucrare pentru salvarea moșiei sale scăpătate; dacă este în pozițiune materială de a suporta jertfele, cari erau indispensabile reclamate de o asemenea întreprindere, și, în sfîrșit, dacă vederile mele cu privire la executare și ținte îi să potrivesc sau nu.

După dese convorbiri am stabilit împreună un plan care să reasumă în următoarele puncte:

1. Dl. Sturdza să asociază cu mine pentru o cultivare rațională și rentabilă a moșiei sale.
2. Pentru investiții se prevede un capital de 250.000 lei.
3. Dl. Sturdza, nedispunînd de numerar, pune la dispoziție pădurile moșiei care, prin exploatare, să producă acest capital de investițiune.
4. Pornirea afacerilor să se facă prin capitalul meu, cu care intru în tovărășie și care pe cît timp va fi angajat și moșia să beneficieze de dobinzi.
5. Pentru conducerea administrațiunii eu primesc o retribuțiune fixă anuală de 12.000 lei.
6. Dl. Sturdza garantează capitalele mele angajate în moșie.

Pe baza acestor puncte am încheiat înaintea tribunalului Ilfov următoarea

III

CONVENȚIUNE

Subsemnații D. A. Sturdza și Eugen Brote am convenit a ne asocia în scopul cultivării raționale și rentabile a moșiei Găiceana, proprietatea Domnului D. A. Sturdza.

Asocierea o încheiăm în următoarele condițiuni:

- 1) Domnul D. A. Sturdza, supune cultivării în treaga sa moșie cu păduri cu tot și dl. E. Brote ia îndatorirea a conduce exploatarea atât a economiei cîmpului cît și a pădurilor.
- 2) Pentru înzestrarea și exploatarea moșiei să destinează un capital de 250.000 lei, care să va realisa succesiv din venitul net al pădurilor. Din acest capital să vor investi circa una sută mii (100.000), în acarete, șasezeci mii (60.000) lei în vite, cincizeci mii (50.000) lei în mașini, edecuri și unelte, iar patruzeci mii (40.000) lei vor reminea în numerar sau efecte.

3) Pînă la realizarea acestui capital contribuiesc societarii acum la pornirea afacerii cu următoarele sume:

Domnul Sturdza cu produse primite de la fostul arendaș A. N. Popea, care, după răfuiala făcută la 23 aprilie 1898, reprezenta o valoare de șapte sprezece mii opt sute treisprezece lei 15 bani (17.813,15); la această sumă să mai adaugă rescumpărarea de la același arendaș a parchatului de pădure cu trei sprezece mii șase sute (13.600) lei.

Domnul E. Brote depune prin Casa Marmorosch Blank — C^o. București, cinci mii (5.000) lei nominal în efecte publice și douăzeci și șase mii patru sute nouăzeci și un leu 50 bani (26.491,50) în bani gata.

În măsura realizării capitalului de exploatare din pădure, capitalele societare vor fi retrase. Pe cît timp acestea vor fi investite, bilanțul anual va fi însărcinat cu dobînda lor, care să distribuie societărilor în proporția capitalurilor lor.

4) Dl. Brote primește pentru conducerea administrațiunii o recompensațiune de una mie (1.000) lei pe fiecare lună și produsele necesare pentru întreținerea casei.

5) Cu venitul net al moșiei și pădurilor să procedeză în următorul mod:

a) Cincizeci mii (50.000) lei să capitalizează în fiecare an în restimpul de cinci ani consecutivi.

b) pînă la optzeci mii (80.000) lei se cuvine d-lui Sturdza.

c) Ce trece preste suma de una sută treizeci mii (130.000) lei să împartă în părți egale între societarii.

6) Primul an de gestiune să începe cu 1 august 1897 și să termină la 31 martie 1899, următorii ani să încep cu 1 aprilie și să termină cu 31 martie.

7. Această convențiune să încheie pe un termen de zece (10) ani, adecă de la 1 august 1897 pînă la 31 martie 1908.

8. În cas că dl. E. Brote ar înceta din viață înainte de împlinirea termenului de zece (10) ani ai convenției. Dl. Sturdza asigură familiei sale nu numai capitalele investite de d-sa în moșie, ci și suma de douăsprezece mii (12.000) lei.

(Urmează actul de autentificare al convenției în fața Tribunalului Ilfov, secția de notariat. la 19 decembrie 1899).

IV

PUNERE ÎN PRACTICĂ A PLANULUI

În august 1897 — scrie mai departe E. Brote — am instituit la moșie în conșlegere cu dl. Sturdza un contabil și un cassar, am angajat un silvicultor, am prefăcut prin banca Marmorosch Blank C^o averea mea în efecte în numerar, pe care l-am vărsat în cassa moșiei și am început astfel lucrarea. Serviciul de comptabilitate și cassierie era organizat astfel: toate încasările și toate plățile să făceau de cassier. Comptabilul purta strapa zilnică, Jurnalul și Măestrul în contare dublă. Cassa să încheia în fiecare sară și Jurnalul în fiecare lună. Încheierile se făceau la 31 martie. Din încheierile anuale se întocmia un estras sumar care cuprindea inventariul, bilanțul după conturi, perderile și profitul, precum și conturile personale ale fiecăruia dintre noi tovarășii. Acest estras sumar se trecea într-un registru anume, purtat în 2 exemplare, care era supus nouă tovarășilor, d-lui Sturdza și mie, și după o reviziune a cifrelor și o discuțiune a rezultatelor ambele exemplare ale registrului erau prevăzute cu clauza: „Văzut de noi”, cu iscălitura noastră și cu sigilele noastre. Un exemplar din aceste socoteli reminea în păstrarea d-lui Sturdza, altul în păstrarea mea. Se înțelege de sine că fiecare din noi tovarășii nu eram împedecați prin nimic a controla în orice moment întreaga gestiune în toate amănuntele sale.

★

Punerea în practică a planului de regenerare a împințat firește, mari greutatea atât economice cît și financiare. Terenul de cultură pădureț, însălbăticit, și sfîșiat prin ripi și surpături nu putea fi făcut productiv decît succesiv, pas de pas, an de an. Nici clădirile agricole necesare nu puteau să fie ridicate decît în șir de mai mulți ani. Lipsa de nutreț, de care suferea moșia și întreaga regiune, să putea înlătura numai prin înființarea de fînațe artificiale care și ele reclamau mai mulți ani pentru a să producă și precît domina lipsa de nutreț

era imposibil a completa numărul necesar de vite, juguri și pluguri. Comunicația rea, administrația publică destrăbălată, insuficiența lucrătorilor agricoli erau greutăți economice cari nu puteau fi înlăturate preste tot. Mai mari decât aceste erau greutățile financiare. Problema era ca pădurile să producă un venit net de 250.000 lei, care sumă întreagă să fie turnată iarăși în moșie. Dar întrebarea firească cu ce capital să fie exploatate pădurile ca să producă acel venit, și de unde să se iee n-a fost rezolvită nicăiri și niciodată. La concepțiunea planului de lucrare atit tovarășul meu cit și eu ne închipuiam că modestul meu capital cu un mic credit la vreo bancă vor fi suficiente pentru a produce nouă capitale, care învitate din nou, vor crea succesiv întreaga sumă necesară. Realitatea însă a tras o dungă groasă preste această socoteală. Comunicația preste măsură grea mai ales a cauzat că în pădure să rămână mult material lucrat netransportat și astfel lucrarea să reclame tot nouă capitale. Constatarea ulterioară că pădurile nu pot fi exploatate decât prin chereștee⁵ mecanice au sporit în mod și mai însemnat vecerintele de capital. Se mai adause și o altă calamitate: nici nu începusem bine lucrarea moșiei și a venit anul de desastru 1899, fără recoltă. 500 familii țărănești de pe moșie erau muritoare de foame și am trebuit să le avansez peste 50.000 lei ca să-l scap de la peire. Nu rămânea la sfârșitul anului agricol niciodată prisosuri de bani gata în cassa moșiei, fiindcă aceste le lua dl Sturdza, așa că n-am ajuns în decursul celor 10 ani să creez un capital în numărul propriu al moșiei.

Din păduri s-a scos conform registrelor 35.000 metri cubi material, pentru cari s-au încasat suma de L. 1.485.203.11. Prețul de vânzare loco gară a unui metru cub este deci de 42 1/43 b. Cheltuielile se urcă la L. 1.143.501.80 din care preste o treime vin asupra transportului, o treime asupra plății lucrătorilor și restul pentru instalațiuni, salarii, foncieră și alte cheltuieli de administrație. Astfel venitul net al pădurilor a fost de L. 341.107.31.

Din economia cîmpului a rezultat după registre pentru recolte vîndute a) în primul period de 5 ani.

anul	I	59.982.75
"	II	8.390.50
"	III	80.052.90
"	IV	64.977.23
"	V	71.938.67

În total în primii 5 ani 285.342.05

b) în al doilea period de 5 ani

anul	VI	60.114.10
"	VII	65.537.90
"	VIII	109.678.56
"	IX	137.703.97
"	X	109.055.40

În total în ultimii cinci ani 490.089.93

În total pe zece ani 775.431.98

Recolta s-a urcat de la o rentă anuală de 57.000 lei în primul period de 5 ani la o rentă anuală de 98.000 lei în ultimul period de 5 ani, sau cu 41.000 lei anual mai mult.

Cheltuielile în bani ale economiei cîmpului să sumează cu L. 377.341.29 și rezultă un venit net pe sama cîmpului de L.398.090.69, care adăugat la venitul net al pădurilor cu 341.701.31 face un total de lei 739.792.00 venit net.

Aceasta sumă a fost după registre în următorul mod distribuită:

1. pentru investiții.	
a) cheltuielile cu clădirile nouă L.	149.195.42
b) pentru cumpărarea vitelor. înființarea unei mori cu aburi. unei velnițe sistematice pentru mașini agricole. instrumente în ateliere care, buți de vin. căzi și unelte :	139.042
c) cheltuiala cu defrișeri, extirpări, drenajuri, ieșături, rîpi și pornituri, fiinate artificiale :	23.095.54
d) semințe de orz, ovăz, porumb, lucernă, sfeclă.	11.575
	324.707.06

⁵ Ferestreale.

2. Sume plătite d-lui Sturdza

a) în anul 1898/9	L. 3991.
b) " 1899/1900	44.014,30
c) " 1900/1	36.857,65
d) " 1901/2	827,25
e) " 1902/3	38.867,40
f) " 1903/4	43.310,50
g) " 1904/5	5.000
h) " 1905/6	63.190.—
i) " 1906/7	80.216,12

316.273,22

3. Suma plătită mie

în anul 1898/9	18.307,70
a) " 1899/1900	6.532,35
b) " 1900/1	4.154,65
c) " 1901/2	14.339,45
d) " 1902/3	2.689,25
e) " 1903/4	7.727,34
f) " 1904/5	6.343,75
g) " 1905/6	5.337,19
h) " 1906/7	27.624,53
i) " 1907/8	3.775,61

96.831,72

737.812.—

Din aceste cifre rezultă că suma venitului net total de lei 739.792, din care 325.000 lei au fost investiți și 316.000 lei au fost plătiți d-lui Sturdza, n-a ajuns pentru ca să achite și pretensiunile mele, n-a ajuns fiindcă d-l Sturdza a primit o sumă mai mare decât s-ar fi cuvenit. După convențiunea încheiată între noi și conform cu registrele contabilizații, în care eu întocmai ca dl. Sturdza aveam un cont separat, care în fiecare an să încheia și să solda, acest cont al meu a fost creditat :

a) cu capitalul meu vărsat în numerar la pornirea afacerilor.

b) cu retribuțiunea mea fixă și

c) cu dobinzile cari mi se cuveneau după capitalul, care la sfârșitul fiecărui an să constata prin soldarea contului ca remas investit în moșie.

Capitalul vărsat de mine în numerar este de lei 41.501,50

Retribuțiunea mea fixă să sumează pînă la 31 martie 1908 cu: 128.000.

Dobinzile socotite cu 7% anual au fost trecute în creditul contului meu precum urmează :

în anul agricol	1897/99	(pe 20 luni) cu	3.668,30
"	" 1899/900	"	2.824,65
"	" 1900/1	"	3.757,90
"	" 1901/2	"	4.659,05
"	" 1902/3	"	4.835,40
"	" 1903/4	"	5.825,65
"	" 1904/5	"	6.532,52
"	" 1905/6	"	7.782,15
"	" 1906/7	"	8.186,90
"	" 1907/8	(pe 9 luni)	5.749,74

În total competențele mele : 53.822,26

220.323,76

Din această sumă mi s-a plătit mie precum am arătat mai sus an de an în total : 96.831,72

Dl. Sturdza a văzut an de an acest cont și n-a dificultat niciodată vro pozițiune, vro calculare sau modul de procedare. Din contră, prin clauza „Văzut de noi” la călciul socotelilor, prin iscălitura sa și prin sigiliul său a confirmat în toată forma aceasta situațiune. E de evident că dacă dl. Sturdza ar fi luat cu 120.000 lei mai puțin din cassa moșiei, eu aș fi folosit aceasta sumă prisosită pentru achitarea pretensiunii mele și la espirarea convențiunii noastre eu mă deslăeam de angajament în mod net și fără nici un diferend. Dl. Sturdza a luat însă acea sumă preste competențele sale și eu am consimțit ca să o ia din următoarele considerațiuni :

1. Pretensiunea mea o priveam ca un capital al meu, păstrat și destinat a servi ca o asigurare a familiei mele și putea să rămână la moșie și un timp mai lung, dacă puteam dispune de venitul lui.

2. Eram convins că dl. Sturdza avea neapărat nevoie de acest capital. Retragerea capitalului meu din afacerile moșiei ar fi fost împreună cu o pagubă reală pentru moșie. Căci niciuna din bănci, cite au servit cu credit moșiei în decursul celor zece ani, n-a oferit bani în condițiuni atât de avantajoase ca precum erau condițiunile în care era angajat capitalul meu.

★

La expirarea convențiunii noastre în martie 1908. urma să facem socoteala tovarășiei noastre pentru a lua fiecare partea ce ni s-a cuvine.

Eu am predat d-lui Sturdza următoarea avere cu care moșia este astăzi înzestrată și care a fost întreagă creată de mine, după ce afară de vro cîteva case fărănești defecte, o magazie ruinată și o biserică surpată nu exista absolut nimic pe moșie.

În clădiri :	169.787
În mașini :	77.566
În edecuri, unelte și mobilier	30.439
În vite	19.435
	<u>297.227</u>

În îmbunătățiri (nivelări de terenuri, astupări de rîpi, drenajuri, plantațiuni, linii Decoville*, drumuri, linii finețe artificiale, poduri, fîntîni și cîsele) ;

1. 765 fălci pămînt neproductiv prefăcut prin diferite lucrări în loc arabil	L. 30.600
2. Replantarea și rigolarea viilor cu 15.842 butuci astăzi în ființă	7.921
3. Plantarea de 15.580 pomi roditori și alți arbori astăzi în ființă	3.116
4. Florăria	200
5. 57 fălci 35 prăjini livezi artificiale (lucernă) prevăzute cu numărul necesar de capre pentru uscat fin	3.420
6. 2.248 m ³ drenagiu cu fașine	909
7. 12 kilometri linie Decoville	6.400
8. 6½ kilometri șosele petruite	1.300
9. 12 poduri și 6 podețe cu o lungime totală de 90 metri	900
8 fîntîni și cîsele	400
	<u>55.166</u>

Tp. 352.393

In lemnărit și scînduri

In produse și mărfuri 75.848,90

In pretensiuni de socoteli

la săteni de pe moșii	1.983,50
la alți săteni	1.403,40
la diverși	1.437,95
la dl. Constantin Cociasu	<u>2.761,01</u>

7.585,86

Restaurarea din fundament

a bisericii 21.000

Clădirea nouă a școalei primare

cu 4 sale de învățămînt 11.000

472.167,76

Asupra acestei averi create de mine a ramas următoarele sarcini ca pasive și a fost predate de mine d-lui Sturdza la expirarea convențiunii.

O pretensiune a casei Clayton Shuttleworth Ltd. pentru mașini agricole procurate în decursul anului 1907. L. 3.340

O pretensiune a firmei Frații Olteanu din Focșani pentru mărfuri furnisate în decursul anului 1907. 1.860,55

* Linii pentru trenulețele destinate transporturilor în interiorul gospodăriei.

Un sold al Casei Marmorosch Blank & Co. în cont curent. 6.191,50

Un sold al societății Găiceana, care din cauza dizolvării ei nu s-a prezentat la răfuială. 3.126,88

Un sold al firmei Zweifel & Co a cărui cont nu putea fi încheiat din cauza de diferențe la socoteli. 621,46

Pretensiunile funcționarilor, cărora s-au oprit din salariile lor un procent în formă de garanție ce devenea lichidă numai după demisionarea lor și după predarea în regulă a moșiei. 4.440,19

Pretensiunea mea de capital vărsat în numerar, de dobînzii după acest capital și de retribuțiunea ce mi se cuvenea. 120.995,86

140.576,44

Scăzînd din averea predată și evaluată la pasivele cu 472.167,46

remîne o avere curată predată în sumă de 140.576,44

331.591,32

Evaluările clădirilor și îmbunătățirilor sunt făcute pe temeiul cheltuielilor efective, a mașinilor, după prețul lor curent, a viilor după prețul pieței ; iar mărfurile și produsele au fost cîntărite, măsurate și sazate de însuși omul însărcinat de dl. Sturdza cu primirea moșiei.

Dar inventarul de predare nu cuprinde nici decît toate valorile cite am creat pe moșie, căci factori economici, cari urcă în mod permanent venitul moșiei și îi asigură pentru toate timpurile o rentă mai mare, nu pot fi evaluate în bani, întocmai precum nici ridicarea nivelului social și moral al populațiunii nu poate fi taxată în valori de bani. Venitul din recoltele vindute, care în primii cinci ani ai exploatarei era de 57.000 lei anual, l-am urcat în ultimii cinci ani la 98.000 lei anual. Viile, cel mai important și cel mai rentabil ram de cultură al moșiei, produc astăzi 600 hectolitri anual din 60 cite produceau în primul an, și producțiunea va crește din an în an, deoarece vița tîneră plantată de mine an cu an, tot an cu an va contribui la sporierea producțiunii. Prin cultura mai îngrijită și mai intensivă ce am dat în mod sistematic viilor nu numai că am sporit producțiunea în cantitate, ci am și nobilitat-o, așa că produsul reprezintă în sine o mai mare valoare ca la început. Prin introducerea culturai lucernei nu numai că am sporit recolta, ci am pus temeiul pentru o economie, care în loc să sleiască pămînturile prin cerealiile cultivate și exportate, să le îngreșe, și am înlăturat totdeodată unul din cele mai mari rele din trecut : lipsa de nutreț. Prin restaurarea bisericii ruinate, care în decurs de mai multe decenii, era un monument al decadenței materiale și morale pentru întreg ținutul, și prin ridicarea unei clădiri școlare încapătoare și corespunzătoare pentru copii sătenilor, am făcut mai mult cred decît exprimă cifrele seci introduse în inventariul de predare al moșiei ca valoarea lor bănească.

În ceea ce privește pe săteni — preciza în continuare Brote — am conștiința că mi-am făcut datoria pe deplin, și am și satisfacțiunea că și sătenii recunosc aceasta. Am desființat toate măsurile de sclavagiu ce le am aflat în ființă ; am redus după putință sarcinile ce apăsau munca sătenilor, am căutat să redau săteanului libertatea sa deplină ca muncitor ; am satisfăcut în măsură largă cererile de pămînt ; am urcat prețurile de muncă fără să urc și prețurile pămîntului și a pășunatului ; am desființat colonia... care s-a încuibasă pe moșie și trăia din naivitatea și din strimtoriile săteanului : m-am străduit să cîștig încrederea săteanului, să-l apropiu de Curtea boerească, pe care el o ura atît de mult, să deștept interesul lui pentru cele religioase și cele culturale ; îl am ajutat în vreme de nevoie cu desinteresare ; m-am pus alături cu el pentru înflintarea de bănci sătești, l-am povăit în conducerea lor, și astăzi sătenii din Găiceana conduc ei înșiși și singuri trei institute de bani : o bancă sătească, o cooperativă pentru arendarea unui moșii învecinate și o federațiune de 10 bănci sătești din satele din pregiur. Toate trei prosperează și în timpul scurt al activității lor pot să se mîndrească cu numeroase și însemnate foloase ce a dus fărănămii din partea locului.

Firește, despre toate aceste și alte asemenea îmbunătățiri, cari înfruesc direct și indirect și interesele

fiscale ale moșiei, inventariul de predare nu poate cuprinde nici o cifră de bani.

Tovarășul meu dl. Sturdza a primit clădirile, mașinile, vitele, lemnăriile, mărfurile, produsele și toate îmbunătățirile făcute de mine, a dat moșia cu toate ale ei d-lui Constantin Cociasu, dar în privința răfuirei noastre tovarășești n-a luat nici un fel de dispozițiune și partea din avere ce mi s-a cuvine mie a rămas neregulată în posesiunea d-sale. Încă înainte de predare dl. Sturdza mi-a comunicat în scris că d-sa a vîndut întreaga recoltă a moșiei pe anul 1908 d-lui Cociasu, notîndu-mi în special pentru fiecare produs și prețul vînzării. Factura de vînzare care s-a întocmit de comptabilitatea moșiei și s-a remis d-lui Cociasu, a fost refuzată de acesta pe motiv că el n-a cumpărat nimic.

În decursul predării omul de afaceri al d-lui Cociasu, autorizat de dl. Sturdza cu primirea moșiei, m-a rugat să-i împrumut pentru vro cîteva zile exemplariul socotelilor noastre sumare, care se afla în păstrarea mea, deoarece dl. Sturdza nu găsește exemplariul său și în lipsa registrului nostru de refuială nu poate face primirea în regulă. N-am stat nici un moment pe gînduri ca să satisfac aceste cereri, deși acel exemplar de socoteli, prevăzut cu iscălitura și sigiliul d-lui Sturdza, era o dovadă materială și formală ce se afla în mina mea despre raporturile noastre tovarășești. Dar, precum s-a dovedit în urmă, omul de afaceri al d-lui Cociasu n-avea nici o trebuință de acele socoteli, ci scopul era sustragerea acelei dovezi materiale fie și prin abuz de încredere. Căci exemplariul meu de socoteli nu mi-a mai fost restituit nici pînă în ziua de astăzi.

În martie a.c. am autorizat pe amicul meu dl. Em. Culoglu ca să reprezente drepturile mele rezultate din tovarășia cu dl. Sturdza; dl. Culoglu a notificat aceasta d-lui Sturdza și n-a primit pînă astăzi nici un răspuns.

București, 9/22 noembrie 1908.

EUGEN BROTE

★

Cu aceasta se încheie memoriul lui Brote, diferența dintre proprietar și arendaș avînd să se rezolve de către tribunal.

În timpul cît a stat la Găiceana, Brote a încercat în mod stăruitor să amelioreze și viața și condițiile de muncă ale țăranilor de pe moșia boierească. El, spre deosebire de arendașii anteriori, a interzis pe depele corporale aplicate țăranilor de vechilii moșiei, a impus măsurarea exactă a porțiunilor de teren lucrate de țărani și totodată calcularea și achitarea onestă a drepturilor cuvenite acestora pentru

muncile efectuate, precum și respectarea repaosului duminical. Pe lîngă aceasta, spre a le veni în ajutor în cazuri urgente sau pentru procurarea de inventar agricol, în 1902 Brote inițiază înființarea *Băncii populare Găiceana*, iar în 1907, pentru a impulsiona creditul țăranesc, banca populară federală *Concordia*, constituită din 9 bănci populare existente în regiune.

„Concordia” a fost prima federație bancară populară din România.

Capitalurile ambelor întreprinderi au fost însă foarte modeste, iar rezultatele lor puțin satisfăcătoare.

Și la Găiceana Brote și-a continuat activitatea publicistică, colaborînd la zărele „Tribuna poporului” și „Tribuna” de la Arad, iar în 1899 a publicat la Munchen lucrarea *Das Magyarische Ungarn und der Dreibund*.

În 1907, considerînd necesară o reexaminare a situației politice din Transilvania, Brote a convocat la Găiceana pe amicii săi Ion Slavici, Vasile Mangra, și R. Ciorogariu, cu care a discutat necesitatea susținerii activității deputaților români din Camera din Budapesta, stabilirea de relații și conlucrarea cu Partidul social democrat din Ungaria, și totodată a unor mai strînse legături cu celelalte popoare oprite din Austro-Ungaria și îndeosebi cu croații⁷.

Decepționat de aventura în care îl aruncase îndemnul lui D. A. Sturdza în anul 1893 și apoi de raporturile avute cu acesta în calitate de arendaș, în anul 1910 Eugen Brote s-a reîntors în Transilvania unde, împreună cu V. Mangra, I. Slavici și profesorul Arsenie Vlaicu de la Brașov, va preconiza, fără a ține seama de postulatele fundamentale ale politicii românești, o acțiune de apropiere de guvernul maghiar, acțiune care, nedobîndind asentimentul Partidului Național Român și al opiniei publice, a eșuat, pentru inițiatori, în condiții lamentabile.

Brote a decedat la 5/18 decembrie 1912⁸.

⁷ Vezi pentru detalii Miron Constantinescu, *Un document inconnu (5-9 août 1907), concernant la lutte nationale de liberation de Roumains de Transylvanie* în „Revue Roumaine d'Histoire”, 1965, nr. 3, p. 571-576.

⁸ Vezi asupra lui E. Brote: O. C. Tăslăuanu, *Eugen Brote*, „Luceafărul” Sibiu, 1912, 16 decembrie, nr. 33, p. 774-775; N. Iorga, *Eugen Brote*, în „Oameni cari au fost”, II, p. 41; Vasile Netca, *Uita-tul Eugen Brote*, în *Pentru Transilvania*, București, 1946, vol. II (Pămîntul și oamenii), p. 95-106; Lucian Boia, *Eugen Brote, (1850-1912)*, Edit. Litera, București, 1974, 211 p.

ADUNĂRILE OBȘTEȘTI ALE PRINCIPATELOR ROMÂNE ÎN LUPTA PENTRU APĂRAREA AUTONOMIEI STATALE (1831—1848)

APOSTOL STAN

Adunările obștești constituie un instrument de afirmare a conștiinței naționale, de apărare a autonomiei statale și de sprijinire a curentului politic care acționa tot mai insistent pentru reunirea celor două Principate române. Deputații de la Iași și București, într-o măsură sau alta, deveniseră mandatarii celor mai vitale năzuințe naționale, exprimate în diferite chipuri, de mișcarea revoluționară de la 1821, și de memoriile politice cu caracter reformator. Încă din 1824, urmărind consolidarea autonomiei statale, „cărvunarii” din anturajul lui Ioniță Sandu Sturdza revendicaseră pe lângă Poartă o domnie ereditară, care reprezenta o formulă voalată a principelui străin¹. În timpul ocupației din 1828—1834 cum remarcă diplomatul francez Chochelet — curentul acesta național luase mare amploare². Generalul Kisseleff, care încuraja răspindirea acestei idei, spera că Principatele române vor face pentru el ceea ce Suedia făcuse pentru mareșalul Bernadotte, adică îl vor alege în funcția de șef al unui singur stat românesc. În acest sens Gheorghe Catargiu, sondind opinia consulilor străini, constata că reprezentantul englez, Blutte, respingea categoric ideea ca un principat rus să se afle la tronul celor două Principate române reunite³. Dornic de a realiza unirea celor două țări române, Gh. Catargiu propusese consulului englez să sprijine o combinație asemănătoare cu aceea a Greciei, anume plasarea Principatelor române sub protecția Franței, Angliei, Austriei, Rusiei și Turciei, punând pe tronul lor un principat străin de viață regală aparținând uneia din puterile europene de rang secund. Propunerea aceasta, care după consulul francez răspunde năzuinței tuturor locuitorilor Principatelor române, era respinsă de Rusia⁴.

Oamenii politici din cele două Principate continuau să acționeze în vederea reunirii Principatelor române și garantării existenței lor politice de marile puteri europene⁵. Din Iași, la 30 noiembrie 1833, într-un alt raport

diplomatic francez se remarcă din nou tendința românilor de a dobîndi sprijinul Franței și Angliei în vederea concretizării idealurilor de emancipare și unitate națională⁶. Reprezentanții lor propuneau ca în schimbul tributului anual — plătit conform tratatului de la Adrianopol sau unei înțelegeri speciale la Constantinopol — să constituie un Principat independent de fapt, cu un domnitor ales, sub garanția Turciei, Franței și Angliei⁷. În mai 1834, Bois-le-Comte remarcă în Principatele române, dorința generală de debarasare de protectorat și suzeranitate răscumpărînd printr-un sacrificiu pecuniar tributul și făcînd țara independentă⁸. Un asemenea sentiment general era exprimat și pe planul acțiunii politice în mediul unei părți a boierimii, cum remarcă același informator francez. Se credea în rîndul unor boieri de la Iași și București că Franța mai ales, în scopul ridicării prestigiului și influenței ei în Europa, nu va ezita să susțină naționalitățile. Tot Bois-le-Comte mai remarcă un proiect de Unire a Principatelor, pe care-l considera legitim datorită comunității de origine, limbă, istorie, poziție politică în acel moment și interese identice. Patrioții din Iași declarau că militau în continuare pentru dezvoltarea conștiinței naționale și folosirea largă a numelui de român, numele generic, al rasei romanodacice. Avînd aceleași convingeri, boierii munteni voiau ca reședința statului național unificat să fie București. La început, după Unire șeful statului național român ar fi putut avea ca reședință în mod alternativ atît București, cît și Iași, în afară de cazul cînd capitala nu va fi fixată în orașul Focșani. Noul stat — în concepția politică a acestor ani — urma să se numească Dacia, nume cunoscut de altfel în Europa. Constituirea unui mare ducat al Daciei — sublinia Bois-le-Comte era în cele două Principate române expresia dorinței și năzuinței celei mai generale⁹.

Ideea aceasta a Unirii era legată de un principat străin. Statul național român — după părerea celor mai mulți oameni politici — trebuia sustras de sub protecția unei singure puteri europene. Ideea aceasta fusese înregistrată încă din 1827 de diplomatul francez Lagan, care consemnase faptul că românii considerau protecția marilor puteri occidentale complementul indispensabil al regenerării lor politice și al independenței statale¹⁰. Asemenea gînduri de unitate stataală nutrea chiar și Mihai Sturdza, proaspătul domnitor al Moldovei, care — cum se remarcă într-un raport diplomatic

¹ D. V. Barnoschi. Originile democrației române. „Cărvunarii” constituția Moldovei de la 1822, Iași, 1922, p. 109.

² Hurmuzaki. Documente. tom. XVII, p. 532.

³ Ibidem, p. 281.

⁴ Ibidem, p. 532.

⁵ Ibidem, p. 281.

⁶ Ibidem, p. 306—307.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, p. 393—395.

⁹ Ibidem, p. 393—395.

¹⁰ Ibidem, p. 393—395.

francez la 20 octombrie 1835 — ar fi dorit ca într-o zi să devină „regele dacilor”¹¹.

Într-o asemenea stare de largă difuziune a ideilor de emancipare, unitate și chiar independență națională, Adunările obștești chemate să contribuie la administrarea celor două Principate române nu puteau rămâne indiferente față de asemenea necesități de importanță copleșitoare pentru dezvoltarea istorică a poporului român. Deputații de la București manifestau o preocupare deosebită pentru apărarea autonomiei statale. Semnalul unei acțiuni în această direcție era dat în ședința din 15 iulie 1835 cînd deputații dezaprobau schimbarea „adăogată la sfîrșitul Regulamentului revizuit de pomenita comisie”¹² prin care era încălcată autonomia Țării Românești. Buzuindu-se pe aceeași legiuire regulamentară, deputații conchideau că „ar fi o învederată contradicție dacă se va primi această adăogire de la sfîrșitul Regulamentului revizuit” cu însuși dreptul de autonomie internă stipulat de tratatele dintre Rusia și Turcia¹³. Era vorba în fond, de acel faimos articol adițional „strecurat” la sfîrșitul Regulamentului organic prin care puterea protectoare anula dreptul organului legislativ și al țării însăși de a-și elabora legi și a realiza prefaceri în concordanță cu voința ei¹⁴.

Curentul acesta politic de opoziție față de tentativele de ingrădire a autonomiei prindea consistență în rîndul deputaților de la București. La 27 iunie 1836, printr-un ofis către Adunarea obștească, întrucît sesiunea era pe punctul de a se încheia, domnitorul Al. D. Ghica ceruse constituirea unei comisii care să confrunte legile elaborate în „vremea trecutei vremelnicești obblăduiri cu originalele”¹⁵. La 4 iulie 1836, președintele și secretarul adunării transmiteau domnitorului știrea că s-a constituit din sînul acesteia o comisie compusă din logofătul Ștefan Bălăceanu, logofătul Emanoil Băleanu, postelnicul Alecu Ghica, colonelul Ioan Cîmpineanu și paharnicul Ioan C. Roset, însărcinată să confrunte legiuirile menționate cu originalele Adunării. Se preciza că dacă erau „unite cu duhul originalurilor Adunării, atunci le va supune la viitoarea Obștească Adunare”¹⁶.

La 23 martie 1837 Comisia compusă din deputații menționați raporta asupra misiunii îndeplinite. Menționa, mai întîi, că a descoperit „oarecare neasemănări și adăogiri netrecute prin obicinuita obștească Adunare”¹⁷, printre care se remarcă modificarea unor paragrafe care afectau dreptul de autonomie a țării. Comisia consemna, de pildă, că paragraful întîi al articolului 205 privind situația supușilor străini a suferit o ușoară alterare prin adăugarea, fără știrea Adunării obștești a unor cuvinte prin care sudiții erau scoși de sub juris-

dicția autorităților românești. În acest sens deputații din Comisie constatau că prin adăogirile menționate „se mărginește obblăduirii Țării Românești un drept ce totdeauna l-a avut de a judeca pe străini și în pricini de învinovățiri; cu această osebire numai că pe deapsa hotărîți se aducea la îndeplinire întocmai după hotărîrea judecătorilor țării prin respectivele puteri”¹⁸. Comisia propunea revizuirea paragrafului în sensul consolidării autonomiei interne.

Referindu-se la ultimul articol al Regulamentului organic care prevedea că orice încercare de modificare a acestuia nu se va putea efectua decît cu aprobarea curților suzerană și protectoare, comisia propunea să se adauge cuvintele: „la bazuri”¹⁹. Adică numai atunci să se recurgă la sancționarea celor două puteri cînd ar fi modificate înseși bazele așezămîntului regulamentar.

Opoziția față de interdicția de modificare a Regulamentului organic era reluată într-o adresă a Adunării obștești către domn din 18 iulie 1837, mai explicit și mai categoric. Cei 25 de deputați care semneau adresa subliniau faptul că la sfîrșitul Regulamentului „manuscript”, încălț de boierii chemați în Adunarea de revizie prezidată de Minciaki, fostul consul general al Rusiei în Principatele române, „s-a găsit o adăogire care nu este trecută în Regulamentul tipărit și pus în lucrare chiar în vremea vremelnicești rosești obblăduiri”²⁰. Deputații considerau că „adăogirea aceasta” era în contradicție cu tratatele și hațișerifurile care, au întemeiat și au întărit politiceasca ființă a acestei țări în contradicție chiar cu însuși Regulamentul organic care prin articolul 52 stipula că orice act potrivit „privileghiilor Prințipatului și a tractaturilor sau a hațișerifurilor întărite pentru folosul acestui Prințipat” era lipsit de valoare. Același articol adițional — argumentau deputații — contravenea articolului 5 al tratatului de la Adrianopol care prevedea dreptul Principatelor române la „o administrație națională neatîrnată”. În sprijinul aceiași idei de autonomie, al dreptului Țării Românești de a-și schimba legislația în concordanță cu necesitățile și voința reprezentanților ei, aceiași deputați invocau și alte stipulații, printre care hațișerifuri turcești. Se conchidea, în concordanță cu argumentele formulate, că Adunarea obștească „s-a găsit într-o neputință a adăoga sau a preface cevași împotriva acestor drepturi cîștigate prin multele vechi și noi tractaturi și hațișerifuri, precum și nici o altă adăogire de asemenea natură eterogenă cu ființa acestui Prințipat”²¹.

Cei 20 de deputați care respingeau articolul adițional deveniseră prin vehemența cu care apărau autonomia statală reprezentanții autentici ai partidei și voinței naționale. Fruntașul acestei grupări politice, Ioan Cîmpineanu,

¹¹ *Ibidem*, p. 529.

¹² *Analele Parlamentare, ale României*, tom. VII, p. 38—39.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 357.

¹⁵ *Analele Parlamentare*, tom. VI, p. 688.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, tom. VII, p. 526.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 528.

²⁰ *Ibidem*, p. 529.

²¹ *Ibidem*, p. 530.

pronunțase în ziua de sâmbătă 10 iulie 1837 un protest în Adunare, împotriva tendinței puterii executive de a înăbuși opoziția națională²². Arăta că împreună cu alți opt deputați fusese invitat, înainte de deschiderea dezbaterilor, „în deosebită oadaie” plângându-se la solicitarea lui C. Cantacuzino, secretarul statului — de împotrivirea manifestată „la primirea unor adăugiri și schimbări ce se cer a se face la unile părți ale Regulamentului”²³. Cîmpineanu protesta împotriva procedurii puterii executive de a domoli zelul opoziției prin încercarea de a le smulge promisiuni în culise. El afirma că în acest chip, dezbaterile din Adunarea obștească erau influențate „cu un chip ofițial” aducând spre dovadă hirtia cu care s-au chemat numai cinci mădulari și citind-o cu glas mare în Adunare”²⁴. Considerînd că prin intenția de a influența pe deputați în dezbaterile inițiate asupra unor „adăogiri și schimbări” în așezămîntul regulamentar puterea executivă încălca libertatea de opinie, Ion Cîmpineanu „s-a tras din sala Adunării”²⁵.

Dezbaterile în problema articolului adițional puneau într-o lumină evidentă tendințele de dominație străină. Adunarea contribuia la fortificarea mișcării naționale, la clarificarea obiectivelor luptei de emancipare și, în general, la dezvoltarea opoziției din țară față de imixțiuni. Ca urmare a turnurii dezbaterilor Adunării la București puterea protectoare a întreprins o acțiune de intimidare, dat fiind că la 18 iulie 1837 domnitorul Al. D. Ghica cerea printr-un ofis Adunării obștești încetarea dezbaterilor în jurul articolului adițional²⁶. În ședința din 20 iulie, unul din secretarii Adunării citea ofisul domnesc de suspendare a unor asemenea dezbateri²⁷.

Intervenția externă în dezbaterile cu privire la viitorul politic și național al poporului român n-a dezarmat deputații opoziționiști. La 21 iulie 1837, într-un raport către domn — ca răspuns la ofisul acesta de interdicție a dezbaterii articolului adițional — cei 20 de deputați opoziționiști arătînd că au ascultat „cu cea mai mare uimire ofisul” domnesc amintit²⁸ declarau că „Regulamentul manuscris cuprinde în sfîrșitul său vreo cîteva rînduri prin care se desputernicesc toate schimbările ce s-ar face după vremi fără primirea Curtei pretecriță. Dar acestea nedîndu-se în tipar la anul 1832, cînd s-a tipărit Regulamentul din porunca dată de cel de atunci obăduitor, domnul general Kisseleff, a mișcat luarea aminte a acestei Adunări spre a se pătrunde de adevărul unei asemenea precugetări”²⁹. Deputații au rămas incredințați că Kisseleff „după toată dreptatea nu trebuia să lase a se tipări și un

acest fel de adaos, de vreme ce este împotrivor la toate posivileghiile acestui Prințipat”³⁰. Ei argumentează — în continuare — dreptul Țării Românești de a-și organiza viața internă în mod autonom, evocînd tratate și stipulații internaționale. La adăpostul acestor dispoziții, deputații din partida națională demonstau șefului puterii executive că activitatea lor era legală bazîndu-se pe „iubire și cunoștința drepturilor hărăzite patriei”³¹. Lui Al. D. Ghica în calitate de „oblăduitor al acestui norod” i se cerea de deputații opozați să se pătrundă de „adevărul ce strigă drepturile țarei” și să le apere deci, evident, chiar și în fața oricărei presiuni.

Poziția adoptată de grupul acesta de deputați în problema articolului adițional l-a iritat în măsura considerabilă pe țar care, obținînd și concursul sultanului, a intervenit provocînd suspendarea activității Adunării obștești. Consulul general, baronul Ruckman, a organizat la București o reuniune de boieri și cîțiva deputați docili din Adunarea obștească, în care a exprimat nemulțumirea țarului față de conduita deputaților Partidei naționale³².

Reluarea activității acesteia avea loc tocmai la 9 mai 1838 după ce în prealabil șeful puterii executive, domnitorul Al. D. Ghica primise din partea celor două curți, suzerană și protectoare, „dezlegări” asupra „împrejurărilor ce au mijlocit în cele din urmă seante ale sesiei trecute”³³. Cu o zi înainte însă, Al. D. Ghica convocase în palatul princiar miniștrii și cîțiva deputați ai Adunării obștești. Cu acest prilej s-a făcut lectura unei scrisori a aceluiași baron Ruckman către domnitor, adusă cu firmanul sultanului³⁴. Cei mai mulți dintre reprezentanții Partidei naționale, membri ai Adunării obștești, bucurîndu-se de simpatia națiunii întregi, au dezvăluit conținutul deșelor, somații sosite de la Constantinopol, ceea ce a provocat în București o puternică stare de nemulțumire. Totodată, pentru contracara unei eventuale acțiuni represive externe deputații opoziționiști au stabilit legături cu consulii Franței și Angliei, cerîndu-le firește concursul spre a depăși impasul creat de ultimatumul dat de cele două mari puteri de a sancționa articolul adițional. Consulul francez remarcă faptul că, spre cînstea lor, acești deputați nu apăraseră interese personale, ci interese naționale. Sfaturile date au fost însă moderate și răbdare³⁵.

În conjunctura acestor frămîntări, cînd deja mulți locuitori ai capitalei și consuli străini cunoșteau decizia celor două imperii de a acționa brutal în vederea lichidării centrului de luptă pentru emanciparea națională instalat chiar în incinta Adunării obștești, la 9 mai 1838, în prezența lui Al. D. Ghica — ceea ce era o excepție — se citea ofisul de redeschi-

²² *Ibidem*, p. 32—33.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, Constantin Vlăduț, Ion Cîmpineanu, Despre rolul șefului partidei naționale, Edit. științifică, București, 1973, p. 106—125.

²⁶ *Analele Parlamentare*, tom. VIII, p. 530.

²⁷ *Ibidem*, p. 41—42.

²⁸ *Ibidem*, p. 532.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 704.

³³ *Analele Parlamentare*, tom. VIII, p. 33.

³⁴ Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 703.

³⁵ *Ibidem*.

dere a Adunării obștești. Impunându-i-se să-i determine pe deputați să sancționeze articolul adițional³⁶ domnitorul însuși inserase în ofisul adresat dovada presiunii externe — firmanul turcesc. Firmanul amintit dezaproba conduita deputaților munteni declarând nule discuțiile purtate despre legitimitatea articolului incriminat. Poarta — în acel firman — sublinia și sensul ce trebuia atribuit articolului adițional, anume că „orice schimbare sau prefacere s-ar cugeta a se face mai la urmă asupra acestor întocmiri, să nu fie cu puțință a se pune în lucrarea dacă mai întâi nu se va da voie de la înalta sa împărăție și nu se va adăuga și primirea roseștei curții”³⁷. În firmanul otoman se ceruse șeful statului — cum rezultă dintr-un pasaj citit deputaților — „să se poruncească Adunării boierilor ce este să se strângă acum ca, înaintea tuturor lucrărilor sale să înceapă a împreuna într-un trup (precum s-a urmat și în Moldova) toate osebitele articole ale Regulamentului și amărunile sale dispoziții ce s-au fost întărit de împărăteasa sa mărire în vreme când s-a încredințat înălțimii sale domnia Țării Românești”³⁸.

În procesul verbal al Adunării obștești din ziua de 5 mai 1938 ce consemna faptul că „s-au întrupat într-una toate de mai sus dispoziții cuprinse în 445 de articole și anexuri 20”³⁹, conform dispoziției domnitorului. În ziua următoare, președintele și secretarul Adunării semnav o „concluzie” în care consemnau — conform propunerii lui Al. D. Ghica — că „Toate amărunile dispoziții sau schimbări care se vor fi făcut într-un chip în privința provinciilor de către oștirile curții Rusiei vor avea de pravilă și se vor socoti, ca o parte din Regulamentul organic”⁴⁰. În raportul înaintat șefului puterii executive, deputații subliniau că numai sub presiunea curților suzerană și protectoare acceptaseră articolul adițional⁴¹. Era și aceasta o metodă de contestare a dreptului celor două puteri de a afecta autonomia Țării Românești.

În legătură cu domolirea zelului deputaților Partidei naționale consulul Franței de la București, Chateaugiron, sublinia contribuția sa în determinarea opoziției din Adunarea obștească de a realiza o tranzație politică cu restul deputaților obedienți. Urmărise, în realizarea acestei tranzații, să pună capăt divergențelor și să menajeze pe cât posibil amorul propriu și onoarea acelor dintre deputați care nu voiau să plece capul sub jugul străin⁴². Un rol important în găsirea unui limbaj comun între toți deputații — după același consul francez — l-a avut Emanoil Băleanu. S-a convenit astfel să nu se ceară ca fiecare deputat, în mod individual, să semneze actul de integrare în Regulamentul organic a articolelor care afectau autonomia, contrar con-

științei majorității, dar ca nici o opoziție publică să nu se formeze împotriva voinței fie semnată numai de președinte și secretari. S-a convenit, de asemenea, ca în procesul verbal să se menționeze că totul s-a făcut prin voința expresă a sultanului. Acest plan realizat prin înțelegerea dintre deputații celor două tabere a fost urmat ad literam. Dacă nu s-a salvat libertatea națiunii, s-a salvat onoarea unor oameni politici plini de demnitate și s-a evitat astfel exilarea unora dintre ei sau abandonul laș al principiilor susținute⁴³.

Realizând un compromis în Adunarea obștească, deputații opoziționiști își transferau activitatea în mediul diplomatic. În decembrie 1838 ei redactează un memoriu asupra situației Țării Românești pe care intenționau să-l înmâneze lordului Palmerston⁴⁴. Reuniți pentru a proclama drepturile țării și a-i expune plingerile, ei declarau „în fața lumii” că impunitatea cu care cele două puteri violau de mult timp cele mai sfinte libertăți ale țării le-a impus datoria de a acționa pentru salvarea „suveranității române” de a reda patriei lor libertatea, și, în general, drepturile politice prescrite atît în capitulații, cît și în legislația internă. În virtutea dreptului acordat de „Constituția țării” adică de Regulamentul organic, de a se pronunța asupra modului în care era efectuată administrația și justiția, precum și asupra felului în care puterea executivă își exercita prerogativele, demersul lor diplomatic era prezentat ca un act politic legitim.

Deputații opoziționiști arătau lordului Palmerston că îndeosebi libertățile și suveranitatea țării erau în pericol. În fapt — semnau ei — Adunarea obștească nu mai există, întrucît deliberările ei erau infirmate în chip ilegal prin firman, că puterea legislativă atribuită era stîrbită mai ales de ingerințele celor două imperii care, deși recunoscuseră românilor prin tratatul de la Adrianopol dreptul imperscriptibil de a alege pe șeful statului, l-au derogat prin tratatul special de la Petersburg, făcînd din șederea trupelor țariste în Principate un instrument de impunere a noilor condiții. Domnitorul Țării Românești numit de cele două curți nu putea fi — după deputații opoziționiști — un șef de stat legitim.

Dacă reglementările în ce privește Constituția țării nu erau declarate nule, deși — arătau ei — au fost redactate în timpul ocupației de o Adunare compusă arbitrar și nu din toți membrii îndreptățiți să facă parte din ea, acele articole contrare suveranității țării trebuiau abrogate. Deputații semnatari ai memoriului considerau că relele interioare de care suferea țara puteau fi lichidate îndată ce românii vor avea în fruntea lor un domn patriot și iubit de popor. O teribilă experiență și dreptul propriei conservări — mai declarau ei — îi constrîngeau să pună viitorul la adă-

³⁶ Analele Parlamentare, tom. VIII, p. 34.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem, p. 34—35.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem, p. 5.

⁴² Hurmuzaki, op. cit., p. 707.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem, p. 727—728.

postul oricărei catastrofe, să reformeze deci vicioasele instituții ale țării, să consolideze tronul și să lichideze influențele străine nefaste.

Aceiași deputați apreciau că teritoriul îmbucătățit și împărțit în care locuiau românii nu mai putea să le permită rezistență cu sorți de izbândă față de tendințele de dizolvare și integrare a lor în puternicele imperii limitrofe. De aceea cereau „fuziunea populațiilor românești spre a se reuni sub un singur și unic sceptru, a întemeia deci statul național român”. Se denunța astfel starea de „presiune străină”, faptul că în acel moment imperativul esențial pentru națiunea română era salvarea ei ca entitate distinctă. Solicitau, de aceea, lordului Palmerston, sprijinul pentru ca poporul român să se poată afirma ca o națiune independentă. În acest scop deputații opoziționiști se angajau să acționeze în mai multe direcții. Mai întâi, întrucât Poarta violase unele puncte fundamentale ale capitulațiilor acordate Principatelor române, legătura străveche dintre ea și acestea, aceea de suzeranitate, era faptic desfăcută. În acea conjunctură singura posibilitate de a reînnoia relații noi cu Poarta, chiar amicale, era răscumpărarea tributului. În acest chip, deputații membri ai Partidei naționale revendicau independența de fapt prin răscumpărarea tributului și reglementarea dărilor către fisc, care vor fi aruncate asupra tuturor claselor sociale în concordanță cu averea și situația materială a fiecăruia. Scăpat de suzeranitatea turcească și implicit de protectoratul rusesc, poporul român unit într-un stat independent trebuia să-și făurească un nou corpus de legi politice și civile, conforme cu principiile care guvernau societățile moderne din Occident. Se angajau, de asemenea, să acționeze pentru o monarhie constituțională și să asigure ereditatea tronului. Deputații se obligau să recunoască ca șef al statului pe acela dintre români care ales fiind în funcția supremă se va conforma cu vederile exprimate în acest memoriu și se va angaja să aducă „fericirea țării”⁴⁵.

Implicațiile interne dar mai ales externe ale poziției deputaților din partida națională față de articolul adițional se prelungeau mult timp. La 11 decembrie 1839, în mesajul prilejuit de deschiderea Adunării Obștești, Al. D. Ghica atrăgea atenția asupra faptului că „Nedumeririle ce au mijlocit între această Adunare și oblăduirea noastră asupra citorva pricini în cele din urmă două serii” au reținut atenția curților suzerane și protectoare⁴⁶. „Nedumerirea” de care vorbea domnitorul era de fapt un eufemism designând conflictul dintre puterea executivă — care de fapt exprima voința Porții și Rusiei — și cea legislativă în problema apărării autonomiei țării. Tot Al. D. Ghica, în același mesaj, într-o formă tot voalată, se arăta îngrijorat de „Îndrăselele fălări ale unui puțin număr de oameni ce fără rușine în străinătate s-au numit pe sineși orga-

ne ale Valahiei, au făcut destul sunet pentru nenorocirea lor, încît înaltele curți au trebuit să cerceteze și să cunoască pricina, ca să ia măsuri de a nu se mai întimpla niște asemenea nedomiriri”⁴⁷.

Domnitorul se referea, firește, la ecoul stîrnit de dezbaterile din Adunarea obștească, dar mai ales de activitatea extra-parlamentară a lui Ion Cîmpineanu care în numele ideilor de emancipare națională a poporului român, împreună cu alți deputați opoziționiști elaborase la București, la 1/13 noiembrie 1838 printre altele un proiect de unitate și independență statală⁴⁸. Și în acest document difuzat diplomaților străini se denunțau ingerințele celor două curți imperiale și se proclama drept necesitate imperioasă lupta pentru salvarea „suveranității românești” cu scopul de a clădi o patrie liberă și independentă care să cuprindă laolaltă pe toți membrii națiunii, pe toți frații de aceeași origine care zac sub dominație străină. Aceiași reprezentanți ai Partidei naționale, împreună cu acel act de Unire și Independență elaboraseră tot la București la 5—17 noiembrie 1838⁴⁹, și un proiect de Constituție prin care reglementau, printre altele, raporturile dintre cele două puteri ale statului. Adunarea națională, concepută ca un for de largă reprezentare, desemnat de toți românii, fără distincție, dobîndea atribuții deosebite în opera de guvernare a țării, în ciuda faptului că se proclama inviolabilitatea persoanei șefului statului, care devenea un suveran constituțional.

Activitatea deosebită a deputaților din Partida națională în frunte cu Cîmpineanu de transferare a dezbaterii asupra articolului adițional din Adunare în reuniuni externe pentru dobîndirea concursului diplomației occidentale, și în final, a sprijinului Angliei și Franței în vederea emancipării, unității și independenței poporului român a stîrnit îngrijorarea profundă a Porții și Curții țariste⁵⁰. Deputații erau avertizați prin același mesaj domnesc de hotărîrea celor două Curți de la Constantinopol și Petersburg de a înăbuși orice spirit de autonomie națională, prin precizarea că erau intransigenți în „păzirea instituțiilor noastre”⁵¹, adică a acelor create prin regulamentele organice.

Spre a convinge pe deputați de necesitatea curmării oricărei discuții privitoare la articolul adițional, același mesaj domnesc preciza că aranjamentele survenite între Poartă și Rusia alcătuiau „dreptul nostru public”. Se impunea, de aceea, o „scumpă păzire a tractaturilor” referitoare la cele două Principate, deoarece numai ele puteau aduce foloase. În plus deputații erau avertizați că prin discuțiile lor asupra stipulațiilor privitoare la autonomia națională n-ar face decît să disprețuiască fo-

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines 1769—1830*. Bucarest, 1970, p. 108.

⁴⁹ Ibidem, p. 112—113.

⁵⁰ *Analele Parlamentare*, tom IX, p. 88—89.

⁵¹ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem, p. 727—728.

⁴⁶ *Analele Parlamentare*, tom IX, p. 88—89.

loasele garantate de legile edictate de cele două puteri. Se impunea drept sarcină de competență ca deputații — precum proceda domnitorul — să fie călăuziți în activitatea lor „de a se îndeplini cu scumpătate legiurile și regulamenturile întocmite ale patriei noastre”⁵².

Este de subliniat că referințele acestea erau mai mult abuzive, în cuvinte meșteșugite domnitorul încercând să atenueze importanța deosebită, dar și gravitatea implicațiilor stîrnite de lupta deputaților din Adunarea obștească pentru apărarea autonomiei naționale. Lipsită de cei mai activi opozanți din sinul ei, Adunarea obștească sîrșise prin a se conforma total vederilor șefului puterii executive. În răspunsul la mesaj, deputații apreciau că activitatea opoziționiștilor depusă în afara Adunării, cu implicații chiar diplomatice, nu urmarea decît „să amăgească pe cei ce îi vor asculta”⁵³. Domnitorul era asigurat că împărțeau și ei cu mîhnire „proastele ponosluiri aduse împotriva oblăduirii acestui Prințipat” de opozanți, socotiți străini sau fără „știință” despre realitățile din Țara Românească⁵⁴.

Deși opoziția din Adunarea obștească fusese nimicită, dezbaterile ulterioare purtau însă marca luptei acestora pentru apărarea autonomiei statale. La 2 iulie 1840, la închiderea sesiunii, Al. D. Ghica — în ofisul special — lăuda spiritul de colaborare dovedit în acea „osebită epohă” dar mai ales faptul că lucrînd în folos obștesc nu s-au lăsat contaminați „de înrăutățitele porniri ale meșteșugitului patriotism”⁵⁵. Prin aceste epite, domnitorul stigmatiza din nou activitatea pe planul luptei de emancipare națională care deși nu se mai desfășura în Adunarea obștească cuprîndea numeroși aderenți în sinul societății românești. Deoarece se rezumaseră doar la aprobarea proiectelor prezentate de domnitor, deputații erau apreciați pentru „patrioticeasca lor colaborare”. După Al. D. Ghica, sentimentele dovedite de aceiași deputați demonstrau interesul pentru „fericirea și lauda neamului”⁵⁶.

Adunările obștești se dovedesc, printre altele, instrumente ale voinței naționale de control asupra averilor mănăstirilor închinat. La 22 februarie 1838, aga Scarlat Miclescu împreună cu 16 deputați de la Iași propuneau „o socotință” care să implice măsuri de transferare a unei părți din veniturile mănăstirilor închinat în patrimoniul statului⁵⁷. Mai hotărîți, la 11 iunie 1838 deputații de la București solicitau șefului puterii executive măsuri „potrivit cu drepturile ce are țeara și asupra mănăstirilor închinat către sfintele lăcașuri”⁵⁸. În acest caz, se cerea elaborarea unei legi prin care să se instituie un control asupra bunurilor deținute de mănăstirile închinat. Problemă deosebit de gîngășă, cu

grave implicații externe, aceasta nu-și putea găsi soluționarea dorită din cauza prudenței șefului statului dornic de a evita un conflict extern. La 22 februarie 1847, constatînd nelegulile financiare în gestiunea mănăstirilor închinat, aceeași Adunare de la București solicita măsuri „pentru ca și mănăstirile cele închinat să se supuie în sfîrșit, la legiurile la care sînt supuse cele neînchinat”⁵⁹. Deputații își exprimau „adîncă mîhnire” în legătură cu această situație și nădejde că prin măsuri speciale vor vedea conținută „o asemenea neorînduială vătămătoare intereselor publice ale statului”⁶⁰.

Preocuparea pentru apărarea autonomiei naționale este evidentă în cazul deputaților de la București și atunci cînd încearcă să reglementeze reprezentarea țării pe lîngă puterea suzerană. La 17 decembrie 1840, s-a citit ofisul domnesc „întăritor raportului Adunării” prin care erau dezaprobat cheltuielile suplimentare efectuate de agentul țării la Constantinopol, logofătul Nicolae Aristarhi⁶¹. Domnitorul își însușise aprecierea Adunării obștești potrivit căreia cheltuielile suplimentare făcute de agent erau interzise de Regulamentul organic. Deputații mai ceruseră însă că Aristarhi să fie îndepărtat din funcție numîndu-se altul „dintre români după vechiul obicei al țării” și după glăsuirea Regulamentului organic, întrucît statul nu era mulțumit de serviciile aduse de numitul agent, printre altele, pentru „pagubele ce a adus zadarnicele dumisale cheltuieli”. Cererea de a trimite la Constantinopol un agent român, care conform obiceiului străvechi să reprezinte interesele autentice ale țării, denotă un simțămînt patriotic. Domnitorul Al. D. Ghica, convins de dificultatea externă a unei asemenea schimbări, nu era intru totul de acord cu aprecierea menționată susținînd că era de „netăgăduit” că Aristarhi îngrijise „cu iscusință” de multe interese ale statului⁶².

Deputați ai Adunării obștești de la București vegheau asupra activității puterii executive, preocupati de a nu admite aranjamente ale acestora care ar fi limitat autonomia statală și ar fi consolidat influența curții protectoare. La 1 februarie 1844 în adunare se manifesta îngrijorare față de „niște exemplare” tipărite și împărțite „pe la mai multe fețe” referitoare la dreptul acordat de Sfatul administrativ, conform unei decizii din 21 octombrie 1843, sancționate de domnitor, unei „companii în a descoperi și extrage bogății miniere din pămîntul Țării Românești”⁶³. Era vorba de concesiunea „Trandafilov” acordată de puterea executivă. Pentru a dobîndi însă valabilitate, trebuia aprobată și de Adunarea obștească. Deputații însă manifestă îngrijorare chiar în momentul cînd află despre o asemenea intenție, sporită de faptul că miniștrii refuzau să le procure detaliile cerute.

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem, p. 92.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem, tom. VIII, p. 507.

⁵⁸ Ibidem, tom. VIII, p. 374—375.

⁵⁹ Ibidem, tom. XIV, p. 40.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem, tom. XI, p. 92.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem, tom. XIII, p. 16—17.

La 1 februarie 1844 un grup de deputați printre care Const. Gr. Ghica, Const. Suțu, Gr. Cantacuzino, I. Bălăceanu, Alexandru Ghica și Scarlat Ghica propuneau o hotărâre unanimă de respingere a concesiunii „Trandafilov”⁶⁴. Împărțind o asemenea atitudine, toți deputații Adunării obștești, la 6 februarie 1844, într-o adresă către G. Bibescu arătau că contractul susmenționat era în contradicție cu dreptul de proprietate prescris de legi, care rezerva stăpînului de moșie nu numai suprafața terenului, ci și subsolul acestuia, cu condiția unei despăgubiri pentru visteria țării. Considerau că contractul cu Trandafilov era deci ilegal. Se puteau încheia, firește, aranjamente de explorare și exploatare minieră, dar nu de stat, ci de fiecare proprietar „lăsat în a sa voință slobodă”⁶⁵. Gr. Bibescu însă, cel care acordase concesiunea, răspundea deputaților printr-un ofis din 14 martie 1844 prin care blama atitudinea forului legislativ considerînd că și-a depășit atribuțiile, a încălcat „toate regulile bunei cuviințe” și respectul datorat față de „înalta oblăduire” prin cererea de anulare a unei decizii sancționate de domnitor⁶⁶. G. Bibescu preciza că amintita concesiune nu era ilegală și nu încălca dreptul de proprietate, căci minele ce s-ar descoperi n-ar putea fi exploatate decît prin învoielii cu proprietarii solului. De aceea — sublinia șeful puterii executive — protestul deputaților față de conduita acestuia făcuse o „dureroasă impresie”. Adunarea obștească era povățuită să fie „mai cu măsură și în cuvintele și în lucrările sale”⁶⁷.

Între Bibescu și Adunare se crease o stare de adversitate similară într-o anumită măsură cu aceea din timpul domniei lui Al. D. Ghica. Deși, în mod aparent, deputații păreau preocupați de apărarea intereselor lor în calitate de stăpîni de moșii, în realitate — cum îl informa pe Guizot consulul francez din București, Billecocq⁶⁸ la 17 februarie 1844 — controversa în jurul concesiunii miniere dobîndea aspectul luptei pentru apărarea autonomiei statale. Adunarea obștească se identificase cu interesele naționale văzînd în concesiunea proiectată și aprobată de G. Bibescu o modalitate de consolidare pe cale economică a protectoratului străin. Mai tîrziu, din București, Billecocq îi arăta lui Guizot că printr-un firman turcesc — care părea o traducere fidelă a notei lui Nesselrode către Bibescu — domnitorul era autorizat să ia măsuri împotriva acelor deputați care se opuneau guvernului⁶⁹. Totodată, șeful puterii executive — după închiderea Adunării obștești — i se lăsa facultatea deplină de a deschide sau nu în acel an forul legislativ. În ciuda acestor măsuri de ingerință externă care interveneau în echilibrul dintre cele două puteri ale statului,

grație poziției dirze adoptată de deputați, concesiunea minieră nu a fost acordată⁷⁰. Puterea legislativă prin atitudinea ei reușea să înlăture o decizie antinațională a puterii executive.

Adunările obștești ale Principatelor române ne apar astfel ca un factor politic important în lupta pentru apărarea autonomiei statale. Ca organisme politice oficiale, ele s-au străduit să respingă ingerințele externe din practica politică și să fortifice autonomia. Printr-o asemenea atitudine, au stimulat indirect mișcarea națională desfășurată în cele mai diverse straturi ale poporului român, în preajma revoluției de la 1848.

Résumé

Les Assemblées Civiques sont dans les Principautés Roumaines les premières institutions parlementaires qui affirment leur importance politique dès le commencement de leur activité. Par les attributions que leur assignent les deux institutions organiques, elles mettent fin au gouvernement tout-puissant du règne et inaugurent le système politique moderne de direction des affaires de l'État en étroite concordance avec les vues et les opinions des représentants de toutes les couches sociales. Malgré l'omnipotence de la grande noblesse, les deux corps législatifs ont aussi dans leur sein des représentants de la petite et de la moyenne noblesse, qui sont, de par leurs intérêts économiques, plus attachés à la bourgeoisie en pleine ascension. Une certaine partie même de la grande noblesse est intéressée à promouvoir le nouveau courant économique capitaliste.

Bien que influencées et manoeuvrées encore par le pouvoir exécutif, notamment en Moldavie, Les Assemblées civiques vont devenir, dans la lutte pour la défense de l'autonomie d'État, l'institution officielle qui s'identifiera, par l'intermédiaire d'un groupe relativement nombreux de députés, aux plus authentiques nécessités et aspirations nationales. En Valachie, le groupe des députés réunis autour de Ion Cîmpineanu vont développer une forte opposition contre la tentative de la puissance centrale protectrice d'enlever aux Roumains leur droit légitime de renouveler leurs structures sociales, économiques et politiques en conformité de la volonté de leurs représentants. La position nationale adoptée par ce groupe de députés a constitué un puissant stimulant dans l'activation du mouvement national, ayant de profondes conséquences non seulement sur le plan intérieur, mais aussi dans la lutte ayant pour but de consolider le statut international des Principautés Roumaines, pour l'union en un seul État indépendant de toutes les provinces roumaines. En rejetant également d'autres actes du pouvoir exécutif, actes incompatibles avec l'autonomie de l'État, l'Assemblée civique de Valachie notamment, deviendra partiellement d'écho de la volonté nationale des Roumains de gouverner selon leurs propres intérêts profonds.

Précis

The General Assemblies are, in the Romanian Principalities, the first parliamentary institutions which prove their political importance from the very beginning of their activity. By the attributions conferred on them by the two organic establishments, they put an end to the all-powerful government of princely reign and inaugurate the modern political system of management the affairs of the State ac-

⁶⁴ Ibidem. p. 391.

⁶⁵ Ibidem. p. 394—395.

⁶⁶ Ibidem. p. 396.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Hurmuzaki, op. cit. p. 994—995.

⁶⁹ Ibidem, p. 1024.

⁷⁰ Ibidem, p. 1004—1005.

cording to the views of the representatives of the social strata. In spite of the omnipresence of the great boyars the two legislative bodies include, as well, representatives of the middle and small boyars more linked, by economic interests, to the bourgeoisie in progress. Even a part of the great boyars the two legislative bodies include, as well, representatives of the middle and small boyars more linked, by economic interests, to the bourgeoisie in progress. Even a part of the great boyars is interested in promoting the new capitalist economic current.

Although the General Assemblies were still influenced and manoeuvred by the executive power, especially in Moldavia, they became, in the struggle for the defence of State autonomy, the institution which was identified itself by a group relatively numerous of deputies who had the most authentic national requirements and aspirations. In Wallachia the group of deputies around Ion Cîmpineanu has developed a powerful opposition against the endeavour of the Protecting Power to deprive the Romanians of their right to renovate the political and economic-social structure according to the wish of their representatives. The national position adopted by this group of deputies represented a strong element for activating the national movement with deep consequences not only on the internal plan but also in the struggle for consolidating the international statute of the Romanian Principalities in order to unite all the Romanian provinces in a single independent State. Repelling, as well, other acts of the executive power incompatible with the State autonomy, the General Assembly of Wallachia particularly, is becoming, partially, the echo of the national will for a Romanian governing in accordance with their profound interests.

ROMÂNIA ȘI MIȘCAREA DE ELIBERARE A POPOARELOR DIN BALCANI (1866—1876)

CONSTANTIN VELICHI

Tratatul de la Adrianopol și actele internaționale care l-au precedat sau i-au urmat imediat au adus mari schimbări în situația economică și politică din sud-estul Europei. Dacă privim lucrurile numai sub aspect politic trebuie să subliniem trei elemente deosebit de importante. În primul rând țările române și-au lărgit mult vechea lor autonomie și suzeranitatea otomană s-a redus doar la plata tributului și confirmarea domniilor¹. În al doilea rând în Serbia, ca stat autonom, s-a consolidat dinastia Obrenovici. În sfârșit, în împrejurări cunoscute a luat ființă statul independent al Greciei². Bineînțeles toate acestea însemnau doar o mică și parțială rezolvare a problemei orientale, fapt care a determinat popoarele din sud-estul Europei să-și intensifice lupta anti-otomană de eliberare. Cum războiul Crimeii nu a adus nici o schimbare pentru greci, ca și pentru slavii sud-dunăreni, mișcarea revoluționară a continuat. În această luptă de eliberare, comună ca scop, dar deosebită ca metode, atât înainte cât și după formarea statului

său modern, România a jucat un rol important. Începînd cu 1866 mișcarea de eliberare din sud-estul Europei cunoștea o puternică activitate.

Încă de la începuturile existenței sale mișcarea de eliberare din Bulgaria și-a dat seama că Unirea principatelor, fapt de neînălțat și formarea statului român modern aveau să însemne un moment de cotitură pentru întreaga mișcare de eliberare a popoarelor din Balcani³. De fapt, din momentul în care Rakovski s-a stabilit în România (1863) se poate spune că țara noastră care era centrul mișcării bulgare de eliberare națională și-a păstrat pînă la urmă această poziție. Tot la această dată, sîrbii și grecii care își formează statele lor moderne se bazează în lupta lor de eliberare pe atitudinea României. Politica externă a lui Alexandru Ioan Cuza fusese limpede și se manifestase clar în ajutorul dat Serbiei prin admiterea tranzitului de arme din Rusia⁴, fapt care făcuse atîta vîlvă în cercurile diplomatice europene.

După cum se știe în prima jumătate a anului 1866 România a trecut printr-o situație dificilă, actul Unirii fiind pus în discuție de puterile interesate⁵.

În cele din urmă mișcarea unor trupe turcești spre Dunăre a determinat armata română să ia poziții defensive pe râul Argeș. În cursul acestor evenimente au avut loc cunoscutele tratative pentru încheierea unei „Coaliții Sacre” între români și bulgari, coaliție care nu a ajuns să fie semnată, dar în urma căreia a luat ființă cu ajutorul guvernului român „Comitetul central secret bulgar” (C.C.S.B) organizație a burgheziei liberale bulgare din emigrație. Se știe, de asemenea, că C. A. Rosetti intenționa în primăvara anului 1866 să lărgască această coaliție pînă la o alianță general balcanică, al cărei scop era — după cum prevedea articolul 4 al Coaliției Sacre — „o revoluțiune generală contra inamicului comun al popoarelor creștine din Orient. Semnalul revoluțiunii în Bulgaria îl va da Comitetul central din București după înțelegerea (sa) cu guvernul român, atunci cînd va izbucni revoluțiunea în țările vecine, adică în România, Serbia, Muntenegru, Herțegovina, Epirul și Albania, care împreună cu Bulgaria,

³ Veselin Traikov, *Rakovski i Balkanskite narodi*, Sofia, 1971, p. 202 și urm. Idem, *Gheorghe Stoikov Rakovski, biografia*, Sofia, 1974, p. 528.

⁴ Constantin C. Giurescu, *Tranzitul armelor sîrbești prin România, sub Cuza Vodă (1862) în „Romanoslavica”*, XI, București, 1963, p. 33—63; vezi și V. Traikov, *Rakovski i balkanskite narodi*, p. 226, bibliografia dată la nota 221 (p. 296).

⁵ *Istoria na Bălgaria*, I. Sofia, 1961, ed. II, p. 408—409, Al. Burmov, *Taenŭentralen bălgarski Komitet (Obrazovanie i pŭrvi period ot razvivŭietomu, în revista bulgară „Istoričeski Pregled”*, XVI, Sofia, 1960, nr. 2, p. 44—45, Constantin N. Velichi, *Relațiile româno-turce în perioada februarie—iulie 1866, înființarea Comitetului central secret bulgar de la București și legăturile acestuia cu guvernul român*, în „Studii”, XVI, 1963 p. 843—867. Pentru înrăutățirea relațiilor vezi p. 848—851.

¹ *Istoria României*, vol. III, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 931.

² Constantin N. Velichi, *Problema orientală între anii 1821—1841*, în „Studii și articole de istorie”, XXIV, București, 1973, p. 72—78.

aspiră a forma state autonome și independente⁶.

Proiectul s-a redus inițial la înființarea C.C.S.B. din București și a unor filiale ale sale nu numai în orașele cu comunități bulgare din România, ci și în unele orașe din Bulgaria⁷. În activitatea acestei organizații politice bulgare înființată din inițiativa liberalilor români și în special a acelora din jurul lui C. A. Rosetti, s-a exercitat o anumită influență românească⁸, îndeosebi în ce privește orientarea și spre puterile apusene⁹.

Serbia în timpul lui Miloș Obrenovici și apoi a fiului său Mihail a dus o politică elastică, de așteptare a acelor conjuncturi politice, în care Imperiul otoman aflându-se într-o situație deosebit de grea să fie nevoit să cedeze. Această politică a fost încununată de succes în două rânduri, 1862 și 1867 când sultanul, pentru a putea rezolva alte probleme mai grave ale Imperiului, a făcut unele concesii teritoriale și politice¹⁰.

Politica externă antiotomană a Greciei, s-a caracterizat prin lupta pentru a reuni în granițele unui singur stat întregul popor grec „megali ideia” (ideea cea mare). În acest scop toate guvernele grecești au procedat la organizarea unor răscoale în Creta, Tesalia etc. mișcări la izbucnirea cărora Grecia ar fi urmat să intervină cu forțe armate, pentru a elibera astfel rind pe rind pe conaționalii ei ce se aflau încă sub stăpânire otomană. Deși grecii din teritoriile rămase sub stăpânire Imperiului otoman au răspuns cu elan la toate aceste inițiative, răscoalele n-au reușit, pentru că pe de o parte n-au fost suficient pregătite, iar pe de altă parte deoarece Grecia n-a putut interveni efectiv și masiv în susținerea și dezvoltarea lor¹¹.

⁶ Pentru întregul text al „Coaliției Sacre” și pentru relațiile româno-turce din această perioadă s.a. vezi Constantin N. Velichi, *Relațiile româno-turce...* p. 843–867 ca și bibliografia bulgară citată. O atenție specială merită cele două articole ale istoricului bulgar Al. Burmov dar și corectarea datei propuse de acest istoric pentru înființarea respectivului comitet.

⁷ Vezi în această privință lucrarea lui D. Kosev, *Kam istoriata na revoliutnionoto dviženie v Bălgaria prez 1867–1871*, Sofia, 1938, în care primul capitol este consacrat analizei caracterului și acțiunilor C.C.S.B.

⁸ Mihail Dimitrov, *Komitēt na „starite”-Dobrodetelnia družina*, în culegerea „Bălgaria 1000 de ani”, Sofia, 1930, p. 759 și urm.

⁹ *Ibidem*, p. 761. Vezi și Constantin N. Velichi, *Rumanscoto naționalno dviženie i osvoboditelnite borbi na bălgarskata emigracija (1750–1870)* în vol. citat, p. 231–243, în special p. 238 și urm. Într-un studiu special din volumul omagial, publicat în 1973 în memoria învățatului bulgar Al. Burmov, am dus mai departe argumentarea lui Mihail Dimitrov, subliniind și alte elemente ale influenței românești asupra C.C.S.B.

¹⁰ *Istoria Iugoslavii*, I. Moscova, 1963, p. 160.

¹¹ Vezi aprecierile lui Esarcu la Constantin N. Velichi, *Les relations roumano-grecques pendant la période 1879–1911*, în „Revue des études sud-est européennes”, VII, București, 1969, nr. 3, p. 514. Grecia a cheltuit sume mari de bani pentru susținerea mișcărilor de eliberare ale grecilor din afara granițelor de atunci ale țării. Numai răscoala din Creta, care a durat mai bine de doi ani a costat statul 60 de milioane de drahme, sumă enormă pentru acea vreme.

În primăvara anului 1866 situația în Europa se complică. În Creta a izbucnit o puternică răscoală, la 15 iunie a început războiul dintre Austria și Prusia, urmat cinci zile mai târziu de cel italo-austriac. În aceste împrejurări, Serbia a pus din nou în fața Porții problema evacuării garnizoanelor turcești care se mai aflau în unele orașe sârbești¹². În sfârșit Franța, în februarie 1867 și Rusia în aprilie același an au cerut sultanului să acorde o serie de drepturi supușilor săi creștini.

Sprîjinind de la început, moral și material, C. C. S. B., România s-a pregătit să facă față unei eventuale agresiuni otomane. Situația fiind excepțională, prin două decrete din mai și iunie s-a înființat, în afara armatei regulate, corpul de voluntari români, comandant al acestuia fiind numit la 10 iunie 1866 Gh. Magheru¹³. Imediat Ivan Kasabov, care se afla în fruntea C. C. S. B. a alcătuit prima listă a voluntarilor bulgari, listă care s-a păstrat¹⁴. În același timp un batalion de voluntari greci cerea învoire să ia ființă la Brăila¹⁵.

Cînd răscoala din Creta luă proporții, guvernul român îi dădu tot sprîjinul. La București sosi prințul Ipsilanti, care a fost bine primit. Scopul său era colectarea unor fonduri bănești pentru răsculați. În acest sens el a lansat și un apel¹⁶. Desigur mai ales C. A. Rosetti, unul dintre inspiratorii Sacrei Coaliții, era pentru un ajutor dat cretanilor. Cu toate că demisia sa și a lui Ion Brătianu din guvern și formarea la 15/27 iulie 1866 a cabinetului lui Ion Ghica¹⁷ a adus o schimbare în atitudinea oficială, opinia publică românească a continuat să sprijine răscoala. Astfel și în februarie 1867 ziarul lui C. A. Rosetti „Românul” își arăta simpatia față de cretanii. La 24 februarie ziarul publica răspunsul lui Victor Hugo dat la 17 februarie celui de-al doilea apel al răsculaților, apel publicat și de alte gazete ca *Reforma*¹⁸, *Luptătorul* ș.a.

Schimbarea temporară a atitudinii oficiale a României s-a datorat retragerii forțelor armate turcești de la Dunăre și dispoziției Porții de a intra în tratative cu guvernul Ion Ghica în vederea recunoașterii ca principe domnitor al României pe Carol de Hohenzollern.

Într-adevăr pînă în octombrie 1866 presa guvernamentală nu mai putea susține măcar pe față, o mișcare antiotomană în Balcani. La 11/23 octombrie 1866 sultanul dădu firmanul de recunoaștere a principelui Carol. Se specifică

¹² Nicolae Ciachir, *România în sud-estul Europei*, (1848–1886). Edit. Politică, București, 1968, p. 84.

¹³ Constantin N. Velichi, *Relațiile româno-turce...* loc. cit., p. 857.

¹⁴ Este vorba de 100 de voluntari împărțiți în grupe de cîte zece. P. Kisimov, *Istorieski raboti*, în revista bulgară „Bulgarske Sbirka”, III, Sofia, 1896, nr. 10, p. 978–979.

¹⁵ Pentru aceștia ca și pentru alții vezi documentele păstrate la Arhivele Statului București, și folosite în studiul citat *Relațiile româno-turce...* p. 854–860.

¹⁶ Vezi apelul la Arh. St. Buc., fond Casa Regală, dosar 58/1866, f. 92–93.

¹⁷ *Istoria României*, vol. IV, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 538.

¹⁸ Vezi zările citate între care *Reforma*, din 2 martie 1867, și C. Velichi, *Les relations roumano-grecques durant la periode 1866–1879*.

în mod expres că acesta din urmă se obliga să nu încheie tratate sau convenții cu puterile străine și mai ales să nu îngăduie ca teritoriul țării să fie locul de adunare „a urzitorilor de tulburări de natură a aduce atingere liniștii”¹⁹, clauză care viza în special mișcarea de eliberare a bulgarilor, grecilor, sîrbilor. De aceea guvernul român a fost nevoit să-și modifice modul de a susține în acest scurt interval de timp iulie–octombrie 1866 C. C. S. B. și răscoala cretană²⁰.

După cum se vede, încă din primăvara anului 1866, evenimentele extinderii ei în vederea unei răscoale generale balcanice, răscoala din Creta²¹, mișcările din Serbia etc. au determinat Turcia să-și retragă forțele militare de la Dunăre, iar în toamnă să-l recunoască pe noul principe al României. Inițiativa și acțiunile României au avut în cursul tuturor evenimentelor amintite mare importanță pentru situația revoluționară din Balcani și evoluția ei în anii următori.

România nu s-a gândit nici un moment să respecte stricto sensu firmanul din octombrie 1866 și nici să lipsească de sprijinul său mișcarea de eliberare a popoarelor balcanice. Astfel, la finele anului 1866 Rakovski crea la București o nouă organizație revoluționară²², formînd cete și pregătind cartușe²³. În ianuarie 1867 Antonopulos făcea o vizită prințului Carol în numele regelui George al Greciei, iar C. C. S. B. acționa liber începînd, ceva mai tîrziu, editarea ziarului *Narodnost*²⁴. În același timp însă România nu s-a hazardat ducînd o politică realistă.

În ideologia și tactica mișcării revoluționare bulgare pînă la finele anului 1866 domina concepția lui Rakovski potrivit căreia trecerea Dunării de cîteva cete bine înarmate, pregătite în prealabil în Bulgaria, ar fi putut duce la dezlănțuirea unei răscoale generale. În Grecia opinia publică și majoritatea oamenilor politici cereau un război imediat contra Turciei, în ciuda faptului că țara nu era pregătită. După vizita lui Antonopulos regele Greciei a fost sondat de principele Carol prin intermediul lui Ioan Bălăceanu, care plecînd la Paris, a trecut prin Atena. Suveranul grec nu împărțea părerea unei părți a opiniei publice din Grecia care dorea să se declare imediat război Turciei²⁵. Bălăceanu a comunicat regelui Greciei

punctul de vedere al lui Carol, care era de fapt cel al guvernului român, și care poate fi rezumat astfel: renunțarea la orice acțiune izolată și nepregătită din partea celor trei state Serbia, Grecia și România în favoarea uneia comune și foarte bine organizată, „Cînd principii creștini uniți vor fi suficient de bine pregătiți și vor face cunoscut sultanului că nu mai poate fi decît șeful spiritual al musulmanilor din Europa, și cînd această notă va putea fi sprijinită prin trei sute de mii de baionete, atunci teribila problemă orientală va înceta să existe odată cu imperiul sultanului”. Dealtfel se cerea ca această alianță să se facă cu excluderea vreunei mari puteri. Atitudinea Greciei — a răspuns regele George — era „aproape identică” după cuvintele lui Bălăceanu²⁶. Se subînțelegea necesitatea încheierii unor tratate bilaterale. De fapt și atmosfera generală era favorabilă acestora și, așa cum se va vedea mai jos, ele s-au și încheiat curînd.

În februarie 1867 guvernul lui Ion Ghica a demisionat și noul cabinet a fost format de Al. Crețulescu, în care rolul principal îl deținea tot Ion Brătianu. Aceasta însemna că România se putea întoarce la vechea ei politică antiotomană.

În ceea ce privește mișcarea bulgară care acționa din România trebuia să adăugăm că în acest moment era împărțită în trei grupări politice și anume: în jurul C.C.S.B., care evoluase spre dreapta și ajunsese la ideea unui stat dualist cu Turcia — acțiune care bineînțeles nu era nici realizabilă și nici utilă pentru poporul bulgar, fapt pentru care mulți au părăsit C.C.S.B., în jurul Dobrodetelnei Drujina, care acționa în spiritul diplomației țariste, tot pentru un stat dualist, dar cu Serbia, și tineretul revoluționar din jurul lui Rakovski, mereu în creștere, care lucra în continuare la pregătirea unor cete, potrivit tacticii sale expusă mai sus²⁷.

În timpul acestor tratative, prințul Mihail al Serbiei se afla la Constantinopol, unde, încă din martie 1867, obținuse din partea sultanului retragerea garnizoanelor turcești din Serbia²⁸. Cum această operație urma să dureze pînă în luna mai a aceluiași an, principele Mihail nu voia să ia atitudine în tratativele serbo-bulgare, lăsînd aceasta în seama lui Garašanin. La întoarcerea sa de la Constantinopol, el trecu prin București (aprilie 1867) unde i s-a făcut o primire călduroasă. În întrevvedere sa cu principele Carol s-a constatat o unitate de vederi. Ultimul afirma că pentru a scăpa de suzeranitatea otomană era nevoie să-și reorganizeze și să-și înarmeze bine armata²⁹ și înțelegea că Serbia cu tot avantajul obținut din partea sultanului, va continua lupta sa antiotomană.

¹⁹ Vasile Maciu, *Premizele proclamării independenței României*, în „Studii”, XX, București, 1967, nr. 3, p. 428–429.

²⁰ S. Th. Lascaris, *La politique exterieure de la Grèce avant et après le Congrès de Berlin (1875–1881)*, Paris, 1924, p. 33.

²¹ Aceasta era și părerea contelui Ignatiev, vezi afirmația lui N. Ciachir, *op. cit.*, p. 87, bazată pe documentele din fondul Casei Regale de la Arh. St. Buc.

²² Al. Burmov, *Cetnicesco divjente v Bălgaria prez 1867 g.* în „Anuarul Universității din Sofia” (Godișnik) Facultatea de filosofie și istorie, 1959, Sofia, 1960, p. 76–77.

²³ V. Traikov, G. S. Rakovski, p. 342.

²⁴ Maniu Stofanov, *Bălgarska vāzrojdenška knjina*, I, Sofia, 1957, p. 446.

²⁵ Vezi Scrisoarea lui Ion Bălăceanu către Carol din 9 februarie 1867 la C. Velichi. *Les relations roumano-grecques durant la periode 1866–1879*, loc. cit. p. 541.

²⁶ C. Velichi, *op. cit.*, p. 530.

²⁷ Veselin Traikov, *op. cit.*, p. 346, nota 197.

²⁸ G. Iakșic și V. Vuckovic, *Spoljna politika Srbije za vladu kneza Mihaila, Privi Balkanski savez*, Beograd, 1963, p. 373, și urm.

²⁹ *Memoriile Regelui Carol I al României*, vol. III, București, p. 38–39. Vezi și N. Ciachir, *România și popoarele balcanice (1856–1875)* în „Revista română de studii internaționale”, VI, București, 1972, nr. 1 (15) p. 128.

Această discuție a constituit și primul pas spre încheierea, în anul următor, a tratatului dintre cele două țări.

Socotind momentul oportun, Panaiot Hitov s-a hotărât ca, fără știrea lui Rakovski, să apeleze la Dobrodetelna Drujina. Hristo Gheorghiev, având în vedere tratativele cu Serbia, a acceptat să dea banii necesari, cu condiția ca Hitov să treacă la deslănțuirea răscoalei, cind va fi gata și Mihail Obrenovici. În această situație autoritățile românești ajută la 28 aprilie 1867 ceata lui Panaiot Hitov să treacă Dunărea pe lângă Oltenița și să ajungă cu bine în Balcani³⁰. La 17 mai Filip Totiu, cu o altă ceată a pătruns în Bulgaria pe lângă Siștov³¹. Totiu a trebuit însă să lupte cu turcii la Vărbovka, unde ceata a suferit mari pierderi³². Rezultatele confruntării armate au produs o puternică impresie în România. La Brăila, Iorgu Caragiale a scris și a jucat cu trupa sa o dramă cu acest subiect³³. Turcia și Austria urmate de Franța și Anglia au protestat energic, prima acuzând faptul că bulgarii și-au organizat „un centru de acțiune în Principate”³⁴. Bineînțeles presa austriacă și cea franceză exagerau mult lucrurile. Scriind despre cele două cete care trecuseră Dunărea, ziarul francez *La Presse*, informa că acestea nu formau decît avangarda armatei române pregătită în vederea declarării independenței României. Nici diplomația străină nu a fost mai prejos. Agentul Franței la București raporta la Paris despre depozitarea a 2.500 uniforme și numeroase muniții în magazinele statului pentru cetașii bulgari. La interpelarea lui P. P. Carp în parlament, Ion Brătianu, ministrul de interne, deși a declarat că asemenea informații erau simple zvonuri a adăugat în numele guvernului că avea simpatie pentru mișcarea bulgară de eliberare și pentru toți cei care „aspiră la libertate, fiindcă și noi avem aceste aspirațiuni”. Situația s-a agravat cînd prințul Carol a fost sfătuit atît de Anglia cît și de Franța să ceară demisia lui Brătianu³⁵. Problema cetelor bulgare organizate în România devenise de interes european³⁶.

³⁰ Iv. P. Kâršovski, *Iz minaloto. Dokumenti po bălgarskoto vǎzrajda* — nr. I. Sofia, 1926, p. 91—132, VI. Diclescu, *Rumänien und die Frage der bulgarischen Erbschaften*, în „Revue des etudes S.E.E.” București, 1963, p. 141.

³¹ V. Traikov, *op. cit.*, p. 334.

³² Arh. St. Buc., colecția Microfilme, Franța, rola 44.
³³ V. Cehlaru, *Iorgu Caragiale și bulgarii*, în „Buletinul Institutului Român din Sofia”, București, 1941, p. 278—279.

³⁴ Arh. M.A.E. vol. 126, dosar 105/66 și 65/72, apud. Traian Ionescu-Nișcov, *Unele aspecte din mișcarea de eliberare națională a bulgarilor în nordul Dunării între 1850—1870*, în *Culegerea Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec. XII—XIX)*, Studii, I, București, 1971, p. 379.

³⁵ Pentru protestele Turciei și ale altor puteri, ca și pentru situația internă, vezi documentele citate de N. Ciachir, *op. cit.*, p. 93—193, vezi și *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 542, 545—546.

³⁶ Pentru această campanie vezi prima parte a articolului lui Constantin N. Velichi, *Cetata na Hagi Dimităr i rumânskoto obshchestveno monie* (în volumul *V pamet na akademik Mihail Dimitrov* (p. 343—352) editat la Sofia în 1974 de către Academia Bulgară de Științe în care se menționează toate ziarele apuseane ale căror știri erau reproduse de gazetele românești.

Respectînd promisiunea făcută lui Hristo Gheorghiev, Panaiot Hitov și Filip Totiu au sondaat doar atmosfera din Bulgaria, iar în august 1867 au trecut în Serbia. Mihail Obrenovici, urmărindu-și politica sa antiotomană a înființat o școală militară la Belgrad în care aveau să-și facă instruirea necesară cetașii și alți reprezentanți ai mișcării de eliberare veniți din Bulgaria și România. Ei urmau să fie comandanții cetelor în momentul cînd Bulgaria se va răscula în primăvara anului 1868 dată la care se prevedea ca Serbia să provoace din nou Turcia. Cheltuielile pentru această „a doua legiune bulgară” erau susținute de Rusia. În noiembrie 1867 Serbia a încheiat un tratat cu Grecia³⁷, iar în ianuarie 1868 s-a semnat la București tratatul de alianță dintre Serbia și România³⁸.

În toamna anului 1867 a venit însă la putere în Serbia guvernul lui Iovan Ristic, care dorea să promoveze relații bune cu Turcia. Rusia, sperînd într-o apropiată conferință europeană care să modifice prevederile Tratatului de pace de la Paris din 1856 și să-i dea dreptul de a avea o flotă militară în Marea Neagră, și-a modificat pentru moment atitudinea față de Turcia³⁹. Grecia, în urma schimbării guvernului în ianuarie 1868 renunță la planurile sale, hotărînd să încredințeze problema sa aceleiași Conferințe internaționale, despre care se vorbea⁴⁰. În asemenea împrejurări membrii legiunii bulgare de la Belgrad și-au găsit adăpost în România, țară care se menținea pe linia sa politică anterioară. La București, încă din mai-iunie 1868 luase ființă cu știrea guvernului român o altă organizație politică numită „Comunitatea Bulgară”, care avea drept scop să strîngă fondurile necesare înarmării și trecerii unei numeroase cete în Bulgaria pentru a dezlănțui o răscoală generală⁴¹. Se mergea deci pe vechea linie inițiată de C. A. Rosetti în proiectul Coaliției Sacre. Într-adevăr, cu banii „comunității” și cu armele furnizate de autoritățile românești s-a format o ceată de 125 de oameni, care sub conducerea lui Hagi Dimităr și Ștefan Karagea, a trecut Dunărea în Bulgaria pe lângă satul nostru Petroșani la 6/18 iulie. Trădată turcilor prin informații diplomatice ceata a fost nevoită după trecerea Dunării să poarte lupte grele, ajungînd în Balcani doar cu 40 de oameni⁴². Deși luptele ei au făcut o puternică

³⁷ S. Th. Lascaris, *Le première alliance entre la Grèce et la Serbie*, în „Le monde slave”, Paris, 1926, nr. 9, G. Iakic, *op. cit.*, p. 510.

³⁸ N. Ciachir și C. Bușe, *Cu privire la tratatul de alianță româno-serb din 1868*, în „Revista Arhivelor”, an IX, vol. XXVIII, 1966, nr. 1, p. 194.

³⁹ *Istoria na Bălgaria*, I, p. 415.

⁴⁰ Constantin N. Velichi, *Les relations roumano-grecques durant la periode 1866—1879*, loc. cit. p. 530.

⁴¹ D. Kosev, *Kăm istoriata na revoliucionnoeto dvijenie v Bălgaria 1867—1871*, Sofia, 1951, p. 17, C. N. Velichi, C. A. Rosetti și „Comunitatea bulgară”, în *Omagiul lui P. Constantinescu* — Iași, București, 1965, p. 527—532.

⁴² *Istoria na Bălgaria*, I, p. 417.

impresie chiar în apusul Europei⁴³ s-a văzut încă odată că tactica cetelor nu era eficace.

Desigur protestele marilor puteri față de sprijinul dat de România au fost unanime. Marele vizir a trimis o telegramă principelui Carol⁴⁴ în care îl numea pe ministrul de interne Ion Brătianu „sufletul mișcării bulgărești”. Guvernul otoman dorea un protest colectiv la București, iar Austro-Ungaria insista pentru o intervenție armată a Porții în România. Din aceste cauze, ca și din altele, la 16/28 noiembrie guvernul a demisionat⁴⁵ făcând loc cabinetului condus de Dimitrie Ghica. Chiar dacă noul guvern a luat unele măsuri pentru îmbunătățirea relațiilor cu Poarta stăvilind formarea cetelor n-a satisfăcut cererea acesteia de a nu se da grecilor refugiați azil în România.

Conferința internațională mult așteptată și care a avut loc la Paris în ianuarie-februarie 1869, nu a dat satisfacția sperată nici grecilor și nici bulgarilor. Delegații lor nefiind admiși la dezbateri⁴⁶ au fost nevoiți să înainteze doar memorii.

Pierzându-și speranțele în puterile apusene, Grecia s-a reîntors la vechile ei planuri. Ca urmare, la 5/11 mai 1869 prințul Ipsilanti a sosit la București fiind primit de Carol. Grecia era de acord ca dureroasa experiență cretană să evite deocamdată, ca și România orice tensiune în relațiile cu Imperiul otoman, organizându-și cit mai bine armatele, chiar dacă faptul ar fi iritat vreuna din marile puteri. Trimisul grec a înaintat prințului Carol cele șase puncte ce urmau să stea la baza unui apropiat tratat româno-grec. Analizând amănunțit motivele pentru care cele două călătorii în România ale prințului Ipsilanti nu s-au soldat cu semnarea unui asemenea tratat rezultă că după părerea guvernului român, tratatul, chiar dacă toate clauzele lui ar fi rămas secrete, ar fi făcut vîlvă și n-ar fi dus la altceva decît să irite marile puteri. În plus se aprecia că nici cel puțin cinci ani mai departe de pregătiri intense nu erau suficienți ambelor țări pentru a-și întări armatele, într-o asemenea măsură, încît forțele lor unite să poată învinge Imperiul otoman. Părerea României era ca ambele țări să încheie acorduri foarte precise cu Rusia pentru ca, într-un interval de cîțiva ani să poată încerca realizarea scopului comun. De aceea tratativele dintre Ipsilanti și

Carol nu au dus la semnarea tratatului. Totuși, pentru ca cele două țări să poată face ușor schimburi de păreri, România a insistat în mai multe rînduri pentru stabilirea unor legături diplomatice permanente între ele⁴⁷.

Anul 1869 încheie o perioadă de frămîntări revoluționare care au început în 1866 și au contribuit la schimbarea tacticii revoluționare bulgare și, în parte, și a celei grecești.

În anii de relativă acalmie 1870—1875, România s-a apropiat mult de Serbia și Muntenegru, încheind cu cea dintîi o serie de acorduri. Muntenegru era preocupat în perioada 1870—1872 de stringerea relațiilor dintre statele sud-estului european pînă la alcătuirea unei „veritabile și serioase ligi între România, Grecia, Serbia și Muntenegru”. Prințul Nicolae considera că România era nu numai aceea care trebuia să ia o asemenea inițiativă, ci și conducerea ei, deoarece era „națiunea cea mai numeroasă și cea mai prosperă... țara cea mai avansată din Orient și cea mai bogată în resurse”⁴⁸.

Și în mișcarea revoluționară bulgară s-au produs schimbări. După eșecul cetei lui Hagi Dimităr, „Comunitatea bulgară” a reînceput stringerea de fonduri, iar la București s-au stabilit în 1869 revoluționarii Liuben Karavelov, care stătuse un timp în Serbia și apoi la Novi Sad în Voivodina, pe atunci sub stăpînirea austriacă. Acuzat pe nedrept de vagi legături cu cei care-l asasinaseră pe prințul Mihail al Serbiei, a fost condamnat la cîteva luni de închisoare pe care le-a executat la Budapesta. Eliberat, în mai 1869, el sosește la București și necunoscînd adevărata orientare a Dobrodetelnei Drujina primește să fie redactorul viitorului ei ziar. Dar încă de la primul număr îl părăsește, trece pe poziții revoluționare și își înființează la București un ziar al său propriu intitulat „Svoboda” (Libertate), la care au colaborat Ivan Vazov, Hristo Botev ș.a. Chiar în prima pagină Karavelov adresîndu-se către cititori arată că a ales acest nume deoarece: „Noi, bulgarii din România, trăim într-un stat liber, în care orice om este cu totul liber să-și exprime ideile și dorințele sale”⁴⁹. La București Karavelov cunoaște organizația bulgară „Bratska Liubov” care ca și „Comunitatea bulgară” păstra încă ceva din influența ideilor lui C. A. Rosetti. Aici cunoaște și pe celălalt mare revoluționar bulgar, Vasil Levski. Cu banii Comunității, Levski făcuse două călătorii în Bulgaria în anii 1869—1870, pînd bazele adevăratei organizații revoluționare interne, cea care trebuia să mobilizeze și să organizeze poporul la luptă⁵⁰. Karavelov arăta că ziarul său era organul Comitetului Central Revoluționar Bulgar de la București (C.C.R.B.) înființat de el și de care a depins, măcar din

⁴³ D. Kosev, *Lekții po nova bălgarska istoria*, Sofia, 1951, p. 184; Vezi și bibliografia bulgară în studiul lui C. N. Velichi, *Cetata na Hagi Dimităr i rumânskoto obštestveno mnenie*, p. 343.

⁴⁴ Arh. St. Buc., fond Casa Regală, dosar 67/1866, f. 3. ⁴⁵ Nicodată protestele diplomatice nu au fost mai puternice. Vezi pentru aceasta studiul special al lui C. N. Velichi citat aici la nota 43 ca și studiul lui Traian Ionescu-Nișcov, p. 32 și urm., citat la nota 34) precum și lucrările citate mai sus (la nota 30) ale lui Vl. Dicușescu și N. Ciachir (p. 104 și urm.).

⁴⁶ C. N. Velichi, *Les relations roumano-grecques durant la periode 1866—1879* p. 530. În ceea ce privește pe bulgari, Dobrodetelna Drujina a înaintat o cerere prin care își arăta dorința unui dualism cu Turcia, asemănător cu cel cerut de C.C.S.B. în 1867. Vezi *Istoria na Bălgaria*, I, p. 410, 415.

⁴⁷ Vezi textele proiectelor de tratat și analiza lor la C. N. Velichi, *op. cit.*, p. 531—548.

⁴⁸ N. Ciachir, *România în sud-estul Europei*, p. 113—114.

⁴⁹ „Svoboda”, nr. 1, din 7 noiembrie, 1869.

⁵⁰ Pentru viața și opera sa vezi Ivan Ungiev, *Vasil Levski, Biografia*, Sofia, 1967.

1872 și organizația internă condusă de Levski⁵¹. Această organizație făcea progrese mari și numai moartea lui Levski, în ianuarie 1873 din cauza unor greșeli și a trădării, a frînat dezvoltarea ei. Mai mult, autoritățile otomane au găsit și unele documente din care se vedea clar că Liuben Karavelov era președintele acestui Comitet. Ca urmare s-a cerut guvernului român extrădarea. Cum consulul țarist la București nu i-a luat apărarea, susținând că avea legături cu revoluționarii ruși, opinia publică română a determinat guvernul lui Lascăr Catargiu să nu satisfacă cererea, Karavelov fiind lăsat să plece în Serbia⁵². Dealtfel el s-a reîntors foarte repede continuînd să-și tipărească ziarul „Nezavisimost” (Independența) și rămînînd să conducă mai departe C.C.R.B. pînă ce în 1875 în fruntea acestuia a trecut Hristo Botev.

Răscoala din Bosnia și Herțegovina izbucnită în vara anului 1875 a redeschis criza orientală. Ea a fost privită cu simpatie în România. La agenția diplomatică a Serbiei din București s-au prezentat sîrbi stabiliți în România și chiar români, care au cerut să lupte ca voluntari. Serbia a început a se pregăti de război, cumpărînd din România cai pentru nevoile armatei⁵³ și susținînd puternic răscoala⁵⁴. La București C.C.R.B. și ziarul lui Hristo Botev „Zname” erau pentru dezlănțuirea imediată a unei răscoale și în Bulgaria, neținînd seama de faptul că organizațiile lui Levski din 1873 nu numai că nu se dezvoltaseră, ci dăduseră în apoi. Totuși C.C.R.B. a luat hotărîrea ca răscoala să izbucnească întîi la Stara Zagora în septembrie 1875 și la Tîrnovo întinzîndu-se apoi în restul țării. Răscoala nu a reușit⁵⁵, capii ei izbutind, după cum scria Zahari Stoiانov să se salveze „în România liberă, leagănuں renașterii noastre politice”⁵⁶. Înfrîngerea de la Stara Zagora nu i-a descurajat pe revoluționarii bulgari. În octombrie-noiembrie mai mulți revoluționari bulgari s-au stabilit la Giurgiu. Aici au venit Nikola și Gh. Obretenov, St. Zaimov și St. Stambolov

care au înființat în prima jumătate a lunii noiembrie acea organizație revoluționară care a făcut planurile unei noi răscoale. Conșăturile lor s-au ținut în secret și nu odată autoritățile românești au scăpat Comitetul de la Giurgiu de spionii turci⁵⁷. Bulgaria a fost împărțită în patru regiuni — prima cu centrul la Vrața, cuprinzînd aproape tot vestul Bulgariei, a doua cu centrul la Tîrnovo, a treia la Sliven și a patra la Plovdiv, regiuni spre care revoluționarii și agenții lor au început să plece din ianuarie 1876. Strictea supraveghere a poliției turcești, iarna grea, lipsa de bani și de arme au făcut ca nici această răscoală să nu se poată organiza suficient pînă la 1 mai, data fixată pentru izbucnirea ei. Numai în regiunea Panaghiuriște Gh. Benkovski și Panaiot Volov au făcut o pregătire mai bună. Din cauza trădării răscoala a început mai înainte de termenul fixat, la 20 aprilie 1876 la Koprivțița și s-a extins repede. La Panaghiuriște a luat ființă un guvern provizoriu. Dar în celelalte regiuni răscoala a fost slabă și ca urmare înfrîntă în circa o lună de zile⁵⁸ cu tot ajutorul pe care au încercat să i-l dea cele două cete pregătite în România. Cea mai mare, condusă de Hristo Botev și o alta mai mică în frunte cu Taniu Stoiانov au trecut în Bulgaria în împrejurările cunoscute și cu concursul autorităților românești⁵⁹. În schimb represivitatea otomană a fost sîngeroasă și s-a exercitat și asupra populației care nu se răsculase. Eroismul de care au dat dovadă răsculații mai ales în luptele de la Panaghiuriște, mănăstirea Dreonovo, Peristița ș.a. și reprimarea extrem de dură au făcut ca această răscoală, care urmărea scopurile unei revoluții burghezo-democratice și care a reprezentat punctul culminant al mișcării revoluționare bulgare, deși nereușită să aibă un mare ecou în toată Europa. Întreaga presă progresistă, savanți, scriitori, artiști și oameni politici au luat apărarea poporului bulgar. Menționăm printre ei pe Tolstoi, Dostoievski, Victor Hugo, Garibaldi, Gladstone ș.a.⁶⁰.

Încă de la izbucnirea ei toate ziarele românești au luat poziție favorabilă apărînd cauza dreaptă a poporului bulgar și condamnînd atît represiunile cît și marile puteri care permiteau

⁵¹ În istoriografia bulgară s-au dus lungi discuții în legătură cu ideologia lui Karavelov și cu formarea Comitetului central revoluționar central de la București. Cu excepția lui D. Kosev toți istoricii bulgari au susținut că acest Comitet de la București a luat ființă în toamna anului 1869 sau cel mai tîrziu în primăvara anului 1870. Din 1958 în lucrarea sa citată aici, D. Kosev consideră că acest Comitet nu ar fi existat pînă la 1872. Afirmăția sa nu a fost acceptată de ceilalți istorici bulgari, dovezile pentru teza contrarie fiind prezentate cel mai insistenț și documentat de Al. Burmov. În 1973 într-un articol special publicat în revista „Istoriceski Pregled” nr. 3, p. 75 și urm., istoricul bulgar a susținut aceeași afirmație, care însă pînă azi nu au fost acceptate de ceilalți colegi ai săi, care au rămas la părerea lui Al. Burmov.

⁵² N. Clacihar, *op. cit.*, p. 112—113.

⁵³ Idem, *România și problema orientală (1875—1878)*, în „Revista română de studii internaționale”, 2 (8) București, 1970, p. 68.

⁵⁴ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență I*, partea II-a, București, 1954, p. 1, 15.

⁵⁵ D. Kosev, *Lecții po nova bălgarska istoria*, p. 225—229.

⁵⁶ Zahari Stoiانov, *Iz Zapiski po bălgarskite vās-taniti*, Sofia 1972, p. 41.

⁵⁷ Vezi amintirile lui Nikola Obretenov la Constantin N. Velichi, *Atitudinea lui Mihail Kogălniceanu, a unor autorități românești din porturile dunărene și a maselor populare în timpul trecerii cetei lui Hristo-Botev (27 aprilie—15 iunie 1876)*, în „Romanoslavica” IV, București, 1960, p. 251—267. Vezi în special p. 261—263.

⁵⁸ Despre Răscoala din aprilie 1876 din Bulgaria s-au publicat numeroase lucrări și ediții de documente. Dintre publicațiile documentare amintim aici *Aprilskoto vās-tanie 1876, Sbornik ot dokumenti*, care au apărut la Sofia între 1951—1955. Volumul al III-lea conține documentele turcești a fost alcătuit de către Boris Nedkov. Dintre lucrările apărute, cea mai nouă este Hr. Gandev, *Aprilskoto vās-tanie*. Sofia, 1975.

⁵⁹ Pentru acest ajutor vezi Constantin N. Velichi, *Atitudinea lui Mihail Kogălniceanu...* loc. cit., p. 251—267.

⁶⁰ Pentru ecoul răscoalei din aprilie în Europa vezi culegerea *Aprilskoto vās-tanie 1876—1866*, Sofia 1966.

acestea în numele intereselor lor legate de menținerea integrității Imperiului otoman⁶¹ și de politica „echilibrului european“.

România și-a dat seama că nici ea și nici un alt stat din Balcani, ba nici toate împreună, nu puteau înfringe Imperiul otoman atâta vreme cât acesta se bucura de sprijinul Angliei, Franței și Austro-Ungariei. Serbia însă împreună cu Muntenegru au declarat război Turciei la 18 iunie 1876. România, deși se considera neutră, a ușurat trecerea a circa 3 000 de voluntari bulgari și ruși în Serbia și a acordat refugiaților sârbi și bulgari adăpost și întreținere. Grecia, care așteptase atît de mult o conjunctură politică favorabilă nu a putut intra în război.

România a protestat prin agenții săi diplomatice acreditați în țările apusene împotriva represaliilor din Balcani și a contribuit prin acțiunile sale la punerea pe ordinea de zi a diplomației europene a problemei orientale, grăbind astfel declanșarea războiului din 1877—1878. Abia prima parte a acestuia și anume oprirea ofensivei rusești la Plevna, a arătat tuturor statelor balcanice justetea politicii externe românești.

Résumé

L'auteur souligne dans cet article l'accroissement du rôle politique de la Roumanie pendant la décennie 1866—1878 dans la région des Balkans, période pendant laquelle ce pays s'est assidûment préparé en vue d'être à même de participer d'une façon effective au grand affrontement qui allait lui permettre d'atteindre le but poursuivi avec tant d'ardeur : la réalisation de son indépendance.

A partir de 1866 a lieu une activation du mouvement de libération au sud-est européen, ainsi le territoire de la Roumanie, devient le centre de mouvement bulgare de libération, tandis que la Serbie et la Grèce s'appuyaient elles-aussi beaucoup sur l'attitude de la Roumanie.

Au printemps de 1866, les événements de Roumanie, la Sainte Coalition et l'éventualité de son extension en vue d'un soulèvement général dans tout les Balkans, les révoltes de Crète et de Serbie ont obligé la Turquie à retirer ses forces militaires des rives danubiennes et à reconnaître le nouveau prince régnant de la Roumanie.

La première période des troubles révolutionnaires commencés en 1866 prendra fin en 1869 par le changement de la tactique révolutionnaire bulgare, et partiellement par celle grecque aussi.

Durant les années d'une relative accalmie entre 1870—1875, la Roumanie s'est beaucoup rapprochée de la Serbie et du Monténégro. En même temps, pendant cette période ont eu lieu une série de changements dans le mouvement révolutionnaire bulgare aussi.

Pendant d'été de 1875 les révoltes de Bosnie et de Herzégovine ont rouvert la crise orientale, phé-

nomène regardé avec beaucoup de sympathie en Roumanie. La Serbie a commencé à se préparer pour la guerre et le révolutionnaire bulgare se prononçait pour le déclenchement immédiat d'un soulèvement en Bulgarie. La révolte en Bulgarie n'a pourtant pas réussi et les révolutionnaires bulgares se sont aussitôt mis à dresser le plan d'une nouvelle révolte qui a été bientôt étouffée en sang par les Turcs.

La Roumanie a adopté une attitude favorable à la défense de la cause fusté du peuple bulgare. Elle s'est rendu compte que ni elle ni les autres états balkaniques ne pouvaient triompher de l'Empire Ottoman tant que celui-ci aurait bénéficié de l'appui de l'Angleterre, de la France et de l'Angleterre, de la France et de l'Autriche Hongrie.

Les serbes ont été catégoriquement vaincus par les Turcs qui ont passé tout de suite à déclencher des répressions sanglantes et exagérées dans les Balkans.

La Roumanie a protesté vivement contre tous ces actes, par ses agents diplomatiques et a contribué par ses actions à faire inscrire à l'ordre du jour de la diplomatie européenne de la question orientale, en hâtant de la sorte l'éclat de la guerre de 1877—1878.

Précis

The author is underlining the growth of the political rôle of Romania in the Balkans during the decade 1866—1878, period in which she prepared herself thoroughly in order to participate really in the great contest that would enable her to attain her object, i.e. : achievement of independence.

Beginning with 1866 there is taking place an intensification of liberation movement in South Eastern Europe within the framework of which Romania becomes the centre of the Bulgarian movement for liberation and at the same time Serbia with Greece, in their turn, were also relied on Romania's attitude.

In the spring of the year 1866, the events of Romania, the Sacred Coalition and the possibility of its extension for a general Balkan revolt, the insurrection in Crete and Serbia all of them have determined Turkey to withdraw her military forces from the Danube and to acknowledge the new Prince of Romania.

The first period of revolutionary unrest that has begun in 1866 is ended in 1869 together with the change of the Bulgarian revolutionary tactics and partly of the Greek one.

Romania, during the years of a relative quiet 1870—1875, has approached Serbia and Montenegro, at the same time a lot of changes has taken place in the Bulgarian revolutionary movement.

In the summer of 1875 the insurrection in Bosnia and Hercegovina reopened the Oriental crisis that was regarded with sympathy in Romania. Serbia has begun to prepare herself for war and Hristo Botev has been the adept of the immediate outbreak of a revolt in Bulgaria too. The Bulgarian insurrection didn't succeed and the Bulgarian revolutionaries planned a new revolt which had been cruelly repressed by the Turks. Romania has taken a favourable attitude, defending the right cause of the Bulgarian people. Romania realized that neither she nor the other Balkan States could defeat the Ottoman Empire as long as that one was supported by England, France and Austria-Hungary.

The Serbians were completely defeated by the Turks who have opened fierce repressions in the Balkans.

Romania has protested by her diplomatic agents and has contributed by the actions initiated, to the taking into consideration of Oriental question by the European diplomacy, precipitating, in this way, the war of 1877—1878.

⁶¹ Pentru atitudinea presei românești vezi, în afară de studiul semnat de K. Văzvăzova Karateodorova în volumul citat în nota precedentă studiul academicianului Petre Constantinescu Iași, *Răscoală din aprilie 1876 și ecoul ei în România*, în *Culegere* a sa de „Studii istorice româno-bulgare“, București, 1956, p. 137—170. Vezi de asemenea lucrarea lui E. Bantea și C. Căzănișteanu, *Otrajenieto na Aprilskoto vâstanie 1876, v Rumânia*, în „Voennoistorieski sbornik“ XLII, Sofia, 1973, fasc. III, p. 36—54.

PROBLEMA OBTINERII INDEPENDENȚEI ROMÂNIEI ÎN RAPOARTELE DIPLOMATICE FRANCEZE DIN ANII 1866—1877

RADU I. VASILE

Problema modului cum era înfățișată și judecată posibilitatea obținerii independenței de România de pe pozițiile oficiale ale reprezentanților diplomați ai Franței acreditați la București, reprezintă în esență tema studiului nostru.

El are la bază, deci, rapoartele diplomatice ale agenților diplomați francezi aflați la București în această perioadă și care actualmente aparțin arhivelor Ministerului Afacerilor Străine al Franței, fondul Turcia-București și se află microfilmate la Arhivele Statului din București. Valoarea deosebită a acestor documente¹ constă așadar în faptul că ele conțin dovezi ale unei perspective deosebite asupra acelor acțiuni ale guvernelor române, care vizau într-un fel sau altul, într-o proporție mai mare sau mai mică, obținerea independenței.

Se desprinde din analiza lor, ca un lucru esențial, că ideea obținerii independenței se afla mereu prezentă și fapt de asemenea demn de subliniat, diplomații străini o considerau un lucru inevitabil.

România reprezenta o țară cu o importanță deosebită pentru politica și echilibrul balcanic și implicit european, fiind una din „cheile” Porții otomane. Din aceste motive Bucureștiul polariza atenția diplomației marilor Puteri.

Mai trebuie adăugat un fapt de care trebuie să se țină seama: rapoartele diplomatice amintite poartă amprenta poziției pe care se situa agentul diplomatic francez, poziție care, lăsând la o parte unele motivări subiective, era o reflectare a atitudinii adoptate de guvernul francez în problema orientală în general, și față de România și tendințele ei spre independență, în special.

Anul 1866 este marcat profund, după cum se știe, de două evenimente care au creat o intensă agitație în cadrul diplomației europene: abdicarea lui Al. I. Cuza și aducerea în țară și alegerea lui Carol de Hohenzollern ca domn al României. Nu vom intra în detaliu, problema fiind deja abordată sub multiple puncte de vedere, dar vrem să subliniem câteva lucruri pe care le considerăm legate de tema studiului nostru. Abdicarea lui Al. I. Cuza, punea România într-o situație periculoasă.

Din exteriorul țării planau primejdii care puteau afecta grav soarta țării. Există multe și unele deja bine cunoscute, dovezi ale pri-

mejdiiilor pe plan extern datorate atitudinii unor mari puteri față de acest act².

Chiar și o țară ca Franța, care se dovedise deseori în trecut sprijinitoarea unor acte importante ale poporului român se arată, prin glasul reprezentantului său diplomatic de la București, destul de „socată” de acest nou act îndrăzneț al politicii românești: „se pune întrebarea — arată acest diplomat — dacă este permis Adunării a dispune de tron fără a ține cont de Puterea suzerană și Puterile garante, ca și cum țara ar fi independentă”³. (s.R.V.). Desigur că opoziția ce Franța o va ridica împotriva intențiilor Turciei de a-și impune calitatea de Putere suzerană unei țări care se conduce tot mai mult ca un stat suveran, prin forța armelor, va constitui un element de stabilitate și liniștire a atmosferei în jurul României⁴, totuși această declarație este și ea semnificativă, căci vine să sublinieze următorul fapt: evenimentele petrecute în țară în prima jumătate a anului 1866, au avut, după părerea noastră, meritul de a fi subliniat și marcat în mod deosebit că țara noastră, încă legată din punct de vedere politic de Turcia, prin actele sale depășea cu mult autonomia ce îi era recunoscută prin tratatele internaționale, comportându-se tot mai mult ca un stat cvasi-independent, a cărei independență totală nu putea să întârzie.

La obținerea acestui rezultat o contribuție esențială a avut-o fără îndoială atitudinea pe care guvernul român a adoptat-o față de primejdiiile externe. Nu este vorba numai de acțiunile sale pe plan diplomatic, ci de acele măsuri pe plan intern, care au avut menirea de a oferi Europei imaginea unei țări care era gata să-și apere integritatea hotarelor sale cu armele. În acest sens s-au luat unele măsuri⁵. Raportul trimis la Paris de agentul diplomatic francez la București; spune: românii sînt gata să facă un război de partizani, dacă turcii voiau să intre în țară și să impună o altă soluție decît aceea a unui principe străin⁶..., iar la 27 mai 1866 „Românul” scria: „România nu va ataca pe nimeni... dar dacă vreun nesocotit ar trece frontierele țării, trebuie să fim gata a-l primi ca o națiune liberă (s.R.V.) ca un popor ce se respectă...”⁷.

Așadar România era gata să-și apere teritoriul național de o invazie străină. Ea își apăra implicit dreptul de a decide singură.

² Astfel ambasadorul rus la Constantinopol, Ignatiev, declara după cum raporta ambasadorului francez de aici, că „Rusia nu va ceda... că e gata să reînceapă războiul...” (Arh. St. Buc., colecția Microfilme Franța, vol. a 12 6. 205 Ministère des Affaires Étrangères, Turquie, Bucharest, vol. 27).

³ Ibidem, c. 129, vezi și Ibidem, c. 151.

⁴ „Anglia și Franța — notifică Ministerul de Externe francez ambasadorului său la Constantinopol la 16 martie 1866 — nu vor permite în secolul XIX, o împărțire sau anexare a Principatelor de una din Puterile vecine...”

⁵ Dintre acestea enumerăm câteva mai importante: s-a decretat mobilizarea armatei ce este concentrată pe Argeș la 30 km. sud de București, s-a organizat un corp de voluntari, s-a creat o comisie pentru începerea fortificării Bucureștiului etc.

⁶ Ibidem, c. 277.

⁷ „Românul”, 27 mai 1866, p. 313.

¹ Ele au fost cercetate, microfilmate și aduse în țară prin contribuția regretatului Gh. Ungureanu și prof. dr. N. Marcu.

Pregătindu-se de rezistență și luptă armată ea venea să dovedească, în același timp, Puterilor europene, ce îi erau sau nu favorabile, că nu reprezenta un teritoriu al Imperiului otoman, că era practic o *entitate deosebită* de acesta cu autonomie foarte largă.

Că este așa, o dovedește și faptul, probat de altfel de documente, că pregătirile militare ale României nu au fost considerate de marile Puteri garante ca încălcând legăturile dintre o țară suzerană și una vasală. Din contra, intențiile Porții de a intra cu trupe în România, erau socotite nu numai o încălcare a acestor legături, ci o violare de garanții ce fuseseră date în mod deosebit, *ca unei alte țări*.

Desigur o astfel de evoluție a modului cum era privită țara noastră în concertul european își are originea în tratatul de la Paris și convenția din 1858, dar acum, în anul 1866, această idee era consacrată în mod definitiv, voit sau nu, în conștiințele tuturor oamenilor politici români sau străini.

Pe această solidă bază se putea trece la o lărgire tot mai mare a limitelor autonomiei țării, la o diluare a relațiilor de dependență dintre România și Imperiul otoman.

Frământatele luni ale primei jumătăți a anului 1866, se încheiaseră așadar printr-o victorie diplomatică a guvernului român. Recunoașterea noii stări de lucruri de Poartă și celelalte Puteri garante deschidea o perspectivă nouă țării.

Guvernul rus, direct interesat în problemele orientale, începe să arate o mai mare bunăvoință Bucureștiului⁸. Chiar dacă față de delegația română sosită la Petersburg pentru a negocia recunoașterea noii situații, cancelarul Gorceacov se arată încă „neliniștit” de prezența unui catolic pe tronul României și a unor oameni politici ca I. C. Brătianu și C. A. Rosetti în guvern (cunoscuți pentru ideile și trecutul lor revoluționar), declarația pe care o face delegației este deosebit de semnificativă. Astfel, subliniind că „împăratul Alexandru ar fi fost pentru ei un protector mai dorit”, Gorceacov susținea că pentru alegerea noului domn ar fi trebuit să se consulte cu guvernul rus, deoarece acesta „avea în vedere, ca un fapt posibil și în ordinea materială a lucrurilor viitoare, independența completă a Principatelor”⁹.

Desigur această declarație nu trebuie luată ca atare, dată fiind politica țarismului, dar ea ne permite să subliniem faptul că independența României era gândită, înțeleasă de oamenii politici străini ca un act normal și logic în evoluția evenimentelor, chiar dacă, așa cum s-a

întîmplat, marile Puteri urmau a o susține în funcție de conjunctura intereselor lor.

Anii 1867—1868 sînt ani în care la putere s-au perindat guverne liberal-radical¹⁰ care, se caracterizează printr-o politică externă dinamică. Prezența în aceste guverne a unor oameni politici ca C. A. Rosetti și I. C. Brătianu, partizani ai ideii unei revoluții „simfonică și sincrone” care să realizeze dezrobirea tuturor popoarelor oprite din Imperiul otoman, inclusiv obținerea independenței țării noastre, au făcut ca să se acorde sprijin puternic luptei poporului bulgar, să se folosească orice prilej pentru întărirea poziției de independență a României față de Puterea suzerană: de asemenea ei aveau în vedere și posibilitatea realizării chiar a desăvîrșirii unității naționale sprijinind, în acest scop lupta de emancipare politică și națională a românilor din Transilvania, în fine mulți dintre liberal-radicali, și în special C. A. Rosetti, erau partizanii creerii unei Republici române, chiar dacă, atît timp cît au fost la guvern, nu au exprimat răspicat această idee.

Ținînd seama de toate acestea înțelegem de ce guvernele liberal-radical și figurile politice principale ale lor: C. A. Rosetti și I. C. Brătianu au stîrnit pe de o parte, opoziția acelor puteri care sprijineau statu-quo-ul balcanic: Franța, Anglia, sau ale aceleia care se simțea amenințată de sprijinirea luptei politice a românilor din Transilvania: Austro-Ungaria, cărora pe parcurs li s-a alăturat și Prusia, iar pe de altă parte au avut o atitudine favorabilă din partea Rusiei care urmărea cu ațîta tenacitate dezmembrarea Imperiului otoman.

Am considerat necesare aceste explicații pentru ca să se poată înțelege mai bine valoarea informațiilor din rapoartele diplomaților francezi cu privire la acțiunile ce vizau independența țării în perioada anilor 1867—1868.

La 7 octombrie 1867, girantul postului titular al Agenției diplomatice franceze din București făcea astfel „o privire retrospectivă asupra situației politice a țării și a atitudinii prințului Carol”. De la început el ține să sublinieze că „partidul radical, astăzi la putere, n-a încetat nici o clipă să considere ca umiltoare pentru țară condițiile impuse de Poartă cu ocazia recunoașterii principelui Carol și din această perioadă el a folosit toate ocaziile pentru a se sustrage lor”¹¹. Era un mod de a recunoaște că guvernul liberal-radical se arătase de la început deosebit de incomod pentru Turcia și, implicit, pentru puterile ce doreau „liniștea” în această parte a Europei.

⁸ Această bunăvoință se datora în principal unui proiect matrimonial ce se vintura în această perioadă. Este vorba de căsătoria lui Carol cu o principesă rusă. Ambasadorul Franței la Petersburg se întreba în legătură cu aceasta dacă nu cumva Rusia „va vrea să dea independența completă României cu prețul mîinii principesei Eugenia” (Arh. St. Buc. colecția Microfilme Franța, rola 12 c. 154, verso.) Guvernul român a avut grija, cu folos, ca să nu ofere un refuz net acestei idei.

⁹ Ibidem, c. 150 verso.

¹⁰ Este vorba de guvernele conduse de C. A. Crețulescu, Ștefan Golescu, Nicolae Golescu, din care făceau parte personalități politice de prim rang, printre care amintim pe: Ion Ghica, C. A. Rosetti, I. C. Brătianu, G. Adrian, D. Brătianu, I. Strat, etc. vezi detalii la M. Tudorică și I. Burlacu, *Guvernele României între 1866—1945. Lista de miniștri în*, „Revista Arhiveilor”, an. XLVII, vol. XXXII, nr. 2, 1970, p. 429—431.

¹¹ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Franța, rola 13. c. 235 verso.

În fine diplomatul francez transmite guvernului său o sinteză a concepției de politică externă a guvernului român. Astfel transmite declarațiile lui I. C. Brătianu făcute unuia din „confidenții săi politici”: „eforturile noastre (ale guvernului român. n.R.V.) trebuie să profite de împrejurările favorabile pentru a grăbi, în înțelegere cu grecii, bulgarii și sirbii, soluționarea problemei orientale. Neutralitatea unei părți a puterilor occidentale ne este asigurată în acest moment. Austria se află, în adevăr, sub influența dezastrelor recente și nu se poate gândi la a adopta o atitudine agresivă: Anglia este absorbită de expediția din Abisinia și de fenianism; Franța în prezența atitudinii ostile a Italiei și Prusiei nu ar putea să ia o parte din armata sa pentru a se opune Rusiei“¹².

Acest pasaj deosebit de interesant și semnificativ nu este numai o ilustrare perfectă a coordonatelor politicii externe ale guvernului liberal radical, pe care le-am amintit și noi mai sus, dar și un raționament politic realist care dovedește că acțiunile de politică externă întreprinse în anii 1867—1868 erau justificate având premise reale, obiective.

Astfel, printre altele, așa cum am văzut, ei contau pe sprijinul Rusiei pentru întărirea autonomiei¹³ căci, dacă conducătorii politicii ruse nu erau deloc încântați de prezența în guvern a lui C. A. Rosetti, I. C. Brătianu și alții, cunoscuți pentru trecutul și ideile lor revoluționare, ei trec peste aceste resentimente și se arată favorabil guvernului român, deoarece interesul său coincidea cu cel al guvernului român.

De asemenea este trimisă în Rusia o misiune despre care atît Carol cît și I. C. Brătianu i-au declarat agentului diplomatic francez din București că „...este doar de curtoazie și că niciodată nu s-au gândit să proclame independența“¹⁴.

Dar apropierea politică între Rusia și România, de fapt aproape singura soluție în acea conjunctură¹⁵, nu reprezenta o subordonare scopurilor politicii ruse în Balcani, după cum insinua adversarii liberal-radicalilor¹⁶. Declarația făcută de I. C. Brătianu în martie 1868 agentului diplomatic francez este clară: „el — arată ministrul român — dorea înainte de toate *independența țării* (s.R.V.) și ținerea prea mult la realizarea acestui scop, pentru a se preta la proiecte de ocupație străină și să devină satelitul unei puteri, care păstrează gândul ascuns de a absorbi, mai devreme sau mai târziu, provinciile dunărene“¹⁷.

Sprijinul pe care guvernul român, credincios ideii deja amintite, ca printr-o ridicare la luptă în același timp a tuturor popoarelor

creștine din Imperiul otoman („revoluție simfonă și sincronă“) să se obțină independența lor politică, îl acorda luptei de emancipare a poporului bulgar, era atent urmărit de diplomații francezi acreditați la București¹⁸.

De asemenea și intensă activitate din anii 1867—1868 pentru întărirea capacității militare a țării prin masive cumpărări de arme, din străinătate, deși problema de ordin intern, a fost și ea atent urmărită de diplomații străini mai ales austro-ungari, francezi, englezi, acreditați în România, fiind totodată și un prilej de a mări presiunile asupra guvernului.

În legătură cu aceasta merită a fi menționat un episod semnificativ pentru poziția României față de Poartă, ca putere suzerană. Astfel Fuad Pașa declară în aprilie 1868 reprezentantului român la Constantinopol, care venise să obțină autorizația guvernului otoman pentru a se transporta prin Bosfor puștile comandate și cumpărate în S.U.A. că: „dacă ne tratați ca o simplă putere garantă ar trebui cel puțin să știm și noi. Dacă legăturile voastre cu Poarta trebuie să se reducă la o simplă plată a tributului putem să ne *dispensăm de el și este mai bine să vă declarați independenți*“ (S.R.V.)¹⁹.

Un alt obiectiv asupra căruia guvernul și-a îndreptat atenția în acești ani îl reprezintă jurisdicția consulară. Problema mai veche, derivind direct din capitulațiile încheiate de Poartă cu marile Puteri, a fost și continua să fie un prilej de disensiuni cu reprezentanții acestor puteri, pentru că prerogativele și privilegiile de care acestea se bucurau pe teritoriul României afectau chiar și autonomia țării, nemaivorbind că constituiau un obstacol pentru o țară care încerca prin toate mijloacele să devină independentă.

De aceea profitînd de bunăvoința pe care Rusia o arăta guvernului, concretizată, așa cum spuneam de desființarea liniei proprii de poștă de pe teritoriul românesc, guvernul are inițiativa de a propune autorităților ruse negocieri pentru desființarea jurisdicției consulare. Propunerea este acceptată și negocierile încep.

Obținerea unor rezultate pozitive ar fi fost, pentru acel timp o mare victorie diplomatică pentru România și, în același timp, o lărgire și mai accentuată a autonomiei țării și chiar depășirea granițelor unei asemenea autonomii.

Agenția diplomatică franceză nu pierde nici ea prilejul de a sublinia acest lucru²⁰.

Cheia problemei pentru guvernul român era să negocieze în mod direct cu un alt stat, luîndu-se prerogativele unui stat *suzeran*. De altfel, anticipînd puțin, acest mijloc de a-și marca poziția sa complet autonomă prin obținerea posibilităților de a negocia direct, în diferite probleme cu state suverane va fi folosit de guvernele române cu bune rezultate și mai târziu.

¹² Ibidem. c. 13—13 verso.

¹³ Ibidem. c. 127.

¹⁴ Ibidem. c. 127 verso.

¹⁵ De exemplu, guvernul român fusese informat că la Salsburg „Napoleon III se angajase... să favorizeze anexarea României la Austria”: Ibidem. c. 63 verso; Vezi și Ibidem. c. 124—126.

¹⁶ Ibidem. c. 103. verso.

¹⁷ Ibidem. c. 85.

¹⁸ Ibidem. c. 294—295.

¹⁹ Arh. St. Buc., fond Casa Regală, dosar 42/1868. f. 10.

²⁰ Arh. St. Buc., colecția Microfilme, Franța, rola 14, c. 134, 135.

Negocierile (fără mari rezultate însă) cu Rusia se vor încheia după 1868, dar începerea lor acum în mod direct cu o mare putere, arată că guvernul român nu mai este dispus a ține cont de capitulațiile otomane în acest sens, adică de dreptul Imperiului otoman de a negocia în numele său. Era o premiză importantă a independenței noastre.

Ca o ilustrare a activității pe plan extern a guvernelor române în anii 1867—1868, raportul pe care agentul diplomatic francez, A. Melinet, îl trimite guvernului său la 16 noiembrie 1868, adică la sfârșitul guvernării liberal-radical, este deosebit de semnificativ. El sintetizează în același timp și concepția care a stat la baza politicii externe române din acești ani :

„Concluzia care se poate trage, după mine, din atitudinea accentuată a partidului Rosetti-Brătianu în previziunea unui conflict mai mult sau mai puțin intens în occident este :

1 Scopul său final este de a ajunge la stabilirea Republicii Române ;

2 el continuă a încuraja activ pe sub mână mișcările revoluționare din Bulgaria pentru a ocupa exclusiv forțele otomane la un moment dat ;

3 se pregătește, în fine, acumulând mari cantități de arme și muniții să susțină pe românii din Transilvania în ziua în care vor ridica stindardul revoluției, pentru a-i primi atunci, după triumf, în sinul *Republicii Române ce va avea atunci 10 milioane locuitori*”²¹ (s.R.V.).

Anii 1869—1871, se caracterizează pe planul politicii interne printr-un echilibru, precar dealtfel, între grupările politice aflate în luptă pentru putere ; de asemenea se remarcă și o puternică agitație antimonarhică, condusă de liberal-radicali aflați în opoziție care a pus serios în pericol tronul lui Carol.

Pe plan extern continuă însă acțiunile care pot fi socotite drept premise ale independenței. Agentul diplomatic francez recunoaște pe bună dreptate că nu s-a produs nici o schimbare în politica externă după căderea guvernului liberal — radical²². Se va ajunge acum la redactarea unei convenții de jurisdicție consulară româno-rusă, care din păcate contravenea intereselor României²³.

Ca o caracteristică a perioadei este orientarea tot mai accentuată spre ceea ce se numea în perioadă, Puterile Nordului, adică Austro-Ungaria, Germania și Rusia. În special prima dintre ele își reorientează direcțiile politicii sale externe, îndreptându-și privirile spre Balcani sprijinită fiind în acest sens de Germania. Bunăvoința pe care Austro-Ungaria începuse s-o arate guvernului român s-a tradus

prin acceptarea încă din 1872 a renunțării la prerogativele sale de jurisdicție consulară asupra supușilor austro-ungari din România²⁴. Fără să se fi încheiat vreun act precis în acest sens, prin realizarea în practică a situației amintite guvernul român obținea dublu avantaj. Mai întâi pentru că supușii austro-ungari erau cei mai numeroși în România²⁵ și deci o mare comunitate de oameni intrau sub incidența jurisdicției românești. În al doilea rând, și cel mai important, nu se mai ținea cont de capitulațiile otomane, obligînd, în același timp și celelalte puteri să se conformeze noii situații. Astfel autonomia țării era și mai mult lărgită.

Așa cum am amintit mai sus prezența lui V. Boerescu ca titular al Ministerului de Externe, a permis o intensificare a acțiunilor vizînd independența. La 25 iunie 1873, agentul diplomatic francez făcea în raportul său o lungă analiză a „veleităților de independență” ale guvernului român. Arătînd că ideea independenței „nu este nouă în Principatele Unite” și că are „actualmente” în persoana lui V. Boerescu „campionul ei cel mai înflăcărat”, diplomatul francez subliniază că „indici siguri mă fac să cred că guvernul domnesc se gîndește serios de acum înainte să pregătească realizarea acestui scop...”, adăugînd, nu fără dreptate, că este susținut în acest sens de Berlin²⁶.

Pentru a se lămuri și a transmite mai multe detalii guvernului său, agentul diplomatic francez are o convorbire chiar cu președintele Consiliului de Miniștri, L. Catargiu. De felul lui prudent și rezervat, omul politic conservator lăsa totuși să se înțeleagă că guvernul urmărește proclamarea independenței chiar dacă ea nu se poate face „într-un viitor apropiat” și chiar dacă era „indispensabil” pentru el, de a se obține în prealabil „asentimentul Puterilor și ca Poarta să consimtă la răscumpărarea tributului”²⁷. De fapt prin această declarație se dezvăluia întreaga concepție a grupării conservatoare cu privire la obținerea independenței : aceasta să fie atinsă treptat, în etape, pe cale pașnică și doar prin obținerea, condiție sine qua non, a consensului unanim al marilor Puteri²⁸.

²¹ „Austria aproape că a renunțat să invoce la București — raportează în octombrie 1872 agentul diplomatic francez — drepturile sale privind jurisdicția sa consulară, ce îi erau asigurate prin capitulațiile otomane”. Ibidem. rola 16, c. 378, verso ; vezi și Ibidem. c. 379 verso.

²² Același agent diplomatic dădea cifra de 150 000 supuși austro-ungari, din care 18 000 erau numai în București ; Ibidem. c. 379 verso.

²³ Ibidem. rola 17, c. 149 Germania, își motivează el afirmația, ar urmări „de a asigura putere independentă unui princip, înrudit cu familia imperială, pe malul Dunării” ; Ibidem. c. 149—149 verso.

²⁷ Ibidem. c. 150.

²⁸ „România nu poate cuceri independența — adăugase L. Catargiu — decît cu condiția ca aceasta să fie înconjurată de aceleași garanții ca cele ale Belgiei”, (ibidem, c. 150 verso). Dealtfel aceasta este și părerea diplomatului francez, care nu crede „că intră în vederile guvernului moldo-valah de a proclama independența României în afara concursului Puterilor”. Ibidem. c. 152.

²¹ Ibidem, rola 14, c. 196 și verso.

²² Ibidem, c. 279 și urm.

²³ Ibidem, rola 15, c. 26—27.

Discuția care o are însă cu V. Boerescu este mult mai tranșantă. Acesta, abia întors de la Viena, unde îl însoțise pe Carol în călătoria sa la Viena și Berlin, îi declara fără „vreo ezitare” că „independența este destinul României”, dar nu uita însă să adauge, ca om politic conservator, că „singura condiție a emancipării Principatelor constă în asentimentul și garanția Puterilor”²⁹. Atitudinea mult mai bine precizată a ministrului de externe român îl face pe diplomatul francez să remarce că „d. Boerescu nu pare să țină cont de legătura care mai leagă încă Principatele de Imperiul Otoman; el este de părere că România este foarte aproape de a câștiga întreaga ei suveranitate”³⁰.

În atitudinea sa el era sprijinit de domnitor, : „da”, conspiră contra turcilor — va declara Carol aceluiași agent diplomatic francez, în primăvara lui 1874, voi conspira contra lor atîta timp cît vor pretinde să mă consider ca un guvernator turc și România ca provincie otomană”³¹. Dar trebuie spus că el urmărea și scopuri personale: în primul rînd înțărirea tronului și a poziției sale în țară dacă și-ar fi legat numele de realizarea acestui ideal al poporului român; mai mult decît atît, pe această bază, el și-ar fi putut lărgi prerogativele, limitate de constituția din 1866: „Principele Carol — se arăta în unul din rapoartele diplomatice franceze — vrea să termine opera predecesorului său și independența îi pare singurul mijloc de a scăpa de limitele pe care Constituția le pune în exercitarea puterii sale personale”³².

În aceste condiții începînd cu a doua jumătate a anului 1873 problema independenței se pune cu acuitate în cadrul politicii externe a României. La Paris, I. Strat face o critică aspră, în fața ministrului francez de Externe, atitudinii pe care Poarta a adoptat-o față de România, chiar și în probleme mai puțin importante³³.

La sfîrșitul lui 1873, un diplomat francez făcea un tablou al relațiilor româno-turce, care, deși conțîn unele exagerări, reprezintă o realitate: „Poarta de mult timp se resemnase la o stare de lucruri pe care se simțea nepuținătoare să o schimbe” (s.R.V.) că în fapt ea nu se gîndea să se ingereze în treburile interne ale României, că datorită toleranței sau sprijinului Puterilor garante ea vedea, nu fără regret, cum autoritatea sa scade treptat în Provinciile dunărene „... Astăzi la Constantinopol nu se pretinde decît menținerea unor forme, un fel de deferență aparentă față de sultan. Miniștrii turci par aproape indiferenți față de ceea ce se petrece pe malul stîng al Dunării”³⁴.

Dar atitudinea adoptată de marile Puteri, rezervată sau potrivnică, a făcut ca combinația politică a guvernului conservator de a se dobindi independența prin obținerea unui consens al marilor Puteri să dea greș. Desigur această agitație în favoarea independenței poate fi interpretată ca un fel de sondă de încercare asupra atitudinii Puterilor. Oricum însă neacceptarea acestei idei de către Puteri a făcut guvernul conservator să-și schimbe tactica.

De acum el renunță la o agitație directă, pe față în favoarea independenței și va adopta, fără să renunțe la această idee, o atitudine mai moderată, rezervată, în care obținerea asentimentului Puterilor³⁵, condiție socotită esențială de conservatori, să se facă treptat, în etape.

Această schimbare de atitudine a guvernului este surprinsă de agentul diplomatic francez, care la 17 noiembrie 1873 scria ministrului său că insistențele guvernului român, inclusiv cele ale ministrului de externe, au devenit „mai moderate” creîndu-se impresia că „guvernul român ar fi renunțat la perspectiva independenței pentru un viitor mai mult sau mai puțin depărtat”³⁶.

Dar spre sfîrșitul lunii noiembrie 1873 cînd ministrul francez de externe trimitea alarmat o telegramă reprezentantului său la București ca să afle rapid informații cu privire la un memoriu pe care guvernul român l-ar fi remis „mai multor puteri...” privind chestiunea independenței³⁷, guvernul român hotărîse deja reorientarea politicii sale externe.

Astfel, după cum declara V. Boerescu, România este hotărîtă ca, profitînd de apropierea termenului pentru a se revizui tratatele comerciale între Turcia și puterile europene, să obțină „să negocieze direct (s.R.N.)” aranjamente comerciale cu puterile limitrofe³⁸, anunțîndu-se în martie 1874 că un acord economic era gata pregătit³⁹. Această inițiativă a fost interpretată pe bună dreptate ca o expresie a politicii guvernului conservator de a încerca să obțină independența în mod treptat; „d-l Boerescu mărturisește că aceasta este scopul final și se simte că se îndreaptă spre el *progresiv*”⁴⁰ (s.R.V.) — raporta agentul diplomatic francez. Intenția găsește ecoul favorabil la Viena⁴¹. Alături de ea, Germania

²⁹ Se pare că o influență deosebită în schimbarea atitudinii guvernului și a lui Carol, a avut-o — după cum mărturisește mai tirziu agentul diplomatic francez opunerea „energetică” a guvernului german și în special a lui Bismarck, considerînd inoportune în acel moment aspirațiile spre independență, dovedită de Carol, cu ocazia vizitei sale la Berlin; Ibidem, c. 385—385 verso.

³⁰ Ibidem, rola 17, c. 268—268 verso.

³¹ Ibidem, c. 315; cu toate eforturile sale agentul diplomatic francez nu află nimic despre acest memoriu, ceea ce îl face să conchidă că acesta nu emană „de la guvernul însuși, ci din cabinetul domnesc”; Ibidem, c. 320.

³² Ibidem, c. 27.

³³ Aceasta stîrnește agitație în rîndul țărilor cu interese economice deosebite în Imperiul otoman: Franța, Anglia; vezi Ibidem, c. 215 verso — 223, vezi și Ibidem, c. 309 și verso acordul economic era redactat „pe baze libere”; Ibidem, c. 161 verso.

³⁴ Ibidem, c. 27 verso.

³⁵ Ibidem, c. 371.

și Rusia intervin pe lângă guvernul otoman pentru a-și da acordul ca România să încheie convenții comerciale proprii. Agentul diplomatic german din București va declara chiar la un dîneu oficial : „curentul de opinie care se manifestă în România nu poate și *nu trebuie* (s.R.V.) să fie oprit ; *el va duce într-un timp anume la independență* (s.R.V.) și așteptînd, a sosit momentul de a se acorda românilor *emanciparea economică*“⁴² (s.R.V.).

Așadar, guvernul român își stabilise, ca o primă etapă, emanciparea economică, adică desprinderea de legăturile economice cu Poarta, concretizate desigur în tratatele comerciale pe care aceasta le-a încheiat cu Puterile europene. Sprijinul pe care i-l acordă cele trei puteri putea să-l facă să creadă în eficiența noii tactici.

De cealaltă parte se aflau însă Anglia și Franța, care nu au sprijinit în nici un fel intențiile guvernului român. Dacă Anglia treptat se va depărta de această poziție, Franța va fi acea putere care va rămîne departe de orice inițiativă românească vizînd independența.

Ca o reflectare a atitudinii guvernului francez, agentul său diplomatic după cum o mărturisește el însuși, era cu totul izolat la București, iar Anglia și Franța aveau o „nepopularitate extremă“ aici⁴³. Cu toate acestea guvernul francez nu va încerca nici un moment să vină în întîmpinarea dorințelor guvernului român⁴⁴.

Oricum ar fi însă, încheierea la mijlocul lui 1875 a convenției comerciale româno-austro-ungare poate fi considerată însă o victorie diplomatică a guvernului conservator, ținînd cont de contextul și semnificația pe care le acorda el unei astfel de convenții⁴⁵. Despre această convenție s-a scris mult. Economicește a însemnat o grea lovitură pentru industria românească aflată la începuturile sale capitaliste. Din punct de vedere politic, unii cercetători au numit-o „un pas spre independență“. Dacă se ține cont de faptul că se realizează acea emancipare economică, în sensul libertății de a promova o politică economică proprie pe care conservatorii sperau s-o transforme în una politică, tot cu sprijinul marilor Puteri, se poate lua în considerație o astfel de caracterizare.

Încurajat de acest succes la 10 noiembrie 1875 Carol declară pe față agentului diplomatic francez că interesul Europei întregi este să se creeze pe Dunăre un stat neutru, spri-

jinindu-se pe cele două maluri ale sale și să facă o Belgie a Orientului neutralizat și garantat de întreaga Europă⁴⁶...

Peste o lună, agentul diplomatic francez revine cu un raport mai amplu, în care avansează ideea că România încearcă o nouă tentativă de a obține independența, folosind dificultățile financiare ale Imperiului otoman, care se afla în preajma falimentului total⁴⁷.

Agentul diplomatic francez este nevoit astfel să recunoască : „aspirațiile independenței... de cîteva luni în această țară au făcut adevărate progrese“⁴⁸. Mai mult, el fixează noi limite ale modului cum se pune, după părerea lui, problema independenței României la sfîrșitul anului 1875 ; referindu-se la conținutul expresiei „a urmări destinele României“, foarte frecventă în publicistica timpului, el arată că ea înseamnă „în primul rînd independența și apoi, după aceea, gurile Dunării și o parte din litoralul mării și, ce știu eu, poate chiar reîntoarcerea teritoriilor smulse altădată patriei române“⁴⁹. Și nu se poate spune că evenimentele care au urmat nu i-au dat dreptate diplomatului francez !

La mijlocul anului 1875 problema orientală este redeschisă prin izbucnirea răzcoalei anti-otomane din Bosnia și Herțegovina. Ea își va lărgi aria în cursul anului următor prin răzcoalele din Bulgaria, prin declanșarea războiului între Serbia, Muntenegru și Turcia.

În același timp evenimentele din Balcani, în mod special răzcoalele din Bulgaria și, mai ales, reprimarea lor sîngeroasă și brutală, au avut o consecință gravă, pentru Poartă, prin aceea că o putere care sprijinea existența și integritatea Imperiului otoman, cum era Anglia, începe să se depărteze treptat de această poziție.

În fine, evenimentele la care ne-am referit au avut consecința și asupra României : mai întîi a impus falimentul politicii conservatoare în ceea ce privește obținerea independenței. În mod treptat, dar sigur, apăsarea tot mai clară că a te bate doar pe sprijinul marilor Puteri și a urmări numai consensul lor, făcîndu-le pentru aceasta concesiile ce puteau fi defavorabile dezvoltării generale a țării, este o greșeală.

Tot mai mult se impune ideea, care am văzut că fusese susținută încă din 1867—1868 de gruparea liberal radicală, conform căreia România trebuie să-și obțină singură independența. Adică prin întărirea puterii sale armate, ea să ajungă la un potențial militar care, la un moment dat, într-o conjunctură favorabilă creată de exemplu, de un eventual, dar previzibil, război cu o coaliție antiotomană sau cu o mare putere, să contribuie decisiv

⁴² Ibidem, c. 371 verso.

⁴³ Ibidem, c. 343.

⁴⁴ Instrucțiunile trimise de la Paris agentului diplomatic francez din București nu lasă dubii în acest sens ; Ibidem c. 395 ; la 14 noiembrie 1874 ministrul francez de externe va telegrafia că Franța „nu va aproba Principatele cînd ele pretind să nu țină cont de drepturile Porții și vom fi sincer dezolați de ruptura legăturilor de suzeranitate“ (s.R.V.) ; Ibidem c. 396 verso ; vezi detalii pentru argumentarea acestei poziții în Ibidem, c. 397, și Ibidem c. 428—432.

⁴⁵ Agentul diplomatic francez arăta că „principele Carol și ministrul său“ vedeau în deschiderea negocierilor cu Austro-Ungaria „ca o încurajare a acestor vederi de independență“ ; Ibidem, c. 29.

⁴⁶ Ibidem, rola 18, c. 312 verso 313.

⁴⁷ Ibidem, c. 296 și c. 322 și verso : guvernul român ar fi cerut să răscumpere obligația tributului cu o sumă superioară acestuia.

⁴⁸ Ibidem, c. 296 și verso.

⁴⁹ Ibidem, c. 296 verso.

la o victorie a acestora în urma căreia să obțină independența. O astfel de concepție desigur că nu elimina colaborarea cu o mare putere sau sprijinul uneia sau mai multora dintre acestea.

Așa se explică de ce atât guvernele anterioare, cit și guvernul conservator spre sfârșitul guvernării sale și apoi guvernele liberale fac eforturi mari pentru întărirea potențialului militar al țării și sprijină apoi, chiar dacă inițial adoptă o poziție neutră față de evenimentele din Balcani, ideea unei convenții cu Rusia, cea mai direct interesată într-o înfrângere a Imperiului otoman.

Dar toate aceste orientări se fac treptat, deși într-o evoluție relativ rapidă, dacă ne gândim că ea se întinde doar pe un an de zile.

Perioada de neutralitate a fost folosită pentru o întărire a capacității militare a țării, pentru o intensă și eficace activitate diplomatică oficială sau secretă (mai ales după venirea la putere a lui I. C. Brătianu) de a se pregăti acțiunea României în vederea independenței.

Oricum însă o concluzie trebuie reținută: după cum reiese din documentele folosite de noi pînă acum, guvernul român era hotărât să nu scape momentul favorabil creat de redeschiderea crizei orientale pentru a obține independența.

Astfel, la vizita protocolară, de plecare din țară, pe care agentul diplomatic englez o face la domnitor, acesta deși afirmă că România va rămâne neutră, îi lasă să se înțeleagă că „îi se pare apropiat momentul pentru România cînd va ajunge să-și îndeplinească destinele sale și că trebuie să-și rezerve pentru aceasta toată libertatea sa de acțiune”⁵⁰.

Chiar dacă la început, reprezentanții diplomați francezi (căci în august 1876 sosește un alt titular) se arată totuși destul de puțin încrezători în șansele ei⁵¹, rapoartele diplomatice transmise la Paris conțin multe greșeli de interpretare, datorate necunoașterii oamenilor politici români sau lipsei de clarviziune a diplomaților francezi⁵², treptat ei își dau seama că drumul României spre cucerirea independenței nu mai poate fi oprit.

La aceasta a contribuit, lucru important pentru francezi și faptul că guvernul englez își schimbă atitudinea față de România, astfel, noul agent diplomatic englez sosit în București, în convorbirea avută cu președintele Consiliului de Miniștri, îi declară că încheierea unor convenții comerciale, sau de alt ordin, româno-engleze este „indispensabil” ceea

ce îl face pe I. C. Brătianu, supralicitînd puțin această atitudine, să-și declare agentului diplomatic francez, tot mai izolat, că „Anglia prin intermediul d-lui Mansfield aproape că a recunoscut României caracterul său de stat independent”⁵³. Dealtfel, la 14 decembrie 1876, reprezentantul diplomatic francez raporta că colegul său englez insistase pe lângă lordul Salisbury „de a sfătui Poarta la o lovitură de teatru: să substituie proprio moto legătura de vasalitate cu o propunere de alianță ofensivă și defensivă cu România, dînd fostului vasal independența imediată”⁵⁴ (s.R.V.).

Spre sfârșitul anului 1876 reprezentanții Franței și Angliei au o convorbire cu I. C. Brătianu, care este raportată în detaliu la Paris. Această convorbire este importantă mai întâi pentru că ea avea loc după ce președintele Consiliului de Miniștri își începuse seria de tratative duse în secret cu reprezentanții guvernului rus, care vor culmina cu convenția româno-rusă semnată în primăvara anului următor.

El minimizează măsurile de ordin militar luate de guvern, inclusiv mobilizarea armatei, din toamna lui 1876 pe care le califică doar o simplă „trecere în revistă a materialului și personalului armatei noastre” ceea ce ar fi avut scopul de a slăbi bănuiala celor doi diplomați despre o intenție agresivă a României, dar nu uită să adauge în mod ferm că... „dacă se intră pe teritoriul țării noastre vor fi primiți cu focuri de pușcă...”⁵⁵ fără însă a face vreo precizare anume.

Această afirmație, făcută cu dublu scop, a adus reacția așteptată. Era exact ce aștepta I. C. Brătianu, așa că omul politic român, plasîndu-se pe poziția unuia care ar trage concluzii din cele ce i-au fost sugerate, declară: „Dacă vorbiți astfel și nu sînt simple vorbe academice, atunci chestiunea își schimbă aspectul. Că Anglia se opune sau mai bine zis *cele 5 Puteri ne spun* (!) : Rusia va îndeplini, cu asentimentul vostru cel puțin tacit, o misiune în Turcia. Voi trebuie să-i lăsați pe teritoriul nostru. *Atunci noi ne închinăm...* în fața părerei Europei” (s.R.V.)⁵⁶. Și aceasta cînd, așa cum spuneam, începuseră tratativele secrete cu Rusia!

Această discuție putea să dea de gîndit diplomatului francez asupra intențiilor guvernului român. Și totuși, evident ghidîndu-se și după instrucțiunile primite, el se menține pe aceeași poziție de rezervă deplină, de nespri-

⁵⁰ Ibidem, c. 523 verso.

⁵¹ Ibidem, c. 425 verso — 428 verso.

⁵² De exemplu, pentru unul din acești agenți diplomați: Des Michels. (în august 1876, sosește Debains) I. C. Brătianu este un „naiv”, preferîndu-l lui I. E. Florescu, deoarece nu va acționa în vederea aducerii României într-un conflict armat în Balcani; ibidem, c. 496 verso: la căderea guvernului conservator, Carol s-ar pregăti de o lovitură de stat. Ibidem c. 488.

⁵³ Ibidem, c. 457 verso.

⁵⁴ Ibidem, c. 272 și verso.

⁵⁵ Ibidem, c. 274 verso.

⁵⁶ Ca o incununare a acestei poziții rezervate, aproape dogmatică, este atitudinea tot atât de rezervată pe care diplomatul francez o adoptă la sosirea unui funcționar turc în București pentru unele tratative cu guvernul român. atitudine motivată chiar de el: că să nu se pună „într-o situație dificilă față de guvernul român (?)”; ibidem, c. 444.

jinire a nici unor acțiuni menite a schimba statuquo-ul din Balcani⁵⁷. Dar atitudinea Franței și politica sa în Orient nu mai contau de mult pentru guvernul român.

Agentul diplomatic francez dându-și seama de politica guvernului după convorbirea avută cu I. C. Brătianu este nevoit să raporteze la Paris, că „d-l Brătianu este avansat mai mult decât voia să arate în întrevederile sale, cu prințul Gortiacov și colegul meu din Rusia⁵⁸...

Sfârșitul anului 1876 și începutul lui 1877 cunosc câteva evenimente menite a grăbi și mai mult lucrurile. La Constantinopol se deschid lucrările Conferinței ambasadurilor Puteților unde guvernul român își trimite un reprezentant pentru a-și susține cererile. Ea rămâne fără vreun efect pentru România, dovadă falimentul total al concepției că independența se putea obține prin sprijinul Puteților. Cu acest prilej și mai ales prin promulgarea „Constituției“ otomane se vedea clar că Turcia nu înțelegea nimic din imperativele momentului.

La 22 ianuarie 1877 agentul diplomatic francez, raportând o convorbire avută cu Carol, arată că domnitorul i-a declarat ferm că: „Acum două luni ea (Turcia n.R.V.) ne făcea propuneri de a recunoaște numele nostru de România⁵⁹ și dreptul nostru de a încheia tratate de comerț⁶⁰. De câteva zile ne ține cu vînte amabile. Dar azi ceea ce Turcia poate să ne recunoască nu mai are valoare...“⁶¹.

Rapoartele diplomatice următoare conțin mai puțin astfel de informații, dînd mai ales date asupra situației financiare a țării. Doar la 18 aprilie 1877 el raporta o discuție cu M. Kogălniceanu, titularul portofoliului de externe, care făcea o critică aspră „Europei“ ce nu a ajutat cu nimic România, declarîndu-se ferm în a-și declara intenția că războiul ce va avea loc „nu va avea loc pe teritoriul nostru“⁶².

Astfel se încheie o perioadă frămîntată, dar decisivă în marea luptă pentru independența a poporului român.

Din cele prezentate de noi credem că se desprind câteva concluzii. Astfel, ca o concluzie generală, studiul nostru ne permite să argumentăm afirmația că independența țării noastre, în condițiile acelei perioade, nu se putea dobîndi prin obținerea asentimentului marilor Puteri care, să intervină pe lîngă

Poartă ca să „acorde“ independența. Realitatea arată că era foarte greu, dacă nu imposibil, de a se ajunge la un consens unanim al marilor Puteri, de a le face să intervină pe lîngă guvernul turc, iar acesta, doar prin aceste intervenții, să acorde de bunăvoie independența României, în condițiile cînd se știa că un astfel de act ar fi atras dezmembrarea întregului Imperiu otoman.

De aceea concepția că independența țării se putea obține numai prin lupta poporului român va fi cea care va imprima noul curs al evenimentelor ce s-au soldat cu proclamarea independenței de stat și consfințirea ei în războiul ruso-româno-turc. Astfel se poate spune că independența a fost cucerită de România pe cîmpul de luptă de la Plevna, Smîrdan, Vidin.

Résumé

Dans cette étude l'auteur fait une analyse de la façon dont une question fondamentale de l'histoire de notre patrie : la conquête de l'indépendance politique — s'est reflétée dans l'activité déployée par les divers gouvernements roumains durant la décennie que a précédé la guerre de 1877.

En réalisant la tâche qu'il s'est proposée en s'appuyant sur de documents nouveaux qui proviennent des Archives du Ministère des Affaires Etrangères de France (le fonds Turquie-Bucarest et qui à présent se trouvent microfilmés aux Archives d'Etat de Bucarest (6 fonds microfilms France) l'auteur ramène de la sorte dans le circuit scientifique des informations d'une valeur indéniable. Cette étude met en valeur les rapports rédigés par les agents diplomatiques français qui ont été en poste à Bucarest entre les années 1866—1877. Mais ces rapports sont interprétés d'un façon critique, vu que les points de vue des diplomates français en bon nombre de questions étaient affectées à la fois par certaines raisons ayant un caractère particulier et par la position du gouvernement que ces diplomates représentaient vis-à-vis de la question sud-est européenne et de l'Empire Ottomane en général et de la situation de la Roumanie, en particulier.

On souligne dans cette étude que l'idée de la conquête de l'indépendance par la Roumanie, marquée d'un façon évidente presque toutes les actions à l'étranger de tous les gouvernements roumains de ces années-là.

L'article essaie également de prouver que l'idée de l'indépendance de la Roumanie était aussi comprise comme une chose inévitable par les gouvernements des grandes puissances ou par leurs représentants. En même temps on montre que ces gouvernements changeaient leur attitude envers la question de l'indépendance de votre pays selon leurs progrès intérêts dans cette zone géographique. C'est aux politiciens roumains que revient le grand mérite d'avoir su utiliser habilement les changements survenus dans les rapports des forces entre les grandes puissances ainsi que le jeu de leurs intérêts pour atteindre leur objectif — la conquête de l'indépendance nationale.

Précis

The author is analysing, in his survey, the way in which, a fundamental problem of Romanian history — achievement of political independence — was reflected in the activity of the Romanian Governments during the decade prior to 1877.

⁵⁷ Ibidem, c. 476.

⁵⁸ A fost una din problemele asupra căreia guvernul a insistat încă din 1869 : aceea de a se înlocui în titulatura oficială, numele de „Principatele Unite“ cu „România“ precum și alte formule de protocol, ele urmînd să fie folosite de diplomații străini ; trebuie spus că toți agenții diplomați acreditați la București au acceptat această exigență românească încă din 1869, cu excepția Franței pînă în 1877, și a Angliei pînă în 1876 ; vezi detalii în ibidem, rola 15, c. 325—327, ibidem rola 17, c. 343, c. 353 verso, c. 355—357, ibidem, rola 19 c. 224.

⁶⁰ Importanța politică a încheierii tratatelor convenției comerciale româno-austro-ungare din 1875, făcută deci fără autorizarea Turciei, este astfel din nou subliniată.

⁶¹ Ibidem, rola 20, c. 62 verso.

⁶² Ibidem, c. 211 verso.

Succeeding in doing it on the basis of some new documents obtained from the Archives of the French Ministry of Foreign Affairs (Fonds: Turkey-Bucharest) and held on microfilms by the State Archives of Bucharest (Fonds: Microfilms-France) the author offered to the scientific research valuable information.

The survey is putting into value the dispatches of the French diplomatic agents who developed their activity at Bucharest between 1866–1877. The documents are interpreted in a critical manner as the opinions of the French diplomats were, in many problems, influenced by some private reasons as well as by the attitude of the Government, they represented, towards the Oriental question, the Ottoman Empire, and the condition of Romania particularly.

It is underlined that the idea of independence was permanently present almost in every actions undertaken by the Romanian Governments on the external plan during those years.

The author tries to demonstrate that the idea of Romanian independence was also understood as an inevitable event either by the Governments of the Great Powers or by their representatives. However, at the same time, it is observed that these Governments were altering their attitude towards the independence of Romania according to their own interests in the respective area. It is the merit of the Romanian political men to have known to take advantage, with ability, of the changes in the ratio of forces among these Powers and of their interests in order to attain their aim.

ANGLIA ȘI NEATÎRNAREA POLITICĂ A ROMÂNIEI

BEATRICE MARINESCU

După pacea de la Paris din 1856 politica Marii Britanii în Orientul Apropiat a urmărit apărarea intereselor economice, politice și strategice pe care Anglia le avea în aceste regiuni. Formula diplomatică de bază a cabinetelor engleze rămânea menținerea statu-quo-ului și în special a integrității Imperiului otoman. Până la 1870 când alianța cu Franța s-a menținut în limite acceptabile, Anglia n-a întâmpinat dificultăți în apărarea acestui principiu. Prăbușirea imperiului francez și reluarea de către Imperiul țarist a politicii de recâștigare a pozițiilor pierdute prin tratatul de la Paris și de relansare a vechii politici de extindere spre strimtoriile Mării Negre, redeschidea de fapt criza orientală în fața căreia Anglia rămânea singura putere apărătoare a integrității imperiului otoman.

În acest context general noul cabinet britanic format în 1874, având ca prim-ministru pe Disraeli, determină orientarea politicii externe britanice într-un sens diferit aceluia din anii 1868–1874. De la început, primul ministru englez avea să manifeste un interes deosebit față de problemele din Orientul Apropiat și Mijlociu, și, în particular, față de politica guvernelor țariste¹. În Europa, Anglia abandona conduita de izolare și neintervenție, din cauza noii alianțe a celor trei curți nordice, care amenințau echilibrul european și excludeau

Anglia de la afacerile Europei². Dealtfel, Disraeli într-o scrisoare către lady Bradford conchidea: „Nu există nici un echilibru și dacă nu ne vom abate de la linia noastră, spre a lucra împreună cu acele trei Puteri Nordice, ele pot acționa fără noi, ceea ce nu e de loc plăcut pentru un stat ca Anglia”³.

Redeschiderea problemei orientale în 1875 a avut inițial slabe ecouri în rîndurile marilor puteri, considerîndu-se o chestiune ușor soluționabilă⁴. Disraeli scria, în august, către lady Chesterfield despre „această groaznică chestiune a Herțegovinei” care „putea fi rezolvată într-o săptămână, dacă ar fi fost energia comună” a marilor puteri. În octombrie, lordul Derby, într-o convorbire cu ambasadorul rus la Londra, aprecia evenimentele din Serbia și Muntenegru ca o „uneltire”⁵, refuzînd să vadă în ea un simptom al unei crize profunde. El spera, de altfel, că va dobîndi concursul Rusiei în stingerea acestui focar de încordare. Tot astfel, Gorceakov se arată dispus și el pentru o cooperare anglo-rusă în problema orientală. În instrucțiunile date lui Șuvalov, îi cerea să convingă pe secretarul de stat britanic despre necesitatea unei acțiuni comune a tuturor Marilor Puteri, pentru a decide Poarta să înfăptuiască reforme interne, subliniînd că o divergență între Marea Britanie și celelalte puteri ar prejudicia pacea în Europa⁶. Anglia, pe de altă parte, se plasa tot pe o poziție conciliantă, mai ales că în 1874 țarul Alexandru al II-lea vizitase Londra, unde avusese convorbiri cordiale cu noul premier britanic. S-a decis tot atunci ca, în caz de conflict, să se recurgă la negocieri directe. Deși Disraeli spunea lui Salisbury că este îndoielnică „o reală înțelegere”⁷ între cele două mari puteri, evenimentele următoarelor luni, ca urmare a creșterii tensiunii dintre Franța și Germania au impus Angliei noi tentative ale unei apropieri de Rusia. La 6 mai 1875, Regina Victoria nota în jurnalul său că Disraeli era chiar pentru o alianță cu Rusia, crezînd că țarul era animat de intenții

² Șuvalov, referindu-se la „pasivitatea” manifestată de Anglia în problema Orientului Apropiat, arăta că atitudinea ei va dăinui atîta timp cît va exista înțelegerea celor trei curți nordice. *Unprinted Documents* în „Slavonic Review”, vol. III, dec. 1924, p. 431.

³ W. F. Monypenny, *The life of Earl of Beaconsfield*, London, 1914, vol. VI, p. 23; vezi și *The letters of Disraeli to Lady Bradford and Chesterfield*, vol. I, Londra, 1929, scrisoarea din 6 septembrie (st.n.) 1875. (În continuare *The letters of Disraeli...*)

⁴ Nota lui Șuvalov către Jonini din 2/14 octombrie 1875, se observa că în acea perioadă situația din Orientul Apropiat nu preocupa pe oamenii de stat britanici, nici opinia publică engleză, mult mai interesată de situația din China. Anglia minimaliza efectele insurecției din provinciile turcești. *Unprinted Documents* în „Slavonic Review”, vol. III, decembrie, 1924, p. 426–430, 431.

⁵ *Ibidem*, vol. III, martie, 1924, p. 429, 658.

⁶ *Ibidem*, p. 426–427.

⁷ W. F. Monypenny, *op. cit.*, vol. V, p. 416; Regina apela la țarul Alexandru al II-lea să folosească „marea sa influență spre a menține pacea și să înlăture alarma răspîndită în întreaga Europă de limbajul Berlinului”; *The letters of Queen Victoria*, second series, edited by George Earle Buckle, vol. II, London, 1926, p. 338, 396.

¹ *Documents diplomatiques français 1871–1914, I-ère série*, tome 2, doc. 12, p. 15.

pașnice⁸. Tot astfel regina credea — după mărturisirea făcută Lordului Derby — că, deși contradictorii, interesele Rusiei și Angliei nu vor deveni antagonice⁹. Dar, precipitarea evenimentelor din Balcani avea curînd să demonstreze că toate considerentele menționate erau simple iluzii.

Spre deosebire de Rusia, care dorea intervenția Marilor Puteri în realizarea reformelor interne din Imperiul otoman, Anglia se pronunță pentru neamestecul străin¹⁰. Ca și altă dată însă, guvernul otoman s-a dovedit incapabil să rezolve singur criza internă. În fața situației ce se agrava, Marea Britanie a sperat că în urma unui ajutor financiar, Imperiul otoman se va redresa. Dar la începutul lui octombrie, Sultanul anunța pe neașteptate refuzul de a mai plăti datoria publică¹¹, fapt care afecta direct Anglia, principala creditoră a Imperiului otoman. În această situație, ea nu mai putea să rămînă indiferentă. Lordul Disraeli era hotărît să ducă din nou în Balcani politica de influență și preponderență, neglijată de la moartea Lordului Palmerston. Această decizie reiese și din scrisoarea adresată lui Lady Bredford la 3 noiembrie 1875 „... problemele sînt mari și presante. Acum cinci săptămîni Rusia și într-adevăr toate Marile Puteri erau de acord că problema herțegoviniană fusese rezolvată... Dar acest faliment extraordinar și neprevăzut al Porții a făcut ca totul să reizbucnească din nou în flăcări și eu într-adevăr cred că problema orientală — care a bîntuit Europa timp de un secol, și pe care eu credeam că războiul Crimeii o aminase pentru încă o jumătate — va cădea în sarcina mea s-o întîmpin și, îndrăznesc să spun, s-o rezolv”¹².

Cu ocazia unui banchet oferit la Guildhall, 25 octombrie/6 noiembrie 1875, Lordul Beaconsfield, conform tradiției, în discursul programat trasa în linii mari politica generală a Angliei și în special în problema orientală. Premierul britanic atrăgea atenția că, pe lângă interesele celor trei Curți imperiale din Nord, erau și cele ale Angliei, de care trebuia să se țină seama. „Situațiunea critică din Turcia, care prin înțeleapta indulgență a Puterilor direct interesate era aproape potolită, a fost agitată din nou prin nenorocitul eveniment financiar. Noi speranțe și noi temeri au fost create... În această chestiune interesele Germaniei, Rusiei și Austriei sînt mai directe, dar nu mult mai importante decît interesele Engleterrei. Guvernul, apreciind deci importanța lor, este ferm hotărît de a le feri de orice atingere și de a le menține”¹³.

În anii premergători izbucnirii războiului ținta diplomației române — indiferent de partidul aflat la conducere — a fost cîștigarea cercurilor politice europene în vederea obți-

nerii independenței de stat. Toate silințele Ministerului de Externe și ale reprezentanților politici pe lângă cabinetele diferitelor puteri europene, în cazul nostru Anglia, s-au axat pe linia convingerii și lămuririi de a nu se opune proclamării independenței, în momentul cînd evenimentele ar îngădui-o, ci din contra să o sprijine. Acest lucru era greu de realizat, mai ales în Marea Britanie unde noul guvern englez avea ca principal scop în politica sa externă menținerea integrității Imperiului otoman. De aici reinnoirea sfatului dat de oamenii de stat englezi României, de a nu rupe legăturile de suzeranitate cu Poarta. Presupunînd chiar că Foreign Office-ul ar fi fost convins de legitimitatea aspirațiilor românești, el le respingea totuși de teama ca celelalte popoare din Imperiu să nu revendice aceleași drepturi, deși situația lor era diferită față de aceea a României. În consecință, Anglia lega soarta României de cea a tuturor popoarelor subjugate de Poartă și nu va încuraja sub nici o formă aspirațiile ei de independență.

Începutul anului 1876 a fost marcat prin nota redactată de cele trei Curți nordice, cunoscută sub numele de „nota lui Andrassy”¹⁴, fără consultarea Franței, Italiei și Angliei. Acestea din urmă au fost invitate numai să-și dea adeziunea. Pusă în fața faptului împlinit, Marea Britanie și-a conturat poziția¹⁵ în momentul cînd Turcia, presată de puterile nordice a cerut Foreign Office-ului să accepte documentul diplomatic¹⁶. Disraeli semna, dar imediat adăuga că va respecta „independența Porții. Vechiul principiu al lui Palmerston, despre integritatea și independența Imperiului otoman era din nou în centrul politicii engleze în Orient, el fiind împărțat atît de liberali cît și de conservatori. Ca urmare, guvernul britanic avea să se opună politicii de intervenție, considerînd Turcia destul de puternică să liniștească revoltele din Imperiul său, ce erau, după el, susținute de Rusia sau Austria¹⁷. Anglia era bănuitoare față de pretențiile Austriei de anexare a Bosniei și Herțegovinei, dar totodată respingea ideea autonomiei acestor provincii. Ambele soluții erau după ea, premize ale desmembrării Imperiului otoman¹⁸.

Punînd la baza politicii sale în Orient menținerea integrității Imperiului otoman este lesne de înțeles atitudinea Marii Britanii față de orice tendință a poporului român de deplină

¹⁴ „Nota lui Andrassy” propunea reforme administrative pentru populația creștină din Imperiul Otoman.

¹⁵ Lordul Beaconsfield, în scrisoarea adresată lui Derby, din 9 ianuarie (st.n.) 1876, era de părere că Anglia să rămînă neutră în ce privește „nota Andrassy” — deși nu-i plăcea această idee — decît să fie stînjinită în acțiunile ei viitoare. Monypenny, op. cit., vol. V, p. 18. Ezităriile lui Derby reies din rapoartele lui Șuvalov către Gorceakov, din ianuarie 1876; (Unprinted documents, în „Slavonic Review”, martie 1925, vol. III, nr. 9, p. 658, 659).

¹⁶ „The letters of Disraeli...”, vol. II, p. 11.

¹⁷ Elliot atribuie răscoalele din Balcani Austro-Ungariei. Vezi E. Ceyon, L'histoire de l'entente franco-russe, Paris, 1893, p. 11 și Documente privind istoria României. Războiul pentru independență, vol. I, partea a II-a. Edit. Acad. R.P.R., București, 1954 p. 81. (În continuare DIRRI).

¹⁸ DIRRI, p. 59.

⁸ The Letters of Queen Victoria, vol. II, p. 391.

⁹ Ibidem, p. 463.

¹⁰ Documents diplomatiques français, (1871—1914), 1-er série, tome 2, doc. 71, p. 77.

¹¹ Ibidem, p. 19.

¹² The letters of Disraeli..., vol. I, p. 298.

¹³ „Monitorul Oficial” nr. 241 din 31 octombrie 1875.

emancipare politică. Gerantul consulatului britanic prezenta ambasadorului său de la Constantinopol drept dușmănoase planurile românești de eliminare a suzeranității otomane¹⁹. În discuția cu St. John, Lascăr Catargiu îi demonstrea că știrile transmise lui sir Elliot erau exagerate, deoarece „guvernul princiar, credincios tratatelor a păstrat totdeauna și va păstra cea mai strictă neutralitate”²⁰. În depeșa adresată ambasadei engleze de la Constantinopol, St. John se îndoia că guvernul român va continua să mențină legăturile cu Turcia, necesare — după el — pentru menținerea garanției Marilor Puteri²¹. O situație asemănătoare avusese loc și cu ocazia votării de către Camera Deputaților, la 16 februarie 1875, a unui credit extraordinar de 5 milioane franci (200.000 lire sterline). Vivian critica hotărîrea românilor de a se înarma, arătînd lui Derby că domnitorul și consilierii săi pregăteau țara de apărare împotriva „unui dușman imaginari”. Consulul englez considera temerile oamenilor politici români „absurde”, deoarece — după el — garantat de Marile Puteri, statutul extern al țării nu va fi afectat negativ²². Aceeași reacție era înregistrată și cu ocazia emiterii circularei guvernului român din 4/16 ianuarie 1876, privind înarmarea țării. Lascăr Catargiu scria agenților diplomatici din străinătate că România nu putea rămîne nepăsătoare, dacă neutralitatea ei ar fi amenințată²³. Sensul notei lui Catargiu a fost dezaprobat de Anglia. Lord Buchanan, ambasadorul britanic la Viena, declara lui Costafu, relativ la nota menționată, că toate cheltuielile României de înarmare erau „fără nici un motiv”. La riposta agentului român că, în acest caz nici Belgia n-ar trebui să aibă armată, ambasadorul englez a răspuns că „Belgia e bogată și poate să-și dea asemenea lux, *dumneavoastră* mai aveți încă de lucru pînă să prosperați ca Belgia”. În ce privește garantarea neutralității, diplomatul britanic declara că România nu va avea niciodată garanția Angliei fiindcă poporul englez nu vrea „să mai audă de garanții”. El asigura că părerea aceasta era împărtășită atât de Gladstone cît și de Derby. Ca parte a Imperiului otoman, România era garantată „fiindcă Engllitera are interese în existența acestui imperiu, iar ca stat independent, puțin îi importă de este ori nu o Românie”²⁴.

Deși moderat, cuprinsul notei lui Lascăr Catargiu a fost mult deformat de Buchanan. El transmitea Foreign Office-ului că România formulase și notificase un program compus din trei puncte care să-i asigure neatinerea: a) capitalizarea tributului; b) ridicarea României la rangul de regat; c) garanția exis-

tenței României din partea tuturor Marilor Puteri semnatare ale Tratatului de la Paris, crearea unei situații identice deci cu cea a Belgiei din 1839²⁵. Exagerările diplomatului englez aveau ca scop să pună țara într-o situație critică față de Anglia și față de celelalte Puteri garante, creîndu-i o atmosferă de suspiciune în lumea diplomatică. Ca urmare, guvernul francez cerea reprezentantului său la București să arate guvernului român că pregătirile de război puteau provoca pierderea protecției asigurată de Puterile garante²⁶.

Preocupat de stăvilirea tendințelor românești de emancipare națională, în care vedea un element de dezintegrare a Imperiului otoman, în nota adresată consulului²⁷, guvernul englez observa că „ar vedea un astfel de plan dacă acesta era într-adevăr întreținut, ca cel mai rău sfătuit și periculos adevăratelor interese ale Principatelor, deoarece cu siguranță nu ar fi promovat prin dobîndirea unei independențe pe care o găsesc ca dificilă dacă nu imposibil de conservat”. Secretarul de stat britanic susținea că legătura de suzeranitate cu Poarta nu era dezavantajoasă României, deoarece ea se bucura de drepturi depline de autonomie, garantate de Marile Puteri. După diplomatul englez, încercarea de schimbare a acestor relații printr-o declarație de independență, expunea țara la pierderea protecției. Principatele — cum denumea țara ministrul de externe englez — nu puteau găsi o justificare în planurile de emancipare cît timp Anglia era hotărîtă să mențină statu-quo-ul politic. Derby cerea stăruitor lui Vivian să descurajeze orice încercare a guvernului român de a schimba relațiile existente cu Poarta. Consulul britanic era autorizat să facă cunoscut lui Carol și miniștrilor săi — dacă era necesar — conținutul depeșei²⁸. Vivian, în convorbirea cu domnitorul României exprima neliniștea Marii Britanii cu privire la planurile de independență ale României, subliniind că „guvernul englez insistă asupra primejdiei unei asemenea revoluții”²⁹.

Precipitarea evenimentelor din Balcani a găsit guvernul conservator nepregătit să facă față situației internaționale³⁰. La 4 aprilie

²⁵ *Ibidem*, p. 112.

²⁶ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Anglia, r. 102, (P.R.O., Londra, F.O. 78/2483, f. 9).

²⁷ *Idem*, r. 100, (P.R.O. Londra, F.O. 78/2398, f. 49, 271).

²⁸ *Idem*, r. 102, (P.R.O. Londra, F.O. 78/2483, f. 9).

²⁹ D. A. Sturdza, *Charles I, roi de Roumanie, Chronique, actes, documents*, Bucarest, 1899—1909.

³⁰ Bălăceanu, în cursul unei întrevăderi cu Vivian arăta că „în timp ce Rusia era în mod aparent nesatisfăcută de altitudinea corectă și neutră a României, care nu se potrivea de loc intereselor sale, Franța și Anglia nu păreau a fi dispuse mai mult în favoarea ei și el credea că politica urmată permanent de guvernul său ar trebui să ducă la favoarea Puterilor vestice”. Vivian avea să regrete demisia guvernului Catargiu și a lui Bălăceanu, deoarece convingerea sa era că „Ministrul este sincer în asigurările și ideile sale, că va promova influența Puterilor vestice și va întări legăturile partidului aici, dacă Franța și Anglia ar arăta oarecare semne de interes dezvoltării acestor Principate și dacă vor aproba politica lor prezentă”. Arh. St. Buc., colecția Microfilme Anglia, r. 102, (P.R.O., Londra, F.O. 78/248, f. 140—141).

¹⁹ *Ibidem*, p. 64.

²⁰ *Ibidem*, p. 67.

²¹ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Anglia, r. 102, (R.O., Londra, F.O. 78/2483, f. 2.)

²² *Ibidem*, r. 100 (P.R.O. Londra, F.O. 78/2398, f. 94).

²³ N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er, 1866—1888*, Bucarest, 1930, p. 104; *Idem*, *Politica externă a Regelui Carol I*, București, 1916, p. 132—135.

²⁴ *DIRRI*, vol. I, partea II, p. 81—82.

Lascăr Catargiu demisiona, urmându-i guvernul Florescu³¹. Noul ministru de externe, D. Cornea, promovind aceeași politică de neutralitate³², reafirma într-o declarație făcută lui Calice, că era hotărât ca și predecesorii săi să nu se lase antrenat în conflict. De fapt, atât primul ministru cât și ministrul său de externe declarau „că respectarea tratatelor va fi pentru ei o regulă de neclintit a politicii lor externe”³³.

În raportul adresat secretarului de stat privind schimbarea de guvern survenită în România, Vivian își manifesta neîncrederea în declarațiile ministrului de externe. Consulul britanic, în urma informațiilor primite, ajunsese la concluzia că politica externă prudentă a lui Lascăr Catargiu și Bălăceanu va fi abandonată. Teama reprezentantului englez față de o eventuală declarare a independenței se baza pe faptul că generalul Florescu, având armata de partea sa, îl va determina pe Carol la săvârșirea unor acte neconstituționale. După cum Cuza înfăptuise lovitură de stat pentru a da pământ țărănilor, tot astfel generalul Florescu „ar putea să-l sfătuiască pe prinț în realizarea unui act ca declararea independenței”³⁴.

După cîteva săptămîni noul cabinet se retrăgea, formîndu-se, la 27 aprilie/9 mai 1876, un guvern liberal, prezidat de Emanoil Costache Epureanu ce la scurt timp era înlocuit de guvernul Brătianu (24 iulie/5 august).

Deși guvernele care s-au succedat la putere din aprilie 1876 afirmău oficial menținerea neutralității³⁵ în practică ele au sprijinit tacit lupta de eliberare a popoarelor din Balcani. De fapt, prin atribuirea intenției de a proclama independența politică guvernului Florescu, consulul englez sublinia obsesia însăși a guvernului său care vedea în menținerea suzeranității otomane asupra României cheia păstrării așa-zisei integrități a Imperiului otoman.

Consulul britanic și-a exprimat îndoiala și în privința celor expuse de Kogălniceanu referitoare la stricta neutralitate, respectarea tratatelor și a relațiilor cu Poarta³⁶. Convorbirea cu Carol I, de asemenea, nu l-a mulțumit. Domnitorul îi arătase că România nu va ataca pe nimeni, dar că va fi pregătită să respingă orice atac sau ocupație străină. Vivian era convins că domnitorul dorea ca unică soluționare a problemei orientale desmembrarea Turciei și recunoașterea independenței României.

Este de subliniat faptul că reprezentantul Marii Britanii recunoștea că ideea indepen-

denței de stat cîștigase în țară toate păturile populației.

Refuzul Porții, de a accepta integral cele cinci puncte ale notei Andrassy și încercarea de a recurge la concesiile parțiale determinau pe insurgenți să respingă „reforme” acordate de Sultan. La aceste complicații se adăuga izbucnirea altor insurecții în Imperiul otoman.

În fața acestei situații, cei trei cancelari ai Puterilor nordice s-au întrunit la Berlin la 30 aprilie/12 mai pentru a delibera asupra dificultăților din Orient, elaborînd un Memorandum³⁷, ce urma a fi supus guvernului turc. Anglia refuză să adere, deoarece — după ea — atîngea drepturile suverane ale Porții și constituia un compromis între Viena și Petersburg³⁸. În asemenea condiții memorandumul nici n-a mai fost prezentat la Constantinopol. Se prevedea, la acea dată, că situația din Balcani nu mai putea fi reglementată printr-o înțelegere amicală între marile Puteri, iar refuzul Angliei încurajase Turcia.

Încercările guvernului otoman de a tergiversa luarea unor hotărîri în probleme de politică externă, se manifesta la acea epocă în egală măsură și în relațiile sale cu România. La Constantinopol persista ideea — care nu mai corespundea cu realitatea — că România putea fi menținută în aceeași situație de vasalitate existentă înainte de Unire, ignorîndu-se schimbările survenite în dezvoltarea statului național român.

În acest context se înscrie și refuzul Porții de a accepta a celor 7 puncte cuprinse în memoriul prezentat ei de guvernul român³⁹. La Constantinopol, Sir Elliot, susținînd Turcia, a calificat Memoriul „un ultimatum în toată regula”⁴⁰. Publicarea memoriului român în presa britanică s-a făcut prea tîrziu, cînd își pierduse actualitatea, deși a fost tipărit în cotidiene de mare circulație ca „Morning Post” — cel mai turcofil din toate ziarele Londrei. Corespondentul Hotze di Plata afirma că „acest memoriu n-a fost de fapt rău primit la Foreign Office”. După el începea „a se face dreptate României și a se recunoaște enorma importanță a atitudinii sale de strictă și nepărtinitoare neutralitate”⁴¹. Alte cotidiene ca „Times” acuzau România de a nutri „în taină proiecte fie împotriva Turciei, fie împotriva Austro-Ungariei”.

³⁷ Memorandumul a fost inițial prezentat de Gorceakov, dar a fost alit de modificat la sugestia lui Andrassy, încît și ministrul rus recunoaște că „nu mai este lucrarea lui”.

³⁸ Șuvalov raportă la Petersburg: „Lord Derby mi-a insinuat că Memorandum-ul nu era decît un compromis între Viena și noi”. *Unprinted Documents in „Slavonic Review”* vol. III, nr. 9, p. 665—666; DIRRI, vol. I, p. II, p. 115; *Documents diplomatiques, Affaires d'Orient, 1875—1877*, p. 139—142; *Documents diplomatiques français, 1871—1914*, l'ère série, tome II, p. 65, nota 1.

³⁹ DIRRI, vol. I, p. II, p. 193—208; Arh. St. Buc. colecția Microfilme, Anglia, r. 103, (P.R.O. Londra, F.O. 79/2484, f. 108).

⁴⁰ D. P. Ionescu. *Atitudinea Angliei față de independența României în „Studii și materiale de istorie modernă”* vol. III, p. 93.

⁴¹ Hotze di Plata către Ministerul Afacerilor Externe, Londra, 17 iulie 1876. DIRRI, vol. I, p. II, p. 287.

³¹ *Ibidem*, f. 152.

³² DIRRI, vol. I, p. II, p. 140—141.

³³ Bibl. Acad. R. S. România, Rapoarte consulare austriece, mapa 38 anul 1876, doc. 336, f. 668; Arh. St. Buc., colecția Microfilme Anglia, r. 102, (P.R.O. Londra, F.O. 78/2483, f. 160).

³⁴ *Idem*, r. 102, (P.R.O. Londra, F.O. 78/2483, f. 154).
³⁵ „Monitorul Oficial” nr. 84, p. 2162 și nr. 94, p. 2369.

³⁶ Arh. St. Buc. colecția Microfilme, Anglia, r. 102, (P.R.O. Londra, F.O. 78/2483, f. 193).

Mișcările din Bulgaria și mai ales atrocitățile care au însoțit represaliile exercitate de otomani au determinat o schimbare radicală în opinia publică engleză și a unor oameni de stat britanici în frunte cu Gladstone, șeful partidului Whig⁴². Scrisoarea lordului Salisbury către Disraeli dezvăluia noua orientare politică în diplomația britanică. „Este destul de clar că politica tradițională palmerstoniană se află la un sfârșit... Nu avem puterea, chiar dacă am avea dorința, să dăm înapoi nici una din regiunile revoltate guvernului discreționar al Porții”⁴³.

Lord Salisbury deși era convins de necesitatea menținerii suzeranității Sultanului, chiar aparentă, asupra strimtoriilor, în scopul apărării drumului spre Indii, nu-și făcea totuși iluzii asupra promisiunilor Porții în problema reformelor.

Împrejurările politice din Balcani determină însă cabinetul britanic să adopte o politică de expectativă, fiind însă gata să intervină dacă era cazul sau dacă evenimentele reclamau și obligau intervenția lui. Or, pentru cei ce cunoșteau politica tradițională a Marii Britanii, „urmarea evenimentelor” nu prezenta interes decât atunci când căile de comunicație maritimă erau amenințate. Cum dintre toate puterile, singură Rusia era susceptibilă de a amenința interesele Marii Britanii, ea devenea ținta diplomației engleze. Politica Foreign Office-ului, urmărind neutralizarea Rusiei, se repercuta negativ și pe planul atitudinii britanice față de năzuințele de independență ale României.

Desfășurarea rapidă a evenimentelor în Balcani demonstra imposibilitatea rezolvării problemei orientale. Eforturile statelor direct interesate, ca și ale celor care adoptaseră rolul de observatori, tindeau, la sfârșitul anului 1876, la localizarea cel puțin a războiului pe teritoriul Imperiului otoman. Nota contelui Andrassy, Memorandumul de la Berlin, întredvederea de la Reichstadt, convorbirile lordului Loftus cu Alexandru al II-lea și Gorceakov la Livadia, din octombrie 1876, precum și conferința de la Constantinopol, demonstrau neliștea ce cuprinsese marile puteri, în special Austro-Ungaria, Rusia și Anglia în legătură cu criza din Orient. Situația României, în cadrul efervescenței internaționale, era destul de critică, ținând seama de faptul că i se cerea continuu să respecte o strictă neutralitate, greu de realizat în condițiile existente, cu atât mai mult cu cât ea nu era garantată prin nici un act internațional.

De la începutul crizei România a fost antrenată în vîltoarea evenimentelor. Guvernul român nu putea admite ca Turcia să folosească Dunărea pentru vasele de război pînă

la Porțile de Fier⁴⁴. La protestul ministrului de externe, Poarta a motivat că era nevoită să acționeze astfel pentru a opri trecerea de „bande înarmate” pe teritoriul ei. Kogălniceanu revenea în nota din 16/28 iunie⁴⁵, cerînd respectarea neutralității Dunării. Turcii cereau în schimb guvernului român să împiedice pregătirea unui atac de pe teritoriul său. Era greu de respectat cererea otomană, în condițiile în care România oferea Rusiei posibilitatea de a alimenta Serbia și Bulgaria cu arme și voluntari⁴⁶, iar dincolo de declarațiile oficiale⁴⁷ impuse de necesitățile politice internaționale, încuraja și stimula pe diferite căi mișcarea de eliberare națională a popoarelor din Balcani.

Ca urmare a situației create St. John raporta la Londra neîncrederea în asigurările date de guvernul român cu privire la stricta păstrare a neutralității, cu toate că acesta interzisesese oficial existența Comitetelor bulgare și refuzase trecerea de arme prin teritoriul său. Informînd despre o convorbire cu Kogălniceanu care i-a mărturisit că România a rezistat la toate promisiunile și ofertele făcute de Rusia, St. John a arătat că „acest refuz din partea lor, după cum înălțimea Voastră poate fi încredințat, nu izvorăște dintr-un sentiment de bunăvoință și sinceritate față de Puterea Suzerană — pentru că acum Turcia este detestată ca niciodată — îndeosebi de Carol — ci din motive de prudență și în conformitate cu instrucțiunile primite de la Berlin”⁴⁸.

Atitudinea de opoziție a Marii Britanii față de România s-a accentuat ori de cîte ori a crezut că, prin trecerea de militari ruși și echipament militar spre Balcani, România se apropia de Rusia. Noul consul al Angliei la București, lt. colonel Mansfield raporta situația din România, la 27 august/8 sept. lordului Derby: „Am onoarea să repet Excelenței Voastre că numărul de voluntari noi care trec prin această țară pentru a se duce pe cîmpul de luptă crește din zi în zi. Mișcarea este organizată de Comitate avînd sediul în Rusia, dar care au în permanență agenți la București, Galați și în alte părți”⁴⁹.

În ciuda acestor rapoarte la Londra se aprecia că guvernul român nu făcuse nimic spre a complica situația din Balcani, prudența manifestată de ministrul de externe român în activitatea internațională fiind apreciată de

⁴² Guvernul român cerea Marii Britanii, prin reprezentantul ei la București, să intervină la Constantinopol ca în cazul începerii ostilităților dintre Serbia și Turcia, vasele de război să nu urce spre Porțile de Fier, ce marca frontiera României cu Serbia, deoarece „România dorește neutralitate, iar luptele ar produce ostilități”. Arh. St. Buc. Colecția Microfilme Anglia, r. 103, (P.R.O. Londra, F.O. 78/2484 f. 18, 19).

⁴³ *Documente oficiale...* vol. I, București, 1876, p. 47.

⁴⁴ Bibl. Acad. R. S. România, Rapoarte consulare austriece, mapa 38/1876, doc. 414, f. 869.

⁴⁵ *DIRRI*, vol. V, p. II, p. 144, 147-148.

⁴⁶ Arh. St. Buc. colecția Microfilme Franța, r. 103, (P.R.O. Londra, F.O. 78/2434, f. 39-40, 50).

⁴⁷ D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. II, p. 162.

⁴² *Unprinted Documents*, in „Slavonic Review” iunie 1925, nr. 10, vol. IV, p. 179; *The letters of Disraeli...*, p. 69 și 70.

⁴³ W. F. Monypenny, *Op. cit.*, p. 70.

cabinetul britanic⁵⁰. Secretarul Foreign Office-ului cerea într-o depeșă din 1/13 septembrie lt. colonelului Mansfield, să exprime ministrului de externe al României satisfacția guvernului Marii Britanii pentru atitudinea „prudentă” și „pașnică” în conflictul dintre Serbia și Turcia. „Guvernul Majestății Sale” scria în continuare Derby „împărtășește opinia exprimată de dl. Ionescu că pacea și liniștea sînt esențiale pentru bunăstarea și progresul Principatelor Unite și își va menține cu fermitate încrederea în politica urmată de România”⁵¹. Consulul britanic raporta la rîndul său Foreign Office-ului că România dorea să aibă suportul moral al guvernului britanic în politica sa de neutralitate, „că guvernul atașa mare importanță și înaltă prețuire aprobării date de guvernul Majestății Sale cu privire la politica strictă de neutralitate promovată de România în timpul crizei din Orient”. Mansfield arăta în continuare că, dacă România ar fi intervenit în situația prezentă, problema orientală ar fi fost mult mai complicată⁵².

La câteva zile după declarațiile de neutralitate ale guvernului român datorită dezordinilor provocate de trecerea unui tren special cu 300 voluntari ruși înarmați, Ion C. Brătianu, îngrijorat că puterile garante și Poarta ar putea reproșa României că nu-și respectă declarația de neutralitate, a explicat consulului englez din București împrejurările trecerii voluntarilor ruși⁵³. Răspunsul lt. colonelului Mansfield oglindea preocuparea Angliei din acea perioadă de a nu intra în conflict cu Rusia și de a găsi o soluționare pașnică a neînțelegerilor dintre Serbia și Turcia printr-un compromis. Sfatul dat de consulul general britanic era de a se evita luarea de măsuri care ar nemulțumi Rusia. În raportul adresat lui Derby el scria: „L-am sfătuit deci în mod special să nu se ia nici o măsură putînd provoca o ciocnire și consecințe defavorabile, dat fiindcă părea foarte dornic de a evita orice cauză de iritare și orice diferend în acest moment, cînd celelalte puteri doresc o sinceră cooperare a Rusiei de restabilirea păcii și se străduiesc s-o obțină ducînd tratative delicate”⁵⁴. Mansfield adăuga să Foreign Office-ul avea să țină seama de poziția extrem de dificilă în care se afla guvernul român. Derby avea să aprobe sfatul dat de consulul lui Brătianu⁵⁵.

Spre deosebire de politica britanică, Rusia ar fi dorit o angajare a Rusiei în conflictul din sud-estul Europei⁵⁶. Carol, în memoriile

sale scria „Cabinetul de la St. Petersburg încearcă discret să se informeze de atitudinea României în cazul unui război ruso-turc. Răspunsul a fost evaziv; România speră că pacea va fi menținută; simpatiile sale sînt însă de partea sîrbilor, bulgarilor și a tuturor creștinilor care gem sub jugul turcesc; ea va ști totdeauna să aprecieze prietenia Rusiei”. Este clar că, deși oficial își declarase neutralitatea, simpatiile României erau de partea popoarelor din Balcani antrenate în lupta de emancipare națională. Atitudinea delicată a guvernului român reiese și din convorbirea consulului britanic cu N. Ionescu. La cererea ministrului de externe român, de a telegrafia lordului Derby „exprimarea dorinței ca poziția României să fie reglementată de puterile garante”⁵⁷, consulul englez a evitat să dea un răspuns, motivînd că n-are instrucțiuni, dar a sfătuit pe ministrul român să ducă aceeași politică deschisă și față de Rusia. El i-a reamintit discursurile recente ale lui Disraeli și Derby în care se sublinia poziția guvernului britanic față de politica Rusiei⁵⁸. Răspunsul era dat în perioada negocierilor pentru restabilirea păcii între Serbia și Turcia, Anglia fiind interesată în soluționarea pașnică a conflictului. De asemenea, Marea Britanie urmărea ca România să stea cît mai departe de evenimentele din Turcia, deoarece o intervenție diplomatică sau armată din partea guvernului român risca să pună Imperiul otoman într-o situație și mai dificilă. Derby avea să aprobe sfaturile date de Mansfield lui N. Ionescu și el a cerut consulului să recomande continuu guvernului de la București, păstrarea unei atitudini prudente și menținerea sinceră a obligațiilor impuse de tratatele în conformitate cu care Principatele au fost constituite, permițîndu-le cea mai bună securitate în protejarea intereselor naționale”⁵⁹. Carol I, într-o scrisoare adresată tatălui său, arăta că situația României ar fi fost cu totul alta „dacă s-ar fi făcut de mult din România o a doua Belgie... situația noastră ar fi fost acum diferită și diplomația ar fi avut un necaz mai puțin. Englezii, care bucuroși ne fac să simțim că sîntem o provincie turcă, își dau seama că au comis o greșeală și sînt acum dispuși să ne facă concesii. Dar în prezent este prea tîrziu, așa cum i-am spus și colonelului Mansfield, acum cîteva zile”⁶⁰. Aceleași idei fuseseră exprimate și de ministrul de externe român în cursul unei alte convorbiri cu reprezentantul britanic din România. N. Ionescu și-a manifestat regretul că Anglia refuza să vadă că unica soluționare a dificultăților din Orient „era formarea unui număr de state autonome sau independente”. Mansfield avea să remarce că într-un asemenea caz „fiecare

⁵⁰ *Ibidem*, p. 166.

⁵¹ Consulul raporta că N. Ionescu a mulțumit în numele guvernului și al său „pentru aprobarea dată de guvernul Majestății Sale, politicii pacificatoare a cabinetului” român. Arh. St. Buc., colecția Microfilme, Anglia, r. 103, (P.R.O. Londra, F.O. 78/2484, f. 158).

⁵² *Ibidem*, f. 135.

⁵³ Bibl. Acad. R. S. România, Rapoarte consulare austriece, mapa 38/1876, doc. 414, f. 869.

⁵⁴ D. A. Sturdza, *Op. cit.*, vol. II, p. 178—180.

⁵⁵ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Anglia, r. 102, (P.R.O. Londra, F.O. 78/482, f. 101).

⁵⁶ *Memoriile regelui Carol I*, vol. VIII, p. 61.

⁵⁷ D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. II, p. 191.

⁵⁸ Atît Derby cît și Disraeli declaraseră că guvernul britanic era complet satisfăcut de atitudinea Rusiei”, *Ibidem*.

⁵⁹ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Anglia, r. 102, (P.R.O. Londra, F.O. 78/2482, f. 103).

⁶⁰ D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. II, p. 202.

provincie a Imperiului otoman va găsi un pretext de rasă, limbă sau religie pentru a smulge autonomia din mâinile Porții și astfel desmembrarea Turciei ar fi un fapt ca și împlinit". Ministrul român replica la această observație a consulului că „fiind inevitabil să se întâmple așa sub dominația turcească, Marile Puteri și-ar înlătura multe necazuri permițând începerea procesului de desmembrare și că de fapt rasele creștine din Turcia europeană puteau fi protejate doar printr-o dizolvare parțială a legăturilor lor cu Poarta”⁶¹.

Evoluția evenimentelor din Orient a demonstrat caracterul ireconciliabil al disensiunilor anglo-ruse. Respingerea de către Turcia a propunerilor de armistițiu formulate de Anglia prin ambasadorul său la Constantinopol și intențiile Rusiei și Austriei, precum și apariția în Dardanele a flotelor anglo-franceze⁶² anunțau înăsprirea crizei orientale.

Evenimentele din Balcani au silit guvernul român să-și intensifice activitatea diplomatică intrând în contact direct cu personalitățile lumii politice de care depindea în parte viitorul României. Astfel, între 25 septembrie/7 octombrie și 4/16 octombrie 1876, Ion C. Brătianu a plecat în Crimeea, la Livadia, pentru a sonda intențiile oamenilor de stat din Rusia privind situația internațională și România. Misiunea ministrului român avea să aibă o mare importanță pentru orientarea viitoare a guvernului român⁶³.

La Londra a fost trimis în misiune extraordinară Ion Ghica. El avea o scrisoare de recomandare de la Mansfield către Derby. Scopul misiunii arătând de consulul britanic era de a conferi cu Lordul Derby cu privire la poziția României în cazul unor viitoare complicații și în problema convenției comerciale⁶⁴. Cu această ocazie diplomatul român are întrevederi cu marchizul de Salisbury și lord Derby. La 2/14 noiembrie, Ion Ghica înmâna din partea ministrului de externe un memoriu

privind revendicările României, insistându-se asupra garantării neutralității necesare păcii și echilibrului european în Orient. În nota remisă lui Salisbury se conchidea că în situația existentă „nu te poți împiedica de a recunoaște că garanția Europei, așa cum există ea acum, așa cum rezultă ea din tratatul de la Paris pentru România, nu este suficientă și ar fi de un interes european ca ea să fie făcută mai eficace”⁶⁵. În convorbirea avută cu plenipotențiarul Angliei la Conferința de la Constantinopol, Ion Ghica revenea asupra necesității de a se garanta neutralitatea României. În raportul său din 3/15 noiembrie către ministrul de externe român, scria: „alaltăseară marchizul mi-a dat toată seara; m-am folosit de buna sa dispoziție pentru a-i expune pe cât am putut mai bine necesitatea pentru Europa de a se da României o garanție specială, care să nu mai permită nimănui să violeze teritoriul”⁶⁶. În același sens, diplomatul român avea să poarte discuții și cu secretarul de stat al Foreign Office-ului. După ce Ion Ghica a expus avantajele și necesitatea politică pentru Europa de a da României o „garanție individuală” și dificultățile ce existau între Poartă și guvernul român, Lord Derby i-a dat răspunsul evaziv, că „va încerca la Conferință să facă să dispară orice cauză de neînțelegere”⁶⁷, dar, nefiind sigur, nu-și putea lua nici o obligație. El arăta emisarului român că nu cunoscuse pînă atunci sentimentul politic al românilor. „Acum înțeleg punctul dv. de vedere, voi face tot ce-mi stă în putință pentru a convinge Poarta; România să fie pentru ea ca o aliată și nu altceva”⁶⁸. Cererile României adresate Angliei aveau să rămână fără rezultat practic. Evenimentele din Orient depășeau intențiile lordului Salisbury privind liniștea și prosperitatea României⁶⁹, ca și speranțele lui Ghica, de „a fi cîștigat Anglia pentru cauza noastră”⁷⁰. La 6/18 decembrie, reprezentantul Marii Britanii la Conferința de la Constantinopol argumenta agentului român, generalul Ghica că „a ridica chestiunea României la ora cînd Europa încearcă un suprem efort pentru a menține pacea pe baza tratatelor existente, ar însemna introducerea germenului de noi complicații, a provoca dezbateri iritante, a agrava o situație deja plină de dificultăți și a conduce la eşuarea aproape sigură a lucrărilor Conferinței”⁷¹.

Poziția reprezentantului britanic la Conferința de la Constantinopol contrasta cu aceea a consulului său de la București, care între timp ajunsese la alte concluzii. Acesta credea că, în conjunctura existentă, Poarta ar fi putut acționa pentru propriul interes dacă și-ar fi făcut din România un aliat, satisfăcându-i cererile. Raportul lui Mansfield din 8 decembrie

⁶¹ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Anglia, r. 103, (P.R.O. Londra, F.O. 78/2484, f. 117), confidențial.

⁶² *Unprinted documents* în „Slavonic Review”, iunie 1925, vol. IV nr. 10, p. 187. Depeșa lui Derby către Malet, înscărunat cu afaceri al Angliei la Roma. 26 sept./6 octombrie; D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. II, p. 193.

⁶³ Delegația era formată din Ion C. Brătianu, colonelul Slăniceanu, ministru de război, Văcărescu, mareșalul palatului și maiorul Singurov, aghiotant lui Carol I; vezi *Notes sur la vie du Roi Charles de Roumanie par un témoin oculaire*, vol. II, Bucurest, 1894–1900, p. 35; (în continuare *Notes sur la vie...*); I. C. Brătianu, „România și chestiunea Orientului” în „Universitatea Liberă”, p. 85–90. Vintilă I. C. Brătianu, *Situația internă în care se desfășoară războiul neașteptat*, în „Universitatea Liberă” — Războiul neașteptat, p. 35.

⁶⁴ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Anglia, r. 103, (P.R.O. Londra F.O. 78/2484, f. 189); în telegrama lui Gorceakov către Șuvalov din 2 decembrie (st. n) 1876, se spunea în legătură cu misiunea lui I. Ghica: „Vineri, după zvonurile de la Berlin, I. Ghica trebuie să fi transmis la București oferta guvernului englez de 4.000.000 lire sterline și material pentru întreaga armată, dacă România se opune intrării trupelor ruse în Principate”. *Unprinted documents* „Slavonic Review”, dec. 1925, nr. 11, vol. IV, p. 443; L. Calda *La politico estera de la Roumania nel cuarentennia prebellica* Bologna, vol. II, p. 246–249.

⁶⁵ D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. II, p. 246–249.

⁶⁶ *DIRRI*, vol. I, p. II, p. 419, 457.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 416.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 462–463.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 419.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 463.

⁷¹ *Documente oficiale*, vol. II, București, 1876, p. 51.

(st. n) 1876 exprima părerea că o Românie independentă ar fi fost un aliat folositor Porții, în cazul unui conflict ruso-turc. Ideea sa a rămas fără ecou la Foreign Office. După el, merita să te întrebi dacă un aliat modest, deși poate din punct de vedere militar mai slab „nu merita o cedare din partea suzeranului față de vasal”⁷².

Marea Britanie, ca și celelalte puteri semnatare ale tratatului de la Paris, refuza să asigure neutralitatea României, ceea ce ar fi însemnat detașarea ei de Imperiul otoman. Deși nu aprobau cererea legitimă a României, puterile occidentale⁷³ și în special Marea Britanie nu încetau să amintească guvernului român garanțiile acordate și obligațiile impuse de tratate. Lordul Derby, prin agentul Angliei la București, recomanda guvernului român să persevereze în atitudinea de prudență și să-și îndeplinească obligațiile prevăzute în actele internaționale, care singure puteau să-i asigure, după opinia sa, garantarea intereselor naționale⁷⁴. O lună mai târziu, Anglia își exprima din nou speranța că România va continua politica de neutralitate⁷⁵, fără să-și asume însă obligația de a o garanta. Menținerea integrității Imperiului otoman și, prin aceasta, apărarea intereselor Angliei în Orient și în strimtori erau mai presus de drepturile legitime ale poporului român.

Lordul Loftus, referindu-se la situația României, în cadrul unei convorbiri cu țarul la 21 octombrie/2 noiembrie la Livadia își exprima neliniștea față de zvonurile care circulau despre proclamarea independenței de către România și Serbia⁷⁶.

În legătură cu aceeași problemă, reprezentantul Angliei la București raporta că independența și regalitatea din Serbia constituiau un punct de atracție și Carol aspira la o asemenea schimbare dar era extrem de prudent. Mansfield credea că domnitorul român nu-și va alege acum momentul pentru o asemenea declarație. Ea depindea de evoluția generală a situației din Turcia, Grecia și Bulgaria⁷⁷.

Conferința de la Constantinopol din decembrie 1876—ianuarie 1877 este interesantă a fi analizată, deoarece ea reflectă într-o lumină clară poziția Marilor Puteri față de problema orientală, în special rivalitatea anglo-rusă, precum și repercursiunile ei asupra problemelor românești.

Rusia, prin generalul Ignatiev, era mai interesată dintre puteri în rezolvarea problemei orientale. În fața ei se aflau două alternative: sau guvernul rus, de acord cu puterile, impunea Turciei un program satisfăcător pentru popoarele creștine din imperiu, ceea ce ar fi constituit un triumf diplomatic, sau Poarta respingea orice concesi, pe motivul încălcării

independenței sale, ceea ce însemna război, de la care Rusia nu se dădea înapoi, vorbind de altfel deschis despre o eventuală intervenție armată. Dintre aceste două alternative, prima era cea mai puțin probabilă dar cea mai dorită de guvernul țarist, care urmărea anularea pașnică a Tratatului de la Paris. Pentru a-și ajunge scopul, Rusia trebuia să aibă concursul și asentimentul puterilor semnatare. Or, acest lucru era cel mai greu de obținut, deoarece interesele acestora în soluționarea crizei erau divergente, dificil de armonizat într-un program comun. Scopul deci al preliminarilor conferinței se rezuma la găsirea unei formule de înțelegere.

Anglia credincioasă politiciii pe care totdeauna a urmărit-o în Orient, spera încă în promisiunile veșnice ale turcilor de aplicare a reformelor din Imperiu. Cît despre Franța, ce odinioară predominase în Orient, ar fi putut încă, în ciuda propriei sale situații internaționale, să aibă un cuvînt de spus, dar poziția ei în raport cu Germania și Anglia îi impunea o anumită prudență⁷⁸. Participarea ei la conferință o puneă într-o situație delicată. Dacă intervenea prea mult risca să nemulțumească Germania, care nu dorea afirmarea Franței sub nici o formă. Dacă, din contră, se abținea, își atrăgea nemulțumirea Rusiei sau a Angliei. În ce privește Austria și Italia, ele adoptaseră o atitudine neutră, așteptînd să vadă ce curs urmau să ia evenimentele. Situația se anunța destul de complicată. Admițînd faptul că ambasadorii ar fi ajuns în cele din urmă la un program comun pe care să-l supună Porții, aceasta, folosindu-se de divergențele profunde dintre Marile Puteri și, în special dintre Rusia și Anglia, nu ar fi pierdut nici acum ocazia de a face să eșueze conferința.

Ambasadorul britanic la Constantinopol, sir Elliot, va susține cauza Porții. Diplomaților turci le era cunoscută rivalitatea dintre ambasadorul rus și cel britanic, ca și antipatia acestuia din urmă față de trimisul guvernului său, Salisbury⁷⁹. Sir Elliot se declarase de la început împotriva Conferinței. După părerea sa, ea dădea Rusiei cîștig de cauză pe seama Europei. Hotărârile urmărite de Rusia de a le impune cu consimțămîntul puterilor semnatare erau, după ambasadorul englez, un instrument de „slăbire” a Turciei, dacă ea le adopta „iar dacă le respingea va permite celor doritori în declararea războiului să aibă o scuză”⁸⁰. Ambasadorul britanic era convins

⁷² *Affaires étrangères. Documents diplomatiques*, 1875—1877, p. 317.

⁷³ Nelidov. *Souvenirs d'avant et d'après la guerre de 1877—1878* în „Revue des deux mondes”, 15 iulie 1915, t. 28, p. 256—257.

⁸⁰ Cf. D. M. Stojanović, *The great Powers and the Balkans 1875—1876*, Cambridge, 1968. Salisbury considera și el Conferința de la Constantinopol o greșală, fiind de părere că trebuia înainte de întrunire „să fi existat o înțelegere între cabinete sau între reprezentanții asupra unui program amănunțit care să fi fost prezentat turcilor la sosirea plenipotențiarilor”; *Unprinted documents*, în „Slavonic Review”, dec. 1925, vol. IV, nr. 11.

⁷² Arh. St. Buc., colecția Microfilme Anglia, r. 103, (P.R.O. Londra, F.O. 78/2484, f. 329).

⁷³ *DIRRI*, vol. II, p. 86.

⁷⁴ D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. II, p. 204.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 249.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 230.

⁷⁷ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Anglia, r. 103, (P.R.O. Londra, F.O. 78/2484, f. 207).

că politica de susținere a Turciei era singura cale de apărare a intereselor britanice, pe care Rusia urmărea cu orice preț să le submineze. În depeșa sa către Derby, din 8/20 noiembrie 1876, Elliot declara: „Conduita mea aici (la Constantinopol) n-a fost niciodată ghidată de o afecțiune sentimentală pentru ei ci de hotărârea fermă de a susține interesele Marii Britanii pînă la capătul puterilor; și acele interese sînt profund angajate în prevenirea desmembrării Imperiului turc. Este o convingere pe care o împărtășesc în comun cu cei mai eminente oameni de stat care au dirijat politica noastră externă... Putem și trebuie să fim indignați de severitatea inutilă și monstruoasă cu care insurecția bulgară a fost înăbușită. Dar necesitatea existentă pentru Anglia este de a împiedica schimbările ce ar surveni aici și care ar fi în detrimentul nostru”⁸¹.

Ambasadorul englez la Constantinopol, adept al politicii lui Palmerston și Stratford de Redcliffe în Orient, a încurajat tot timpul pe turci la rezistență. El a dat să înțeleagă miniștrilor otomani că, în ciuda declarațiilor trimisului extraordinar al cabinetului de la Londra, Anglia nu va admite niciodată să se aducă prejudicii independenței și suveranității Imperiului otoman. Sir Elliot considera cele cinci propuneri prezentate Porții de către Marile Puteri ca „cereri imposibile” criticîndu-le în rapoartele sale către Foreign Office. El nu și-a ascuns vederile sale nici chiar față de Poartă, ceea ce a încurajat-o la rezistență. „El permite să se vadă că simpatiile sale sînt pentru turci și împotriva propunerilor Puterilor” scria Salisbury. „Nu mă îndoiesc că l-a lăsat pe Midhat să vadă clar că este de acord cu el”⁸². Ca și în cazul lui Stratford, întrebarea care s-a pus în istoriografie, dacă Elliot a acționat din proprie inițiativă, independent de Foreign Office sau a urmat instrucțiunile primului ministru, lordul Beaconsfield, rămîne deschisă. Majoritatea istoricilor sînt însă de acord asupra neînțelegerii ce a existat între Elliot și Salisbury și asupra faptului că primul a căutat continuu să submineze activitatea celui alt, fapt de care a profitat Turcia. Împrejurările în care lordul Salisbury a fost rugat de lordul Beaconsfield să accepte misiunea la Constantinopol arată că Foreign Office-ul, ca și cabinetul britanic nu se încredeau în ambasadorul lor, ale cărui simpatii pro-otomane erau cunoscute la Londra. El conta ca lordul Salisbury să supra-

vegheze și, la nevoie, chiar să contracareze excesele lui sir Elliot⁸³.

Într-adevăr, numirea lordului Salisbury ca reprezentant al Marii Britanii la Conferința de la Constantinopol a fost bine primită de opinia publică engleză și internațională, ea reprezentînd un compromis între cele două poziții deosebite care existau la acea dată în politica orientală a Angliei. Salisbury era cunoscut ca simpatizant al creștinilor din Balcani, ocupînd o poziție de mijloc între Disraeli și Derby⁸⁴. El s-a îndoit de înțelepciunea alegerii Constantinopolului ca loc de discutare a problemei orientale, prevăzînd că atît turcii cît și rușii vor fi neraționali în rezolvarea pașnică a chestiunii din Balcani. Dar dacă el venea la Constantinopol cu prestigiul numelui său și cu calitatea de membru influent în cabinetul britanic, avea dezavantajul, în schimb, de a fi la primul său contact cu Orientul. Lipsa sa de experiență în problemele Imperiului otoman avea să contribuie parțial la nereușita misiunii lui, dîndu-i cîștig de cauză rivalului Elliot. Acesta, familiarizat cu obiceiurile și viața din Orient avea experiența manevrării și influențării oamenilor de stat otomani. Rivalitatea dintre cei doi diplomați britanici avea să fie exploatată de turci, încît venirea lui Salisbury la Constantinopol n-a diminuat încrederea lor în ajutorul Angliei, deși diplomatul englez le-a făcut cunoscut că, în cazul neînțelegerii cu Rusia, Marea Britanie va refuza orice sprijin material Turciei⁸⁵. Declarația aceasta pare a fi o dovadă că Salisbury venise de la Londra cu instrucțiuni în vederea unei înțelegeri cu Rusia în rezolvarea chestiunii orientale. La hotărîrea Foreign Office-ului și a sa de a se ajunge la un acord în favoarea popoarelor creștine din Balcani, pentru a se evita un război rușinător pentru Turcia, se adăugau și impresiile culese în timpul călătoriei sale de la Londra la Constantinopol. Vizitînd pe Bismarck și Andrassy, diplomatul englez s-a convins că ambii erau pentru pace și împotriva unei intervenții engleze în apărarea Turciei. Iată ce scria el: „În cursul călătoriei mele n-am reușit să găsesc un prieten al turcilor. El nu există. Mulți cred că le-a sunat ceasul. Unii cred că acesta ar putea fi aminat. Nici unul n-a sugerat ideea că ar putea fi susținuți pentru o perioadă de timp”⁸⁶.

⁸³ N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I*, București, 1938, p. 229.

⁸⁴ *Unprinted documents* în „Slavonic Review”, dec. 1925, vol. IV, nr. 10, p. 449; John Morley, *The Life of W. E. Gladstone*, London, p. 168.

⁸⁵ „Derby a expediat curier la Constantinopol pentru a recomanda o atitudine foarte fermă față de Poartă dacă se arată recalcitrantă la Conferință și declară că Anglia nu-i va da sprijin nici moral nici material și dacă flota engleză va fi chemată să acționeze va fi pentru salvagardarea intereselor britanice și nu pentru a ajuta Turcia”, *Unprinted documents*, dec. 1925, vol. IV, nr. 11, p. 452.

⁸⁶ M. D. Stoianovič, *op. cit.*, p. 129.

⁸¹ N. D. Stojanovič, *op. cit.*, p. 106–107.

⁸² *Ibidem*, p. 133; Stavrianos, *op. cit.*, p. 405. Legătura dintre Elliot și Midhat Pașa este bine analizată și de Roderic H. Davison în *Reform in the Ottoman Empire 1856–1876*, Princeton University Press, 1963, p. 319; „Elliot continuă să comploteze cu Midhat, sperînd să contracareze eforturile noastre cu Salisbury” raporta Ignatiev lui Șuvalov la 27 noiembrie/9 decembrie 1876; *Unprinted documents*, în „Slavonic Review”, dec. 1925, nr. 11, vol. IV, p. 453; Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. II, 1876–1881, București, 1897, capitolul IV, p. 51.

În tot timpul conferinței el a avut o atitudine hotărâtă față de turci⁸⁷, dar efectul energiei sale a fost contracarat de poziția turcofilă a lui Eliot și, în cele din urmă, de comportarea contradictorie a cabinetului britanic. După Stavrianos, se pare că atît Derby cît și Disraeli începuseră să adopte vederile lui Eliot. Secretarul Foreign Office-ului declarase de fapt ambasadorului turc la Londra că Anglia nu va consimți să participe la „măsurile de constrîngere împotriva Turciei” iar Disraeli, adresîndu-se lordului Derby la 18/30 decembrie 1876, critica pe Salisbury pentru concesiile făcute lui Ignatiev: „Salisbury pare lezat și incapabil să înțeleagă că principalul obiectiv al trimiterii sale la Constantinopol este că să mențină Rusia în afara Turciei și nu de a crea o existență ideală pentru creștinii turci; este mai rus decît Ignatiev”⁸⁸. Așa se explică refuzul Foreign Office-ului la cererea lordului Salisbury de a-l rechema de la Constantinopol pe Sir Elliot⁸⁹. Atitudinea „contradictorie” a Marii Britanii reiese și din instrucțiunile categorice trimise lui Salisbury și expuse de acesta în ședința din 3/15 ianuarie 1877: „Este de datoria mea să degajez guvernul reginei de orice responsabilitate pentru ceea ce s-ar putea întîmpla și sînt în consecință însărcinat să declar formal că Marea Britanie este hotărâtă să nu aprobe nici reaua administrare nici opresiunea și dacă Poarta, din încăpăținare sau inerție, rezistă eforturilor care se fac actualmente în scopul plasării Imperiului otoman pe o bază mai sigură, responsabilitatea urmărilor rezultate vor cădea numai asupra Sultanului și a miniștrilor săi”. În încheiere, diplomatul britanic declara, în numele plenipotențiarilor „că era ultima comunicare adresată Turciei și dacă principiile propunerilor nu erau acceptate la conferința care trebuie să se întrunească la 18 ianuarie, reprezentanții celor șase puteri urmau să

considere conferința încheiată și să părăsească Constantinopolul conform ordinelor primite”⁹⁰. Spre sfîrșitul Conferinței, dezaprobind rezistența Turciei la propunerile diplomației europene, Anglia spera să tragă mai multe foloase dintr-un război ruso-turc ce ar fi avut drept consecință slăbirea rivalei sale din Orient, Rusia.

În ce privește Turcia, calculul politic al guvernului ei s-a dovedit greșit. Miniștrii turci s-au bizuit prea mult pe antagonismul dintre Anglia, Rusia și Austria, într-un moment cînd pentru prima oară marile puteri reușiseră să cadă de acord, în aparență, și fiecare din motive diferite, asupra soluționării pașnice a problemei orientale.

În condițiile existente, propunerea României de garantare a neutralității avea puține șanse de reușită, fiind primită cu multă răceală atît de cabinetele europene, cît și de reprezentanții lor la Conferința de la Constantinopol. Deși nu se aștepta la rezultate extraordinare, guvernul român a decis trimiterea lui Dimitrie Brătianu în misiune specială la Constantinopol cu prilejul Conferinței celor șase puteri. În instrucțiunile date se cerea „conservarea statului politic al României prin o garanție specială pentru neutralitatea ei perpetuă” și „în eventualitatea unui rezelb dintre una din puterile garante cu Poarta” se solicita ca celelalte puteri garante „să indice României linia sa de purtare, dîndu-i o garanție specială pentru respectarea drepturilor, a neutralității și a integrității”⁹¹. Dar atît demersurile diplomatului român cît și ale generalului I. Ghika, agentul român la Constantinopol, au rămas fără rezultat practic. Conferința de la Constantinopol refuza să ia în discuție propunerile României⁹². De asemenea, intervențiile agentului diplomatic român de la Paris pe lângă lordul Lyons în chestiunea garanțiilor de neutralitate au fost zadarnice⁹³ ca și convorbirile și notele adresate de D. Brătianu reprezentanților marilor puteri la Constantinopol⁹⁴. Același rezultat era consemnat și de generalul I. Ghika în cadrul întrevederilor avute cu sir Elliot⁹⁵ și cu Lordul Salisbury⁹⁶.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 134. La denigrarea lui Salisbury a contribuit și Turcia, care a trimis la Londra în acest scop pe Odian Effendi.

⁸⁸ Cf. L. S. Stavrianos, *op. cit.*, p. 406; referitor la relațiile Ignatiev-Salisbury, Nelidov scria: „Înțelegînd că succesul acțiunii depinde de atitudinea plenipotențiarului special al Marii Britanii, generalul Ignatiev a depus toată abilitatea pentru cîștigarea la cauza sa a marchizului de Salisbury, parte prin măgulire, parte prin explicații tehnice inteligente și speciale, cît și prin date statistice și alte metode el a știut să convingă pe Salisbury de a pretinde Turciei mai mult decît vroia sir Henry Elliot”. Nelidov, *op. cit.*, p. 256—257. În legătură cu aceeași problemă Ignatiev scria: „Excelente relații personale s-au stabilit între mine și Salisbury. Conferințe zilnice în tete à tete”. *Unprinted documents*, în „Slavonic Review”, dec. 1925, nr. 11, vol. IV, p. 453; generalul Ghika raporta și el „că Rusia se arată moderată în propunerile ei și Anglia se raliază tot mai mult punctului ei de vedere”. Arh. M.A.E. vol. XXII, dosar 71 R, f. 108.

⁸⁹ „Marchizul de Salisbury recunoaște că sir Henry Elliot a indus în mod constant în eroare guvernul său, dînd informații false. El dorea să vadă aici un reprezentant britanic care, fără să fie în principiu ostil turcilor, să inspire încredere creștinilor și să fie de acord cu Rusia”. *Unprinted documents*, în „Slavonic Review”, dec. 1925, nr. 11, vol. IV, p. 461; despre numirea lui Layard ca ambasador la Poartă, vezi Nelidov, *op. cit.*, p. 273 și *Unprinted documents*, în „Slavonic Review”, dec. 1926, vol. V, p. 415.

⁹⁰ Documents diplomatiques, 1875—1877, p. 138 : 307—317; D. Brătianu raporta și el: „Englezii au primit ordinul să înceteze relațiile dacă Poarta refuză programul conferinței”. Arh. M.A.E., vol. XXII, dosar 71 R, f. 185.

⁹¹ *DIRRI*, vol. I, partea a II-a, p. 489.

⁹² Pentru Conferința de la Constantinopol vezi articolul lui V. Maciu „România și Conferința din Constantinopol”, dec. 1876 — ian. 1877 în „Analele Universității C. I. Parhon”, Științe sociale, București, nr. 9/1957; Generalul Radu Rosetti, *Documente privitoare la misiunea lui D. Brătianu la Constantinopol în toamna lui 1876 și alte documente din arhiva d-lui C. G. Cantacuzino*, în „Analele Academiei Române”, s. III. Mem. istorice, vol. 15/1943.

⁹³ *DIRRI*, vol. I, p. II, p. 512; vezi și Arh. M.A.E., vol. XXII, dosar 71 R, f. 239.

⁹⁴ Generalul Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 16, 19; D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. II, p. 399, 460—461.

⁹⁵ Elliot promitea „concursul guvernului său pentru facilitarea soluționării citorva puncte din Memorul nostru ca titlul, convenția, comerțul și extrădarea. delimitarea insulelor Dunării”. Arh. M.A.E., vol. XXII, dosar 71 R, f. 108; vezi și Vasile Maciu, *op. cit.*, p. 171.

⁹⁶ *Ibidem*.

Situația României se complica și prin noua constituție a Imperiului otoman, proclamată la Constantinopol la 11/23 decembrie 1876⁹⁷. Ca urmare a nesocotirii autonomiei țării de către Poartă, Consiliul de Miniștri a fost de părere să se ceară mai întâi explicații clare asupra termenului de „provincie privilegiată”⁹⁸, după care ministrul de externe urma să adreseze un protest „contra violării drepturilor noastre garantate de tratate”⁹⁹. Consulul britanic raporta că „tulburarea era așa de mare, încât țara va sprijini orice notă adresată Porții asupra acestui subiect”¹⁰⁰. Refuzul guvernului otoman de a-și retracta termenii din Constituție privind România a dat naștere la dezbateri în Camera Deputaților (22 decembrie/3 ianuarie 1877) și în Senat (23 decembrie/4 ianuarie 1877). Moțiuni energice au fost votate de Corpurile Legiuitoare. Ele exprimau voința poporului ca drepturile României, garantate prin Tratatul de la Paris și prin celelalte acte politice să fie respectate. Cu ocazia acestor dezbateri, președintele Consiliului de Miniștri spunea în ședința Camerei: „Datoria dv., domnilor, este să aprobați guvernul că bine a făcut de a protestat, ca să facem și pe străini să știe cine sîntem și ce voim și că, chiar dacă toate Puterile din Europa, din interese particulare ale lor ar zice ca România să fie o provincie turcească, noi să nu suferim una ca aceasta”¹⁰¹. După cum arăta consulul britanic „efectul unui asemenea incident a schimbat în întregime balanța în favoarea Rusiei”¹⁰². Pînă la această dată, Mansfield raportase Foreign Office-ului despre politica oscilantă a guvernului român¹⁰³, deși la începutul lui noiembrie semnalase secretarului de stat o schimbare survenită în atitudinea ministrului de externe român, care în cursul unei convorbiri afirmase că „a te supune intrării forțelor rusești ar fi un act de bravadă de neiertat”¹⁰⁴. Odată însă cu apariția noii Constituții turcești, părerile lui asupra viitoareii politici a României s-au schimbat. Mansfield remarcă în raportul din 28 decembrie (s.n.) că evenimentul cauzase „un sentiment violent împotriva Porții, în rîndul tuturor partidelor politice”¹⁰⁵ și că „prevala cea mai mare și unanimă indignare”. Consulul făcea cunoscut lui Derby că în țară se afla o singură opinie asupra acestui subiect și dacă pînă atunci existase o partidă filo-turcă, în prezent se putea afirma cu certitudine că ea nu mai exista¹⁰⁶.

Reprezentanții puterilor garante de la Constantinopol, cărora li s-a remis copie de pe protestul adresat de guvernul român Porții „au părut că găsesc demersul nostru natural”, raporta generalul Ghica ministrului de externe la 25 decembrie 1876/6 ianuarie 1877 „în afară de sir Elliot care s-a situat cu totul pe poziția turcă”¹⁰⁷. Ambasadorul britanic „a apărut, după obiceiul său, teoriile Sublimei Porți cu o rîvnă mai mult decît otomană”¹⁰⁸. Din relațiile lui Șendrea, se pare însă că lordul Lyons a condamnat „conduita lui Safved Pașa, declarînd că nu se miră că face ceea ce a făcut”¹⁰⁹. Numai că părerile ambasadorului englez de la Paris n-au avut nici o influență la Londra sau Constantinopol. La indiferența cabinetului britanic față de protestul României au contribuit și rapoartele consulului englez de la București. Acesta, analizînd situația existentă în țară după discursul lui I. Brătianu în Senat împotriva Imperiului otoman și a demisiei lui Sturdza¹¹⁰, cerea Secretarului de Stat să intervină la Constantinopol pe lângă guvernul otoman, ca să amîne răspunsul Porții la nota de protest a României¹¹¹. Mansfield spera că va interveni o schimbare în guvern, înlocuirea guvernului Brătianu cu un guvern moderat în frunte cu Costache Epureanu. După el, o notă drastică de răspuns din partea Turciei ar fi fost o „armă în mîna radicalilor”. Prezintă tendințele ce existau în lupta pentru obținerea independenței¹¹², consulul își exprima credința că guvernul britanic va dezaproba orice acțiune a României în această direcție. Independența cedată în mod voluntar de Poartă, cu citeva luni în urmă, ar fi un cîștig de cauză pentru Turcia, dar smulsă în mod ilegal și la adăpostul „baionetelor rusești la Prut — arăta consulul — va fi doar un motiv de iritare a susceptibilității Porții, complicînd situația”¹¹³.

În împrejurările existente, interesele țării cereau o apropiere de Rusia, deși în Consiliul de Miniștri D. Sturdza și N. Ionescu s-au declarat pentru menținerea neutralității¹¹⁴. Aproximarea României de Rusia a nelineștit guvernul otoman. La începutul lui ianuarie, el a trimis la Londra pe Odian Efendi cu misiunea de a cere un împrumut și neutralizarea României în eventualitatea unui război ruso-turc¹¹⁵. Ignatiev, aflînd de demersurile Porții, înștiința pe Șuvalov rugîndu-l să urmărească

⁹⁷ DIRRI, vol. I, partea a II-a, p. 546.

⁹⁸ Ibidem, p. 549.

⁹⁹ Ibidem, p. 557.

¹⁰⁰ Consulul informa că Sturdza demisionase deoarece nu fusese de acord cu discursul lui Brătianu. Arh. St. Buc., Colecția Microfilme Anglia, r. 105, (P.R.O. Londra, F.O. 78/2608 : f. 16).

¹⁰¹ Mansfield credea că România s-a grăbit să protesteze. După el, scopul urmărit de Brătianu și Rosetti era orientarea țării spre o alianță cu Rusia. Ibidem, f. 14.

¹⁰² Ibidem, f. 16.

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ Ibidem, f. 17.

¹⁰⁵ Cf. M. D. Stojanović, op. cit., p. 134.

⁹⁷ D. A. Sturdza, op. cit., vol. II, p. 312 și 395 ; R. H. Davison, op. cit., p. 360—362.

⁹⁸ DIRRI, vol. I, p. II, p. 535, 537—540, 667.

⁹⁹ Ibidem, p. 541.

¹⁰⁰ Arh. St. Buc., Colecția Microfilme Anglia, r. 105, (P.R.O. Londra, F.O. 78/2608 : f. 1).

¹⁰¹ Monitorul Oficial⁷⁴, nr. 4, din 6/18 ian. 1877, p. 126.

¹⁰² Arh. St. Buc., Colecția Microfilme Anglia, r. 103 : P.R.O. Londra, F.O. 78/2484, f. 366.

¹⁰³ Ibidem, f. 325, 337, 341, 344, 355.

¹⁰⁴ Ibidem, f. 22.

¹⁰⁵ Ibidem, f. 366.

¹⁰⁶ Ibidem, r. 105, P.R.O. Londra, F.O. 78/2608, f. 1.

„această intrigă care tinde să ne încurce mișcările în cazul dizolvării conferinței”¹¹⁶.

Se poate afirma că în urma insistențelor guvernului român și ale Porții — direct interesată — Derby avea să promită lui Șendrea o „neutralitate parțială”¹¹⁷, dar fără să se angajeze în mod special. Asupra neutralității României, Savfet Pașa avea să revină din nou în aprilie 1877; într-o depeșă adresată lui Mussurus Pașa el a cerut ambasadorului său să se intereseze pe lângă Cabinetul britanic dacă, în împrejurările date, problema neutralității „moldo-valahe” a făcut obiectul unor negocieri între cabinetele europene¹¹⁸. Derby a dat însă un răspuns evaziv. În depeșă adresată însărcinatului cu afaceri la Constantinopol al Angliei, relatînd convorbirea cu Mussurus, arăta că n-a dat acestuia nici o speranță în legătură cu garantarea neutralității României, fiind greu de presupus că guvernul britanic sau oricare altă putere ar începe un demers în sensul cerut de Poartă¹¹⁹.

Ion C. Brătianu, în ședința Camerei Deputaților din 16/28 aprilie 1877, vorbind despre respingerea tuturor acțiunilor întreprinse de România pe lângă Puteri de a i se garanta neutralitatea — printre care și Anglia — spunea că „atunci cînd a fost vorba de aprobarea neutralității noastre, Englitera ne-a spus curat să nu ne facem iluziuni asupra sprijinului ce putem aștepta de la dînsa; fiindcă, dacă ar fi vorba de neutralitatea Belgiei, o escadră engleză ar putea merge la Anvers să o apere; dar aici la noi, ce poate face flota engleză? De aceea ne-a zis într-un mod pozitiv că neutralitatea noastră nu poate fi asigurată”¹²⁰. În condițiile existente a fost firesc ca România să ducă o politică realistă în conformitate cu interesele ei și cu situația internațională existentă.

Primul act politic european marcant la începutul anului 1877 a fost semnarea unui tratat secret la Budapesta între Rusia și Austro-Ungaria. În baza lui, cele două puteri își delimitau sfera de influență în Balcani și defineau condițiile de neutralitate a statului dualist în cazul unui conflict ruso-turc. Conferința de la Constantinopol, încheiată la 8/20 ianuarie 1877 lăsa nesoluționată problema orientală. Eforturile marilor puteri de a găsi o modalitate de evitare a războiului între Rusia și Turcia, care prezenta un pericol mult mai mare pentru interesele marilor puteri decît revoltele din Imperiul otoman, eşuau. Rusia intensifica pregătirile de război, ceea ce nu era necunoscut la Londra. Numai că lord Beaconsfield nu știa de tratatul încheiat la Budapesta și, la fel ca Poarta, credea că Rusia va ezita să recurgă la forța armată.

Problemele pe care Rusia le mai avea de rezolvat înainte de a trece la acțiune¹²¹ erau: asigurarea neintervenției militare a Angliei și a celorlalte state europene și consimțămîntul României de a trece cu trupele pe teritoriul ei.

În scopul reglementării primei chestiuni, generalul Ignatiev a plecat în misiune la Viena, Berlin, Paris și Londra. Negocierile generalului Ignatiev la Londra s-au încheiat cu semnarea unui Protocol la 31 martie (s.n.) 1877¹²².

A doua problemă a fost și ea rezolvată prin încheierea convenției cu România la 4/16 aprilie 1877¹²³. Decizia s-a luat în Consiliul de Coroană din 1/13 aprilie 1877¹²⁴.

Presă europeană și-a exprimat dezacordul față de înțelegerea româno-rusă, motivînd și părerea că România trebuie să respecte tratatele internaționale¹²⁵.

Agenții României de la Berlin și Viena informau guvernul că cele două cabinete păstrau o rezervă absolută în ce privește convenția ruso-română. Cît privește Anglia, atitudinea ei a fost de la început ostilă pentru faptul că înlesnea atacul asupra Imperiului otoman. Poarta amenința România prin Savfet Pașa cu ocuparea unor orașe din țară, printre care și Bucureștii și cu distrugerea unor rețele de cale ferată, spre a nu fi folosite de armata rusă. În fața intimidărilor exercitate de Poartă, M. Kogălniceanu adresa la 17 aprilie (st.n.) un apel către Marile Puteri ca să oprească Turcia de a transforma România într-un teatru de război. În notă se arăta că, dacă România nu s-a opus trecerii trupelor rusești, aceasta se datora asentimentului tacit al puterilor garante¹²⁶.

La 7/19 aprilie 1877, Calimachi-Catargi, agentul diplomatic la Paris comunica la București că Franța a invitat Anglia și Austria la un demers comun pe lângă Poartă, ca acestea să „nu ducă teatrul de război pe teritoriul nostru”. Dar, adăuga agentul român, mari speranțe nu erau în succesul propunerii franceze, deoarece, după cum se exprimase Decazes, „chiar dacă ar găsi primire favorabilă la Londra și Viena, nu va avea timp să producă efectul său la Constantinopol, unde nu se va auzi altceva decît că trecerea Prutului va fi cunoscută și că n-ar fi locul de a se îndoi de această apropiată eventualitate”¹²⁷. Din raportul lui I. Băleanu din 9/21 aprilie reiese că Austria a intervenit și ea la Londra, pentru a determina Anglia să sprijine acțiunea sa la Constanti-

¹²¹ Arh. St. Buc., fond Casa Regală, dosar 21/1877, f. 67.

¹²² D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. II, p. 511—512; *Notes sur le vie...* vol. III, p. 60.

¹²³ *Notes sur la vie...* vol. III, p. 66—70; D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. II, p. 550—558.

¹²⁴ D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. II, p. 536—545.

¹²⁵ *Notes sur la vie...* vol. III, p. 65; D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. II, p. 536—545, 548; cf. Richard V. Burks, *Roumania and the Balcan crises of 1875—1878*, in „Journal of Central Affairs”, aprilie 1942, p. 129, nota 50.

¹²⁶ *Documente oficiale*, 1878, vol. II, p. 74 și 82—84; N. Iorga, *Politica Externă...*, p. 198 și Idem, *Războiul pentru independență*, p. 71.

¹²⁷ *DIRRI*, vol. II, p. 140, 151.

¹¹⁶ *Unprinted documents*, in „Slavonic Review”, dec. 1925, vol. IV, nr. 11, p. 457.

¹¹⁷ *DIRRI*, vol. II, p. 22 și 23.

¹¹⁸ D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. II, p. 559.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 561.

¹²⁰ „Monitorul Oficial”, 5/17 mai 1877, p. 3007.

nopol, de a nu se transforma România în teatru de război. Lordul Derby avea să comunice însă lui Andrassy că „îi pare nedrept de a se opune intrării turcilor, din moment ce s-ar tolera intrarea rușilor în România”¹²⁸. La 10/22 aprilie, Kogălniceanu cerea prin circulara adresată guvernelor Marilor Puteri să trimită vase de război la Brăila și Galați spre a proteja comerțul român și internațional¹²⁹. Se pare că amiralul turc Hobart Pașa l-a asigurat pe Percy Sanderson, consulul britanic din Galați, direct interesat în ocrotirea comerțului britanic, la 10/22 aprilie că în caz de război, drepturile oamenilor vor fi respectate, dar că se va exercita o severă supraveghere asupra vapoarelor neutre¹³⁰.

Declararea independenței de stat la 9/21 mai a dat naștere la noi discuții în sinul cabinetelor europene și a Imperiului otoman, fiecare reacționând în mod deosebit. Pentru a nu crea o atmosferă dușmănoasă față de acțiunea curajoasă întreprinsă de România, M. Kogălniceanu, în nota circulară trimisă imediat agenților din străinătate, cerea acestora să explice guvernelor pe lângă care erau acreditați, cauzele proclamării independenței de stat. Totodată ministrul român îi însărcina să declare că România nu aștepta o recunoaștere imediată oficială a independenței și spera că pînă la soluționarea problemei ea se va bucura de bunăvoința Marilor Puteri. Calimachi Cargari, înmînînd nota ambasadorului britanic de la Paris, lordul Lyons, relata că acesta s-a abținut de la orice comentarii¹³¹. Din raportul lui Beust, ambasadorul Austriei la Londra, reieșea că Anglia n-a protestat împotriva declarării independenței de stat a României¹³², fiind de aceeași părere cu Austria de a se reglementa definitiv situația după război. De fapt Bălăceanu informase guvernul român că Andrassy „sfătuisese” celelalte puteri, inclusiv Rusia să se pronunțe după Congresul de pace, propunere ce fusese adoptată și de Marea Britanie. Dealtfel, Foreign Office-ul era la curent cu cele petrecute la București, din rapoartele lui Mansfield. Acesta însă în mod eronat considera că populația Capitalei nu a manifestat entuziasm în momentul proclamării independenței de stat a României, așa cum pretindeau oficialitățile românești¹³³. În realitate, intrarea României în războiul împotriva Imperiului otoman, dar mai ales proclamarea independenței fuseseră evenimente ce stîrniseră un val de entuziasm popular în întreaga țară.

La 12/24 mai 1877¹³⁴ lt. colonelul Mansfield raporta Secretarului de Stat convorbirea avută cu Kogălniceanu în după-amiaza zilei de 11/23 mai (st. n) în legătură cu ultimele acte ale guvernului român: convenția cu Rusia, proclamarea independenței de stat la 9/21 mai și războiul împotriva Porții.

Referindu-se la prima problemă, ministrul de externe român a căutat să explice consulului cauzele care au determinat România să intre în alianță cu Rusia. Totodată el a încercat să convingă pe reprezentantul britanic că pentru guvernul român convenția a fost o „necesitate” și unicul mijloc pentru apărarea integrității teritoriale a României, avînd în vedere că puterile occidentale, printre care și Marea Britanie, refuzaseră garantarea neutralității¹³⁵. Ministrul de externe român cerea lui Mansfield să transmită cele discutate Foreign Office-ului și să arate că poporul român nu și pierduse încrederea în „sprijinul” puterilor garante de a menține și susține existența națională și independența de stat a României.

Speranțele lui Kogălniceanu, că Anglia va recunoaște temeinicia motivelor care au determinat cererile oficiale române să proclame independența și apoi războiul împotriva Imperiului otoman au fost spulberate. Atît reprezentantul britanic de la București cît și guvernul de la Londra nu s-au lăsat convinși de argumentele ministrului român. Dealtfel, Mansfield raportase în repetate rînduri superiorilor despre „politica aventuroasă” a guvernului român. El rezuma, în mod greșit, avîntul și entuziasmul poporului român pentru independență la ambițiile lui Carol și Brătianu¹³⁶.

Cît privește entuziasmul ce exista în țară, el îl atribuia „exagerării” propagandei cercurilor politice. Ceea ce însă consulul general britanic nu a putut nega și a fost nevoit să recunoască și să raporteze superiorilor săi au fost eroismul și bravura ostașilor români pe cîmpul de luptă¹³⁷.

În concluzie, se impune a sublinia valoarea informativă a rapoartelor engleze pentru înțelegerea mai profundă a acțiunilor diplomatice concrete ale guvernului britanic față de România și pentru precizarea anumitor probleme de politică externă românească ce au premers declanșarea războiului din 1877 și proclamarea independenței statale. Așa cum reiese din aceste documente, atitudinea Marii Britanii, raportată la politica externă a României, marchează o evoluție de la cooperare în faza neu-

¹²⁸ *Ibidem*, p. 165.

¹²⁹ *Documente oficiale*, 1878, p. 82—84; Arh. St. Buc., fond Casa Regală, dosarul 24/1877, f. 50; D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. II, p. 699.

¹³⁰ *DIRRI*, vol. II, p. 171. Trebuie amintit că prin art. 7 al Tratatului de la Londra, 1871, Turcia dobîndea dreptul, în calitate de stat riveran, de a avea vase de război pe Dunăre.

¹³¹ *Ibidem*, vol. III, p. 80.

¹³² D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. II, p. 809. 794; vol. III, p. 124, 138, 173, 347.

¹³³ *Ibidem*, p. 751, 771.

¹³⁴ Arh. St. Buc., Colecția Microfilme Anglia, r. 106, (P.R.O., F.O. 78/2609, f. 37).

¹³⁵ Discursul lui I. C. Brătianu în Camera Deputaților, 16/28 april. 1877, în „Monitorul Oficial”, 5/17 mai 1877, p. 3007.

¹³⁶ Arh. St. Buc., Colecția Microfilme Anglia, r. 106, (P.R.O. Londra, F.O. 78/2609, f. 60, F.O. 78/2610, f. 7, 135).

¹³⁷ Consulul descriind eroismul românilor de la Grivița scria: „nu există nici o îndoială că românii luptă extrem de bine”. Arh. St. Buc., Colecția Microfilme Anglia, r. 107, (P.R.O. Londra, F.O. 78/2610, f. 115).

trăită la opoziție în momentul inaugurării de către guvernul român a politicii obținerii independenței cu orice preț. Principiul britanic al păstrării integrității Imperiului otoman intra în conflict direct cu proiectele românești de emancipare deplină de sub tutela Porții.

Résumé

L'attitude de la Grande Bretagne vis-à-vis de la politique étrangère de la Roumanie entre 1875—1877, marque une évolution de la coopération pendant la phase de la neutralité, à l'opposition au moment de l'inauguration par le gouvernement roumain de sa politique destinée à l'aider à acquiescer à tout prix son indépendance nationale. Le principe britannique selon lequel il fallait que l'intégrité de l'empire ottoman soit maintenue, était directement en conflit avec les projet, roumains d'émancipation entière de sous la souveraineté de la Porte. En supposant même que le Foreign Office eût été convaincu de la légalité et de la justesse des aspirations roumaines, il les rejetait pourtant de crainte que les autres peuples de l'Empire Ottoman ne revendiquent eux-mêmes ces droits, bien que leur situation fût assez différente de celle qu'avait la Roumanie. Par conséquent, l'Angleterre liait le sort de la Roumanie à celui de tous les peuples opprimés par la Porte et ne vonda nullement encourager ses aspirations à l'indépendance. Il est à remarquer dans les rapports du représentant britannique en Roumanie, l'accroissement de son manque de confiance dans les déclarations des dignitaires et des politiciens roumains par lesquelles ceux-ci s'engageaient à respecter la neutralité et les traités signés avec la Porte.

Mais il faut aussi souligner la reconnaissance du fait que l'idée d'indépendance avait gagné dans les pays toutes les couches de la population roumaine.

Aussi, le consul général britannique était-il obligé d'admettre que si la question orientale n'avait encore évolué vers des formes plus aggravées et compliquées, cela n'était dû qu'à la non intervention de la Roumanie dans la situation fort trouble du sud-est européen (2/14 septembre 1876) Mise ainsi devant le fait accompli, l'Angleterre n'a donc pas protesté contre la déclaration de l'indépendance d'Etat de la Roumanie (9/21 mai 1877 ayant la même opinion que l'Autriche, a savoir qu'il faut réglementer d'une façon définitive cette situation après la guerre.

A la lumière des considérations mentionnées ci-dessus, l'on peut affirmer que les relations roumano-anglaises durant la période 1848—1878 sont d'une importance exceptionnelle pour approfondir non seulement certains aspects de l'histoire politique nationale, mais aussi pour reconstituer l'attitude prise par l'une des grandes puissances européennes : la Grande Bretagne, à l'égard du sud-est européen. Nous estimons que l'on peut, à travers les relations

roumano-britanniques, décèler mieux le sens et la signification de certains événements et troubles politiques intérieurs qui se sont trouvés à la base de la lutte menée par la Roumanie afin d'obtenir son indépendance.

Précis

The attitude of Great Britain referred to the foreign policy of Romania between 1875—1877, is registering an evolution from co-operation, in the neutrality stage, to the opposition, in the moment when the Romanian Government has inaugurated their policy aiming at the achievement of the independence at any price. The British principle of maintaining the integrity of the Ottoman Empire was directly opposed to the Romanian projects tending to a complete emancipation from under the suzerainty of the Porte, hence the renewing of the advice given by the English political men to the Government at Bucharest to not break the suzerainty ties with the Porte. Supposing that Foreign Office had been convinced of the legitimacy of the Romanian aspirations, yet it would have rejected them for fear that the other peoples of the Empire could have claimed the same rights in spite of the fact that their condition had been different from that of Romania. Therefore, England considered the Romania's lot similar with that one of the other peoples subdued by the Porte and she would not encourage, in any way, the Romanian aspirations for independence. In the dispatches of the British Consul in Romania is to be noted the stressed idea of his distrust in the statements of the Romanian political men regarding the observance of neutrality and of the treaties with the Porte. At the same time it is to be mentioned that the idea of State independence has won in Country all the strata of population. The British Consul, as well, was compelled to recognize that only owing to the intervention of Romania, in the troubled state of the South Eastern Europe, the Oriental question hadn't been more complicated. (Dispatch of 2/14 September 1876). England, in the presence of a „fait accompli“, didn't protest against the declaration of the State independence of Romania (9/21 May 1877) and agreed with Austria to regulate definitively the situation after war.

Under the above mentioned circumstances it could be asserted that the Romanian-English relationship between 1848—1878 were of particular importance not only for a better understanding of some aspects of the national political history but also for reconstituting the attitude of Great Britain, as one of the Great European Powers, towards the South Eastern European continent. From the angle of the Romanian-English relations it may be considered that one could better see the significance of some internal events and political agitations that lay at the bedrock of the achievement of independence.

100 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI CONSTANTIN MOISIL

PREOCUPĂRI ALE LUI CONSTANTIN MOISIL PENTRU DEZVOLTAREA REȚELEI ARHIVELOR STATULUI ȘI ÎMBOGĂȚIREA PATRIMONIULUI

EMILIA POȘTĂRIȚĂ

Personalitate marcantă în mișcarea intelectuală românească, Constantin Moisil se impune prin activitatea neobosită prin care a dăruit tot tributul de muncă pentru cinstirea științei românești. Academicianul Constantin Moisil, ca director general al Arhivelor Statului în perioada 1923–1938, va asigura dezvoltarea și organizarea instituției în raport cu progresul științei, pentru ca imensul material documentar să poată fi cercetat într-o măsură cât mai largă. Considerând că menirea principală a Arhivelor o constituie păstrarea tezaurului istoric al patriei și valorificarea lui, își va face din studiul izvoarelor istorice o profesiune de credință până la sfârșitul vieții, preocupare ce i-a permis să se înscrie printre cei ce au fundamentat științele auxiliare ale istoriei: numismatica, medalistica, sigilografia, heraldica, ocupându-se în special de arhivistica.

Conducător vrednic de marii înaintași, transpune și depășește experiența acestora, impunându-și cu multă

energie și forță spirituală concepția sa de organizator al Arhivelor.

Consideră, astfel, de cea mai mare importanță întocmirea unei legi de organizare a Arhivelor Statului care să asigure bunul mers în raport cu progresele științei¹. În acest scop convoacă la București o conferință a tuturor directorilor Arhivelor Statului și a arhivarilor, la 17 iunie 1924 care a debătut probleme de organizare și funcționare a arhivelor².

Se va ocupa de asemenea de întocmirea textului de lege care a fost votată la 20 mai 1925 în Parlament. Ea dădea „Arhivelor Statului din tot cuprinsul țării o organizație unitară, în curent cu progresele științei și potrivit cu misiunea culturală ce are o instituție de acest fel”³.

În calitate de conducător al Arhivelor Statului, va depune îndelungate și stăruitoare eforturi pentru a imprima întregii activități arhivistice caracterul prevăzut prin legea de organizare.

Intervine, astfel, de nenumărate ori, pentru asigurarea depunerii regulate a materialului arhivistic cu scopul de a-i garanta o bună păstrare și a stabili răspunderile în cazurile când s-ar comite vreo înstrăinare sau distrugere. Va imprima un caracter metodic și organizat activității de selecționare a documentelor în întreaga țară. Pentru aceasta a stabilit norme de selecționare a documentelor în funcție de specificul instituțiilor care le-a creat, în vederea predării lor la Arhivele Statului, arătând că este „de datoria noastră, a celor ce ne dăm seama de importanța actelor și documentelor vechi și care avem însărcinarea de a le păzi, să îndeplinim ceea ce alte autorități nu pot sau nu înțeleg să îndeplinească și să prevenim cel puțin pe viitor distrugerea și înstrăinarea acelor acte și documente care pot interesa istoria țării noastre”⁴.

Intervențiile sale repetate la diferite instituții centrale și locale prin care cerea luarea de măsuri pentru păstrarea și prelucrarea documentelor pe care le dețin, în bune condiții, conform legii de organizare a Arhivelor Statului, dovedesc preocuparea continuă pentru îmbogățirea patrimoniului arhivistic. Se adresează, astfel, ministerelor de Interne, Finanțe,

Intervențiile sale repetate la diferite instituții centrale și locale prin care cerea luarea de măsuri pentru păstrarea și prelucrarea documentelor pe care le dețin, în bune condiții, conform legii de organizare a Arhivelor Statului, dovedesc preocuparea continuă pentru îmbogățirea patrimoniului arhivistic. Se adresează, astfel, ministerelor de Interne, Finanțe,

¹ Arh. St. Buc., fond D.G.A.S., dosar 924/1924, f. 156.

² Ibidem, f. 173.

³ Legea de organizare a Arhivelor Statului, București, 1925, p. 14.

⁴ Arh. St. Buc., fond D.G.A.S., dosar 925/1924, f. 80.

Prezidiul adunării consacrate aniversării a 100 de ani de la nașterea lui C. Moisil

Culie, Lucrărilor Publice, Agriculturii ș.a. pentru a lua măsuri împotriva distrugerii sau punerii în vinzare a arhivelor. Intervine cu fermitate pe lângă ministrul de interne pentru păstrarea în întregime și în bune condiții a arhivelor primăriilor și prefecturilor din tot cuprinsul țării care „merită să fie păstrate cu adevărată sfințenie”⁵.

Constantin Moisil va desfășura o largă acțiune de achiziționare a materialelor documentare, considerând că „una dintre îndatoririle principale ale Arhivelor Statului este de a colecționa documentele și manuscrisele vechi ce se găsesc în comerț sau la particulari și sint astfel expuse, de cele mai multe ori, să fie distruse sau înstrăinate”⁶, acțiune izvorâtă din convingerea că materialul arhivistice este „recunoscut astăzi, în toată lumea, ca o avuție națională, indiferent dacă se găsește în depozitele statului ori în colecții particulare”, iar posesorii lui „nu sînt în realitate proprietari ai acestui material, ci au numai calitatea de a fi deținătorii unei părți din avuția națională”⁷.

C. Moisil va desfășura o activitate intensă și continuă pentru îmbunătățirea organizării Arhivelor Statului prin înființarea de filiale județene. Astfel, în 1925 inițiază crearea unei direcții regionale a Arhivelor Statului la Tîrgu-Mureș, întrucît „în orașul Tîrgu-Mureș sînt arhive bogate și importante” iar arhiva orașului înființată în secolul al XV-lea este una din cele mai însemnate din Transilvania⁸. În 1930 va cere ministrului Instrucțiunii aprobarea pentru înființarea unei direcții a Arhivelor Statului în Oltenia, considerînd că „documentele vechi oltene au o importanță specială pentru istoria noastră și colecționarea lor se impune spre a le feri de distrugere sau înstrăinare”. În această acțiune va primi sprijinul autorităților locale și al unor intelectuali de seamă grupați în jurul revistei „Arhivele Olteniei”, în special C. D. Fortunescu și C. S. Nicolaescu-Ploșor⁹, precum și al lui N. Iorga, președintele Comisiei monumentelor istorice, a cărui intervenție „a fost decisivă în privința întemeierii secțiunii oltene a Arhivelor Statului”¹⁰.

Aceleași eforturi stăruitoare le va depune și pentru înființarea unei secțiuni a Arhivelor Statului¹¹ pentru județele bănățene: Timiș, Caraș și Severin cu reședința la Timișoara. La 14 iulie 1937 Ministerul Educației Naționale înființează o direcție regională a Arhivelor Statului la Timișoara care avea să funcționeze în localul vechii cetăți a Timișoarei. O largă acțiune va întreprinde pentru cercetarea arhivelor din Maramureș cu scopul de a salva de la distrugere „un material prețios pentru cunoașterea trecutului aceluși ținut”, intenționînd să înființeze o subdirecție regională a Arhivelor Statului pentru Maramureș¹². Reușește însă numai să inventarieze documentele din arhiva prefecturii acestui județ.

Cu bune rezultate se soldează intervențiile care le face pentru înființarea unei direcții regionale a Arhivelor Statului la Năsăud, localitate de care se simțea legat cu toată făptura sa. Va cere, în acest

sens, sprijinul unor societăți locale, arătînd că „în ținutul Năsăudului, care a avut în toate timpurile o organizație proprie, se găsesc numeroase arhive publice și particulare, care țin acte și documente de cea mai mare valoare pentru istoria poporului românesc”¹³.

În anul 1937 Ministerul Educației Naționale aprobă înființarea unei subdirecții a Arhivelor Statului în orașul Năsăud¹⁴, care avea să cuprindă arhivele autorităților civile, bisericești și militare ale statului, județului și comunelor din Năsăud, arhiva, biblioteca și muzeul dăruite de Societatea Muzeul Năsăudean, arhivele și bibliotecile instituțiilor grănicerești și ale persoanelor particulare din acest ținut¹⁵.

Pentru a asigura bunul mers al direcțiilor regionale ale Arhivelor Statului C. Moisil se va preocupa îndeaproape de îndrumarea și coordonarea întregii activități de constituire și preluare a arhivelor de la instituțiile și persoanele creatoare, prelucrarea și conservarea lor. Într-un raport din 12 februarie 1925, către ministrul instrucțiunii solicită autorizație de a se deplasa la unitățile respective, arătînd că este absolut necesar să le inspecteze măcar odată pe an¹⁶.

În vederea asigurării condițiilor de păstrare și conservare a tezaurului național va cere filialetelor Arhivelor Statului să ia măsuri pentru protecția documentelor, va face inspecții pentru a constata starea de conservare și condițiile de păstrare și pentru a stabili măsurile ce se impun¹⁷.

În egală măsură s-a preocupat de ridicarea prestigiului științific al instituției, promovînd o mișcare științifică în jurul Arhivelor, pentru ca tezaurul documentar să constituie izvorul principal pentru știința istorică. Va iniția în acest sens acțiuni multiple pentru studierea și cunoașterea documentelor: organizarea de expoziții, conferințe și sesiuni științifice, elaborarea de publicații de specialitate, sprijinirea procesului de predare a istoriei în școli.

De comun acord cu directorii regionali și cu specialiștii din Arhive, în anul 1923, editează publicația periodică „Revista Arhivelor” care urma să cuprindă în paginile sale studii, cercetări și informații din toate domeniile disciplinelor științifice ce au ca obiect studiul documentelor¹⁸.

În acțiunea de valorificare a tezaurului documentar va antrena și unitățile Arhivelor Statului din țară, cărora le dă indicații în acest sens. Într-o circulară din 1 februarie 1934, prin care comunică arhivelor regionale să ia măsuri pentru inițierea unui ciclu de conferințe publice care să trateze subiecte de arhivistice și istorie, își exprimă convingerea că „este absolut necesar ca în orice localitate unde se găsește o direcție regională a instituției noastre, să se strîngă laolaltă toți cei ce se interesează de problemele arhivistice și să se creeze, astfel, în jurul ei, mediul cultural care să-i poată da viață”.

Om de concepție și de acțiune, cu o viziune pătrunzătoare asupra valorii tezaurului documentar și al rolului Arhivelor Statului, prin munca uriașă pe

⁵ Ibidem, dosar 979/1930, f. 481—482.

⁶ Ibidem, dosar 915/1923, f. 125.

⁷ C. Moisil, *Problema Arhivelor românești*, în „Revista Arhivelor”, vol. III, 1, nr. 6—7, 1936—1937, p. 2.

⁸ Ibidem, dosar 949/1926, f. 1.

⁹ Ibidem, dosar 1002/1931, f. 34.

¹⁰ Ibidem, f. 14.

¹¹ Ibidem, dosar 990/1931, f. 169, 170.

¹² Ibidem, dosar 1096/1937, f. 29.

¹³ Ibidem, dosar 1103/1937, f. 1.

¹⁴ Ibidem, f. 3. *Arhivele Statului, 125 de ani de activitate, 1831—1956*, p. 138—139.

¹⁵ *Inventarul Arhivelor Statului*, București, 1939, p. 397—398.

¹⁶ Arh. St. Buc., fond D.G.A.S., dosar 933/1925, f. 83.

¹⁷ Ibidem, dosarele 958/1927, f. 10, 15; 928/1924, f. 44; 949/1926, f. 38, 42.

¹⁸ Ibidem, dosarele 915/1923, f. 122; 924/1924, f. 157.

care a desfășurat-o pentru a scoate la lumină comorile istorice ale neamului românesc. Constantin Moisil s-a impus ca un remarcabil conducător și un valoros cercetător. Stăpinit de principiul să te odihnești de muncă prin muncă, prin toată viața sa, pe cit de modestă pe atât de bogată în realizări, Constantin Moisil rămâne un exemplu de dăruire, închinată științei românești, în care arhivistica a ocupat un loc important.

În contextul înaltelei distincții și al prețuirii pe care le aducem înaintașilor în semn de omagiu și primos de recunoștință, arhiviștii de azi le continuă activitatea sub semnul înaltelei răspunderi cu care Partidul Comunist Român, societatea noastră socialistă au investit cercetarea istorică din țara noastră.

CONSTANTIN MOISIL ȘI ÎNFIINȚAREA LA CLUJ A DIRECȚIUNII ARHIVELOR STATULUI PENTRU TRANSILVANIA

AL. MATEI

Înființarea Arhivelor Statului la Cluj — ca urmare a hotărârii luate de Consiliul Dirigent în ședința sa din 14 martie 1920 — nu va însemna numai împlinirea unei cerințe ce nu mai putea întârzia după înfăptuirea „marii uniri” de la 1 decembrie 1918, ci constituie, totodată, și începutul activității unei prestigioase instituții de cultură și știință ce-și va aduce din plin aportul la depistarea și concentrarea, păstrarea și valorificarea în interesul științei istorice românești, a imensului și valorosului material documentar creat și păstrat pe întreg cuprinsul pământului transilvan.

Organizată în anii următori, sub îndrumarea și cu sprijinul Direcției generale a Arhivelor Statului și prin concursul nemijlocit al conducătorilor acesteia — Dimitrie Onciul până la 20 martie 1923, Alexandru Lapedatu de la această dată până în 1 noiembrie 1923, cînd va fi numit director general Constantin Moisil — această instituție va continua pe teritoriul Transilvaniei, tradiția întemeiată pe o experiență acumulată de-a-lungul a nouă decenii de către instituțiile similare din București și Iași.

Împrejurările istorice în care avea să se dezvolte Transilvania în secolul al XIX-lea n-au permis, ca în celelalte două țări române, întemeierea unei arhive centrale în care să fie concentrate principalele documente privitoare la istoria sa. Singura acțiune cunoscută de a centraliza materialul arhivistic transilvan este concentrarea la Budapesta — după înființarea la 1875 a Arhivelor Statului ungare — a citorva din cele mai importante fonduri de aici; și anume: arhivele Guberniului transilvan, ale Fiscului din Transilvania, ale Conventului din Cluj-Mănăstur, ale Capitlului din Alba Iulia și altele.

„Sistemul de organizare al arhivelor de stat austriace și ungurești — sublinia Constantin Moisil în studiul său *Problema arhivelor românești* — avea la bază principiul centralizării și de aceea

arhive de stat nu existau decît la Viena și la Budapesta. Din această cauză, în tot Ardealul nu era decît o singură arhivă publică: arhiva orașului Sibiu... Cu toate acestea, și alte orașe aveau arhive mari și în parte, foarte vechi, care însă nu erau puse la dispoziția publicului. Astfel de arhive aveau Brașovul, Bistrița, Alba Iulia, Tirgu Mureșul, Clujul, Sighișoara, Dejul și Aiudul”.

Dintre instituțiile ecleziastice, arhive importante dețineau și mitropoliile din Blaj, Oradea și Sibiu, precum și capitlurile episcopilor din Oradea și Satu Mare. Constantin Moisil, reliefind importanța acestor fonduri arăta că „în fiecare din ele se găsesc numeroase acte și documente privitoare la românii ardeleni care, formînd marea majoritate a populației, erau amestecați în toate chestiunile: administrative, de proprietate, militare, sociale, religioase și culturale. Mai mult, unele din aceste arhive cuprindeau depozite bogate de acte și documente privitoare la românii din Țara Românească și Moldova sau emanate de la domnii și dregătorii acestor țări — deoarece atît în evul mediu, cît și în timpurile mai noi, relațiile lor cu Ardealul au fost foarte strînse și foarte frecvente, iar în anumite epoci regiuni întinse din Ardeal au fost ocupate și stăpînite de domni munteni sau moldoveni. De altă parte, atît domnii cît și numeroși boieri din aceste două țări românești au avut proprietăți personale în Ardeal și tot felul de acte și documente în legătură cu acestea”.

Documentele create în activitatea comitatelor și prefecturilor, orașelor și municipiilor, satelor și comunelor, asociațiilor economice și societăților social-politice și culturale — au fost lăsate la creatori și se păstrau în cele mai diferite condiții. Dacă despre prelucrarea fondurilor în ora din aceste instituții locale se mai poate spune cîte ceva, de o valorificare a lor științifică prea puțin. Doar o infimă parte din documentele mai vechi constituie obiectul unor cercetări mai serioase. Astfel, în afara citorva situații de valorificare fructuoasă pe plan local, cazuri ca cele ale lui N. Iorga, Gr. Tocilescu sau I. Bogdan — prin ale căror cercetări în arhivele transilvănene au fost scoase la lumină prețioase dovezi documentare privitoare, mai ales, la legăturile dintre cele trei țări române — nu pot totuși infirma o stare generală necorespunzătoare, existentă pînă la acea dată.

Sarcina deloc ușoară a organizării Arhivelor Statului pentru Transilvania a revenit, firește, Direcției generale a Arhivelor Statului. Cum se va vedea, aceasta nu va rămîne însă exclusiv pe seama centralei din București. Cărturari transilvăneni din Cluj, Bistrița și Năsăud și, în primul rînd, cîțiva profesori de la Universitatea clujeană aflată și ea în curs de organizare — își vor oferi serviciile pentru punerea bazelor noii instituții. Hotărîrea Consiliului Dirigent (din 14 martie 1920) de înființare a instituției și, respectiv, numirea directorului nu au fost suficiente. A trebuit să fie instituită „Comisiunea pentru organizarea Arhivelor Statului din Transilvania”, sub conducerea prof. univ. Alexandru I. Lapedatu, pînă la numirea lui C. Moisil. Comisiunea avea însărcinarea să „procedeze la facerea lucrărilor pregătitoare pentru organizarea serviciului Arhivelor Statului la Cluj”. În Comisie au fost numiți pe lîngă președinte, de către Ministerul Instruc-

țiunii — Sextil Pușcariu, Ion Lupaș, Silviu Dragomir, Ion Ursu, toți profesori la universitatea din Cluj. Iulian Marțian din Năsăud și dr. Albert Berger din Bistrița, ca membri. Acestora li se va adăuga — la propunerea Comisiei — în anul următor (1922) și „secretarul de ședință” : Constantin Daicoviciu.

Membrii Comisiunii, dispunând toți de o bogată experiență pe ogorul cercetării științifice, iar mai mulți dintre ei chiar pe tărâm arhivistic, aveau desigur o viziune atotcuprinzătoare asupra profilului, înzestrării și rosturilor noii instituții în viața cultural-științifică a Transilvaniei și puteau să aprecieze însemnătatea concentrării aici a celor mai importante fonduri de documente. Concluzia la care au ajuns, exprimată de C. Moisil, era că deținem „atât în țară cit și în străinătate o cantitate enormă de material arhivistic, care oglindește viața și cultura poporului românesc de pretutindeni. În toate ramurile de activitate, sub toate aspectele și din toate epocile istoriei lui. Această nebanuită bogăție de material arhivistic dovedește, în primul rând, o activitate foarte intensă a cancelariilor domnești și dregătorești din țările române... ; de asemenea, o neîntreruptă și extrem de variată activitate scriptică a persoanelor și instituțiilor particulare. Dar ea este — iar acest lucru ne interesează deosebi — și o probă evidentă de numeroasele și multiplele relații pe care aceste țări le-au avut între ele”. Membrii Comisiei vor depune toate strădanile pentru a crea de la început condiții corespunzătoare intrării în activitate a instituției. Iată de pildă, ce se consemna, printre altele, în procesul-verbal încheiat în prima ședință a Comisiunii, ținută în 18 ianuarie 1922 : „Președintele arată necesitatea construirii unei clădiri speciale pe seama Arhivelor din Transilvania, pentru a cărei construcție crede că e nevoie ca Comisia să intervină de cu vreme la Ministerul Instrucțiunii spre a obține mijloacele necesare, deoarece în tot orașul nu există o clădire potrivită a deveni local permanent al Arhivelor Statului care, după cum se prevede, vor lua o dezvoltare foarte mare”. Comisia și-a asumat și sarcina de a găsi și recomanda un conducător potrivit profilului instituției abia înființată. Drept urmare, la 1 octombrie 1922 a fost numit director al Arhivelor Statului Cluj Șt. Meș. Activitatea și-a început-o în baza hotărârilor Comisiei (din 11 octombrie același an), care-i recomandau să cerceteze „stările în care se găsesc arhivele publice din Transilvania” după care „să înainteze Comisiei un memoriu asupra lor, făcând propuneri concrete în ce privește, deosebi, măsurile necesare pentru buna lor păstrare, eventual a transportării lor la Cluj”.

Ștefan Meș, urmînd indicațiile comisiei și ale noului director general al Arhivelor Statului, C. Moisil, va străbate Transilvania de la o margine la alta, oprindu-se mai ales în localitățile — capitale de județ și inspectînd prefecturile și primăriile — principalele păstrătoare de materiale documentare de arhivă — sau dînd indicații și culegînd informații asupra fondurilor arhivistice existente și asupra documentelor mai importante. Directorului i se vor alătura în anul 1924 și primii salariați specialiști : David Prodan și Miltiade Cuparencu. De aici înainte, activitatea instituției se va lărghi treptat. În consecință, în anii următori vor intra în depozitele Arhivelor Statului Cluj mari cantități de documente, din care amintim pe cele provenite de la Comitatul Cluj

(1605—1890) și Primăria municipiului Cluj (1326—1864). Comitatul Alba de Sus (1753—1848), din urbariile Domeniului Făgăraș (1688—1809), Arhiva Tezaurariatului minier al Transilvaniei (1693—1848), Oficiul Superior Minier Zlatna (1729—1787), Scaunul Odorhei (1506—1866) primăriile orașelor Turda (1607—1890) și Satu Mare (1577—1867) etc.

După mai puțin de două decenii de activitate, volumul fondurilor se ridică la aproximativ 2 000 m.l. În același timp s-au pus și bazele bibliotecii documentare, în care au intrat — prin achiziții, donații sau prin grija Direcției generale — valoroase publicații, instrumente de lucru indispensabile muncii arhivistice.

Cantitatea documentelor preluate crește an de an, însă nu în ritmul necesar, datorită faptului că Arhivele din Cluj dispuneau de un spațiu restrîns, care n-a permis depozitarea întregului material. Lărgirea activității de cercetare și, respectiv, de valorificare a documentelor intrate în depozite se realizează atât prin atragerea de noi cercetători cit și prin valorificarea lor de către arhiviști. Se poate spune că aici s-a format în cei aproape cincisprezece ani cit a lucrat la Arhivele Statului Cluj, începînd din anul 1924, academicianul D. Prodan. Și nu e singurul caz. Unii se vor consacra exclusiv cercetării științifice, vor opta pentru diferite cadre universitare sau vor rămîne „credincioși” instituției în care s-au format. Se cuvine să amintim, printre aceștia, pe prof. univ. Ion Breazu, pe Aurel Decei sau pe Ion Mărcuș. Acesta este un alt merit — pînă acum nerelevat — al instituției Arhivelor Statului din Cluj-Napoca, la punerea bazelor căreia o contribuție de seamă și-a adus-o și Constantin Moisil, cel de la nașterea căruia sărbătorim acum împlinirea unui secol.

CONSTANTIN MOISIL, CTITOR AL NUMISMATICII ȘTIINȚIFICE ROMÂNEȘTI

AUREL GOLIMAS

Cînd ai avut privilegiul, norocul, altfel spus, să fi fost contemporan și să te fi bucurat de solitudinea și îndrumările generoase, fie și sporadice, ale prea învățatului Constantin Moisil, al cărui centenar de la nașterea sa îl aniversăm aici, și parcă niciăieri mai nimerit decît între aceste ziduri, unde mintea lui creatoare a scintelat și i-a vibrat întreaga simțire intru slăvirea științei și culturii neamului său, cînd cu o firească emoție ai primit direct din mîna sa Carnetul de membru al Societății Numismatice Române — acum 40 de ani — eu însumi ajuns acum în pragul vîrstei trecute de „nel mezzo del cammino de la nostra vita” mă obligă, ca puținele cuvinte omagiale, privind opera și gîndirea numismatică a acestui mare ctitor — să le rostesc, fără a face apel la „letopiseș străin”, fiindcă ele sînt scrise „în inima me” vorba Cronicarului.

Prin obirșie, educație și spiritualitatea ce-și însușise la vatra părinților, din ținutul descălecorilor maramureșeni și al Transilvaniei „pătimirii noastre”, Const. Moisil era hărăzit, predestinat, ascultând „glasul pământului strămoșesc”, să studieze cu rivna și înțelepciunea omului de știință, să descifreze cu o îndrăjită pasiune, să interpreteze cu iscusință și să publice cu prudență, documentele de metal inedite. În care el a văzut adevărate comori și izvoare istorice autentice, pentru a dovedi romanitatea, continuitatea și unitatea poporului român.

Cele cinci monede din Moldova descoperite de el în 1893, elev în clasa a 7-a, pe cind sădea pomi în grădina casei sale, ori întâlnirea din 1894 cu directorul Școlii Normale superioare din București, arheologul — literat Alex. Odobescu, căruia i-a devenit apoi și student, cit și audierea cursurilor de la Facultatea de istorie, predate de Gr. Tocilescu, D. Onciul, V. A. Urechia, N. Iorga, sau colaborarea vremelnică cu D. A. Sturdza din 1906—1914 și cu M. C. Suțu din 1914—1933, în cadrul cabinetului numismatic și al Societății Numismatice, toate acestea au fost, de bunăseamă întimplări fericite în viața și cariera lui științifică. Însă la rădăcina activității sale variate, și îndeosebi numismatice, stă, pe lângă procesul atavic, munca — labor improbus — fanatismul pentru autodesăvîrșirea culturii sale generale și profesionale. Împietind deseori exegeza cu vocația de care era conștient. Acesta-i marele blazon și în aceasta credem noi secretul biruințelor sale științifice. Viu și puternic exemplu pentru toți ce vor să se urce pe schele pe alte căi decît truda impresionantă. Const. Moisil n-a cerut Ministerului Învățămîntului negație de a nu se prezenta la postul atribuit, ci, în petiția sa de transferare de la liceul Unirea din Focșani, a indicat „chiar și Dobrogea” de care fugeau toți, ajungînd din 1899 profesor la Tulcea, unde va desfășura pînă în 1910 o neobișnuită activitate numismatică, fiindcă acolo investigațiile sale i-au dat satisfacțiile căutate.

În această etapă dobrogeană a început să publice studii asupra monedelor grecești și romane, impunîndu-se prin studiile sale din revista „Convorbiri literare” dintre 1906—1908, intitulate „Monede vechi românești”. „Cele mai vechi monede muntene” și „Monedele lui Mircea cel Bătrîn prilejuate de descoperirea (1906) marelui tezaur monetar de pe dealul Bădila, lingă Niculițel-Tulcea.

Concluziile la care ajunsese Moisil i-au atras critica lui N. Docan cu care, dealtfel va mai polemiza, însă din acest moment Moisil devine o notorietate, un numismat prestigios, rațione materiei și contribuția sa este citată elogios de profesorul Lubomir Kovăčević de la Belgrad.

Mai mult, cînd Academia Română a hotărît să înființeze în 1910, un Cabinet numismatic, asemănător celor existente pe lângă marile biblioteci sau muzee din străinătate, Ion Bianu și D. A. Sturdza au încredințat această sarcină cunoscutului numismat C. Moisil. Noua disciplină, numismatica, pe care o va sluji peste șase decenii, dîndu-i o bogată bibliografie (circa 170 lucrări) îl determină, ca unul ce fusese ales și membru corespondent al Academiei, în 1919, să-și treacă doctoratul în 1924 — cu un subiect numismatic „Monetăria Țării Românești în timpul dinastiei Basarabilor”.

Calitățile și aptitudinile sale se fac mai bine simțite odată cu mutarea sa la București, în 1910—1911, prin activitatea și cercetările de specialitate, prin munca desfășurată la Societatea Numismatică, ajuns membru în 1913, cu obligația de a redacta „Buletinul”, care a apărut din 1904 pînă în 1947.

Menționăm că în perioada 1920—1945, C. Moisil a editat și „Cronica numismatică și arheologică”, iar în treacăt fie zis, din 1957 a fost și redactorul responsabil al colecției „Studii și cercetări numismatice”.

Creatorul numismaticei științifice de la noi, se evidențiază, mai ales după 1933, cînd devine șeful cabinetului numismatic al Bibliotecii Academiei și președintele Societății Numismatice, pe care le va conduce pînă la moartea sa din 1958.

În acest timp, incluzînd „era nouă” cum va numi el perioada de după 23 August 1944, și-a formulat concepțiile sale proprii, originale, despre știința numismatică și rolul ei.

Tezele au mai fost expuse clar și relevante în articolele sale *Monede și tezaure monetare găsite în România și în ținuturile românești învecinate* (1913), în lucrarea „Istoria Românilor în proiecțiuni luminoase”, 2 vol. (1915) cit și în articolul *Probleme numismatice în România* (1919) rămîind valabile și pentru prezent.

„Numismatica — seria ei — nu cuprinde numai știința monedelor, adică studiul tipurilor, inscripțiilor, stemelor etc. de pe monede sau al măiestriei artistice cu care sînt lucrate ci și istoria monetară, care studiază monedele ca factori economici, ca bani. De aceea, valoarea acestei științe, pentru cunoașterea istoriei și culturii românești este cu mult mai mare decît se crede îndeobște și locul ei în mijlocul științelor istorice este unul din cele mai însemnate”.

Obiectivele numismaticei, arătate de dînsul, sînt și cele actuale, de pildă: adunarea monumentelor monetare de pe întreg teritoriul românesc, cu o motivare științifică a acestei întreprinderi pentru istoria politică, economică și culturală. El a propus dar a și înfăptuit, publicarea amănunțită a descoperirilor monetare, condiție prealabilă, strict necesară, care pregătește drumul monografiilor speciale, ce la rîndul lor constituie o etapă spre lucrări mai largi de sinteză. Subliniem că prin grija ce o purta C. Moisil ca să nu fie irosite comorile monumentale de cultură rămase de la strămoși, el a anticipat Legea recentă a Patrimoniului național cultural.

Moisil a împlietit studiul monedelor românești cu examinarea atentă a izvoarelor documentare, privitoare la epoca de emisiune și de circulație a acestor monede. S-a inaugurat și în această direcție o pagină la istoria monetăriei în țările noastre.

În lucrările „Istoria monedei în România” (1920) și „Monedele României” (1938) a dat cea mai bună și mai completă clasificare a monedelor românești, îndreptînd erorile lui D. A. Sturdza, N. Docan și M. C. Suțu care se ocupaseră numai de anumite sectoare ale numismaticei.

O problemă ce nu formase încă obiectul unor studii din partea cercetătorilor români, erau monedele dace. Moisil, începînd din 1916, 1920, 1948 a soluționat, în 1950, această importantă problemă, referitoare la geto-daci, clasificîndu-le : tipologic și cronologic. De asemenea, fundamental rămîind studiile sale

asupra circulației monedelor străine pe pământul Daciei, de la cele grecești, macedonene, la cele romane și bizantine. Oare nu s-a menținut clasică prezentarea monedelor în legătură cu războaiele dacice și cucerirea Daciei? N-am putea încheia această fugară enumerare decît amintind că MoisiI a fost preocupat și de metrologia numismatică, convins că pentru a face studii de numismatică trebuie să-ți însușești bine metrologia.

Teoreticianul nu s-a izolat nicicînd în turnul de Ivory în activitatea sa constructivă. A ținut conferințe la Universitatea lui N. Iorga, la Văleni, la radio, a scris la toate revistele de istorie, la marile cotidiene din capitală, a organizat congrese naționale de numismatică și arheologie — între 1933—1937 a organizat expoziții de monede și medalii, acestea din urmă bătute de Societatea noastră — tradiție ce se păstrează și acum, pentru marcarea unor evenimente importante din istoria țării noastre.

Aportul său științific a atras de mult atenția numismaticii internaționale, fiind ales în 1934, membru în Comisia numismatică a Comitetului internațional, iar în 1936 a prezidat ședințele acestei Comisii în București, fiind totodată, ales și membru de onoare al multor societăți numismatice europene.

Correspondența lui MoisiI, internă și externă, căci a avut relații cu foarte mulți învățați — ar trebui adunată, depistată și publicată, spre a întregi monografia întocmită de I. Țabrea.

A fost un cărturar respectat, iubit, bunătatea sa rămînînd proverbială. Admiratorii și numismații l-au sărbătorit deseori și i-au imortalizat efigia pe două medalii. Ce ar fi dacă s-ar lua inițiativa ca în semn de prinos al recunoștinței noastre să i se ridice un bust alături de Hasdeu, Onciul, care au fost stîlpii așezămîntului unde cinstim acum memoria lui MoisiI?

Orînduirea noastră a prețuit cum se cuvine munca devotată, consecventă, neobosită și ordonată a acestui erudit legat de popor prin gînd și faptă sinceră, numindu-l membru titular al Academiei și decernîndu-i-se ordinul Muncii cl. I.

Dar Const. MoisiI care-și mai semna lucrările și C. Bănanu, C. Someșanu, poate și I. Proboță, a creat și o Școală de Numismatică, cadre, discipoli, chemați să ducă mai departe, în condițiile favorabile de astăzi, învățătura, directivele, exemplul lui, în perspective mari ce ni le rezervă dezvoltarea numismaticii românești, ale cărei realizări au situat-o în primele rînduri ale științei istorice universale.

Fie ca această mare armată de numismați români cu un efectiv mereu în creștere, avînd în fruntea ei pe Acad. Emil Condurachi Președintele Societății Române de Numismatică — să îndeplinească ceea ce a rămas pentru MoisiI, marele său cîntor, un prim desiderium, adică :Un corpus monetarum Romaniae ; o enciclopedie monetară românească ; o bibliografie a numismaticii românești ; un dicționar monetar ; un institut românesc de numismatică.

CONSTANTIN MOISIL ȘI COMISIA CONSULTATIVĂ HERALDICĂ A ROMÂNIEI

DAN BERINDEI

Cu patru decenii în urmă am avut privilegiul de a fi elevul profesorului Constantin MoisiI. Era la liceul Spiru Haret, unde MoisiI predă un număr de ore săptămînal. Impozantul profesor, membru corespondent al Academiei și director general al Arhivelor Statului zăbovea printre micii elevi — erai în clasa a III-a sau a IV-a — predînd, puțin absent, olimplan, cu siguranța omului de știință, a cărturarului consacrat aflat în etapa finală a unei laborioase activități. Cred că într-o anumită privință pentru Constantin MoisiI munca ce o depunea ca profesor de liceu era prea ușoară și chiar îl plictisea — nu uit uneori privirea sa pierdută, pe cînd vorbea, spre geamul prin care pătrundea primăvara —, dar pe de altă parte, cînd un elev îi dădea un răspuns puțin ieșit din comun, inteligent, dincolo de manual, devenea atent și privirea-i se oprea asupra celui ce vorbea. Nu era zgîrcit la note dar n'ei darnic. Personal trebuie să-i mulțumesc că m-a trimis să particip la un concurs al „Tinerimei Române”, unde n-am reușit, dar poate activitatea mea ulterioară, fără falsă modestie, a arătat că profesorul MoisiI văzuse poate mai bine decît examinatorii „Tinerimei Române” o înclinație spre știința istorică, pe care el a considerat că trebuie s-o sprijine și s-o încurajeze. Două decenii mai tîrziu, l-am reîntîlnit pe Constantin MoisiI, el membru de onoare al Academiei, eu tînăr cercetător la Institutul de Istorie. Il salutăm cu dublu respect, față de fostul meu dascăl și față de reputatul cărturar. Uneori se oprea în curtea Academiei, în preajma Bibliotecii, din drumul său spre Cabinetul numismatic, pentru a schimba cîteva vorbe cu unul din sutele de tineri pe care cîndva, într-o împrejurare sau alta, îi îndrumase. Lui MoisiI îi datorez mult, deoarece el a reprezentat pentru tineretea mea liceală tipul profesorului de istorie, al cercetătorului trecutului pe care-l admiram și doream, firese, a-l imita. Nu greșesc spunînd astăzi, după patru decenii, că cercetător istoric am devenit nu în mică măsură și datorită exemplului lui Constantin MoisiI. Și poate nu este numai întîmplare faptul că astăzi activitatea lui MoisiI în cadrul Comisiei Consultative Heraldice este evocată de unul din conducătorii Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie și totodată de un fost și recunoscător elev al său.

★

Comisia Consultativă de Heraldică a fost creată prin legea din 23 iunie 1921, prin care fusese instituită și stema menită a simboliza România în hotarele ei desăvîrșite în 1918. În Comisie urmau a fi cuprinși cîte un reprezentant ai Ministerelor de Interne, de Război și de Culte, precum și directorul general al Arhivelor Statului, adăugîndu-se la acești membri de drept specialiști desemnați¹. Ea a intrat

¹ Arh. St. Buc., fond Comisia Consultativă Heraldică, dosar nr. 87.

în activitate în 1922, avându-l ca președinte pe Dimitre Onciul și ca membri pe Mihail Seulescu, pe Alexandru Crăsnaru, pe Paul Gore și pe Constantin Moisil, funcția de secretar fiind îndeplinită de Virgil Drăghiceanu. După moartea lui Onciul președinția a fost asumată de Mihail Seulescu și au venit să se adauge ca membri Zenovie Piclișanu, Alexandru Lapedatu, Constantin Marinescu, P. Modolea și I. C. Filitti². Virgil Drăghiceanu fiind promovat membru, Iuliu Tuducescu a asumat — până în 1931 — funcția de secretar. După moartea lui Paul Gore, locul acestuia a fost preluat de George D. Florescu, iar apoi locul de membru al președintelui Seulescu, decedat în 1929, de Emanoil Hagi Moscu, ca președinte fiind ales Al. Crăsnaru, dar numai pentru doi ani, deoarece în 1931 președinția a fost preluată de I. C. Filitti, care o va deține până în toamna anului 1940 când comisia a fost dizolvată³. Moisil n-a fost președinte al Comisiei Consultative Heraldice, dar el poate fi considerat membru fondator, prezent la întreaga ei activitate și în funcția de director general al Arhivelor. membru de drept al Comisiei și totodată privilegiet direct al fondurilor heraldice, oferind ospitalitatea Arhivelor Statului lucrărilor Comisiei.

Comisia Consultativă de Heraldică și-a propus prin „regulamentul” ei un amplu program din care ea a realizat neîndoiește partea principală. Ea trebuia — citez din Regulament — „a fixa stemele județelor și comunelor, ale organizațiilor și instituțiilor bisericești, ale unităților și instituțiilor militare și ale organizațiilor, instituțiilor și corporațiilor civile”⁴. În fapt, au fost realizate stemele celor 71 de județe ale vremii, peste 100 de steme de orașe și stemele instituțiilor bisericești⁵. De activitatea Comisiei s-au arătat preocupate personalități ale vremii, unele cu cunoștințe heraldice colaborând efectiv; amintim, după informațiile pe care ni le-a transmis chiar Moisil prin „Revista Arhivelor”, pe Ionel Brătianu, pe Octavian Goga și pe Alexandru Lapedatu, de altfel și el membru al Comisiei⁶. După cum ne arată tot Moisil „întreaga lucrare a comisiei heraldice trebuie privită ca o renaștere a vechilor steme județene și comunale dintre care unele căzuseră în desuetudine în timpurile din urmă”⁷. Altădată el definea principiile de lucru ale Comisiei ca fiind „respectarea tradiției și a regulilor heraldice”⁸. O a treia dominantă a activității Comisiei Consultative de Heraldică, pe care au subliniat-o cu cîțiva ani în urmă doi cercetători ai stemelor de județe și orașe.

² C. M. (Moisil). *Comisiunea Consultativă Heraldică*, în „Revista Arhivelor”, seria I. vol. I, nr. 1–3, București, 1924–1926, p. 299–300.

³ *Ibidem*; Idem. *Comisiunea Consultativă Heraldică*, în „Revista Arhivelor”, seria I. vol. II, nr. 4–5, București, 1927–1929, p. 260–261; Idem. *Comisiunea Consultativă Heraldică*, loc. cit., p. 453–454; de asemenea, informații transmise de Dan Cernovodeanu.

⁴ Arh. St. Buc., fond Comisia Consultativă Heraldică, dosar nr. 87.

⁵ (C. Moisil). *Comisiunea Consultativă Heraldică*, în „Revista Arhivelor”, seria I. vol. II, nr. 4–5, București, 1927–1929, p. 260–261. Mai vezi Dan Cernovodeanu și Ioan N. Mănescu, *Noile steme ale județelor și municipiilor din Republica Socialistă România*, București, 1974, p. 81.

⁶ (C. Moisil), op. cit., p. 260–261.

⁷ *Ibidem*, p. 260.

⁸ Idem. *Comisiunea Consultativă Heraldică*, în „Revista Arhivelor”, seria I-a. vol. II, nr. 4–5, București, 1927–1929, p. 453.

este faptul că și-a întemeiat lucrările pe o „concepție heraldică unitară pentru întreg teritoriul țării”⁹. Comisia Consultativă Heraldică a dat deci o contribuție de seamă heraldicii românești, punând în valoare vechile elemente de tradiție — acceptînd însă și modificările impuse la vremea respectivă de evoluția societății¹⁰ —, ținînd seama de rigorile științei heraldice și totodată jucînd un important rol unificator, pe plan heraldic, a tuturor ținuturilor românești în cadrul statului unitar român desăvîșit.

Este sigur că realizările heraldice ale Comisiei din perioada 1921–1940 au evidenta lor însemnătate și totodată este un lucru cert că profesorul Constantin Moisil, membru timp de aproape două decenii al Comisiei, a avut un rol marcant în activitatea ei, atât datorită cunoștințelor sale remarcabile de heraldică cit și prin spiritul său organizator. Prin lungă și activă sa prezență la lucrările Comisiei el se impune atenției și pe acest plan ca una din figurile de seamă ale științei și culturii românești interbelice, a cărei activitate a fost de altfel recunoscută, Moisil fiind o personalitate prestigioasă și în cadrul noii vieți academice inaugurată în 1948. Închei această scurtă evocare și prezentare a unei laturi a activității lui Constantin Moisil, exprimînd un respectuos și pios omagiu față de memoria cărturarului militant, față de amintirea unuia din foștii mei profesori.

CONTRIBUȚIA LUI CONSTANTIN MOISIL LA DEZVOLTAREA SIGILOGRAFIEI ROMÂNEȘTI

MARIA DOGARU

Prin modul de abordare a izvoarelor sigilare, prin profunzimea cercetării și puterea de interpretare, Constantin Moisil¹ este, și în domeniul sigilografiei, unul dintre cei care au contribuit la fundamentarea principiilor teoretice ale acestei discipline.

Convins că trecutul istoric al poporului nostru ar fi mai bine cunoscut și apreciat dacă s-ar aduce la cunoștință publicului creațiile spirituale ce aparțin pietății strămoșilor, Constantin Moisil a acordat o importanță deosebită izvoarelor istorice de toate categoriile, a stăruit necontenit pentru depistarea și studierea monedelor, medaliilor și sigiliilor. Preocuparea pentru cercetarea vestigiilor sigilare s-a înscris în contextul activităților sale de heraldist și au izvorât din dorința istoricului progresist de a demonstra că românii au contribuit la dezvoltarea civilizației universale nu numai prin înfruntările permanente și războaiele duse pentru apărarea gliei strămoșești, pentru a-și păstra ființa națională, ci

⁹ Dan Cernovodeanu și Ioan N. Mănescu, op. cit., p. 82.

¹⁰ (C. Moisil), *Comisiunea Consultativă Heraldică*, în „Revista Arhivelor”, seria I-a, vol. II, nr. 4–5, București, 1927–1929.

¹ Pentru viața și activitatea sa vezi E. Poștăriță, *Constantin Moisil* în „Figuri de Arhiviști”, București, 1971, p. 265–294.

și prin valoroase creații spirituale². Atrăgând atenția asupra faptului că inexistența unei lucrări generale privind evoluția culturii românești³ nu se datorește lipsei de izvoare ci dezinteresului manifestat odinioară față de trecutul neamului, Constantin Moisil evidențiază faptul că sigiliile fac parte dintre monumentele de cultură românească⁴ deosebit de importante, întrucât reliefează procesele social-economice ce s-au desfășurat de-a lungul anilor pe aceste meleaguri.

Studiind izvoarele sfragistice în contextul evoluției generale a sigilografiei românești, C. Moisil subliniază rolul acestei discipline în ansamblul științelor auxiliare ale istoriei. Sigiliile, arăta C. Moisil, au un rol deosebit, ele reflectă mentalitățile generațiilor, înregistrează aspecte sociale puțin reliefate de alte categorii de izvoare, completează și confirmă informațiile transmise de documentele scrise. După opinia lui C. Moisil importanța sigiliilor este determinată de rolul pe care acestea l-au avut în viața politică și socială, căci nu numai șefii statelor dar și toate cooperările civile și religioase, instituțiile și persoanele particulare le-au întrebunțat ori de câte ori au trebuit să garanteze ceva⁵. Cercetarea izvoarelor sfragistice, arăta C. Moisil, contribuie la cunoașterea situației sociale, a atribuțiilor diverșilor posesori, explică modul de funcționare a cancelariilor ce au existat pe teritoriul patriei noastre, stadiul de dezvoltare al artei gravării, evoluția costumelor etc.

Om de știință cu vederi largi, C. Moisil înțelege necesitatea adoptării unei terminologii care să evite confuziile, ca atare propune să se facă deosebire între obiectul cu ajutorul căruia se efectua sigilarea pe care-l numește matrice sau tipar și impresiunea rămasă pe document în tuș, ceară roșie, sau hîrtie pe care o definește pecete⁶.

Subliniind că izvoarele sfragistice, prin faptul că au avut un caracter oficial, probează cu mai multă garanție decît celelalte categorii de izvoare speciale, C. Moisil argumentează necesitatea luării de măsuri în vederea punerii în circuitul științific și valorificării multiple a acestor mărturii.

Cercetînd cu perseverență sigiliile conservate în depozitele publice sau particulare, interpretînd științific emblema și legenda acestora, C. Moisil a abordat probleme fundamentale ale istoriei românilor. Astfel, pasionatul heraldist desprinde din studiul sigiliilor, modul în care, odată cu formarea statelor feudale independente, familiile domnitoare române și-au alcătuit steme proprii prin adoptarea unui element din vechea stemă⁷, surprinde preocuparea domnitorului Mircea cel Bătrîn pentru organizarea cancelariei⁸, explică concepția politică a lui Mihai Viteazul în realizarea primei uniri a țărilor române, evidențiază procesul formării și dezvoltării con-

științei naționale⁹. Cu migală specifică unui conștiincios arhivist, Constantin Moisil, a cercetat ne-numărate sigili și a publicat numeroase studii prin care a adus la cunoștința specialiștilor și a publicului larg vestigiile sigilare de o importanță deosebită, pînă atunci necunoscute.

Participînd la dezbaterele care au avut loc pe linia determinării sensului și originii elementelor cuprinse în emblema sigiliilor, Constantin Moisil și-a spus părerea în ceea ce privește natura pasărilor heraldice din stema Țării Românești¹⁰, s-a raliat opiniei lui Damian P. Bogdan conform căreia sigiliile de tip iconografic utilizate în cancelaria acestui principat se asemănau cu tipul majestate din Apusul Europei¹¹. Scoțînd în evidență sigiliile cuprinzînd stemele județene, pe care le considera pentru ingeniozitatea compoziției „rarități sigilografice“, C. Moisil subliniază caracterul autohton al emblemelor districtuale și reflectă asupra cauzelor care i-au determinat pe domnitorii fanarioți să le includă în sigiliile lor¹².

C. Moisil este primul care a tratat, pe larg, semnificația unirii herbului țărilor surori¹³ și a interpretat scena săgetării corbului, prezentă în sigiliile domnești, în sensul legăturii dintre familiile domnitoare din Țara Românească cu Huniazii¹⁴. Remarcînd faptul că heraldica românească reflectă ideea unității naționale — reputatul cercetător arăta că la popularizarea acestei idei au contribuit indirect și interesele dinastice. După opinia lui C. Moisil principii originari din Fanar au adoptat astfel de sigilii cu intenția de a se prezenta ca urmași ai domnitorilor autohtoni¹⁵.

Analizînd componența heraldică a sigiliilor ce înglobează stemele județelor din Oltenia, C. Moisil reliefa semnificația pe care acestea o au în evoluția sigilografiei românești¹⁶.

Conștient de faptul că noțiunile de heraldică și sigilografie sînt indispensabile pentru cei care se dedicau cercetării documentelor C. Moisil a inclus și sigilografia printre obiectele de studiu ale Școlii practice de arhivari și paleografi — ulterior Școala superioară de arhivistică, alături de paleografie, diplomatică și cursul de instituții vechi românești¹⁷.

Apreclînd sigiliile ca cele mai importante izvoare pentru studiul blazonelor, în calitate de președinte al Comisiei heraldice, C. Moisil insista pentru depistarea și cercetarea sigiliilor folosite de-a lungul anilor de diverse unități administrative, astfel încît

² C. Moisil, *Două științe surori. Numismatica și sigilografia*, în „Buletinul Societății Numismatice Române“, XVII, nr. 43–44/1922, p. 75–76.

³ Ibidem, p. 77.

⁴ Ibidem, p. 76.

⁵ Ibidem, p. 80.

⁶ Ibidem, p. 76.

⁷ C. Moisil, *O pagină de heraldică veche românească*, în „Buletinul științific al Academiei R.P.R.“, tom. I, 1949, nr. 3–4 (aprilie-dec.), p. 4.

⁸ Ibidem, *Sigiliile lui Mircea cel Bătrîn*, în „Revista Arhivelor“, VI, 1944–1945, nr. 2, p. 256–286.

⁹ Ibidem, *Noi studii de sigilografie românească. Sigiliul lui Mihai Viteazul ca domn al Țării Românești, Ardealului și Moldovei. Primele peceti cu Stemele unite ale Moldovei și Țării Românești*, în „Revista Arhivelor“, IV, 1940, nr. 1, p. 100–109.

¹⁰ Ibidem, *O pagină de heraldică...* p. 4.

¹¹ Ibidem, *Sigiliile lui Mircea cel Bătrîn...* p. 265–286.

¹² Ibidem, *Studii de sigilografie românească, Sigiliu de dregătorii, Sigiliu domnești cu stemele județelor*, în „Revista Arhivelor“, II, 1927, nr. 4–5, p. 125–150.

¹³ *Noi studii de sigilografie românească...* p. 105–109.

¹⁴ Ibidem, *Stema României, Evoluția ei istorică și heraldică*, în Extras, p. 15.

¹⁵ Ibidem, *Primele peceti cu stemele unite ale Moldovei și Țării Românești*, în „Buletinul Societății Numismatice Române“, XVIII, 1923, p. 50–53.

¹⁶ Ibidem, *Studii de sigilografie românească*.

¹⁷ Ioana Burlacu, Traian Rus, *Școala de Arhivistică*, în „Revista Arhivelor“, nr. 1/1969, p. 141.

la elaborarea noilor steme să se țină seama de tradițiile fiecărei regiuni¹⁸.

Privind retrospectiv activitatea lui Constantin Moisil în domeniul sigilografiei constatăm că acesta are meritul de a fi lărgit aria de investigație asupra izvoarelor sigilare și de a fi aprofundat cercetările în sensul determinării locului, originii și semnificației fiecărui element inclus în emblema.

Prin lucrările valoroase pe care le-a elaborat C. Moisil marchează o nouă etapă în evoluția sigilografiei românești.

Acum, la aniversarea a 100 de ani de la nașterea lui C. Moisil îi aducem un pios omagiu și ne exprimăm convingerea că stringerea lucrărilor sale într-un volum, pe lângă faptul că ar pune la dispoziția celor interesați rezultatele cercetărilor sale multilaterale, ar constitui o dovadă grăitoare a înaltei aprecieri și a stimei deosebite ce i-o păstrăm.

CONSTANTIN MOISIL ȘI REVISTA ARHIVELOR

ȘTEFAN HURMUZACHE

De la bun început trebuie să facem sublinierea că atunci când ni se cere să vorbim despre înaintașii cărora revista noastră le datorează însăși existența ei îl vom numi în primul rând pe Constantin Moisil.

Urmindu-l la conducerea Arhivelor Statului pe Dimitrie Onciul, care își împlinise cu strălucire misiunea de istoric, Constantin Moisil, proeminentă personalitate a culturii românești, se află în fruntea arhiviștilor — istorici având nobila sarcină de a contribui la realizarea aceluși rol, pe care prefacerile sociale și politice de după 1918, îl hărăziseră arhivelor. Vastul și mereu mai întinsul cîmp de activitate arhivistică prezenta probleme diverse și complicate. Istoria arhivelor la noi era destul de veche. Arhivistica, începînd însă prin a fi un instrument de acțiune practică, abia acum se profila ca o știință. Se cerea deci crearea unui nou fagăș vieții arhivistice românești în conformitate cu obiectivele majore, de interes național, impuse de viața socială a patriei întregite. Trebuia să se înceapă organizarea arhivelor provinciilor-surori și să se creeze pe întreg cuprinsul țării un sistem unitar de arhive, bine conservate și păstrate în măsura în care tehnica de atunci o permitea. Se impunea, de asemenea, ca documentele țării să fie inventariate, catalogate și puse la dispoziția cercetătorilor în modul cel mai comod și practic. Și mai presus de toate, se aprecia că arhivele au menirea să servească intereselor materiale și morale ale statului și cetățenilor.

La toate acestea vom adăuga și măsurile ce trebuiau luate în vederea cultivării interesului și respectului față de tezaurul național documentar, din dorința de a ne releva înțelesul propriei noastre deveniri istorice.

Orientarea activității Arhivelor Statului spre obiectul ei specific, propriu anilor în care Constantin

Moisil vine să o dirijeze, coincide cu opiniile sale despre rosturile instituției. Aflată la înălțimea cerințelor vremii, concepția lui Moisil se încheagă pe ideea că Arhivele Statului constituie nu numai o instituție de interes istoric, sau cu alte cuvinte un lăcaș pentru adunarea și întocmirea spre buna păstrare și ușoară folosire a materialelor istorice ale țării, ci și un organism central de importanță politică, națională, care prin documentele ce le posedă contribuie la valorificarea drepturilor și la asigurarea intereselor materiale și morale ale patriei și locuitorilor ei.

Firește, realizarea acestor obiective nu era ușoară. Pentru a le putea atinge, reputatul om de știință depune străduințe în primul rând în vederea îndeplinirii funcției organizatorice, fundamentale a instituției pe care o conducea. Aici credem că se află cauzele lucrărilor pregătitoare din anul 1923 pentru apariția Revistei Arhivelor și editarea ei, începînd din primul trimestru al anului 1924. Dealtfel, documentele de arhivă și documentele de presă se relevă în această privință unele pe altele. Izvorită din necesitatea de a valorifica însemnatul număr de documente aflate în depozitele Arhivelor Statului pentru scrierea istoriei naționale, de a educa dragostea compatrioților față de trecut și învățămintele pe care acestea le dau generațiilor noastre, de a face școală în privința metodelor arhivistice și a cercetării istorice, Revista Arhivelor va deveni un instrument organizator și de răspîndire a științei și culturii eficient precum și centrul de sistematizare și de sintetizare a unei concepții arhivistice naționale valoroase. Numerele celor trei volume ale revistei, apărute între anii 1924—1937, aparțin unei epoci care a pregătît conștiințe care și-au pus pecetea pe viitorul arhivelor noastre.

Academicianul Constantin Moisil, convins că și contemporanii săi arhiviști din întreaga lume, de importanță covârșitoare pe care o are arhiva, pentru cunoașterea istoriei politice, economice, militare și culturale a oricărei națiuni, are meritul de a fi încredințat Revistei Arhivelor studii de istorie și științe auxiliare ale istoriei care reînnoiau în tablouri veridice viața trecută a poporului român și putea probatorie istorico-juridică a documentelor. Totodată este primul care a reușit să stabilească multiple modalități de reflectare în paginile acestui periodic a realităților arhivistice din țară, a dezvoltării instituției și a rolului ei în contemporaneitate.

La această operă grea el reușește cu succes să cheme în jurul Revistei, spre folosul științei și arhivelor, nume de prestigiu din știința românească. Vin fără întârziere între cei dintîi Ioan Lupaș, Ioan C. Filitti, Sever Zotta, Zenovie Picișanu, Gh. Ghibănescu, Ștefan Meteș, toți membri sau membri corespondenți ai Academiei Române, Ilie Minea, P. P. Panaitescu, Mihai Popescu, Teodor Bălan, Dan Simonescu, Emii Vîrtosu, Ștefan Berechet, Iuliu Tuducescu, Stoica Nicolaescu, Gh. Dinculescu, George D. Florescu, Ioan V. Cîncea, Ilie Miloiaia, Georgescu Tistu, Aurelian Sacerdoțeanu și mulți alții, toți istorici în plină afirmare sau harnici și pricepuți absolvenți ai Școlii de arhivari-paleografi ai Direcției generale a Arhivelor Statului, mai tirziu oameni de știință de prestigiu național și internațional.

¹⁸ Arh. St. Buc., fond Comisia heraldică, dosarele 22—85.

Cei care au studiat și vor mai studia Revista Arhivelor vor afla pentru perioada amintită, odată cu date din cele mai importante despre vechimea și valoarea documentelor noastre, o serie de informații revelatoare despre concepția nouă arhivistică care călăuzea activitatea neobișnuit de intensă a Arhivelor Statului în deceniile trei-patru ale secolului nostru.

Socotesc că orice analiză s-ar face concepțiilor exprimate în documentele de presă semnate de academicianul C. Moisil și colaboratorii săi, devenite de largă notorietate, descoperă cele mai de preț calități ale revistei, continuitatea și permanența.

Dînd publicității un bogat material care să vină în împlinirea unui tot mai crescînd interes științific, semnalînd îndeosebi preocupările de arhivistică, mentorul Revistei Arhivelor a dat sutelor și sutelor de pagini pe care le coordona țeluri noi spre dobîndirea desăvîrșirii pe care o dorea și o dorim și noi astăzi în munca arhivistică.

Atunci cînd Revista Arhivelor insera articolele „Un program de muncă”, „Progresele arhivisticii” și „Problema arhivelor românești” se demonstra gradul de maturitate la care ajunsese arhivistica românească, cu nimic în urma celei internaționale. Toate acestea explică de ce Revista Arhivelor, militînd pentru realizarea idealurilor Direcției generale a Arhivelor Statului, a devenit un instrument important în străduințele academicianului C. Moisil, de a rezolva cu ajutorul opiniei publice dezideratele înscrise în programul său. Totuși, multe din ele au rămas țeluri spre care urmașii s-au îndreptat cu tenacitate. Atinse în vremea noastră, pe alte planuri, la scară națională, generațiile actuale pot purta mai departe crezul său prezent în mod repetat în paginile revistei și anume că, numai dînd extensiunea cuvenită activității arhivistice în toate domeniile vieții contemporane, generațiile următoare vor putea avea la îndemînă informații complete pentru studierea și înțelegerea epocii actuale.

De aceea, ne-am pus întrebarea: nu au oare și astăzi multe din punctele programului academicianului C. Moisil valoare de învățăminte și de datorie imperioasă pentru noi? Și dacă da, ce altceva decît recunoștință datorăm primului editor al revistei atunci cînd îi luăm în considerare întreaga operă pentru a demonstra odată în plus rolul Arhivelor Statului?

CONSTANTIN MOISIL ȘI ȘCOALA DE ARHIVISTICĂ

IOANA BURLACU

Menită să pregătească specialiști pentru studii neprețuite tezaure păstrate în cele trei mari instituții ale culturii umane: arhiva, biblioteca, muzeul, destinul Școlii de arhivistică este strîns legat de personalitatea lui Constantin Moisil.

Creator, conducător și profesor al acestei instituții culturale apreciate de Nicolae Iorga ca un „așezămînt de mare valoare corespunzător cu Ecole de

Chartes din Paris”, Constantin Moisil a deschis o nouă filă în istoria învățămîntului din țara noastră.

Ideea preluată de la înaintași¹ îl preocupă încă din tinerețe, cînd va începe o activitate metodică de studiere a programelor școlilor similare din alte țări, dar calea spre realizarea ei îi va fi deschisă prin numirea sa, la 1 noiembrie 1923, în înalta funcție de director general al Arhivelor Statului.

La numai cîteva luni de la această dată își va expune pe larg, într-un memoriu înaintat Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor, concepțiile sale cu privire la necesitatea și scopul învățămîntului arhivistic din țara noastră². (Vezi anexa). Astfel va argumenta cu toată competența utilitatea înființării unei Școli de arhivistică pe lângă Direcția generală a Arhivelor Statului care să pregătească specialiștii necesari arhivelor centrale și regionale, județene și comunale dar care totodată să fie în măsură să răspîndească în mijlocul publicului, cunoștințele practice necesare pentru studierea și înțelegerea documentelor, sigiliilor și monumentelor heraldice în scopul apărării de distrugere și înstrăinare a acestor importante urme culturale ale trecutului nostru.

Normele de organizare și funcționare ale școlii urmau să fie precizate în legea pentru organizarea Arhivelor Statului, lege care n-a putut fi însă discutată în anul 1924 în Parlament. Pentru a nu se pierde un an școlar, s-a cerut aprobarea Ministerului Instrucțiunii pentru funcționarea școlii în mod provizoriu de la 1 noiembrie 1924. Tot acum se prezintă ministerului planul de învățămînt cu precizările că orele de curs „se vor preda cu referință specială la români și lucrările practice — care vor forma de altfel partea lor esențială — se vor face pe bază de documente și monumente românești”, iar „dacă nevoia o va cere se vor putea adăuga și alte cursuri speciale ca studii comparative de instituții, acte minore etc.”³. Ca urmare a aprobării primite de la minister școala începe să funcționeze de la 20 noiembrie 1924 cu următoarele obiecte de studiu: Arhivistica, Paleografia, română, latină și slavă. Izvoarele istoriei românilor, la anul I și Sigilografia, Heraldica, Diplomatica, Instituțiile vechi românești și Dreptul vechi românesc la anul II. Ministerul Învățămîntului l-a însărcinat pe C. Moisil ca împreună cu N. Iorga să alcătuiască un anteproiect de lege pentru înființarea școlii, fără însă a-și lua obligația în ceea ce privește plata corpului profesoral⁴. Proiectul de lege întocmit, a fost intercalat în legea de organizare a Arhivelor Statului din 1925, prin care Școala practică de arhivari paleografi a primit confirmarea legală.

Încă din primul an de învățămînt o atenție deosebită s-a acordat de către conducerea școlii procurării materialului didactic, urmîndu-se totodată crearea unui laborator fotografic și editarea unui anuar al școlii unde urmau să fie valorificate lucrările profesorilor și ale elevilor săi, precum și cele mai însemnate documente de arhivă. La început multe cărți și albume paleografice necesare școlii au

¹ Tr. Rus, Ioana Burlacu, *Școala de arhivistică în „Revista Arhivelor”*, an XII, nr. 1, 1969, p. 135—136.

² Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor, dosar 540/1924, f. 1—2.

³ Idem, fond Școala de arhivistică, dosar 1/1924, f. 64.

⁴ C. Moisil, *Din istoria Școlii de arhivistică*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 24.

fost aduse din străinătate, apoi s-a trecut la editarea de către școală a unor albume paleografice pe baza documentelor din depozitele Arhivelor Statului. Primul album editat a fost cel de paleografie română întocmit de profesorii I. Bianu și N. Carțoian. Pentru a răspunde necesităților reale ale școlii, C. Moisil a recomandat autorilor să cuprindă în album „facsimilele de pe manuscrise, hrisoave, zapise și scrisori — pe cit va fi posibil inedite — din toate epocile și din toate ținuturile românești. Materialul va fi astfel ales încât să înfățișeze un interes atât din punct de vedere istoric cit și literar. La sfârșit se vor alege câteva planșe cu semnături de domni, boieri, mitropoliți, precum și de finale de hrisoave cu numele și titulatura domnilor pentru studii ligamentelor de litere”⁵.

Albumul astfel conceput a fost un prețios ajutor și pentru profesorii secundari care l-au folosit ca un bun auxiliar în ilustrarea cursurilor de istorie națională și de istorie a limbii și literaturii române.

În ce privește preocupările legate de editarea unui anuar și crearea unui laborator acestea n-au putut deveni realitate, în timpul directoratului lui Moisil, din cauza dificultăților materiale cu care se confruntă școala încă din primul an de existență⁶. Cu toate acestea datorită strădanilor depuse de directorul școlii și de întregul corp didactic cursurile s-au desfășurat în mod regulat, la un înalt nivel științific, fiind frecventate cu interes de elevi.

Începând cu anul școlar 1926—1927 școala a funcționat cu trei secții: arhivistico-paleografică, de bibliologie și de expertiză grafică. Din acel moment școala a primit denumirea de Școala superioară de arhivistică și paleografie, prin aceasta recunoscându-se „că era o instituție de învățământ superior, caracterizată atât prin obiectele ce se predau cit și prin pregătirea profesională și calitatea elevilor, aceștia din urmă fiind cu toții absolvenți de curs secundar (bacalaurați)”⁷. Noua situație a școlii a fost recunoscută însă numai în 1931 prin Regulamentul de funcționare al ei⁸ și apoi prin modificarea ce s-a adus în 1932 legii de organizare a Arhivelor Statului⁹.

Prin noul regulament sfera de activitate a școlii s-a lărgit. Astfel se face precizarea că școala cu durata de 2 ani urmărește să promoveze studiile de specialitate în disciplinele ce au legătură cu arhivele și bibliotecile, să răspundă cunoștințele necesare pentru înțelegerea și studierea documentelor, sigiliilor, monumentelor heraldice, miniaturistice, numismatice etc. precum și pentru adunarea și conservarea lor, să pregătească specialiști pentru arhivele autorităților centrale, județene și comunale, pentru arhivele instituțiilor publice și particulare etc., să pregătească funcționari speciali necesari bibliotecilor publice, să formeze experți grafici cu pregătire științifică, pentru instanțele judecătorești.

Momentele grele prin care a trecut școala, amenințată cu desființarea din cauza refuzului autori-

tăților de a plăti vreo subvenție și a sistării de către instituție a ajutoarelor acordate, din cauza crizei, au putut fi depășite datorită entuziasmului, pasiunii și atitudinii demne și dezinteresate a conducerii și profesorilor ei. Timp de 7 ani cadrele didactice făcând un gest de înaltă abnegație și mare devotament, au predat cursurile în mod gratuit, interesându-se de toate problemele școlii cu dragoste și bunăvoință¹⁰.

La 4 noiembrie 1938 școala a fost încadrată în rândul școlilor superioare, sub denumirea de Școala de arhivistică cu o durată de 3 ani¹¹. Sub această denumire ea își va desfășura activitatea pe drumul trasat de la început cu clarviziune de către C. Moisil în același climat de căutare creatoare, cu aceleași temeinice rezultate timp de 10 ani. Începând cu anul 1948 școala va funcționa ca Institut de arhivistică, bibliologie și muzeologie până când în septembrie 1950 va fi transformată în secție a Facultății de istorie din București¹².

În sistemul învățământului din țara noastră, Școala de arhivistică a îndeplinit cu cinste nobila misiune de a pregăti specialiști care să conserve și studieze tezaurul documentar al patriei. Numeroși studenți, după absolvirea școlii, au desfășurat o laborioasă activitate științifică concretizată în lucrări de referință, în domeniul lor de specialitate. Este suficient să amintim aici activitatea desfășurată de Damian P. Bogdan, Aurel O. Boia, George Buzdugan, Ileana Leonte, Florica C. Moisil, Ion Radu Mircea, Mihai Regleanu, Aurelian Sacerdoțeanu, Dan Simonescu, Mircea Tomescu, C. N. Velichi, dr. Th. Vasiliu, pentru a evidenția odată mai mult ce a însemnat Școala de arhivistică pentru cultura românească, rolul deosebit jucat de C. Moisil, în crearea și devenirea ei.

A N E X A

Arhivele Statului
Direcțiunea Generală
Nr. 20.

București 15 febr. 1924

DOMNULE MINISTRU,

Între îmbunătățirile reclamate în mod imperios de buna funcționare a Arhivelor Statului este și crearea, pe lângă Direcțiunea generală din București a unei Școli practice de arhiviști paleografi.

Scopul acestei școli va fi de o parte să pregătească funcționari speciali necesari Arhivelor Statului, centrale și regionale ca și arhivelor județene și comunale, iar de altă parte să răspundă în publicul nostru cult cunoștințe practice pentru înțelegerea și studierea documentelor, sigiliilor și monumentelor heraldice și deci pentru apărarea acestor importante urme culturale de distrugere și înstrăinare.

Întemeierea unei astfel de școli se impune astăzi cu atât mai mult cu cât nu avem decît foarte puține elemente pregătite spre a descifra și interpreta vechile documente românești scrise cu litere cirilice, iar cit privește documentele slave, latinești sau grecești, emenate din cancelariile domnilor noștri, citirea și traducerea lor sint rezervate citorva rari specialiști. În același timp, studiul vechilor noastre peceti și steme este ca și inexistent iar cursuri de arhivistică nu se fac în nici o școală de arhivistică din țara noastră.

⁵ Arh. St. Buc. fond Școala de arhivistică, dosar nr. 1/1924, f. 3.

⁶ Idem, dosar nr. 20/1938, f. 12—13.

⁷ „Monitorul Oficial” partea I din 10 iunie 1931.

⁸ *Arhivele Statului 125 de ani de activitate 1831—1956*, București, 1956, p. 210—213.

⁹ Arh. St. Buc., fond Școala de arhivistică, dosar 10/1931, f. 19.

¹⁰ Idem, fond D.G.A.S., dosar 122/1939, vol. II, f. 38—39.

¹¹ „Hrisovul”, I, 1941, p. 505 și urm.

¹² Arh. St. Buc., fond Școala de arhivistică, dosar 20/1938, f. 8.

¹³ Tr. Rus, Ioana Burlacu, *op. cit.*, p. 147.

Este însă imposibil, ca o instituție ca Arhivele Statului să funcționeze în mod satisfăcător în lipsa unui personal cu pregătire specială, în același timp nu se poate închipui o activitate în vederea asigurării documentelor, peceților și stemelor noastre vechi — ce nu ajung în Arhivele Statului — contra distrugerii, înstrăinării fără existența unui număr de intelectuali cari să le înțeleagă importanța și să le cunoască valoarea pentru istoria națională.

De aceea crearea unei școli practice de arhiviști-paleografi este nu numai absolut necesară, dar și cit se poate de utilă.

În urma studiilor ce-am întreprins asupra programelor școlilor similare din alte țări și din convorbirile ce-am avut cu mai mulți specialiști de la noi, cari s-au arătat dispuși să contribuie la buna ei funcționare, mi-am făcut convingerea că la această școală vor trebui să se predea, în mod practic următoarele cursuri obligatorii: 1. Arhivistica, 2. Paleografia latină, medievală și modernă, 3. Paleografia română, 4. Paleografia slavo-română, 5. Paleografia greacă, medievală și modernă, 6. Diplomatica și Cronologia, 7. Sfragistica și Heraldica, 8. Izvoarele istoriei românilor.

Se înțelege că toate aceste cursuri se vor preda cu referire specială la români și lucrările practice cari de altfel vor constitui partea esențială se vor face pe bază de documente și monumente românești.

Dacă nevoia va cere se vor putea face în mod facultativ și alte cursuri, ca de exemplu de instituții românești, de miniaturistica manuscriselor, de epigrafie și numismatică românească etc.

Durata cursurilor acestei școli va fi de 2 ani și obiectele vor fi repartizate în așa fel, încât — spre a nu încărca prea mult timpul auditorilor, să se predea cel mult o lecție în fiecare zi, lecție care să dureze minimum 1½ ore.

Școala va funcționa în localul Arhivelor Statului din București și sub conducerea directorului general al Arhivelor. Corpul didactic se va compune din profesori, conferențieri și docenți universitari, din profesori secundari specialiști și din alte persoane recunoscute cu pregătire specială în vreuna din materiile de studii. Numirea corpului didactic se va face de către Ministerul Instrucțiunii după propunerea directorului școlii.

Elevii se vor recruta dintre studenții universitari sau ai altei școale superioare echivalente cu Universitatea, se vor primi însă și alte persoane cu studii echivalente, cari ar voi să se perfecționeze în materiile ce se vor preda în școală. În orice caz funcționarii Arhivelor Statului, cari vor voi să obțină titlul definitiv, vor trebui să fie absolvenți ai școlii de arhiviști paleografi. Excepție se va face numai cu aceia dintre ei, cari la deschiderea școlii va fi limitat după aprecierea directorului școlii.

Elevii cari vor fi urmat în mod regulat cursurile timp de 2 ani și vor trece un examen de absolvire vor obține diploma de arhiviști paleografi și vor putea fi numiți în funcțiuni la orice fel de arhive. Din momentul în care va ieși din școală prima serie de absolvenți, nici o numire nouă la Arhivele Statului nu se va face decât dintre absolvenții școlii.

Cît privește cheltuielile ce le va reclama crearea și funcționarea acestei școale de arhiviști-paleografi vor fi foarte reduse deoarece cursurile ținându-se la Arhivele Statului, ministerul nu va trebui să suporte decât cheltuielile pentru plata profesorilor și pentru materialul de studiu.

Diurnile lunare a 6 cursuri pe săptămână a 200 lei vor face 4 800 lei adică pe 10 luni 48 000 lei. Cheltuieli de material didactic (mulaje, facsimile, reproduceri etc.) lei 12 000. Total cheltuieli anuale lei 60 000.

Cu o sumă relativ atît de mică se va putea crea și va putea funcționa o instituție din cele mai utile pentru propagarea culturală a țării noastre, o instituție absolut indispensabilă pentru cunoașterea trecutului țării noastre și pentru păstrarea și studierea unor categorii de monumente culturale care sînt cele mai prețioase izvoare ale istoriei noastre.

De aceea nu mă îndoiesc, că dumneavoastră Domnule Ministru, care aveți cultul trecutului nostru, veți binevoi a aprecia importanța acestei școli, veți

aproba crearea ei pe ziua de 1 martie a.c. și veți acorda sumele necesare funcționării ei în anul școlar curent.

DIRECTOR GENERAL
Constantin Moisil

(REZOLUȚII)

Sînt de părere să se studieze chestiunea înii și apoi să se aibă în vedere la bugetul viitor.

Valaori.

Urgent

24.II.1924
Cu avizul
domnului
Valaori.

ss. Indescifrabil.

A. 1/III. 1924

Să ni se prezinte un anteproiect de lege alcătuit de dl. prof. N. Iorga și dl. Moisil.

ss. Indescifrabil.

Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii Publice și cultelor, dosar 540/1924, f. 1—2, original.

CONSTANTIN MOISIL ȘI MUZEUL ARHIVELOR

VIRGILIU Z. TEODORESCU

„Dezvoltarea istorică a unui popor nu se poate înțelege deplin și exact decât dacă se cunoaște în chip mai amănunțit și evoluția lui culturală... Se înțelege că, pentru a putea cunoaște istoria unui popor sub un aspect atît de complex, trebuie să ne punem în contact direct cu înseși monumentele de cultură ce ne-au rămas de la strămoșii lui. Numai astfel se explică de ce colecțiunile de obiecte vechi au o valoare atît de mare și de ce organizarea de muzee istorice răspunde unei înalte necesități educative“.

CONSTANTIN C. MOISIL

În anul în care sărbătorim 50 de ani de existență a Muzeului Arhivelor, avem și prilejul de a ne reaminti, încă o dată, de acel ce a contribuit în mod efectiv la finalizarea lucrărilor de amenajare a localului și la înființarea lui, ca un real mijloc de propagandă a instituției în rîndurile publicului larg.

La preluarea funcției de director general, clădirea Muzeului Arhivelor, terminată înainte de primul război mondial, reclamă o serie de lucrări de întreținere curentă, precum și finalizarea lucrărilor de iluminat, încălzire, vopsitorie a pereților ș.a. Depășind dificultățile financiare ale timpului, intervenind la diverse instituții de stat și particulare, localul Muzeului Arhivelor a devenit gazda unei prime manifestări de prestigiu în anul 1924. Organizarea, prin preocuparea lui Nicolae Iorga, a Congresului internațional de bizantinologie în țara noastră, a integrat în programul manifestărilor și o expoziție cu valoroase mărturii ale artei bizantine. Ea a fost amenajată în ambianța localului ansamblului Mihai Vodă, păstrător la acea dată a celor mai semnificative documente ce se aflau în București. Selecționarea exponatelor, diversitatea genurilor, modul de prezentare au impresionat pe participanții la congres care au avut astfel prilejul să cunoască arta bizantină în România, caracteristicile, modul de reflectare a raporturilor cu arta românească. Constantin Moisil a trecut apoi la o susținută campanie de mobilizare a tuturor factorilor care, într-un mod sau altul, puteau să contribuie la terminarea

Vizionarea expoziției dedicate lui C. Moisil

lucrărilor de dotare a muzeului cu cele necesare, atât ca parte materială cât și umană. Entuziasmul manifestat a găsit, prin modul de abordare, în cele mai multe cazuri, înțelegerea materializată prin sume de bani, furnituri, amenajări etc. Voința organizatorului nu se limita numai la sălile muzeului ci ea îngloba măsuri ce vizau ansamblul localului, străzile limitrofe, parcul pentru ca acest colț de București să se impună atenției publice prin buna gospodărire, prin cinstirea înaintașilor acestor locuri istorice.

Anul 1925 va aduce la 1 mai oficializarea înființării Muzeului Arhivelor Statului. Lucrările de amenajare s-au finalizat la 28 martie 1926, când a avut loc deschiderea oficială a sălilor de expoziție din cadrul muzeului. Beneficiind de un spațiu de aproape 900 m², distribuit pe trei nivele, Constantin Moisil a avut posibilitatea să ofere publicului vizitator prilejul de a cunoaște genurile de acte create în cancelariile țărilor române, evoluția scrisului, a suportului, cernelurilor și culorilor, ilustrând, în același timp, prin conținutul lor semnificativ, momente din istoria poporului român. Sectoarele de sigilografie, stampe, hărți, planuri ș.a. completau gama, sugerind și mai pregnant diversitatea documentelor din Arhivele Statului.

Deschiderea muzeului, asigurarea programului de funcționare prin cei doi custozii și a personalului de supraveghere și îngrijire nu l-au mulțumit pe Constantin Moisil. Corespondența purtată în anii următori ne convinge că personal a fost preocupat de organizarea expozițiilor temporare, de înființarea unor societăți ce reuneau pe neobosiți cercetători ai unor discipline înrudite cu știința istorică, precum și pe colecționarii ce aveau astfel prilejul să ofere publicului colecții valoroase create prin pasiune și dăruire. Corespondența referitoare la probleme financiare ne relevă dificultățile materiale cărora a trebuit să le facă față C. Moisil. Cu tact a reușit să antreneze un larg colectiv de colaboratori, instituții și persoane particulare, la susținerea acestui focar de cultură. Muzeul Arhivelor a răspuns în această epocă tuturor solicitărilor prin organizarea, la cerere, a manifestărilor, integrându-se în programele unor prestigioase manifestări ale culturii și științei românești.

Muzeul Arhivelor a răspuns, prin realizarea unor expoziții de mare amploare, unor nevoi științifice și culturale ale capitalei României. Mesajul acestor manifestări s-a bucurat de un larg ecou în conștiința contemporanilor, într-o epocă când rețeaua muzeală era redusă, iar pentru evul mediu aproape inexistentă. Expoziții ca: „Unirea Transilvaniei cu România” organizată cu prilejul împlinirii a 10 ani de la marele act din 1 decembrie 1918, „Vechiul București”, inaugurată în anul înființării Muzeului de istorie a municipiului București, „Arta bizantină în România”, „Arta brincovenească” sînt numai cîteva din acțiunile care au contribuit la realizarea și menținerea prestigiului Muzeului. Să nu uităm că prin includerea în programul de pregătire al Școlii de arhivistică și a unor noțiuni de muzeologie, Muzeul arhivelor a servit ca o adevărată stație pilot, prilejuind aplicarea cunoștințelor teoretice în practică.

Demersurile făcute pentru a integra în sfera de valorificare muzeistică componente ale ansamblului istoric Mihai Vodă, demonstrează faptul că C. Moisil a surprins valoarea monumentului. Atît turla, clopouita cît și pivnița, biserica, le-a propus a fi folosite ca mărturii evocatoare ale personalității și faptelor lui Mihai Viteazul.

Concepția lui Constantin Moisil de a realiza aici, în vechiul lăcaș de cultură, evocator de oameni și fapte, manifestări la care să participe un public larg, s-a materializat prin conferințele săptămânale cu o tematică variată, exprimînd preocupările lui de a face cunoscute mărturiile trecutului, îndemnînd înaintașilor către urmași de a participa la edificarea României. Alături de el au răspuns acestui deziderat colaboratorii din arhive și din afara instituției, toți animați de exemplul personal al directorului Arhivelor Statului, George Olșewski i-a fost un permanent și pasionat colaborator care a contribuit efectiv la realizarea expozițiilor, dîndu-le acel caracter ce nu obosea pe vizitator.

Mai bine de un deceniu această activitate a înscris Muzeul Arhivelor alături de instituțiile de cultură ale Bucureștiului. Prin tematica conferințelor, a celorlalte manifestări, putem spune că Muzeul Arhivelor a fost în epoca pe care o evocăm un adevărat Ateneu, factor de răspîndire a științei și culturii. Demn de reținut este și faptul că aceste manifestări au fost realizate în mod diversificat, în funcție de vîrstă și preocupările auditorului. Mă refer la acțiunile care se organizau special pentru elevi, studenți, cadre didactice ș.a.

Preocuparea de a da acestor manifestări un caracter de popularizare a tezaurului păstrat în arhive s-a exprimat și prin grija de a achiziționa acele instrumente indispensabile acțiunilor cu caracter didactic. Amintim de aparatul de proiectare a imaginilor atît de pe diapozitivele pe sticlă cît și de pe planșe.

Activitatea de popularizare a arhivelor a constituit, în acești ani, preocuparea principală a lui Constantin Moisil, desfășurată cu tenacitate și simț de răspundere. A avut satisfacția de a finaliza gîndul și faptele înaintașilor, dar nu s-a limitat nici un moment la atît, ci, a trasat pe un teren destul de pușin umblat, acele directive, ce sînt valabile și astăzi, cînd întreaga activitate cultural-educativă

este concertată la marea operă de edificare a noii societăți.

Și dacă la un moment dat, în 1935, pentru a putea adăposti tezaurul de documente a fost necesar ca spațiul afectat muzeului să fie folosit ca depozit, activitatea culturală nu s-a întrerupt. Găsind alte mijloace de adresare ea a fost dusă departe rămânând ca un deziderat, atât pentru C. Moisil, cât și pentru urmașul său la conducerea instituției, folosirea întregii capacități a localului ca muzeu. Finalul vieții i-a putut oferi ca satisfacție morală, vestea despre ce se întâmpla la Mihai Vodă în preajma sărbătoririi a 125 de ani de existență a Arhivelor Statului: restaurarea localului, redeschiderea muzeului și integrarea lui la noile cote ale cerințelor.

Astăzi putem spune că a fost recunoașterea meritelor anilor de strădanii și pasionată dăruire.

Considerăm că pentru cinstirea memoriei acestei complexe personalități acum, la 100 de ani de la nașterea sa, s-ar cuveni să oferim generațiilor viitoare acele simboluri ce definesc aprecierea omului și faptelor sale: realizarea unui bust, a unei medalii, a unui tablou în ulei, a unui timbru, precum și editarea unui volum care să reunească toate preocupările sale. Acestor măsuri li s-ar putea alătura altele, toate fiind menite de a exprima cinstirea noastră față de ilustrul înaintaș. O stradă în București ar fi necesar să poarte numele aceluia ce ani de zile a fost membru activ al comisiei de nomenclatură a Primăriei Capitalei.

În galeria de portrete ale arhivisticii românești, imperios necesar a fi realizată la Muzeul Arhivelor, Constantin Moisil va fi permanent prezent. În acest sens o acțiune de stringere a mărturiilor evocatoare ale personalității sale se impune a fi realizată. Întrucât avem posibilitatea de a audia și înregistra pe acei ce i-au fost colegi, colaboratori, prieteni, este necesar să acționăm de urgență spre a înscrive pentru posteritate aceste mărturii. Sînt numai cîteva din ceea ce ne dorim să nu rămînă numai gînd, ci să se transforme prin sprijinul tuturor, în faptă demnă de memoria celui cînstit astăzi. Adresîndu-vă aceste cuvinte vă rugăm a ne acorda înțelegerea și sprijinul pentru ca ele să devină faptă în contextul înfăptuirilor anilor noștri.

CONTRIBUȚIA LUI CONSTANTIN MOISIL LA ÎMBOGĂȚIREA PATRIMONIULUI BIBLIOTECILOR ARHIVELOR STATULUI

ELENA DIMA

Sub conducerea lui Constantin Moisil, bibliotecile Arhivelor Statului din București, Iași, Cluj și din alte orașe ale țării, cunosc o perioadă de înflorire. Îmbogățindu-și patrimoniul cu publicațiile autorităților civile, bisericești și militare ce le revin prin Legea pentru organizarea Arhivelor Statului din anul 1925. Ca urmare a aplicării acestei legi se

prevăd biblioteci documentare pe lângă direcțiunile regionale, care să cuprindă atât cărți și reviste de specialitate cât și publicații oficiale ale statului ca: Monitoare Oficiale, bugete generale, anuare statistice, dicționare de localități și altele.

Constantin Moisil a intervenit adesea la instituțiile care erau obligate prin lege să trimită Arhivelor Statului publicațiile oficiale, cât și la ministere, pentru cele neoficiale, editate cu cheltuielile acestora. care tratau subiecte în legătură cu istoria noastră politică, economică, culturală și cu activitatea de organizare și îndrumare a diferitelor organe și instituții ale statului¹. Înregistrarea cu cărți a bibliotecilor arhivelor, s-a făcut în mod centralizat, solicitîndu-se cît 5 sau 10 exemplare din fiecare titlu, iar cele convenite direcțiunilor regionale au fost trimise de către Direcția generală.

Constantin Moisil a căutat să doteze Arhivele Statului cu publicații aniversative, creînd în cadrul bibliotecilor, secții speciale pentru păstrarea lucrărilor de acest gen.

În anii 1928—1929, cu prilejul aniversării semi-centenarului Dobrogei și comemorării Unirii Ardealului și Banatului, s-au editat o serie de publicații, pentru care va interveni însuși directorul Arhivelor, în vederea completării fondului bibliotecilor documentare, solicitînd printre altele: „Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul”, „Illustration” (număr special tipărit pentru sărbătorirea evenimentului Unirii), „Portretele domnilor români”, de N. Iorga „Bucureștii vechi” ș.a.²

În calitate de director și profesor al Școlii superioare de arhivistică și paleografie, s-a îngrijit de îmbogățirea acestora nu numai cu material didactic de strictă specialitate ci și cu tipărituri necesare formării unei culturi generale a viitorului specialist. În perioada directoratului lui Constantin Moisil, Arhivele au cunoscut un intens schimb de publicații prin care se realizează contacte directe, privind problemele de specialitate cu alte țări. Astfel, Direcția Arhivelor din Franța, trimite în schimb „Revistei Arhivelor” la 19 noiembrie 1927 publicațiile: „L'Etat des inventaires des Archives nationales” și „Les lois et règlements concernant les Archives départementales et communales de France”³.

Tot în schimbul „Revistei Arhivelor”, intră în biblioteca documentară, în februarie 1928, trimisă de Arhiva Ministerului de Externe din Praga, publicația „Casopis Archivni Skoly”⁴, iar Arhivele de Stat din Belgia oferă 14 titluri de publicații referitoare la istoria arhivelor belgiene și rolul lor în scrierea istoriei țării⁵. La rîndul său, „Hispanic Society of America” din New York, a trimis Arhivelor Statului lucrări privitoare la istoria, geografia, arheologia, artel plastice și literatura spaniolilor, „popor de aceeași origine romană ca și românii”, cum remarcă Constantin Moisil cu referire la aceste publicații⁶.

O altă sursă de îmbogățire a patrimoniului bibliotecilor Arhivelor au constituit-o și donațiile făcute direct instituției sau directorului ei, donații care

¹ Arh. St. Buc., fond D.G.A.S., dosar: 960/1928 f. 111.

² Ibidem, dosar 970/1929, f. 263.

³ Idem, dosar 951/1927 f. 372.

⁴ Idem, dosar 960/1928 f. 59.

⁵ Ibidem, f. 140.

⁶ Idem, dosar 951/1927 f. 398.

completau baza documentară a cercetării arhivistice. Cu ocazia sărbătoririi a 100 de ani de la înființarea Arhivelor de Stat românești, în ianuarie 1931, Arhiva națională sâsească din Sibiu participă cu publicații, ca exponate, pe care ulterior le donează bibliotecii documentare⁷. Anastase Simu, fondatorul muzeului cu același nume, donează Arhivelor „Gazeta Bucureștilor”, colecție completă pe anii 1916–1918⁸. În anul 1938. Biblioteca Fundației, trimite Arhivelor toate publicațiile tipărite cu ocazia expoziției internaționale de la Paris⁹.

Un merit deosebit îi revine lui Constantin Moisil în întregirea colecțiilor Direcției cu fondurile bibliotecii Hasdeu. Pentru respectul memoriei lui Hasdeu, care a funcționat timp de 25 de ani ca director general al Arhivelor Statului, s-a constituit în cadrul bibliotecii documentare, o secție aparte cu titulatura „Biblioteca B. P. Hasdeu”, care conține 3757 volume cărți și 2448 numere periodice, cărora instituția le-a dat o întrebuintare demnă de memoria marelui nostru istoric.

Înzestrate de stat sau direct de autori, Constantin Moisil, le dă bibliotecilor Arhivelor Statului o utilizare practică, folosind fondul de dublete pentru completarea colecțiilor altor biblioteci. Cu acestea înzestrează Biblioteca Arhivei orașului Brașov, Biblioteca seminarului de istoria slavilor din Râșărit, sau le trimite în schimbul colecțiilor de documente, cărților și revistelor de specialitate, enciclopediilor, bibliografiilor și monografiilor care lipsesc din fondurile bibliotecilor documentare ale Arhivelor¹⁰.

Convins de faptul că biblioteca de specialitate nu poate trăi numai din daruri, fără să prezinte foarte curând goluri, căci multe lucrări însemnate nu-i sînt trimise, iar între daruri, pe lângă opere foarte prețioase, sînt și lucrări fără nici o valoare din punct de vedere științific, sau fără nici o legătură cu activitatea instituției, Constantin Moisil, propune prin proiectele de buget sume de bani, pentru toate bibliotecile Arhivelor Statului, necesare completării științifice a fondului documentar. Constantin Moisil nu se mulțumește numai cu adunarea tuturor valorilor spirituale înmagazinate în cărți ci se preocupă și de păstrarea și conservarea acestora, atrăgînd atenția asupra faptului că „multe din cărțile și publicațiile ce posedă biblioteca, sînt nelegate și se deteriorează pe zi ce trece”¹¹.

Eforturile lui Constantin Moisil de a crea o bază documentară pentru Arhive sînt răsplătite astăzi, cînd întreaga rețea de biblioteci numără peste o jumătate de milion de volume cărți de istorie și științe documentare ale istoriei, din toate colțurile lumii.

Lui Constantin Moisil îi datorează Arhivele Statului, constituirea unui fond documentar de cărți, periodice, hărți și foi volante, adunat cu pasiune și migală vreme de 15 ani, fond de aur al bibliotecilor documentare care se îmbogățește continuu cu noi valori ale culturii naționale și universale.

CONSTANTIN MOISIL ÎN MEMORIA FAMILIEI

ZOE PETRE

Mulțumind, în numele întregii familii a profesorului Constantin Moisil, pentru strădania pe care Direcția generală a Arhivelor Statului a depus-o, cu rezultate admirabile, pentru a cinsti memoria celui care ne-a fost și ne este atât de drag, adaug recunoștința de a fi alăturat unor comunicări atât de interesante despre activitatea științifică și publică a lui Moisil și gîndul afectuos pentru omul a cărui muncă este azi omagiată. Din parte-mi însă, nu pot să nu mărturisesc în ce măsură mă simt onorată, dar și depășită de încrederea ce mi-a fost acordată; căci se cade să aduc înaintea dvs. amintirea celui care a fost Constantin Moisil și să vorbesc, în numele celor ce l-au fost aproape, eu care l-am cunoscut abia spre sfîrșitul vieții, în lumina împăcată a anilor săi vîrstnici și a propriilor mele amintiri de copil. Cît vor fi de autentice spusele mele, judecate de cei care l-au cunoscut mai mult și mai bine; cît vor fi ele de evocatoare, pentru cei ce nu l-au întîlnit niciodată?

De altă parte, e poate mai greu decît în cazul altora să evoci personalitatea intimă a unui om cu firea și deprinderile de o viață ale bunicului. Îmi amintesc cît de izbitor de adevărată mi s-a părut o frază din cuvîntul de despărțire rostit de acad. Oțetea la moartea lui Constantin Moisil: spunea atunci d-sa, dacă-mi amintesc cuvintele aidoma, că Moisil a dispărut dintre noi cu aceeași discreție cu care trăise, vreme de mai bine de 50 de ani, în viața științifică a istoriografiei românești — la dezvoltarea căreia a adus o atît de însemnată contribuție. Și acum îmi par deosebit de sensibile aceste cuvinte, sesizînd impresia dominantă de seninătate și înțeleaptă rezervă pe care cu toții o resimțeam trăind în preajmă-i.

Această excepțională discreție domina o personalitate reunind, în fond, foarte multe opoziții, care la alții s-ar fi putut dramatiza — și care, în conduita lui, erau ulmitor de echilibrate. Descendent al unei vechi familii de grăniceri și intelectuali născuți, fiu de profesor de latină și profesor de istorie el însuși, avea o formație clasică extrem de solidă, fără vreo umbră de pedanterie, un patriotism luminat și niciodată agresiv, un înțelept devotament pentru știință și pentru țară. Respecta munca și muncea el însuși enorm; dar nimic din ce făcea nu părea copleșit de trudă sau obsedat de vreun fanatism al datoriei; cuvîntul lui, scris sau rostit, era lipsit de ocolșuri inutile, fără buchiseală, limpede și direct — iar teama de „surmenaj” — pentru ceilalți, nu pentru el, ne e familiară tuturor celor ce l-am crescut în preajmă. Absența, remarcabilă, a oricărui snobism academic a asigurat, dealtmînter, vreme de cîteva decenii, o atmosferă de conlucrare fructuoasă a specialiștilor și a amatorilor, atît în cadrul Societății Numismatice, cît și în cel al altor societăți pe care le-a animat.

Fiu de dascăl, dintr-o familie în care primul profesor e atestat la 1792, el însuși profesor o viață, avea o vocație didactică excepțională și un respect

⁷ Idem, dosar 998/1931, f. 29.

⁸ Idem, dosar 951/1927, f. 239 v.

⁹ Idem, dosar 1112/1938, f. 45.

¹⁰ Idem, dosar 1026/1933 f. 119.

¹¹ Idem, dosar 942/1926, f. 13.

deplin pentru statutul de profesor, pe care și l-a onorat cu o punctualitate riguroasă și nesilită pînă în ultimul an — al 40-lea — de învățămînt, nu intra în clasă fără a-și fi „preparat” lecția. Dar a temperat întotdeauna această disciplină cu un umor subțire, persiflind ticurile tagme și apărind sistematic personalitatea și independența elevilor.

N-a jînduit după onoruri, dar nu le-a disprețuit, și s-a bucurat din inimă de cite ori a fost omagiat și sărbătorit. N-a cerut niciodată nimic pentru el, dar a știut să ceară, cu o surprinzătoare tenacitate, tot ce socotea el că e drept să primească oamenii cu care lucra și instituțiile pe care le slujea. A fost un om modest — dacă modestie se numește mîndria dreaptă și întreagă, lipsită de orice vanitate, care i-a animat, în fond, întreaga existență, publică și particulară. Fără zgomot, mai degrabă cu fapta decît cu vorba, a fost un istoric foarte modern, studiînd istoria economică într-o vreme cînd puțini se gîndeau să o facă și a înlocuit retorica cu precizia severă și disciplina unei admirabile cunoașteri a izvoarelor. A fost el însuși un om sever, ca judecată și atitudine — dar de o zîmbitoare severitate, izvorită dintr-o nesfîrșită bunătațe sfioasă. Colega și prietena mea, Emilia Poștăriță, subliniază în comunicarea ei grija lui Constantin Moisil pentru inspectarea sistematică a arhivelor regionale; ea nu avea cum ști de o scrisoare (între multe, asemănătoare) prin care un tînăr arhivist din Cernăuți mulțumește „domnului Director General pentru cei 500 de lei împrumutați cu prilejul inspecțiunii dvs. la arhivele noastre” — și se scuză că, absorbit de alte preocupări, a uitat să i-i restituie vreme de vreo trei luni...

A fost un om respectabil, în cea mai bună și mai autentică semnificație a acestui cuvînt, cu o demnitate firească și ireproșabilă, izvorită deopotrivă din onestitatea profundă cu care și-a trăit viața și munca, și din respectul firesc pentru omul din fața lui, chiar atunci cînd omul acela era un copil: amînurile mele cele mai persistente, și cele mai timpurii, au acest numitor comun al tratamentului de adult pe care, fără nici o afectare, mi l-a aplicat întotdeauna. Datorită lui am devenit, la opt ani, unul dintre cititorii cei mai asidui și mai disciplinați ai Bibliotecii Academiei, în cabinetul numismatic a cărui severitate era luminată cald de silueta lui dreaptă și din ce în ce mai fragilă, într-un dialog neîntrerupt cu monetele și cu istoria. Examinîndu-le, cu o atenție pasionată, scriînd, mereu tăcut, cu scrisul lui mărunt, frumos și disciplinat, puțin suînd către colțul de sus al paginii; o existență întreagă e, pentru mine, cuprinsă în statornicia exemplară a acestei imagini tăcute.

Mi se pare însă că prototipul acestei destul de paradoxale armonizări de calități divergente se află în cariera și personalitatea lui științifică; discret, calm și măsurat, fără ostentație, a depus o activitate excepțională nu numai sub aspectul calității și inovației, ci și sub aspectul volumului efectiv de muncă. Neobosit explorator al Dobrogei antice în primii ani ai acestui veac, a semnalat și publicat un mare număr de monumente și descoperiri monetare; amănuntul că majoritatea perleghazelor le-a făcut cu bicicleta dă haz și autenticitate acestui început de carieră — dar și măsura efortului cu care își dobîndea rezultatele.

În anii de apogeu ai existenței sale profesionale, fără să se agite și fără să se socoată vreodată suprasolicitat, a îndeplinit, cu succese pe care nu am eu a le pune în lumină, atît funcția de director general al Arhivelor Statului, cît și pe cea de conservator al Cabinetului numismatic al Bibliotecii Academiei, continuînd a fi profesor de liceu, și adăugînd acestora președinția Societății Numismatice, redacția a două-trei reviste, participarea la nenumărate comisii de specialitate, societăți și comitete culturale, ocazionale, jubiliare... Corespondența primită de el în acești ani, în parte păstrată, reflectă o activitate extrem de intensă și de variată: scrisori din provincie cerînd consultații numismatice se alătură lungilor epistole din partea arhiviștilor sau numismaților străini care-i mulțumesc pentru ospitalitate; cărți poștale de la colaboratori mai tineri care-l informează de comisioanele științifice încredințate („am trecut pe la anticarul pe care mi l-ați indicat la plecare... v-am trimis catalogul solicitat... n-am găsit volumul lui Fiala de care mi-ați vorbit...”); profesorul Bogdan-Duică îi cere detalii heraldice, Nicolae Iorga îl roagă să selecționeze fotografiile citorva medaliilor românești și să le trimită editurii E. de Boccard; Blanchet și Regling, Dieudonné și Netzhhammer îi cer informații despre un congres sau îi mulțumesc pentru o recenzie; o firmă din București confirmă plățile pentru lucrări executate la Arhive — și, alături, o notiță, cu verificarea personală a sumelor și datelor de achitare, un scurt concept al răspunsului; sub aparență calmă și modestă a detașării savante, o muncă extraordinară de animator și organizator.

Discreția și rezerva lui se dovedesc astfel izvorite nu dintr-o neîndemînare a savantului umbrat și temător, ci din suprema mîndrie a meșterului care-și lasă lucrarea să vorbească. Mai mult, corespondența de familie din acești ani păstrează destul de multe scrisori, adresate fiului său mai mare, la studii în străinătate; niciuna nu sugerează măcar oboseala, excesul de obligații, agitația — și în niciuna nu vorbește de el, decît ca executant fidel și deosebit de grijuliu al unor foarte variate comisioane ale tînărului savant. În schimb, sfaturile adresate acestuia sînt nelipsite, ca și cuvintele de prețuire și afecțiune pentru strălucirile începuturi ale carierei celui ce avea să fie Grigore Moisil. Aproape incredibilă prin exemplara sa ținută, această corespondență reprezintă un document de excepție pentru o epocă și o familie, remarcabilă prin coeziunea, dragostea și prețuirea reciprocă, prin teimeinicia etică, sentimentală și intelectuală a vieții ei:

29 Noiembrie 1931

«Dragă Grigori,

«Am primit scrisoarea ta de felicitare, după cum de altfel am primit și celelalte cărți poștale și scrisori ce ni le-ai trimis, și-ți mulțumesc că ți-ai adus aminte de ziua mea de naștere. Ai făcut numai o mică greșală de calcul: ziua mea se potrivea cu ziua bunicii atunci cînd sărbătorile ortodoxe mergeau după calendarul vechiu, iulian; acum însă cînd au fost fixate după calendarul nou, gregorian, sf. Ecaterina a rămas la 25 Noiembrie, iar ziua mea de naștere și-a reluat locul la 8 Decembrie.

Cu toate acestea cînd e vorba de felicitări, le primesc cu bucurie oricînd și mai ales cînd ele vin dela tine, îmi fac o plăcere deosebită.

Îți doresc și eu toate succesele la Roma și să proiți cât mai mult în toate privințele din ședere a ta acolo.

De sigur caută să te aranjezi în așa fel, încât să-ți faci cât mai multe relații printre lumea bună, și în afară de matematicieni; de asemenea să cunoști monumentele celebre ale orașului și istoria lui, muzeele, galeriile de tablouri și chiar vestita arhivă a Vaticanului. Iar când vei observa pe la librării vreo reproducere care ar putea servi ca material didactic pentru învățământul istoriei, scrie-mi, ca să o procur pentru liceu ori școala de arhivistă.

De altfel în privința aceasta am să-ți dau mai târziu câteva comisioane, după cum am să te rog să intri în legătură și cu câțiva numismați italieni.

Dar mai presus de toate acestea aș dori să te inițiezi la Roma în vreo știință ultra modernă în legătură cu matematica, fizica, sociologia, finanțele, etc., care să-ți poată servi ca a doua specialitate și care ar putea să aibă „plasament” în România. Nichifor îmi vorbea de aerodinamică; eu zic orice, numai să-ți poată servi ca o a doua ocupație».

Mi s-a părut că acest crimpel de corespondență poate sugera măcar un număr de trăsături caracterizându-l, în memoria noastră, pe Constantin Moisil: de la umorul deosebit de discret la orizontul larg de cultură generală, era un mare iubitor de arte frumoase și literatură, un bun cunosător al clasicii români (el mi-a pus în mână, la cinci ani, teatrul lui Alecsandri, și-mi amintesc cu deliciu de o vacanță la munte, în care m-a întovărașit pas cu pas în descoperirea lui Caragiale, istorisindu-mi nenumărate detalii despre prototipul nemuritorului belfer Marius Chicoș Rostogan.)

Dincolo însă de asemenea constatări, două reflexii conjugate mi se par că se impun; mai întâi principiul pe care, într-o formă sau alta, l-am deprins de la el cu toții: să ai o meserie în care cit mai mulți să te poată cunoaște și judeca — dar și o specialitate care să-ți fie, pe cit se poate proprie; și faptul că, în 1931, cu o intuiție remarcabilă, Constantin Moisil își îndeamnă fiul către studii pe care azi ne-am obișnuit să le numim interdisciplinare, și al căror interes îl întvedea încă de pe atunci. Faptul că aceste îndemnuri s-au dovedit deosebit de fertile în cariera științifică a marelui matematician nu ține doar de personalitatea celor doi corespondenți, tată și fiu, ci și de o viață familială deosebit de interesantă și de vivace, înteme-

iată pe o exemplară coeziune, pe respect reciproc, armonie și afecțiune profundă. Crescut într-o familie extrem de unită, între oameni dreți, buni și afectuoși, Constantin Moisil a întemeiat în același chip propria-i familie, a cărei viață spirituală, intelectuală și morală mi se pare, în sensul cel mai deplin, exemplară. Centrul acestui univers, care conferă și echilibru și plenitudine personalității lui Constantin Moisil, era, de bună seamă soția lui, Elena Moisil: de la cărțile poștale ilustrate din 1901, cu mesaje „codate” („Drei E. Niculescu, institutore” — la nefermămurit devotament cu care i-a fost alături în ultimii ani, pe care bunica i-a petrecut ținută în pat — o legătură indisolubilă, interioară și profundă i-a unit pe cei doi, și n-a fost, în sensul cel mai deplin al cuvintului, desfăcută decit de moarte. Inzestrată cu o inteligență ieșită din comun, spirituală și fermecătoare, delicată și afectuoasă, Elena Moisil a împărțit în așa măsură cu soțul ei toate preocupările, toate speranțele și toate realizările, încât evocarea unuia dintre ei nu poate să nu amintească în chip firesc și pe celălalt.

Copiii și i-au crescut cu aceeași dragoste și nemăsurată înțelegere, și au avut a se mindri cu fiecare din ei.

În scrisoarea al cărei răspuns l-am citat, fiul său îi scria „Atenția care mi s-a dat aici (la Roma, n.n.), faptul că lucrările mele sînt date spre a fi studiate de alții, considerația de care mă bucur, sunt numai urmările sfaturilor și exemplului Dumitale”.

La capătul acestor abstracte aduceri aminte, îmi dau mai bine seama în ce măsură cuvintele pot fi înșelătoare: retorica omagială e, de mii de ani, un gen literar consacrat, și adevărul interior al unei personalități excepționale prin măsura pe care a știut s-o păstreze în toate poate fi confundată, de cei ce nu l-au cunoscut, cu o imagine epurată, festivă și stereotipă. Pentru noi însă, care i-am trăit în preajmă, nimic nu ar fi mai fals decit ideea că memoria lui Constantin Moisil ar avea nevoie să fie cenzurată sau înfrumusețată. A fost un om întreg și bun, și în felul lui discret, un filozof, trăind cu zimbetul pe buze înțeleapta existență dominată de măsură.

Fie-mi îngăduit să cred că liniștea interioară, seninătatea și echilibrul personalității celui pe care l-am evocat aici izvorăsc și din această dreaptă coerență a savantului și a omului, și că, din cite a durat într-o viață lungă de muncă și devotament, amintirea acestui exemplu nu e lucrul cel mai puțin însemnat.

DOCUMENTE ACHIZIŢIONATE DE ARHIVELE STATULUI ÎN ANUL 1976

ALBA

1. Muncitoarea Moldovan Ileana, domiciliată în municipiul Turda, a donat 27 de documente şi fotografii privind activitatea tatălui său Iancu Avram, muncitor comunist, participant la greva generală din anul 1920. Fotografiiile redau imagini din timpul grevei din 1920 de pe Valea Jiului. Una din ele îl prezintă pe Avram Iancu la închisoarea din Sibiu după greva generală.

2. Funcionarul pensionar C.F.R.-ist Salvian Andrei Liviu domiciliat în comuna Rimetea, judeţul Alba, a donat 20 de fotografii şi vederi privind campania de război din Italia şi Polonia la care a participat între anii 1916—1918, ca şef al unei companii tehnice.

3. Avocatul dr. Aurel Mitrea domiciliat în comuna Teiuş, judeţul Alba, a donat două tablouri cu absolenţii şcolilor din Blaj (1913) şi prima promoţie de absolvenţi români din Cluj (1919) precum şi arhiva creată personal ca avocat, între anii 1920—1948 (2 m.l.) Documentele se referă la starea economică şi socială a zonei din jurul localităţii Teiuş în perioada interbelică şi postbelică.

4. Profesorul pensionar Albu Nicolae din Blaj a donat filialei 18 manuscrise cuprinzând lucrările personale, parte publicate, parte nepublicate: creaţii literare, studii de istorie a învăţământului românesc înainte de anul 1918, prezentarea unor personalităţi de seamă ale vieţii noastre politice şi culturale etc. Tov. prof. N. Albu a oferit spre achiziţionare două manuscrise valoroase: o lucrare de istorie şi geografie a Transilvaniei din anul 1844 şi un manuscris al revistei „Societăţii de lectură a studenţilor din Blaj”.

Pentru completarea bibliotecii documentare a filialei s-au achiziţionat de la prof. N. Albu 22 de publicaţii istorice de mare valoare dintre care unele în mai multe volume iar altele s-au primit prin donaţie. Ele privesc în mod deosebit istoria Transilvaniei şi istoria locală.

5. Preotul Teodor Moldovan domiciliat în oraşul Ocna Mureş — suburbia Micoşlaca a donat o relatare despre modul în care s-au desfăşurat luptele pentru eliberarea localităţii în timpul celui de al doilea război mondial, imediat după insurecţie.

6. Ofiţerul pensionar Petru Cormoş din Alba Iulia a donat o relatare despre situaţia locuitorilor oraşului în anii 1917—1918 şi modul cum s-a desfăşurat revoluţia din toamna anului 1918.

7. Preotul M. Aslău din Blaj-Veza a donat pentru biblioteca documentată opt volume cărţi şi periodice.

OCTAVIAN ROTAR

BACĂU

Colecţia „Mihai Gherguţă”

Documentele predate de Mihai Gherguţă, învăţător pensionar din municipiul Bacău, prezintă o valoare istorică deosebită deoarece cuprind numeroase informaţii asupra unor aşezări din judeţul Bacău.

Astfel, jurnalul încheiat la Divanul judecătoresc al Moldovei, la 5 aprilie 1829, consemnează cuprinsul celui mai vechi document emanat din cancelaria domniei lui Alexandru cel Bun. Este vorba de suretul de pe ispisocul din anul 1400 (6908) iunie 29¹, prin care Alexandru cel Bun dă slugilor sale,

Stroe şi Ioan, pentru slujba depusă cu toată stăruinţa două sate: Poiana pe Tazlău, şi Girtanul pe Girtan. Interesant este faptul că stabilindu-se hotarele proprietăţilor date lui Stroe şi Ioan sînt menţionate mai multe denumiri de locuri şi aşezări şi apele: Filipe, Girtan şi Berzunţ. Documentul consemnează existenţa satului Berzunţ.

În 1676 (7184) iulie 12² s-au prezentat la scaunul domnesc Gavril Elişei, Gavril Poiană, Mihalache Drăguga, Ioan Bogiu, Malei Praja, toţi nepoţi şi strănepoţi lui Stroe şi Ioan, răzeşi din cele două sate, care au obţinut întărirea actului dat de Alexandru cel Bun în 1400.

Şapte decenii mai târziu Cantemir beizadea a trimis pe Neculai Ciote şi Zaharia Vicol, hotarnici, pentru a măsura şi hotări moşia satului Poiana, denumit acum Helegiu, de o suprafaţă de teren din dealul Delenilor, de hotarul satului Poiana Drăguşilor, situat pe pîrîul Helegiu. Hotarnica, întocmită la 8 decembrie 1747, consemnează că mănăstirea de la Berzunţ avea o suprafaţă de teren în hotarul moşiei satului Helegiu, iar cea din Tg. Ocna posedă şi ea o suprafaţă de loc în hotarul aceluiaşi sat. Mănăstirea de la Tg. Ocna devenise între timp şi posesoarea unor suprafeţe de pămînt în hotarul satului Deleni, denumit mai înainte Girtanul. Rezultatul, deci, că moşia răzeşească dăruită de Alexandru cel Bun lui Ioan şi Stroe fusese parţial acaparată de mănăstirile Berzunţ şi Precista din Tg. Ocna.

Moşia satului Poiana, denumit acum Helegiu, care se întindea din drumul de la gura Văii Bacului pînă la marginea drumului ce ducea la Berzunţ şi pîrîul Drăcoia, a fost împărţită în trei bătrîni şi anume: Poiana, situat la nord, care cuprindea şi pămînturile vîndute m-rei Berzunţ, Căzăneşti era situat în partea de mijloc a moşiei: bătrînul Drăguga, situat în partea de sud, cuprindea şi locurile vîndute şi dăruite m-rii Precista din Tg. Ocna. Unul dintre aceşti bătrîni, Poiana, pînă în anul 1779 iunie 18, a devenit sat de sine stătător. În hotarnica făcută acum de Toader Muste, vornic de poartă, în urma judecării ce avusese loc la divan între răzeşii din moşia Poiana şi Vasile Constantin, vechilul mănăstirii Precista din Tg. Ocna, pentru stăpînirea pămîntului din hotarul moşiei Deleni unele părţi de pămînt din hotarul satului Helegiu, Poiana este denumit sat aparte.

Judecata ce a avut loc la divan a fost pierdută de răzeşi iar mănăstirea din Tg. Ocna a devenit stăpînitoarea întregii moşii Deleni, a unor părţi de pămînt din hotarele satelor Poiana şi Helegiu, iar locuitorii de pe ele au devenit iobagi mănăstireşti.

Astfel, hotarele moşiei mănăstirii Precista şi Tg. Ocna s-au lărgit în dauna răzeşilor, de la gura pîrîului Săsei, ce se vărsa în Tazlău pînă la obîrşia unui pîrîaş, mergea la deal printre Deleni şi Drăguşii, gura drumului boierilor, mănăstirea din Tg. Ocna nu se mulţumea însă cu pămînturile acaparate la 1779 şi anterior acestui an.

Egumenul Paisie de la acea mănăstire, la începutul secolului trecut, încerca să acapareze toate pămînturile locuitorilor din Poiana şi Helegiu sub pretext că moşia lor ar fi fost cuprinsă în hotarul satului Deleni, denumit în cartea voievodului Alexandru cel Bun, Girtanul. Strădăniile lui Paisie s-au izbit însă de rezistenţa răzeşilor, care, înarmaţi cu acte străvechi, au determinat divanul domnesc să respingă, în 1835 octombrie 18, înscenarea judiciară pornită de lacomul conducător al aşezămîntului bisericesc de la Tg. Ocna³. Alte documente din secolele XVII—XIX reliefează aspecte economice şi sociale ale dezvoltării satelor Bereşti şi Nadişa situate pe Tazlău.

¹ Arh. St. Bacău, colecţia M. Gherguţă, doc. 5. În original documentul este datat greşit 6905 iunie 12. Pitarul Ioan Stamati, traducătorul documentului din limba slavă, a citit 6905 în loc de 6908.

² Ibidem. În document văleatul 7284 este scris greşit.

³ Ibidem, nr. 3.

Colecția „Petru Ilaș”

Colecția de documente, adunată cu grijă și pasiune de către Petru Ilaș din Moinești evidențiază aspecte ale raporturilor economice dintre arendași și locuitorii satului Solonț, județul Bacău în anii premergători revoluției de la 1848. Se remarcă, astfel, preșunile exercitate de arendași asupra țăranilor pentru plata datorită și executarea zilelor de muncă fixate în condițiile de arendare.

Filiața noastră a achiziționat prin donație, de la învățătorul pensionar I. Simion, din comuna Mănăstirea Cașin, județul Bacău manuscrisul intitulat „Istoria domnului răposat Grigore Ghica” scris la Iași în anul 1802. Manuscrisul a fost păstrat cu grijă și atenția cuvenită.

Moartea domnului care s-a opus politicii imperiilor otoman, habsburgic și țarist, a fost decisă la Constantinopol. Sultanul a însărcinat cu executarea ei pe Ahmed aga Kara-Hissar, prietenul domnului Moldovei. Poemul scris după scurgerea a douăzeci și cinci de ani de la moartea voievodului, reușește să redea prin intermediul mijloacelor artistice, moartea tragică a lui Grigore Ghica.

Mihai Kogălniceanu, atribuind poemul în cauză lui Enachi Kogălniceanu, a publicat o altă variantă a acestuia⁴.

DUMITRU ZAHARIA

BRĂILA

În activitatea de îmbogățire a bazei documentare filială noastră a fost sprijinită de ziarul local „Înainte” care a oferit coloanele sale pentru popularizarea celor mai valoroase documente achiziționate, lansind și un apel călduros către deținătorii de documente de a le depune la Arhivele Statului.

Printre documentele achiziționate menționăm un hrisov al lui Alexandru C. Moruzi din anul 1792, prin care se întărește dreptul de stăpânire a două dughene cu pînă de piatră și a unui loc de han pe care velspătarul Stavru le-a cumpărat, la licitație, de la Iordache Rămădan și pentru care a prezentat un zăpis întărit cu pecete și semnătura acestuia și a consulului general al Rusiei. Hrisovul poartă ștampila cancelariei domnești și semnătura lui Al. C. Moruzi.

Considerăm valoroase un brevet pentru Crucea trecerii Dunării, conferită în anul 1878 căpitanului Ioan Dumitrache, comandant de escadron și fotografia acestuia pe uniforma căruia se pot distinge decorațiile primite.

Documentele achiziționate de la inginerul Gheorghe și Antoaneta Crudu din Brăila, care au dovedit că știu să prețuiască aceste valori și cunosc menirea lor, completează documentația despre participarea brăilenilor la războiul pentru independență.

O achiziție importantă o constituie documentele preluate de la Elena Paulopol, din Brăila, profesoară pensionară, cele mai multe aparținând părinților săi — Spiru și Victoria Hasnaș.

Colecția „Spiru Hasnaș (1718—1955) cuprinde: acte de proprietate și de studii, documente privind activitatea lui Spiru Hasnaș ca director la ziarul „Dunărea de Jos” din Galați și al Liceului comercial din Brăila; manuscrise ale unor articole și poezii apărute în diferite ziare și reviste, între anii 1937—1942, numele și piese de teatru în manuscris, documente privind activitatea pedagogică a Victoriei Hasnaș, soția lui S. Hasnaș, corespondență familială, fotografii etc.

Familia Hasnaș provine din nordul Moldovei. Cel mai vechi document din colecție este un zăpis din 1781, pentru un loc de casă din Botoșani. Din alte acte reiese că locul a fost vândut în 1847 clucerului Vasile Climescu, că s-a judecat proprietarul cu vecinii pentru hotare, că a fost donat bisericii Sf. Voievozi din Botoșani, care l-a vândut apoi, prin licitație, lui Spiru Hasnaș — tatăl — în 1904.

Se remarcă documentele cu privire la apariția revistei „Dunărea de Jos” și activitatea desfășurată de directorul ei — Spiru Hasnaș. Astfel, la 25 iunie 1940 a fost autorizată apariția acestei reviste săptămânare iar în 1941 a fost transformată în ziar cotidian.

Directorul revistei își propune să strângă în jurul ei pe toți scriitorii tineri din Galați și din împrejurimi. La doi ani de la apariție, el declară că ziarul și-a atins scopul, dar „e greu să faci literatură, nu din lipsa și talentul scriitorilor, de aceștia sint, dar din indolență și nepăsarea așa-zisei păture culte, care nici nu cumpără, nici nu cetește reviste”.

Printre manuscrisele valoroase sint și cele în care se evocă greva lucrătorilor tipografi din București din 13 decembrie 1918. În alte documente sint evocate personalități culturale. Cu mult lirism prezintă poetul Sp. Hasnaș întîlnirea cu George Coșbuc, căruia i-a citit din poeziile sale.

Pentru cunoașterea trecutului cultural al Brăilei, menționăm cele 30 de documente ce se referă la liceul comercial din acest oraș. Pînă în 1937 au funcționat în acest oraș două școli comerciale de băieți: clasele inferioare, ca gimnaziu și clasele superioare ca liceu. În septembrie 1937 ele s-au unificat, devenind liceu comercial — curs complet. Documentele relevă activitatea neobosită a profesorului Sp. Hasnaș, primul director al școlii, pentru promovarea învățămîntului comercial în oraș, pentru construcția modernului local de școală de pe strada R. S. Campiniu. Alte informații se referă la situația materială a școlii, procurarea aparatelor de laborator, inventarul bibliotecii, al cabinetului medical etc.

Colecția „Spiru Hasnaș” conține și fotografii — cele mai multe format 18/24 — reprezentind absolvenți și profesori ai școlilor comerciale superioare din Iași și Brăila (1903—1930), funcționari ai Băncii Botoșanească Română (1916) și grupuri de ofițeri, printre care și Spiru Hasnaș, din campania 1913—1916.

Au mai fost achiziționate documente de la Alexandru Serescu, inginer constructor, pensionar, constituindu-se o colecție ce-i poartă numele. Dintre documentele mai importante menționăm amintirile sale din primul război mondial, cele despre Spiru Haret, sorise în 1928, și un memoriu către ministrul învățămîntului în care se fac precizări cu privire la localul de școală din Balta Albă și la aspectul etnografic al acestei localități.

Cele mai multe documente se referă la activitatea lui Al. Serescu ca inginer hotarnic — se menționează moșile la care a executat lucrări de hotarnică — și ca inginer constructor — proiecte pentru repararea drumurilor și podurilor din județ, pentru construirea fermei Zagna-Vădeni, a administrației C.A.P. „Drum Nou” din comuna Plopu etc. Importantă este o dare de seamă a prefecturii județului Brăila asupra realizărilor obținute în domeniul construcțiilor în perioada 1942—1944.

Odată cu aceste documente au fost achiziționate și fotografii ale unor personalități brăilene, sau înfățișind obiective economice și culturale din oraș și județ (1940—1942). Interesante sint fotografiile ce reprezintă un grup de elevi ai Școlii militare din Regimentul 9 Rimnicu Sărat (1912) și Compania a II-a din Batalionul 13 Pionieri (1917).

Colecția de fotografii s-a îmbogățit cu ilustrate din Brăila și din alte orașe ale țării, din perioada 1889—1943.

Filiața Arhivelor Statului Brăila și-a sporit zestrea documentară achiziționind și pentru bibliotecă un număr însemnat de cărți: un dicționar geografic și demografic din anul 1926, albumul comemorativ „Brăila Veche” al lui Gheorghe Marinescu (1929), „Floarea darurilor” (1808), „Atlas” întocmit conform programelor școalelor secundare de S. Mehedinți (1905) și alte cărți care servesc zilnic în activitatea de cercetare la sala de studii.

În depozitele filialei au intrat fonduri și colecții familiale, documente din epocile feudale și modernă.

Menționăm pentru valoarea sa fondul Constantin D. Aricescu, achiziționat de la Ștefănescu-Ciocirdia Adalgiza, casnică, din Brăila. Fondul este alcătuit din 44 documente, 29 fiind manuscrise și tipărituri literare care relevă atitudinea intransigentă de luptător și cronicar al revoluției de la 1848 în Țara Românească. Momente ale revoluției de la 1848, sint oglindite în poeziile: „Marșul libertății”, „Libertatea”, „Libertatea României”, „Triumful guvernului provizoriu”, „Odă la cetățeanul Ioan Eliade”, „Odă la eroina română Aneta Ipătescu”, aflate în manuscris în fondul achiziționat. Alte lucrări literare marchează activitatea desfășurată pentru Unirea Principatelor. Alături de poeziile (tipărite) închinete

⁴ M. Kogălniceanu, *Letopiseșele române*, vol. 3, p. 275—295.

lui Al. I. Cuza și anului 1850, deținem Biletul de intrare la Adunarea ad-hoc pentru ședința a unsprezecea din 1857, C. D. Aricescu fiind reprezentant al orașului Cîmpulung în Divanul ad-hoc.

Alte șapte documente, achiziționate tot de la Adaigiza Stefănescu-Ciocirdia, alcătuiesc fondul Dimitrie Ciocirdia. Dintre acestea amintim: ordinul ministrului de interne N. Golescu, prin care căpitanul Dimitrie Ciocirdia a fost numit administrator al județului Ialomița în 1848, petiția către domnitorul Bibescu în 1843 — pe 62 de pagini — transcrisă de Iulia, fiica lui D. Ciocirdia.

O altă categorie de documente o alcătuiesc cele emise de cancelariile domnești. Dintre acestea semnalăm: porunca domnitorului Al. N. Șuțu, cu privire la întreprinderea unei cercetări de către velvisierul Matache pentru cunoașterea abuzurilor săvârșite de un sameș al județului Dolj în 1820, un ofis al lui Mihai Sturdza, prin care se conferă rangul de serdar lui Gr. I. Dărăscu, în 1844 (ambele achiziționate de la A. Stefănescu-Ciocirdia), un ofis al domnitorului Al. Ghica, din 1849, și un altul semnat de caimacamul Vogoarde în 1858, prin care Dimitrie Lupu este numit membru în Comisia episcopicească (achiziționate de la Mangiriu Marian, frigatehnist din Brăila).

Aprecăm și donația făcută de Gică Vasile, colonel, pensionar membru al Societății de istorie, filiala Brăila. Documentul donat este un ofis al domnitorului M. Sturdza din 1845, prin care se conferă rangul de paharnic lui Petrace Anghelută titlu pe care îl moștenise de la bunica sa, Elena Cernat, soția fratelui generalului Alexandru Cernat.

De asemenea, menționăm achizițiile unui mare număr de fotografii document. Documentele intrate în depozite, în această perioadă, aduc informații noi în activitatea de cercetare de la Filiala Arhivelor Statului Brăila.

STANCA BOUNEGRU

CARAȘ-SEVERIN

Documentele achiziționate în cantitate de cca. 250 m.l. au fost grupate în mai multe fonduri și colecții, unele deja existente, altele create în urma acestor achiziții: Colecția de documente și manuscrise, Colecția de planuri, Colecția de documente STEG, Societatea U.D.R., Colecția de hărți.

Documentele achiziționate de la pensionarul Ioan Jifcovici, domiciliat în Oravița str. 13 Decembrie nr. 13. Colecția de documente și manuscrise (1718—1935), 105 u.a. cuprinde documente care furnizează informații în legătură cu particularitățile iobăgiei din Banat, sistemul de proprietate, judecarea unor procese urbariale, conscrierea populației unor localități din fostul comitat Caras (Nicolinț și Răcășdia) efectuate în 1784, evaluările unor localități (Nicolinț, Forotic și Ciudanovița) în vederea vânzării sau arendării lor de către Contabilitatea camerală regală din Timișoara (1781, 1819, 1820).

Se găsesc date importante în legătură cu exploatarea zăcămintelor de cărbune și cupru din Munții Banatului, mărimea minelor, veniturile realizate în perioada 1844—1845, valoarea arenzii pentru fiecare mină, relațiile comerciale ale arendatorilor de mine. În special cu Societatea dunăreană de navigație din Budapesta înainte de preluarea domeniilor montanistice din Banat de către STEG Viena.

Importante pentru informațiile de natură economică sunt documentele care se referă la situația minelor Maidanpek din Jugoslavia, extrasul dintr-un proiect de hotărâre al parlamentului german din 1048 relativ la repararea și încasarea impozitelor pe perioada noiembrie 1848 — martie 1849, nota comisarului guvernamental de pe lângă Comitetul Caras relativ la urmărirea călătorilor străini suspecți (1850) etc. Au fost de asemenea achiziționate Reuniunea de cântări și muzică Oravița (1893—1931), colecția de hărți (secolele XIX-XX) cuprinzând un atlas politic și geografic al Europei, Atlas Mic și Rusiei de la începutul secolului al XIX-lea întocmit de Karacs Ferentz, harta Banatului întocmită de prof. Virgil Pau în 1936, harta comitatului Caras-Severin de la sfîrșitul secolului al XIX-lea etc.

Documente achiziționate de la ing. Silviu Bordan. Colecția de documente și manuscrise a Filialei Caras-Severin s-a îmbogățit cu noi documente cu caracter economic create în perioada 1769—1944, refe-

ritoare la pregătirea introducerii urbariului în Banat, cu care ocazie s-au dat instrucțiuni în anul 1769 și în anii următori.

În aceeași colecție s-au introdus și alte documente privind activitatea industrială și minieră.

Colecția de planuri (1764—1911) s-a constituit din 120 planuri diverse: instalații industriale, clădiri de fabrici și școli, poduri, hărți geologice ale exploatarea miniere, din Steierdorfanina, Moldova Nouă, Ocna de Fier, Dognecea, Sasca, de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Numeroase planuri ale localităților din zona de influență a STEG-ului completează această colecție.

Colecția de documente STEG (1854—1855), 93 u.a., este constituită din documente originale și copii privitoare la preluarea de către STEG Viena a minelor și domeniilor din Banat (Steierdorfanina, Sasca-Montană) la drepturile de proprietate ale colonistilor stabiliți în centrele miniere din Banat, cit și ale locuitorilor bășinași. Alte documente și instrucțiuni (parțial tipărite) cuprind date despre istoricul domeniilor din Banat și statistica realizărilor pe perioada 1855—1876.

De o mare valoare pentru cunoașterea istoriei mineritului din Banat sînt schițele istorice ale comunelor montane, unde pentru localitățile cu exploatarea miniere aflate în exploatare la data întocmirii lor (cca. 1860) este menționată și producția. Astfel, este menționată producția minelor Dognecea pe perioada 1771—1824, Moldova-Nouă pe perioada 1773—1788 și 1803—1847, a minelor din Sasca-Montană pe perioada 1801—1854. Acestor documente li se adaugă cel privitor la evoluția mineritului în Banat începînd cu epoca romană și pînă după preluarea, în 1855, a domeniilor din Banat de către STEG Viena.

De un real interes sînt dările de seamă prezentate în adunările generale ale acționarilor STEG pe perioada 1856—1913, unele situații statistice din primul sfert de veac de activitate a uzinelor și minelor din Banat.

Colecția mai cuprinde statutele Institutului de pensii și ajutorul pentru muncitorii și servitorii STEG-ului (1860) ale Institutului de pensii pentru funcționarii STEG-ului (1902—1908), circulara privind constituirea Lăzii frățești (Bruderlade), statutele bilanțurilor și rapoartele de activitate ale Lăzii frățești de la STEG pe perioada 1896—1913 cit și a Lăzii frățești creată la Industria de Fier din Nădrag S.A. pe anul 1917.

Societatea UDR (1920—1947), 30 u.a., cuprinde dările de seamă și bilanțurile pe perioada 1920—1947. corespondență cu funcționari superiori ai direcțiunii STEG din Budapesta privind activitatea acesteia, convocarea adunărilor generale. Foarte importante sînt descrierile minelor Ocna de Fier și Dognecea întocmite de Geza von Bene, Herman Reisch, Ernst Preuschen și Franz Schafarzki, descrierea minelor Maidanpek din Jugoslavia cit și descrierea din 1947 a minelor Ocna de Fier cuprinzînd producția pe perioada 1855—1947.

Colecția de hărți (1870—1930) cuprinde hărți generale, geologice, forestiere și ale căilor de comunicație ale domeniilor STEG și UDR și o hartă a Bosniei și Herțegovinei.

Avocatul pensionar Isac Rădulescu, domiciliat în Caransebeș str. Nicolae Bălcescu a donat un fragment din fondul Oficiului local de Turism Caransebeș, înființat în anul 1935. Actele se referă la activitatea desfășurată de acest oficiu în perioada 1938—1943, fiind constituit din intelectuali, meseriași, funcționari etc. Scopul oficiului era cultivarea dragostei față de frumusețile patriei, organizînd excursii și drumeții, concursuri de schi etc.

Inginerul pensionar Gheorghe Siclovian din Caransebeș, fost inginer șef al uzinei electrice din Caransebeș — una dintre cele mai vechi din țara noastră, a donat filialei planul de instalație a primei mașini cu aburi montată în Caransebeș și fotografiile ale instalațiilor electrice din cadrul centralei electrice, de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

C. BRĂTESCU

CLUJ-NAPOCA

La fel ca și în anii trecuți, Filiala Arhivelor Statului Cluj-Napoca, a acordat și în anul 1976 o importanță deosebită acțiunii de achiziționare a do-

cumentelor de valoare deținute de persoane particulare.

Dintre acestea menționăm, în primul rând, operele muzicale în mascuris și tipărite ale compozitorului M. Andreescu-Skelety achiziționate de la fosta artistă a Operei Române din Cluj-Napoca, Livia Pop.

Manuscrise: a) M. Andreescu-Skelety, „Strigoi” (regina dunăreană) Opera lirico-dramatică; b) Idem, „Copilul haiducilor”. Operă dramatică inspirată din datini populare; c) Idem, „Cîntecul lebedei”. Operă într-un act; d) Idem în colaborare cu Livia Pop, „Ghemul fermecat”. Operă dedicată copiilor; e) Idem, „Catalin Verga”. Operă istorică lirico-dramatică; f) M. Andreescu-Skelety, „Satira a III-a” după M. Eminescu. Concert simfonic; g) Idem, „Moartea zimbrului”. Poem simfonic; h) Idem, „Sonată pentru oboi și pian; i) Idem, „Lieduri” pe versuri de M. Eminescu, cu acompaniament de orchestră; j) Idem, Schițe și studii pregătitoare la operele de mai mare anvergură. Orchestrații parțiale cu scop de studiu. Tipărituri: a) M. Andreescu-Skelety, „Elegie română”; b) Idem, „Imnul Universității populare de la Vălenii de Munte. „N. Iorga”; c) Idem, Patru coruri bărbătești. Din compozițiile lui Ciprian Porumbescu. d) I. Nicolae. Cîntec populare românesc din Basarabia cu dedicație către Skelety.

Prin donație Filiala noastră a achiziționat un exemplar dactilografiat al Monografiei școlii satești din Margău de la preotul pensionar Sima Valeriu, domiciliat în comuna Poeni, județul Cluj-Napoca iar de la cetățeanul Ștefan C. Coman, pensionar din Gherla am achiziționat: manuscrisele unor poezii, scrise în perioada 1892–1910, în comuna Margine (27 file), manuscrisele unor poezii, scrise cu prilejul înmormîntărilor, sec. XIX (21 file), 16 file dintr-un protocol parohial din perioada 1808–1842 (limba latină).

M. PETRIȘOR

GALAȚI

Activitatea de preluare a documentelor cu caracter istoric și documentar de la persoane fizice a continuat și în cursul anului 1976. În acest an filiala Arhivelor Statului Galați, a intrat în posesia unui număr de 336 documente. Numeroși cetățeni din orașul Galați ca: prof. Dan Rîpă Buicuțiu, prof. pensionar Eugeniu Th. Popa, Diaconu Maria sau Dima Maria, Dr. Ing. Șerban Orăscu, Nicolae Vasilescu Capsali, toți din București, au făcut dovada unui înalt spirit patriotic față de valorile culturii naționale oferind filialei noastre numeroase documente.

Valoarea acestor documente constă în faptul că ele oglindesc unele aspecte din istoria poporului nostru pe plan național sau local. Astfel, este telegrama din 22 august 1856 trimisă de pîrcălabul Ținutului Covurlui, Alexandru Ioan Cuza, către caimacamul Teodor Balș prin care face cunoscut că misiunea emisarilor antiunioniști Alecu Iacovache și Vasile Drăghici, nu va avea succes la Galați.

Un alt document este brevetul prin care se conferă generalului Alexandru Cernat, Medalia Militară pentru merite deosebite în războiul de independență a României din 1877–1878. Tot din această perioadă datează și biletul de lăscare la vatră a soldatului Dulgheru Ion din comuna Viziru de Sus județul Brăila, care a luptat în Regimentul 9 Dorobanți.

Informații interesante despre participarea României la primul război mondial, precum și despre desfășurarea acțiunilor militare pe alte fronturi se desprind din cele 110 comunicate oficiale ale Prefecturii județului Covurlui, date după înștiințările Marelui Cartier General al Armatei din perioada 18/31 august 1916–11 februarie 1917. Legat de acest eveniment deținem un alt document și anume lista soldaților francezi căzuți pe front și înmormîntați la Galați, precum și un brevet de acordare Medaliei Crucii Comemorativă a războiului din 1916–1918 cu baretele Dobrogea-Mărășești, soldatului Bănică Mihai din Regimentul Neagoe Basarab.

Un număr de documente din perioada 1806–1873, cuprinzînd cărți domnești de la Ioniță Sandu Sturza, Mihail Sturza, zapise, cărți de hotărîncie sau alte genuri de acte cuprind informații despre viața social-economică din fostul județ Covurlui sau din

alte județe ale țării. Astfel, mai multe dintre acestea se referă la situația moșiei Becești din Ținutul Hertii, ce se învecina cu o parte din pămîntul lui Mihalache Kogălniceanu. Sau procesul verbal încheiat de Tribunalul Districtilor Dorohoi cu ocazia cercetării reclamației proprietarilor moșiei Nova-Șelița din același district pentru impresurare dinspre moșia Strotii.

Pentru studiul vieții comerciale din perioada 1822–1830, un deosebit interes prezintă cele 40 de documente inedite scrise în limba greacă, de fapt scrisori, ce reflectă relațiile comerciale dintre Dimitrie Panaiotu, membru al Companiei Grecești din Brașov, cu partenerii săi comerciali din Țara Românească.

Aspecte ale modului de înfăptuire a reformei agrare din 1921 se desprind din cele 20 de planuri de parcelare a unor moșii și vetre de sat din comunele: Oasele, Cuca, Băleni, Rogojeni, Roșcani din fostul județ Covurlui, în perioada 1921–1935. Diferite genuri de acte cuprinse într-un dosar, reflectă aspecte ale înfăptuirii reformei agrare din 1945 în comuna Băneasa din județul Covurlui.

Două documente cum ar fi: Apelul Comitetului Central pentru Amnistie Generală și Comunicarea din 1 august 1923 a Ligii Drepturilor Omului prin care se arată modul de organizare, funcționare și scopul înființării acestei organizații, reflectă aspecte ale mișcării muncitorești democratice din România între cele două războaie mondiale. Odată cu aceste documente au mai fost preluate și două fotografii ale avocatului democrat Constantin G. Costa-Foru.

O serie de alte documente prezintă informații diverse cum ar fi o genealogie a familiei Mavrocordat tipărită la Paris în anul 1913. Deosebit de interesant este și un album editat în 1895 la Brăila de către Pericle M. Pectemegiolu, dedicat mișcării de renaștere a Greciei de către comunitatea greacă din Brăila.

Pe lângă documentele achiziționate de la persoane fizice, merita a fi menționate și cele preluate de la Administrația Fluvială a Dunării de Jos. Este vorba de 7 hărți care au aparținut Comisiei Europene a Dunării, datînd de la sfîrșitul secolului XVI la mijlocul secolului XVIII, fiind editate la Viena, Nürnberg și Paris de către geografi de seamă al timpului, înfățișînd zona de sud-est a Europei, bazinul Dunării incluzînd și teritoriul Țărilor-Române.

Numeroase documente preluate în 1976 contribuie la îmbogățirea fondurilor arhivistice din cadrul filialei Arhivelor Statului Galați.

VIORICA SÔLOMON

HARGHITA

Prin donație s-a achiziționat de la Jakab D. Francisc învățător, director al școlii generale din satul Orașeni, comuna Mărtiniș, județul Harghita o diplomă de înobilare dată de principele Mihai Apafi lui Francisc, George și Ioan Csoma din Aldea, Scaunul secuiesc Odorhei, în 1677. Documentul este scris în limba latină, pe pergament, format 70x44 cm. cu sigiliu atîrnat.

Documentul a fost încadrat în „Colecția fondurilor de proveniență personală”.

Both András, artificier la Minele Harghita Băi, domiciliat în satul Căpîlnița, județul Harghita, a donat filialei noastre 68 documente foi volante din perioada 1574–1910. Sint contracte de vânzare-cumpărare, inventare de avere, copii din protocoale de judecată, audieri de martori tablele cu repartizarea unor taxe, scrisori particulare și altele. Aceste documente cuprind date privind starea socială a locuitorilor din comună (vezi un tabel din 27 octombrie 1727 privind repartizarea taxei de 200 forinți locuitorilor comunei Căpîlnița în diferite perioade, existența unor culturi agricole (vezi inventarul de avere întocmit în 1849) tranzacțiile și pretul pămînturilor arabile din diferite epoci (contract de vânzare-cumpărare din 2 aprilie 1696). Rezultă, de asemenea, existența unei școli în 1696 în satul Vîlăhița, întrucît contractul s-a încheiat în localul școlii.

Documentele au suport de hîrtie, sint scrise în limba maghiară și în limba latină. Ele au fost încadrate în Colecția fondurilor de proveniență particulară „Familia Both din Căpîlnița”.

ȘTEFAN KIRÁLY

IALOMIȚA

În acest an filiala noastră a achiziționat o serie de documente între care și o fotografie reprezentând pe membrii primei asociații corale care a funcționat în orașul Slobozia începând din anul 1934. Fotografia a fost oferită de un membru al acesteia, cetățeanul Rădulescu Ion.

Cetățeanul Nicolae Doicescu din Călărași a donat 4 exemplare din ziarul „Gazeta Ialomițenilor” din perioada 1937—1939, ziar care apărea într-un tiraj de 100 exemplare. Ele furnizează informații despre grenadirul Constantin Mușat, erou al războiului din 1916—1918, activitatea depusă de Nicolae Iorga în calitate de consilier regal, sărbătorirea unor personalități locale, date despre săpăturile arheologice din cuprinsul județului.

M. COTENESCU

VASLUI

Preotul Ioan Popa din satul Mînjești, comuna Munteni de Jos, județul Vaslui a donat 39 documente pe care le-a adunat și le-a păstrat cu grijă în decursul mai multor ani, din perioada 1777—1859. Acestea au fost incluse în colecția de documente „Pr. Ioan Popa-Mînjești”. Ele cuprind date referitoare la moșiile existente pe raza Mînjeștilor și anume: Mînjești, Dumnezei, Drăgotești, Stoilești, Murgeni, Budini și Vilcovicești. Majoritatea sînt zapise ce se referă la vânzări și părți din moșiile menționate. De asemenea, în colecție mai figurează hotarnica moșilor Dumnezei și Murgeni, corespondență între Isprăvnicia ținutului Vaslui cu Logofetia cea Mare a Dreptății relative la pricinile de pămînt existente între locuitorii din Mînjești. Ele furnizează informații privind evoluția proprietății într-o zonă răzeșească.

COSTICĂ IOAN GIRNEAȚĂ

TEMATICA INFORMAȚIILOR REFERITOARE LA ȚARA NOASTRĂ CUPRINSE ÎN ARHIVELE BELGIENE

SANDA RACOVICANU

Îmbogățirea Fondului Arhivistic Național cu noi izvoare istorice s-a realizat și prin cercetările efectuate în arhivele belgiene, începând cu anul 1966. Microfilmele intrate în țară însumează 20.000 cadre duble microfilm cuprinzând documente referitoare la istoria patriei noastre din perioada 1841—1924¹.

Cercetările au fost orientate, în primul rând spre fondurile cu caracter diplomatic: arhiva Ministerului de Externe și al Comerțului Exterior și secția de manuscrise a Bibliotecii Regale Albert I, considerate ca surse documentare mai bogate în informații referitoare la România.

Arhiva Ministerului de Externe și al Comerțului Exterior cuprinde următoarele serii:

- 1 corespondență politică-legații;
- 2 corespondență generală-clasament B;
- 3 dosare de personal de consulat;
- 4 dosare filmate: P (politic), B (economic), Pr. (presă);
- 5 documente personale;
- 6 culegere consulară. Publicație.

Correspondența politică-legații este alcătuită din volume legate și nelegate, pe țări.

Correspondența generală — Clasament B. este o serie tematică extrasă din seria *Correspondență politică* cuprinzând dosare pe probleme politice și comerciale, de exemplu: „Mioa Antantă”, „Liga Națiunilor”, „Convenții comerciale”. „Întreprinderi belgiene” etc. Uneori originalul se păstrează la dosarul tematic și copia la corespondență politică, alte ori întreaga problemă apare numai în clasamentul tematic.

Dosarele filmate reproduc, pe film, documente din toate categoriile în scopul facilitării cercetării și mai ales al comenzilor de microfilme.

Culegerea consulară (Requell Consulaire Belge) aflată, în publicație, în arhiva Ministerului de Externe este colecția cea mai completă, a cărei importanță este sporită de faptul că o bună parte din arhivă nu mai există, ca urmare a deteriorării în decursul timpului.

Documentele aduse în țară sub formă de microfilm provin din seriile *Correspondență Politică — Legații* și *Correspondență generală*.

Astfel, din prima serie Arhivele Statului dețin documentele Consulatului Belgiei în România din seria „România” (1852—1924) și documentele referitoare la România din seriile: Franța, Anglia, Turcia, Rusia, Prusia, Germania, Austria, Ungaria, Serbia-Iugoslavia, Grecia, Bulgaria, din perioada 1841—1921.

În sistematizarea tematică a informațiilor s-a respectat structura seriilor, renunțându-se la prezentarea Consulatului Belgiei, a stadiului cercetării în arhivele belgiene și a problematicei științelor cuprinse în documente, care s-a făcut anterior². Aceasta va permite o informare rapidă și va înlesni analiza, prin comparație a opiniilor exprimate de diplomați belgieni acreditați în România și în alte state.

¹ Data limită pentru cercetare în 1974, documentele din arhivele belgiene fiind accesibile după 50 de ani de la crearea lor.

² S. Racovicanu, *Correspondența reprezentanței diplomatice a Belgiei în România (1852—1920)*, în *Revista Arhivelor*, vol. XXXV, nr. 2, 1973, p. 353—360; Gh. Ungureanu, S. Racovicanu, *Cronică Belgia* în ibidem, vol. XXXVI, nr. 4, 1974, p. 543—547; S. Racovicanu, *Cronică Belgia*, în ibidem vol. XXXVII, nr. 3, 1975, p. 325—327.

Astfel, s-a tratat separat *Correspondența Politică* de *Correspondența Generală* având în vedere că majoritatea documentelor provenite din a doua categorie se referă la probleme comerciale, în general, și la relațiile comerciale româno-belgiene, în special.

Seria Correspondență Politică-Legații. Informațiile cele mai timpurii aflate în *Correspondența diplomatică* se referă la Revoluția burgheză-democratică de la 1848 în țările române.

Sint relatate și comentate telurile revoluționarilor, desfășurarea revoluției din Moldova și Țara Românească, intrarea trupelor țariste în Moldova, interesele comune ale Austriei, Turciei și Rusiei în înăbușirea revoluției din Moldova, Țara Românească și Transilvania³.

După înăbușirea revoluției din 1848 ocupația militară a Principatelor s-a prelungit până în 1851, ca apoi războiul Crimeii (1853—1854) să aducă o nouă ocupație străină, la început a trupelor rusești, apoi a celor austriece care se vor retrage abia în 1856.

Ocupația militară a Principatelor Române ocupă un spațiu important în *Correspondența politică* purtată între Ministerul de Externe al Belgiei și reprezentanțele belgiene din principate, Austria, Rusia, Turcia, Prusia, Franța.

Diplomații belgieni își exprimau opinia asupra situației dificile a principatelor române în timpul războiului ruso-turc și al ocupațiilor străine succesive până în 1856, și relateau amănunțit desfășurarea luptelor la Dunăre. Rapoartele, telegramele și notele diplomatice evidențiază totodată, atitudinea marilor puteri față de ocupația străină din Principate, izvoară din interesele politice și economice din Balcani și la Dunăre⁴.

Înfăptuirea statului național român în 1859 prin Unirea Munteniei și Moldovei care a „marcat intrarea țării noastre în noua etapă a evoluției ei capitaliste” și „a ridicat pe o treaptă superioară lupta de eliberare națională, mișcarea revoluționară a maselor muncitoare pentru drepturi și libertăți sociale”⁵, este larg comentată în corespondența politică purtată între Bruxelles și trimișii săi în diferite capitale. Din problematica bogată a acestor documente remarcăm: acțiuni ale mișcării unioniste, activitatea adunărilor ad-hoc, atitudinea marilor puteri față de viitorul principatelor exprimată în cadrul Conferinței de la Paris (1858), înfăptuirea Unirii prin dubla alegere a lui Al. Ioan Cuza⁶.

³ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Belgia (A.M.E. Correspondance Politique -Legation. *Turquie* t. 2) rola 1, c. 17—41; 49—64; rola 5, c. 1—41; *Autriche*, t. 12, rola 16, c. 408—418; rola 24, c. 474—477 (În continuare se vor cita doar seriile pe țări, tomurile în arhiva Ministerului de Externe al Belgiei, nr. rolei în Arhivele Statului București și nr. cadrelor).

⁴ *Série Roumanie*, t. 1, rola 1, c. 191—261; rola 2, c. 1—568; *Autriche*, t. 18—20, rola 24, c. 478—751; *France*, t. 16, rola 23, c. 287—353, t. 17, rola 23, c. 354—374, *Russie*, t. 1, rola 26, c. 467—502, t. 2, rola 26, c. 503—567, t. 3, rola 15, c. 654—657, *Turquie*, t. 4, rola 15, c. 42—78, t. 5, rola 15, c. 70—86, *Prusse*, t. 14, rola 22, c. 712—726, t. 15, rola 22, c. 727—751, t. 16, rola 22, c. 752—757.

⁵ *Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 33.

⁶ *Série Roumanie*, t. 2, rola 1, c. 96—157, rola 2, c. 369—794, rola 3, c. 2—349; *Russie*, t. 3, rola 15, c. 657—667; rola 16, c. 1—7, rola 26, c. 568—572, t. 5, rola 26, c. 578—594; *Turquie*, t. 7, 8, rola 15, c. 119—303; *France*, t. 18, rola 15, c. 576—653, rola 23, c. 375—398, t. 19, rola 23, c. 399—413; *Autriche*, t. 23, rola 24, c. 801—897, t. 23, rola 25, c. 1—39, t. 24, rola 25, c. 40—198, t. 25, rola 25, c. 199—291, t. 26, rola 16, c. 419—441, t. 27, rola 16, c. 442—447, *Prusse*, t. 19, rola 23, c. 9—10, *Angleterre*, t. 39, rola 16, c. 492—508, t. 40, rola 16, c. 509—514, *Grèce* série non reliée t. 1, rola 22, c. 117—145. Colecția xerografii Belgia, Archives Royales Bruxelles Papiers Conway nr. 31/40.

Dubla alegere a lui Al. Ioan Cuza și recunoașterea sa oficială au generat opinii, uneori, contradictorii. Astfel, notele Ministerului de Externe al Belgiei trimise ministrului Belgiei la Londra aplecându-se Alexandru Ioan Cuza era instrumentul Rusiei și Franței, care doreau să creeze un stat independent sub patronajul Rusiei⁷. Documentele Legației Belgiei în Franța, relevând poziția marilor puteri față de dubla alegere a col. Cuza, reproduc declarația generalului Kiselev în legătură cu acest eveniment „În conformitate cu condițiile și spiritul Convenției această dublă alegere este considerată ca nulă. Nu știu încă nimic. Dacă anulăm votul și procedăm la o nouă alegere nu este oare de temut că toate vocile se vor referi și mai unanim la colonelul Cuza? De aici se pot ivi noi dificultăți interminabile”⁸. Legația Belgiei din St. Petersburg informa la rindu-i că dubla alegere a lui Cuza a provocat „o surpriză neplăcută” Rusiei, prințul Gorceakov aderând la dorința Porții de a sesiza din nou Conferința de la Paris de situația din Principate⁹. În același timp acreditatul Belgiei la Berlin îl informase pe ministrul său de externe că, potrivit comunicării transmise la Berlin de legația Prusiei la St. Petersburg, dubla alegere a lui Cuza era prevăzută de Rusia¹⁰.

Transformările înnoitoare ale societății românești din timpul domniei lui Cuza prin aplicarea programului de reforme¹¹ în toate sferile vieții social-economice, greutățile întâmpinate pentru recunoașterea, de către marile puteri¹² și apoi, pentru consolidarea unității¹³, teren pe care se înfruntau interesele puterilor garante, sint alte evenimente oglindite pe larg în rapoartele consulare belgiene. Diplomații belgieni și-au îndreptat atenția și spre politica internă și externă a domnitorului Cuza. tendințele democratice ale acestuia care-l atrăgeau dezacordul marilor puteri¹⁴. Reprezentantul Belgiei la St. Petersburg consența într-un raport trimis Ministerului de Externe al Belgiei că „prințul Gorceakov a fost viu contrariat de alegerea ultimului guvern al prințului Cuza care pare să anunțe că altă sa (n.n. Cuza) persistă în intențiile sale revoluționare”¹⁵, iar diplomatul belgian acreditat în Austria sesiza lipsa de simpatie a Austriei față de Cuza considerând, la rindul lui, că domnitorul „a căutat să-și atragă clasele de jos, a făcut socialism, iar în confiscarea imenselor bunuri ale clerului, bunuri ale căror venituri, în cea mai mare parte, ieșeau din Principate, el a văzut un mijloc de a-și apropia opinia publică, toți fiind interesați într-o altă de mare sporire a avuției naționale”¹⁶.

Alte rapoarte din această perioadă de timp conțin comentarii în legătură cu detronarea lui Cuza și preocuparea marilor puteri pentru reglementarea situației Principatelor Unite¹⁷, alegerea lui Carol de Hohenzollern ca domnitor și rezerva manifestată față de el¹⁸, precum și recunoașterea acestuia prin acordarea firmanului de investitură al Porții¹⁹.

Lupta neîntreruptă a poporului român pentru apărarea ființei naționale și neafirmare purtată cu dirigenie și demnitate, forța economică și politică a statelor românești au permis acestora să-și păstreze ființa națională, au făcut ca Țara Românească.

Moldova și Transilvania să nu poată fi transformate în provincii turcești, ci dimpotrivă ca Poarta să recunoască dreptul Țărilor Române de a se cîrmui liber după legi proprii, iar în schimbul unor sume de bani și a altor avantaje Turcia se angaja să le apere integritatea teritorială.

Anexa raportului trimis la sfîrșitul anului 1856 de Blondel van Quelebroeck, reprezentantul Belgiei la Constantinopol Ministerului de Externe exprimă opinia că „Poziția Valahiei față de Poartă nu a fost niciodată cea a unei țări cucerite prin forța armelor. Ea nu a făcut nicicînd parte integrantă din Imperiul otoman. Ea a avut din totdeauna o existență distinctă intrucît, cerind prin propria sa voință protecția Porții, care era pe atunci cea mai puternică dintre toate puterile ce o înconjurau și, amenințau existența, Valahia nu a renunțat nici o clipă la independența sa ci dimpotrivă și-a păstrat toate drepturile de la cel de a avea guvernul său, legislația sa, finanțele sale și tribunalele sale care se pronunțau fără apel, pînă la cel de viață și de moarte și de război și de pace care le implică pe toate celelalte. Valahia nu datorează această stare de lucruri nici generozității și nici vreunei protecții, ci o datorează pur și simplu caputulațiilor sale cu Poarta... Aceste caputulații nu impun Valahiei decît obligația de a plăti un tribut Porții și acestea de a o proteja împotriva oricărui atac străin, dar ele îi interzic în mod expres de a exercita cel mai mic amestec în interiorul țării, a cărei administrație a fost întotdeauna independentă de fapt și de drept”²⁰.

Tendințele de independență de care Turcia se temuse odată cu înfăptuirea actului Unirii încep să se manifeste în primul rînd pe plan economic, prin negocieri pentru obținerea unor aranjamente directe cu alte state. Austria, Germania și Rusia acționează în comun, dar din interese deosebite, în sprijinirea extinderii privilegiilor comerciale revendicate de Principatele Unite. Aceste puteri resimt necesitatea reală de a avea raporturi nemijlocite cu Principatele, care se aflau în continuă dezvoltare. Austria și Rusia aveau și o motivație comună, aceea de vecinătate. În plus Rusia dorea să-și recîștige vechea poziție și influență asupra acestor țări ca fiind principalul lor protector. Germania exercita o mare influență datorită domnitorului de origine germană. În acest sens la finele anului 1874 reprezentanții Austriei, Germaniei și Rusiei s-au adresat Porții arătînd că, după părerea guvernelor lor, principatele au dreptul de a încheia direct cu puterile străine aranjamente referitoare la comerțul, vama și taxele lor, fără violarea tratatelor existente între Poartă și Principate. Turcia se opune de fapt încheierii unor convenții comerciale separate, deși aparent, ea răspunsese celor trei mari puteri că nu are nimic împotriva să sancționeze cererea Principatelor, cu condiția ca aceasta să fie făcută în limitele tratatului cu Poarta și adresată ei direct²¹.

Dealtfel și ambasadorul Angliei la Constantinopol, Henry Elliot, reproduce în raportul pe care îl trimitea la 7 septembrie 1874 contelei Derby, ministrul de Externe al Marii Britanii, declarațiile prințului Ghica, agentul român la Poartă. „Noi ne vom face propriile noastre tratate. Poarta va protesta și cu aceasta se va pune capăt chestiunii”²².

Numeroase rapoarte consulare analizează desfășurarea evenimentelor din timpul războiului ruso-turc din anii 1877-1878, semnarea convenției cu Rusia, intrarea României în război, participarea armatei române la operațiunile militare de pe frontul din Bulgaria etc.²³.

²⁰ *Série non reliée Grèce*, t. 1, rola 22, c. 127-128.

²¹ *Série Russie*, t. 12, rola 27, c. 65-69, t. 13, rola 27, c. 73-74. *Turquie*, t. 13, rola 15, c. 544-555, *Autriche*, t. 41, rola 25, c. 511-515, t. 42, rola 25, c. 516-518. *Correspondance Générale. Classement B. Doss.* 2750, rola 16, c. 800-942, Doss. 2113, rola 20, c. 1156-1194.

²² Arh. St. Buc., colecția Microfilme Anglia, rola 110, c. 152. (Public Record Office-London, Foreign Office General, Correspondence F.O. 78 Turkey, vol. 2760).

²³ *Série Roumanie*, t. 5, rola 4, c. 593-792, rola 5, c. 4-6, *Autriche*, t. 43, rola 25, c. 520-623, t. 44, rola 16, c. 469-491, rola 25, c. 624-632, rola 26, c. 1-44. *Série série non reliée*, t. 1, rola 22, c. 378-379, *Russie*, t. 13, rola 16, c. 8-51, *Turquie*, t. 15, rola 15, c. 556-565.

⁷ *Série Angleterre*, t. 40, rola 16, c. 509-514.

⁸ *Série France*, t. 19, rola 23, c. 408.

⁹ *Série Russie*, t. 5^a, rola 26, c. 573.

¹⁰ *Série Prusse*, t. 19, rola 23, c. 9-10.

¹¹ *Série Russie*, t. 7^a, rola 26, c. 623-661. *Autriche*, t. 29, rola 16, c. 448-469; t. 31, rola 25, c. 323-324, 339-340, 342-343, t. 32, rola 25, c. 344-346. *Turquie*, t. 9^a, rola 15, c. 303-368, t. 10^a, rola 15, c. 372-379, 388-395, 398-426, 430-432, 453-465, 472-474, 478-483. *Angleterre*, t. 42, rola 16, c. 517-526.

¹² A.M.F. *Série Autriche*, t. 27, rola 16, c. 442-447, *Série Russie*, t. 6^a, rola 26, c. 595-613. *Angleterre*, t. 42, rola 16, c. 517-526.

¹³ *Série Russie*, t. 6^a, rola 26, c. 609.

¹⁴ *Série Russie*, t. 7^a, rola 26, c. 629.

¹⁵ *Série Autriche*, t. 32, rola 25, c. 344-346).

¹⁶ *Série Russie*, t. 9^a, rola 26, c. 662-675; *Prusse*, t. 23^a, rola 23, c. 21-37.

¹⁷ *Série Turquie*, t. 11^a, rola 15, c. 496-504.

¹⁸ *Série Prusse*, t. 23^a, rola 23, c. 38-40, t. 24, rola 23, c. 41-64, *Autriche*, t. 33, rola 25, c. 359-362, *Russie*, t. 9^a, rola 27, c. 1-35.

Un raport diplomatic trimis la 9 mai 1877 de consulul Belgiei la București, Frédéric Hoorickx, conținea lui d'Aspremont Lynden, ministrul de externe al Belgiei²⁴, făcea cunoscut că președintele Consiliului de Miniștri I. C. Brătianu se înapoiase de la Cartierul general rus cu un proiect de convenție pentru cooperarea armatei române în operațiunile de război potrivit căruia principele Carol ar fi avut comanda unui corp mixt care să opereze la Olt și la frontiera austriacă, iar restul armatei române urmând să facă parte din alt corp mixt comandat de un general rus. Același raport reproduce declarația lui C. A. Rosetti la o întrunire a membrilor majorității parlamentare, la Hotel Boulevard, în ziua precedentă, potrivit căreia „Rusia va fi recunoscută pentru cooperarea armatei române”. La 27 mai 1877 același consul informa că „Pentru moment guvernul prințiar se mulțumește să notifice puterilor garante independența țării lăsând pentru mai târziu grija de a-i obține recunoașterea. Problema cooperării armatei române mai rămâne încă în suspensie... Marele duce Nicolae nu s-a îndepărtat de ideea de a accepta concursul armatei princiare dar pînă în prezent guvernul de la St. Petersburg s-a abținut de a se pronunța”²⁵.

Puțin mai târziu alte rapoarte diplomatice menționează confirmarea independenței României de către reprezentanții marilor puteri, reuniți în Congresul de la Berlin. Delegații români I. C. Brătianu și M. Kogălniceanu au susținut cu energie cauza independenței și a integrității teritoriale²⁶.

Un raport din 13 aprilie 1878 trimis de baronul Nothomb, ministrul Belgiei la Berlin, relatează ministrului de externe al Belgiei, contele d'Aspremont Lynden, vizita lui I. C. Brătianu la Berlin pentru a susține cauza României înainte de întrunirea Congresului. Raportul consemnează rezerva Germaniei prin faptul că Brătianu nu a ajuns să-l vadă pe împărat iar cancelarul Bismarck l-a primit pe ministrul român abia după cinci zile de la venirea acestuia la Berlin, cu câteva ore înainte de plecare; „deși îl reprezintă pe prințul de Hohenzollern el (Brătianu) n-a găsit la Berlin aceeași primire de la Viena. Prințul Bismarck n-a abordat fondul problemei... El nu a dezaprobat rezistența românilor și l-a felicitat pe dl. Brătianu de bravura lor. Dacă dl. Brătianu a venit aici în speranța de a determina guvernul să sprijine cauza României s-a înșelat în așteptări... Dl. Brătianu a fost foarte impresionat de tăcerea păstrată în Germania asupra interesului care în perioada războiului Crimei făcuse vechea Dietă din Frankfurt să iasă din toropeala ei”²⁷.

Alături de documente, o serie de publicații belgiene reliefează rolul jucat de România în războiul din 1877–1878, aportul țării noastre la lupta de eliberare a popoarelor balcanice de sub dominația otomană. Henry de Burbure de Wesembeck în lucrarea „La Roumanie” apărută la Louvain, în 1901, arăta că „Românii au luat parte la războiul din 1877 și s-au luptat cu vitejia strămoșilor lor, alături de ruși împotriva turcilor”.

Ministrul Belgiei la Berlin socotea²⁸ că România trebuia să încheie cu Rusia o a doua convenție, atunci cînd s-a hotărît să devină cobeligerantă, în care să se fi stipulat ca Rusia să nu încheie pace separată, lucru pe care i-l a mărturisit lui Brătianu cu care s-a văzut la Berlin în aprilie 1878. La aceasta Brătianu i-a răspuns baronului Nothomb că atât el cit și principele Carol primiseră cele mai bune asigurări. Ministrul belgian conchide: „Deși îl cunosc bine pe dl. Brătianu, de multă vreme, nu am putut îndrăzni să-i spun că a comis o greșală imensă. Rusia înainte de căderea Plevnei a avut nevoie de România și i-ar fi dat totul”²⁹.

Alte două rapoarte diplomatice belgiene subliniază aportul României în momentele hotărîtoare ale

războiului din 1877. Primul, din 12 decembrie 1902³⁰, trimis din Viena de ministrul Belgiei, Borchgrave, baronului de Favereau, ministrul de externe al Belgiei, comentînd sărbătorirea victoriei de la Plevna, citează telegrama trimisă la 31 iulie 1877 principelui Carol de către marele duce Nicolae, comandantul armatei ruse care impresură Plevna: „Turcii, adunînd cele mai mari mase de trupe la Plevna ne zdrobesc”, și raportul continuă: „La care românii au trecut de îndată Dunărea, au mers în marș forțat spre Plevna și au salvat situația”.

Cel de-al doilea raport cu data 27 decembrie 1912³¹ provine de la Legația Belgiei la St. Petersburg. Ministrul belgian, Conrad de Bruissere, adresîndu-se lui Davignon, ministrul de externe al Belgiei reproduce cuvintele marelui duce Nicolae la înmînarea bastonului de feld-mareșal rus lui Carol I: „Această distincție amintește rolul strălucit jucat de prințul Carol în timpul războiului din 1877, după telegrama celebră a împăratului Alexandru II: «Cauza creștină este în pericol. Vino în ajutorul meu», precum și funcția de comandant șef al armatelor ruso-române pe care a exercitat-o în fața Plevnei”.

Documentele oglindesc evenimente care s-au desfășurat pe o lungă perioadă de timp, de la cucerirea independenței pînă la primul război mondial, remarcîndu-se lupta pentru formarea statului național român unitar. Declanșarea primului război mondial este precedată de o perioadă de efervescență în Balcani în care România se află și ea implicată. Această perioadă caracterizată prin războaie balcanice pentru înlăturarea definitivă a dominației turcești din această parte a Europei și izbucnirea ca urmare a luptei pentru independență a sîrbilor, bulgarilor, grecilor și muntenegrenilor, precum și neînțelegerile de ordin teritorial survenite între guvernele țărilor balcanice aliate în războiul antotoman este reflectată în documentele păstrate la Ministerul de Externe al Belgiei³².

Izbucnirea primului război mondial, încercările depuse de marile puteri de a atrage România de o parte sau de alta a blocurilor militare, neutralitatea României, desfășurarea războiului, raportul de forțe, intrarea României în război alături de puterile Antantei pentru satisfacerea dezideratului istoric vital, participarea țării la primul război mondial, sacrificiile întregului popor, pacea de la București, sfîrșitul războiului, fixarea frontierelor, conferința de pace, ocupă un spațiu larg în corespondența politică belgiană din perioada 1914–1920³³.

Îndeosebi rapoartele trimise din Franța alături de către miniștrii Belgiei acreditați la Paris, cit și de către atașatii militari belgieni, abundă în informații referitoare la: situația României în conjunctura primului război mondial, poziția Antantei și în spe-

²⁴ *Série Autriche*, t. 70, rola 26, c. 293–296.

²⁵ *Série Russie*, t. 30, rola 37, c. 111.

²⁶ *Série Autriche*, t. 77, rola 25, c. 348–384, *Idem* *série non reliée* t. 3, rola 25, c. 385–414; *Russie* *série non reliée* t. 3, Farde 1913, rola 27, c. 127–187; *Allemagne* *série non reliée* t. 16, Farde 1912, rola 23, c. 242, *idem* Farde 1913, rola 23, c. 247–274, *Grèce* *série non reliée* t. 1, Farde 2, rola 22, c. 168–171, c. 190–203, *Serbie* *série non reliée* t. 1, rola 22, c. 384–420, *Bulgarie* *série non reliée* t. 1, rola 27, c. 211–323, *Roumanie* *série non reliée* Farde 2, rola 10, c. 1058–1265, *France* *série non reliée* t. 9, rola 23, c. 474–498, *idem* t. 10, rola 23, c. 499–528, *Idem* t. 11, rola 23, c. 529–556.

²⁷ *France* *série non reliée* t. 12, rola 23, c. 552–589, t. 13, rola 23, c. 590–721, t. 14, rola 23, c. 722–829, *idem* rola 24, c. 1–12, t. 15 rola 24, c. 13–158, t. 16, rola 24, c. 159–279, t. 17, rola 24, c. 280–343, t. 18, rola 24, c. 344–394, t. 19 rola 24, c. 395–408, t. 20, rola 24, c. 409–443, t. 21, rola 24, c. 444–445, *Roumanie* *série non reliée* Farde 2, rola 11, c. 172–314, *idem* Farde 3, rola 11, c. 313–1178, Farde 4, rola 12, c. 3–588, *Bulgarie* *série non reliée* t. 1, rola 27, c. 324–346; t. 2, rola 27, c. 347–349, *Serbie* *série non reliée* t. 2, rola 22, c. 432–606, t. 3 rola 22, c. 564–607, *Grèce* *série non reliée*, t. 2, rola 22, c. 204–251; *Allemagne* *série non reliée*, t. 16, rola 23, c. 247–274, t. 18, rola 23, c. 275–276; *Autriche* *série non reliée*, t. 3, rola 25, c. 385–414, t. 4, rola 25, c. 415–422; *Correspondance Générale*, *Classement B*, Doss. 10944, rola 20, c. 52–113, *idem* Doss. 10948, rola 20, c. 114–147, *idem*, Doss. 10943 rola 20, c. 148–775.

²⁴ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Belgia, (A.M.E. *Série Roumanie*, t. 5), rola 4, c. 719–720.

²⁵ *Idem*, c. 735.

²⁶ *Série Autriche*, t. 44, rola 26, c. 1–44, *Russie* t. 14, rola 16, c. 52–70, *Allemagne*, t. 4, rola 23, c. 81–95, *Grèce* t. 9, rola 22, c. 35–40, *Roumanie* t. 5, rola 5, c. 25–65, *Idem* *série non reliée* Farde 1, rola 9, c. 98–108.

²⁷ *Série Allemagne*, t. 4, rola 23, c. 88–89.

²⁸ *Idem*.

²⁹ *Idem*.

cial a Franței față de neutralitatea României și presiunile făcute pentru intrarea ei în război, numirea lui Berthelot ca șef al misiunii militare franceze în România, starea de spirit și patriotismul armatei române, luptele purtate pe frontul român, repartizarea forțelor armate ale Antantei în Balcani, exploatarea petrolului românesc de către germani, condițiile grele impuse de Germania României prin tratatul de la București, manifestațiile împotriva ocupației germane, formarea Consiliului Național Român al românilor din Transilvania care cere unirea Transilvaniei cu România.

După primul război mondial documentele diplomatice belgiene până în anul 1924 se referă la situația internă din România, partidele politice, modificările aduse Constituției, politica financiară, cooperarea capitalului românesc cu cel străin, iar pe plan extern la: încheierea Miciei Antante izvorâtă din necesitatea unei alianțe în Balcani pentru asigurarea păcii³⁴, participarea României la Liga Națiunilor³⁵ și la Conferința Orientală de la Lausanne (1922)³⁶, relațiile cu alte state.

Menționăm, de asemenea, o serie de probleme care s-au aflat în atenția diplomaților belgieni.

Situația românilor din Transilvania înainte, dar mai ales după încheierea dualismului austro-ungar, politica de desnaționalizare, revendicările românilor, mișcarea memorandistă din anii 1892–1894 sint consemnate în documentele diplomatice belgiene eminate din capitalele Austriei, Germaniei și României³⁷.

În 1893 ministrul Belgiei la Viena, Van den Steen, raporta contelui de Mèrode Westerloo că presa belgiană, franceză și britanică consacră o serie de articole situației românilor din Transilvania și procesului de la Cluj intentat memorandistilor. El împărțea concluzia că: „Prin brutalitatea procedeei sale guvernul maghiar a provocat o mișcare deosebită de simpatie în favoarea oprăimărilor și se poate prevedea momentul în care problema românească va deveni o problemă europeană”³⁸. Ministrul belgian își exprima opinia că în Transilvania „aspirațiile a aproape 3 milioane de daco-români gravitează în mod vizibil spre București în speranța de a vedea realizându-se într-o zi visul legendei — România Magna”³⁹, conchizând că „guvernul maghiar a luat inițiativa unei lupte ascuțite care merită a fi luată în seamă de surănatate, întrucât ar putea da naștere unei situații pline de pericol nu numai pentru prosperitatea regatului Sf. Ștefan ci și pentru echilibrul Europei Orientale”⁴⁰.

Correspondența din anul 1907 conține informații referitoare la marea răscoală a țăranilor⁴¹. Ministrul Belgiei la Viena, Borchgrave, în raportul adresat la 27 martie 1907 baronului de Favereau aprecia că: „Evenimentele care se petrec de o săptămână în România, în special la granițele Austriei și Ungariei, nu lasă indiferentă opinia publică din monarhie... Nu trebuie totuși să se facă iluzii, va mai trebui să treacă timp pentru a înăbuși răscoala, întrucât nu este vorba de o simplă revoltă de țăranii ci de o mișcare socială foarte întinsă care cuprinde elemente nemulțumite din toate clasele”⁴². Se consemnează, de asemenea, surpriza produsă la Viena de

izbucnirea răscoalei „fără ca fumul să fie precedat de foc”⁴³, fără ca să existe vreun indiciu asupra stării de spirit în România sau a pregătirilor răscoalei.

Există multă corespondență în legătură cu problema Dunării.

Documentele diplomatice belgiene relevă îndeosebi interesul Austriei pentru extinderea pînă la mare a stăpînirii pe care o avea asupra Dunării. În perioada războiului Crimei Austria protestează împreună cu celelalte state față de ocupația rusească a Principatelor Române dar cu mai multă tărie decît acestea, motivînd chiar că ocupația austriacă ce ia locul celei rusești în iunie 1854 constituie o condiție favorabilă destinderii politice a puterilor maritime⁴⁴. Reprezentantul Belgiei la Viena aprecia în 1855 că „Libertatea navigației pe Dunăre este mai mult un interes austriac și german și mai puțin unul european. Este suficient pentru restul Europei ca să nu fie împiedicat comerțul pe acest fluviu de Austria sau Rusia care domină întregul tîrmul stîng al fluviului de la frontiera Ungariei pînă la mare”⁴⁵. Interesul Austriei de a acapara navigația pe întregul fluviu care stătuie baza proiectului supus conferinței de la Paris din 1856 manifestat și ulterior acestei date. este consemnat în numeroase rapoarte și note diplomatice belgiene⁴⁶.

Se găsesc de asemenea informații referitoare la activitatea Comisiei Europene a Dunării. Rapoartele trimise de reprezentanții Belgiei la Constantinopol conțin, la rîndul lor, date privind importurile și exporturile prin porturile dunărene⁴⁷ precum și tratativele purtate în 1855 între autoritățile turcești și firma britanică Forbes Campbell pentru construirea unui canal Dunăre-Mare Neagră⁴⁸. Documentele belgiene aduc informații și despre conferința de la Londra 1883 a puterilor interesate în problema Dunării la care România, datorită opoziției Austro-Ungariei și Germaniei, nu participă decît cu drept de vot consultativ, deși fusese susținută de Anglia⁴⁹. În 1896 documentele Legației Belgiei la Viena relatează inaugurarea canalului de la Porțile de Fier, la care au participat Franz Josef, Carol I și regele Alexandru al Serbiei⁵⁰.

După cum se vede, seria Corespondență politică-Legații. contribuie la completarea amplului tablou al situației politice, economice și sociale a României pe o lungă perioadă de timp.

Corespondența Generală — Clasament B.

Această grupă, pe lîngă problemele de ordin politic reliefate la Corespondență politică, abundă în documente cu caracter comercial, din perioada 1841–1924. Se remarcă negocierile și convențiile comerciale ale României cu Austria, Germania, Franța, Anglia, Italia, Olanda, Belgia, relațiile comerciale româno-belgiene, comerțul exterior al României: situația agriculturii și a industriei petroliere românești, construcțiile de căi ferate, capitalul belgian în România⁵¹.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ A.M.E. Série Autriche, t. 20, rola 20, c. 637–646.

⁴⁵ Ibidem, t. 21, rola 24, c. 784–785.

⁴⁶ Ibidem, c. 781–788, t. 25, rola 25, c. 199–204, c. 229–233, t. 43, rola 25, c. 560–566, t. 44, rola 26, c. 26, t. 49, rola 26, c. 87–100, c. 105–108, t. 53, rola 26, c. 158–161.

⁴⁷ Série Turquie, t. 6, rola 15, c. 107–115.

⁴⁸ Ibidem, c. 115–118.

⁴⁹ Série Serbie t. 1, rola 22, c. 352–353, Russie, t. 16, rola 27, c. 89–90, t. 17, rola 27, c. 92.

⁵⁰ Série Autriche t. 62, rola 26, c. 222–234.

⁵¹ A.M.E. Correspondance Générale Doss. 2011, rola 16, c. 527–538, Doss. 2170, rola 16, c. 539–598, Doss. 2170 bis rola 16, c. 599–798, Doss. 1358, 1360, rola 19, c. 415–419, idem rola 21, c. 41–68, Doss. 1348, rola 18, c. 757–776, idem rola 19, c. 434–450, Doss. 2889, rola 18, c. 687–757, idem rola 19, c. 21–414, 420–434, idem rola 21, c. 1–40, 98–102, 380–443, Doss. 2751, rola 18, c. 58–630, Doss. 2895, rola 18, c. 631–686, 777–806, idem, rola 19, c. 1–20, idem, rola 21, c. 69–90, 251–379, 444–531, Doss. 2896, rola 19, c. 451–826, idem, rola 20, c. 1–51, Doss. 2412, rola 21, c. 103–158, Doss. 2750, rola 16, c. 800–942, idem, rola 17, c. 1–736, idem, rola 18, c. 1–57, idem, rola 21, c. 159–250, Doss. 4336, rola 27, c. 435–454, Doss. 2752, rola 27, c. 455–962, idem, rola 28, c. 1–507.

³⁴ Roumanie série non reliée, t. 5, rola 16, c. 71–407, Serbie série non reliée t. 3, rola 22, c. 673–683, 692–698, 705–711, Grèce série non reliée t. 3, rola 22, c. 670–871.

³⁵ A.M.E. — Correspondance Général. Classement B. Doss. 10716, rola 20, c. 821–837, rola 27, c. 431–433.

³⁶ Idem, Doss. 10506, rola 20, c. 858–865.

³⁷ Série Autriche, t. 28, rola 25, c. 292–302, t. 30, rola 25, c. 303–312, t. 31, rola 25, c. 313–337, t. 35, rola 25, c. 379–382, 430–444, t. 36 rola 25, c. 446–456, t. 37, rola 25, c. 434–478, t. 58, rola 26, c. 181–191, t. 59, rola 26, c. 192–204, t. 60, rola 26, c. 214–216, t. 74, rola 26, c. 332–335, Allemagne t. 30, rola 23, c. 163–167, t. 38, rola 23, c. 174–177; Roumanie t. 9, rola 6, c. 505–506, 510–512, 603–606, 629–637, 665–667, 673–678, 685–686, 702–704, 711–720, t. 10, rola 6, c. 775–776, Idem série non reliée rola 11, c. 99–101.

³⁸ Série Autriche, t. 59, rola 26, c. 193.

³⁹ Ibidem, c. 194.

⁴⁰ Ibidem, c. 195.

⁴¹ Série Roumanie t. 14, rola 9, c. 7, 10–14, 18–19, 21–24, 27–35, 40–41 idem rola 1, c. 65–95, idem série non reliée t. 1, rola 10, c. 749–756.

⁴² Série Autriche, t. 74, rola 26, c. 329.

Această corespondență este însoțită de texte de legi extrase din buletine oficiale, convenții, tratate, statistici etc. care întregesc informațiile cuprinse în rapoartele consulare.

Ce rădămine a se cerceta în viitor. În primul rînd este necesar, pornind de la principiul cercetării sistematice și exhaustive, să se încheie studiul în arhiva Ministerului de Externe și al Comerțului Exterior pentru epuizarea informațiilor cuprinse în Corespondența politică și Corespondența generală. Este necesar să se cerceteze Culegerea Consulară și Dosarele de Personal care nu au fost studiate pînă în prezent.

Pentru documentația pînă la data oferită de arhiva Ministerului de Externe urmează a se studia sursele aflate la Secția de manuscrise a Bibliotecii Regale Albert I în care s-au făcut doar sondaje cu prilejul misiunii de studiu din anul 1973.

De asemenea este de datoria cercetătorilor noștri să caute cu mîgălă în bibliotecile din Bruxelles, Louvain și Gand pentru a găsi urmele lăsate în Belgia de umanistul român Nicolaus Olahus, fie în documente, fie în compozițiile sale literare.

O altă sursă posibilă de documente, cu caracter militar, o constituie Muzeul Militar din Bruxelles în care, pînă în prezent, nu s-au întreprins cercetări.

Toate aceste surse documentare din arhivele și bibliotecile belgiene se referă la istoria României și completează cu noi izvoare istorice, istoria poporului român. Ele trebuie să fie cercetate și interpretate cu discernămint în vederea completării Fondului Arhivistic Național.

Résumé

Par son étude l'auteur veut présenter les renseignements compris dans les documents apportés, sur microfilm, des Archives belges comme résultat des recherches entreprises en Belgique par les archivistes roumains pendant les années 1966—1974.

Au début, l'article offre un bref aperçu historique concernant les relations belge-roumaines pour démontrer, plus tard, que les archives belges reflètent ces relations, soulignant que, pendant son histoire, la Roumanie a été plusieurs fois considérée comme „la Belgique de l'Orient” pour la similitude entre les deux États en ce qui concerne l'histoire agitée et la lutte pour l'indépendance.

Plus loin, sont présentées les sources documentaires de Belgique qui comprennent renseignements précieux sur l'histoire de Roumanie et qui sont présentés, par l'auteur, en rapport de leur structure étant mentionnées les institutions d'archives et les fonds respectifs, précision faite que la plus impor-

tante source documentaire concernant la Roumanie est offerte par les Archives du Ministère des Affaires Étrangères du Commerce Extérieur et de la Coopération au Développement.

Les renseignements trouvés dans les documents diplomatiques ont été arrangés et commentés thématiquement, les documents étant groupés en rapport des événements importants de l'histoire de Roumanie, pour chacun sujet étant données les cotes par lesquelles on peut trouver les documents dans les Archives d'origine et les Archives de Roumanie.

Appréciant la valeur, des renseignements trouvés dans les Archives belges, pour la recherche historique en Roumanie, dans la clôture de l'étude sont indiquées les sources qui sont être étudiées désormais.

Précis

In his survey the author is trying to present the subject matters of the documents brought, on microfilm, from the Belgian Archives as a result of the researches done in Belgium, between 1966—1974, by the Romanian archivists.

At the beginning, the article is dealing chiefly with the Romanian-Belgian relationship in order to show afterwards that the Belgian Archives mirror these relations, underlining that, in the course of her history, Romania was, many a time, considered as “a Belgium of the Orient” owing to the similitude of the troubled history and of the struggle for independence of these both States.

Further on, there are presented the archives sources in Belgium that offer valuable information concerning the history of Romania which were shown by the author, according to their structure, therefore being mentioned the institutions of archives with their respective fonds. It is pointed out that the most important archival source for Romania is offered by the Archives of the Ministry of Foreign Affairs of Foreign Trade and of Co-operation in Development.

The information included in the diplomatic documents were arranged and discussed on subject matters and grouped on the important events of Romanian history, for every kind of subject being given the classification marks by which they may be found both in the Belgian and the Romanian Archives.

Appreciating the value of the information offered by the Belgian Archives to the historical research in Romania at the close of the survey there are mentioned the sources that are to be studied henceforth.

SESIUNI ŞTIINŢIFICE VILCENE

Doă prestigioase manifestări ştiinţifice închinete istoriei vilcene, au reunit în zilele de 5 şi 6 noiembrie, cercetători din diverse colturi ale ţării, veniţi să-şi spună cuvîntul asupra evoluţiei societăţii româneşti pe aceste meleaguri, să reliefeze rolul maselor populare locale în lupta poporului nostru pentru libertate naţională şi socială, pentru progres.

Sesiunea organizată sub genericul „*Permanenţe vilcene în lupta pentru libertate socială şi independenţa naţională*” s-a bucurat de participarea unor personalităţi de seamă ale istoriografiei româneşti, care au abordat probleme privind istoria vilceană de-a lungul anilor în contextul evoluţiei sociale, economice şi politice a ţării.

În prima parte a sesiunii, în şedinţa plenară, şi-au adus contribuţia, Vasile Muşat, primul secretar al Comitetului Judeţean Vilcean al P.C.R. care a scos în evidenţă aprecierea ce o acordă partidul şi statul nostru trecutului istoric al patriei evoluţiei luptelor purtate de locuitorii judeţului Vilcea pentru o viaţă mai bună şi mai dreaptă, succesorii ce le-au obţinut sub conducerea partidului revoluţionar al clasei muncitoare în opera de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate.

Profesorul universitar dr. doc. Dumitru Berciu, folosind mărturiile arheologice vilcene, a reliefat procesul de formare a poporului român şi lupta lui pentru păstrarea fiinţei sale naţionale.

Comunicarea profesorului universitar doctor docent Ion Ionaşcu, abordează la un înalt nivel ştiinţific „Unirea Ţărilor Române realizată de Mihai Viteazul”.

În continuare, dr. Vasile Arimia, directorul Arhivelor centrale din cadrul Direcţiei generale a Arhivelor Statului, a prezentat date statistice privind starea economică-socială şi culturală a judeţului Vilcea în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

În cuvîntul său prof. univ. dr. doc. Titu Georgescu, a subliniat legătura indisolubilă existentă între lupta pentru independenţă şi problema continuităţii băştinaşilor pe aceste meleaguri.

Partea a doua a manifestării s-a desfăşurat pe două secţii dezbătîndu-se o tematică amplă, privind istoria judeţului Vilcea din cele mai vechi timpuri şi pînă astăzi.

S-au prezentat următoarele comunicări: „O casă de oraşeni din prima jumătate a secolului al XV-lea la Rîmnicu Vilcea” (Elena Busuioac, Bucureşti); „Relaţiile politice şi diplomatice între Sibiu şi Ţara Românească în secolul al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea” (Nicolae Nistor, Sibiu); „Radu Mihnea, Voievod Corvin — Idee de unire românească” (Vitalie Stănică, Bucureşti); „Situaţia oierilor transilvăneni în Ţara Românească în timpul domniei lui Ion Caragea” (Liviu Moldoveanu, Viorică Grama, Tg. Mureş); „L. F. Marsili, despre ţinuturile oltene” (Dumitru Zaharia Bacău); „Pandurii olteni în secolul al XVIII-lea” (Vladimir Olac, Craiova); „Revoluţia de la 1648 în judeţul Vilcea” (Paul Barbu, Craiova); „Gheorghe Magheru şi Vilcea” (Dumitru Andronie, Vilcea); „Mărturiile oltene despre unire” (Ileana Petrescu, Craiova); „Contribuţia maselor populare din judeţul Vilcea la susţinerea războiului de independenţă” (Petre Bădaşu, Vilcea); „Independenţa României în conştiinţa maselor populare din Vilcea” (Sergiu Purece, Vilcea); „Eroile lupte de pe Valea Oltului 6 octombrie—noiembrie 1916” (Tiberiu Pană, Vilcea); „Un erou aviator — Oculeanu” (Vasile Tudor, Piteşti); „Aspecte sociale ale situaţiei politice şi economice din judeţul Vilcea în perioada 1918—1939” (Gheorghe Dumitrascu, Vilcea) şi „Tradiţiile revoluţionare pe Valea Lotrului” (Gheorghe Simeanu, Vilcea).

Au reţinut atenţia în mod deosebit datele noi aduse de N. Nistor, directorul filialei Arhivelor Statului Sibiu, privind rolul fruntaşilor satelor româneşti din scaunele Sălişte şi Tâlmaci, în menţinerea legăturilor dintre Transilvania şi Ţara Românească în încercările acestora de a menţine drepturile autonome, tradiţionale ale aşezărilor româneşti cu sprijinul domnitorilor valahi.

De asemenea a fost primită cu viu interes comunicarea lectorului universitar Vitalie Stănică, în care a abordat ideea de unire a poporului român, în perioada domniei lui Radu Mihnea.

Comunicarea directorului filialei Arhivelor Statului Bacău, D. Zaharia, bazată pe documentele depistate în arhivele italiene, în cadrul vastei acţiuni de completare a Fondului Arhivistic Naţional, aduce o contribuţie în plus la cunoaşterea activităţii lui L. F. Marsili, întemeietorul oceanografiei, potamologiei şi limnologiei, care a studiat unele din monumentele istorice de pe teritoriul judeţului Vilcea.

Cea de-a doua sesiune ştiinţifică organizată cu prilejul aniversării unui sfert de veac de la înfiinţarea Arhivelor vilcene, instituţie culturală de prestigiu, a prilejuit, printr-o largă participare, abordarea unor teme variate privind rolul acestei instituţii în dezvoltarea culturii româneşti, scoaterea în evidenţă a unor preţioase izvoare conservate în arhive, privind dezvoltarea societăţii româneşti pe meleagurile vilcene.

Problema continuităţii daco-romanilor, pe baza cercetărilor arheologice întreprinse pe raza judeţului Vilcea a fost reliefată în comunicările lui Petre Gheorghe — Govora şi Ion C. Vasile.

Mihai Gheorghe şi Florea I. Ion, au înfăţişat situaţia social-economică şi demografică a judeţului la răstimp de un secol 1838—1941. Alţii, au evidenţiat, prin comunicările lor, unele izvoare istorice de o importanţă deosebită cum sînt: „Pomenicul mare al mănăstirii Cozia” (prof. univ. dr. Lucia Dămo Diaconită); „Cronicile lui Dionisie Eclesiarul” (Virgiliu Z. Teodorescu); „Sigiliile vechi vilcene” (dr. Maria Dogaru).

Doi dintre participanţii (Costea Marinou şi Dima Elena) bazîndu-se pe analiza publicaţiilor, au evidenţiat, rolul cultural al judeţului Vilcea, în contextul dezvoltării naţionale.

Emilia Poştăriţă, şef de serviciu la Direcţia generală a Arhivelor Statului, a înfăţişat preocupările lui Constantin Moisil pentru înfiinţarea filialelor judeţene ale Arhivelor Statului.

Unele comunicări au reliefat rolul unor personalităţi vilcene în istoria naţională: „Tudor Maldăr, un căpitan al lui Mihai Viteazul” (Constantin Apostol), „Nisipeanu, un revoluţionar paşoptist vilcean” (Purcărescu Petre).

Pe lângă comunicările lui Mircea Pospai referitoare la „Istoricul obeliscului de la Drăgăşani”, Stanciu Alexandru, privind „Mişcarea muncitorească în presa vilceană”, au reţinut atenţia datele noi aduse de Horia Nestorescu-Bălceşti, privind înhumarea lui N. Bălcescu la Palermo.

Printre cei care au contribuit la buna desfăşurare a manifestărilor se numără şi Vicarul Gherasim Piteşteanu, care a dovedit o largă viziune asupra istoriei ţării şi a rolului instituţiilor culturale.

Subliniind rolul Arhivelor Statului din judeţ la formarea şi dezvoltarea conştiinţei naţionale, vorbitorul a comparat plastic documentele, cu picături ce cu adevărat constituie valori menite a da lumină istoriei, ca lacurile de acumulare dătătoare de energie industriale.

Reuşita celor două sesiuni de comunicări ştiinţifice cit şi a manifestărilor ce au avut loc pe lângă dezbaterile propriu-zise, au prilejuit participărilor cunoaşterea unor monumente de cultură de pe raza judeţului, desfăşurarea unui dialog amplu între oamenii de ştiinţă veniţi să omagieze această tradiţie-

nală unitate administrativă a țării și conducătorii unor instituții de prestigiu din județ.

Participanții au fost plăcut impresionati de caldă găzduire și mai ales de colaborarea fructuoasă, încetăținită între instituțiile culturale, menite a contribui la propășirea ideilor progresiste, la educarea patriotică a maselor.

MARIA DOGARU
ELENA DIMA

ȘEDINȚA COMEMORATIVĂ DEDICATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ CENTENARULUI NAȘTERII LUI CONSTANTIN MOISIL

După sesiunea științifică organizată de Direcția Generală a Arhivelor Statului în incinta Muzeului său*, după simpozionul și sesiunea de comunicări desfășurate la Cluj-Napoca**, o nouă manifestare

* Comunicările prezentate la această sesiune au fost incluse în prezentul număr al „Revistei Arhivelor” la rubrica dedicată comemorării lui C. Moisil.

** La Cluj-Napoca a fost comemorat centenarul nașterii savantului Constantin Moisil prin organizarea unui simpozion și a unei sesiuni științifice. Muzeul de istorie a Transilvaniei și Societatea Numismatică Română — secțiunea Cluj-Napoca — au organizat, la 10 decembrie 1976, Simpozionul 100 de ani de la nașterea lui Constantin Moisil în cadrul căruia au fost prezentate următoarele comunicări: „Constantin Moisil — omul și opera” de prof. emerit dr. Dimitrie Braharu; „Constantin Moisil — arhivistul”, de Al. Matei, director al Filialei Arhivelor Statului Cluj-Napoca; „Constantin Moisil colaborator la revista „Boabe de Griu”, de Ioan Grecul, director adjunct al Filialei jud. Cluj-Napoca a Băncii Naționale a R.S.R.; „Numismatică ogândită în mărcile poștale românești”, de Ion Ilea; „Circulația monedelor în poezia populară”, de Vasile M. Ungureanu; „Falsuri de monede de bronz din secolul al IV-lea” de Nicolae Gudea, muzeograf la Muzeul de istorie a Transilvaniei; „Poziția socială și apartenența etnică a posesorilor tezaurilor monetare din provincia Dacia”, de Iudita Winkler, muzeograf la Muzeul de istorie a Transilvaniei; și „Tezaur medievale descoperite la Cluj-Napoca”, de Francisc Pop, muzeograf la Muzeul de istorie a Transilvaniei.

În cadrul sesiunii științifice comemorative *Constantin Moisil 1876—1976*, organizată de Filiala Arhivelor Statului din localitate „în colaborare cu Societatea de Științe Istorice din R. S. România — Filiala Cluj-Napoca, au fost prezentate în comunicări axate pe viața și activitatea lui Constantin Moisil, îndeosebi aspectele care îl leagă de Transilvania. Programul complet al sesiunii a cuprins comunicările: „Opera științifică a lui Constantin Moisil” de acad. prof. Ștefan Pascu, director al Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca; „Problema arhivelor transilvane vâzută de C. Moisil”; de Al. Matei director al Filialei Arhivelor Statului Cluj-Napoca; „Strămoșii lui C. Moisil” de Onisim Filipoiu, directorul Bibliotecii I.M.F. Cluj-Napoca; „C. Moisil și Născăudul” de Ion Rusu-Sărățeanu, directorul Filialei Arhivelor Statului jud. Bistrița-Năsăud; „C. Moisil — profesorul” de prof. emerit dr. Dimitrie Braharu; „C. Moisil colaborator la „Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj” de Al. Neamtu, arhivist principal la Filiala Arhivelor Statului Cluj-Napoca; „Acțiunile lui C. Moisil pentru înființarea unei unități a Arhivelor Statului la Tg. Mureș (1925)” de Viorel Grama și Liviu Moldovan, arhiviști la Filiala Arhivelor Statului Tg. Mureș; „C. Moisil și începuturile activității arhivistice în Banat (1931—1937)” de Tiberiu Moț, directorul Filialei Arhivelor Statului Timișoara; „Demersurile lui C. Moisil pentru înființarea Arhivelor Statului maramureșene (1937)” de Vasile Căplănean, directorul Filialei Arhivelor Statului Baia Mare; și Ion Sabău, arhivist principal, și „C. Moisil în publicistică” de Marin Oprea, ziarist.

— de astă dată inițiată de Secția de științe istorice a Academiei R. S. România — a fost consacrată împlinirii unui veac de la nașterea academicianului Constantin C. Moisil. Fiecare din acțiunile menționate a reușit să omagieze proeminenta personalitate a celui care a fost istoric, arheolog, numismat, arhivist, în egală măsură, într-un cuvânt adevărat om de știință, după cum remarcă acad. St. Pascu în cuvîntul de deschidere a ședinței comemorative. Reușita manifestării desfășurate sub cupola Academiei a fost asigurată de ținuta științifică și căldura cu care acad. Em. Condurachi a evocat „Viața lui Constantin Moisil”, de elevata comunicare a directorului general al Arhivelor Statului, Ionel Gal, intitulată semnificativ „Constantin Moisil și Arhivele Statului”, ca și de prețioasele idei formulate de cercetătorul Octavian Iliescu, referitoare la „Însemnătatea opereii științifice a lui C. Moisil”.

Cit de emoționant este prilejul ce i-l oferă evocarea vieții unui om pe care l-ai cunoscut în mod nemijlocit, căruia i-ai urmărit activitatea fecundă, sau l-ai ascultat adesea în lăcașul de cultură al Academiei, au putut remarcă toți cei ce l-au auzit pe acad. Em. Condurachi. Modul în care a trăit, a muncit, dar mai cu seamă a creat C. Moisil, a constituit și — această realitate vine să confirme valoarea sa — constituie, încă, un exemplu demn de urmat pentru toți cei ce au slujit și în aceeași măsură pentru toți cei ce vor sluji știința istorică.

După opinia acad. Em. Condurachi, C. Moisil a fost un model chiar pentru întregul popor român în sensul încrederii în forțele sale și al nemăderii în tot ceea ce este efemer. Iar acest lucru a fost posibil pentru că el venea dintr-un ținut ca cel al Născăudului cu certitudinea psihologică și încrederea în puterea de a convinge a cărții caracteristice celui mediu tot atît de setos după cultură pe cît de românesc era.

Trecerea Carpaților și popasul său în capitala României întregite au fost ceva firesc pentru un om ca C. Moisil care dorea să rămînă mai departe cărturar și exponent al drepturilor nației sale. Și la fel de firesc a fost speranța viitorului academician că va face ceva util și va lăsa în urma sa numele unui om de bine, unui om de carte.

Pe drept cuvînt remarcă acad. Em. Condurachi că varietatea activității și a temelor abordate în cercetarea sa, a făcut ca C. Moisil să-și împartă viața între catedră, Societatea numismatică, Arhive și Academie. Întotdeauna el a demonstrat că indiferent pe ce tărîm se acționează nu trebuie abandonată cercetarea simplă, pură, dar care este capabilă să-ți ofere atîtea satisfacții. Din această bogată experiență, căpătată cu trudă de-a lungul anilor, C. Moisil a dăruit, fără nici o rețență tuturor, dar mai cu seamă tinerilor, cu generozitatea care l-a însoțit pînă la moarte.

După cum bine se cunoaște, bună parte din laborioasa activitate susținută timp de peste șase decenii, C. Moisil a desfășurat-o în Arhivele Statului nu numai ca director, dar și ca pasionat cercetător al documentelor în a căror valoare juridică și probitate științifică a crezut cu consecvență. Tocmai acest aspect a urmărit cu multă pertinentă comunicarea lui Ionel Gal, directorul general al Arhivelor Statului.

Așa cum remarcă autorul, a fost dat instituției noastre ca în existența sa de un veac și jumătate să aibă ca mentori și conducători oameni de seamă care prin talentul și dăruirea lor au ridicat-o pe înalte culmi. Printre asemenea oameni de seamă s-a aflat și Const. Moisil, multilaterală personalitate a științei românești, om de impresionantă cultură, căruia arhivistii din întreaga țară i-au adus un distinct omagiu la centenarul nașterii sale.

Mare istoric, perseverent cercetător, fostul director al Arhivelor Statului a considerat încă de la începutul carierei sale, că istoria este o știință legată nemijlocit de documentele create de-a lungul anilor, capabile să oglindească în mod veridic trecutul de luptă a poporului român pentru libertate socială și națională. Ajuns la cirma Direcției generale a Arhivelor Statului și cunoscînd bine stadiul de dezvoltare atins de arhivistica europeană, C. Moisil a înțeles necesitatea imediată a creării unui cadru juridic corespunzător desfășurării acestei activități în țara noastră.

Subliniind rolul avut de C. Moisil în promulgarea Legii din 1925, considerată pe drept cuvînt promo-

toarea bazelor noi, unitare ale întregului domeniu arhivistic, autorul comunicării a evidențiat, cu aceeași măiestrie, concepția înaintată a fostului conducător al Arhivelor Statului în ceea ce privește valoarea de bun al întregului popor pe care o au documentele istorice. Este cu atât mai demn de remarcat asemenea aspect cu cât conceptul de bun al întregului popor constituie și în zilele noastre o actualitate de necontestat care a căpătat noi valențe prin decretul 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național. Dar perseverența caracteristică lui C. Moisil s-a manifestat cu aceeași intensitate și în ceea ce privește asigurarea condițiilor optime de depozitare și ocrotire a vastului material documentar împotriva oricăror factori distrugători.

Un alt obiectiv major al activității arhivistice a lui Moisil l-a constituit valorificarea materialului documentar strins cu mîgălă și păstrat cu grijă în depozitele Direcției generale. Prin intermediul unei diversități de mijloace la care a recurs — de la expozițiile organizate la Muzeul Arhivelor și pînă la publicarea unor articole în revistele de specialitate — multe documente au putut sta mărturie luptei milenare a poporului român pentru libertate socială și națională.

Desigur, făcînd retrospectiva activității desfășurate de C. Moisil pe tărîm arhivistic, nu putea fi omisă contribuția sa la apariția și apoi la perfecționarea „Revistei Arhivelor” efort pe care micul dar perseverentul periodic îl face și astăzi pentru a cînti munca înaintașilor săi. Toate strădaniile lui C. Moisil, ca dealul și ale celor ce i-au urmat, nu au fost zadarnice, pentru că — așa cum remarcă Ionel Gal, directorul general al Arhivelor Statului — ele s-au încununat cu succese remarcabile astăzi cînd instituția noastră cunoaște o amplă dezvoltare și afirmare nu numai pe plan național dar și la scară mondială.

Înceînd seria interesantelor evocări, Octavian Iliescu a depășit limitele unei simple treceri în revistă a operei lui C. Moisil, reușind o profundă analiză a creației acestuia în toate domeniile pe care le-a abordat.

Conștient că istoria unui neam, a celui românesc cu precădere nu se poate studia fără cercetarea oricărui vestigii, C. Moisil a acordat o atenție deosebită studierii unor diverse categorii de izvoare, între care monezile au ocupat un loc important. El, însă, nu s-a rezumat doar la dezvăluirea datelor ce puteau fi desprinse din analiza atentă a monezilor, ci a căutat să formuleze și principiile de bază ale acestei științe atât de prețioase, care este numismatica, nu totdeauna privită cu atenția cuvenită. Întrucît principiile enunțate conțin teze asemănătoare cu cele ale lui Marx, în ceea ce privește rolul banilor într-o societate, autorul a avansat ideea — care credem că nu este lipsită de temei — că C. Moisil și-ar fi însușit nu numai concepția autorului „Capitalului”, ci învățătura marxistă într-un unghi mai larg.

Varietatea preocupărilor, interpretarea corectă a celor mai diverse categorii de documente, caracterizînd întreaga activitate a lui Moisil, i-au permis să obțină aceleași rezultate remarcabile și pe tărîm heraldic, în domeniul sigilografiei, ori arheologiei, sau în calitate de editor al unor lucrări și reviste de specialitate.

Opera academicianului, înmănunchere fericită a atîtor domenii, conturează azi și mai clar imaginea unui om de înaltă ținută științifică prin a cărui omagiere s-a adus un prinos întregii științe românești, la fel de generoasă în figuri ilustre pe cît de generos a fost Constantin Moisil o viață întreagă.

CORNELIU LUNGU

RĂZBOIUL PENTRU INDEPENDENȚA ROMÂNIEI 1877—1878

— Bibliografie de cercetare —

II

ELENA STÎNGACIU, MIRCEA SPIRIDONEANU,
GRIGORE PLOEȘTEANU

Continuăm în numărul de față al „Revistei arhivelor” publicarea bibliografiei care a servit la elaborarea volumelor de documente cu tema anunțată mai sus.

Lista periodicelor românești și străine va fi publicată separat.

TRATATE, COMPENDII, LUCRĂRI MONOGRAFICE

ALESSI, A. P. și POPU, MASSIM, *Rezelul orientale ilustrat*. Graz, Editura Paul Cleslar, 1878, 724 p. + fotografii, hărți, anexe.

Campaniile din 1866, 1870—1871, 1877—1878. Luat după generalul Horsetzky și căpitan Romagny. București, [f.e.] 1900, 90 p.

CULEGERI DE DOCUMENTE ROMÂNEȘTI ȘI STRĂINE

AUSTRIA

NOVOTNY, ALEXANDER, *Quellen und Studien zur Geschichte des Berliner Kongresses 1878*. I. Band. Österreich, die Türkei und das Balkanproblem im Jahre des Berliner Kongresses. Graz-Köln, Verlag Hermann Böhlaus Nacht, 1937.

GERMANIA

Quellenkunde der Kriegswissenschaften für den Zeitraum 1740—1910. Herausgegeben von v. Scharfenort. Berlin, [f.e.] 1910, coloanele 856—364.

WIDDERN, Cardinal von, *Die russischen Kavallerie- Divisionen und die Armee-Operationen im Balkan-Feldzug 1877—1878*. Nach den Veröffentlichungen aus den russischen Operations-Akten bearbeitet von... I. Bis zum Fall von Plewna. Mit 3 Karten. II. Vom Fall von Plewna bis zum Schluss. Mit 2 Karten und 2 Skizzen. Berlin, Ernst Siegfried Mittler und Sohn königliche Hofbuchhandlung, 1878.

ROMÂNIA

DIACONESCU, E., *Acordul de la Reichstadt*. În vol.: *Omagiul lui Ioan Lupas*. București, [f.e.] 1943, p. 886—911.

Documente privind istoria militară a poporului român, iulie 1878—noiembrie 1882. Volum întocmit de locotenent-colonel Nicolae Niculae, Maria Georgescu, Sergiu Iosipescu, colonel Victor Atanasiu. București, Editura militară, 1974, 421 p. + anexe, indici și glosar. ROSETTI, general R., *Documente privitoare la misiunea lui Dimitrie Brătianu la Constantinopol, în toamna 1876, și alte documente din arhiva D-lui G. C. Cantacuzino*. În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice*. Seria III, tomul XXV, mem. 24. București, 1943, 55 p.

TURCIA

SUBDETUL-CHAKAIK, *Sammlung auserwählter Dokumente aus den türkischen Staats-Archiven. Ein Beitrag zu der Geschichte des russisch-türkischen Krieges von 1877—1878*. Deutsch von A. von Drygalski. Berlin, Luckhardt, 1880, V + 152 p.

U.R.S.S.

Russko-ghermanskie otnoşeniia. Sekretnie dokumenty. În: *Krasnii Arhiv*. I. Tom pervii. Moskva, 1922, p. 3—208.

ALTE LUCRĂRI ROMÂNEȘTI ȘI STRĂINE

PUBLICAȚII ROMÂNEȘTI

ABRUDAN, PAUL, *Aspecte ale sprijinului acordat de românii din Transilvania războiului pentru cucerirea independenței de stat a României*. În: „Studii”. Revistă de istorie, 29, nr. 4, 1976, p. 587—594. ADĂNILOAI, NICHITA, *Războiul pentru independență reflectat în istoriografia românească din secolul trecut*. În: „Revista de istorie”, 28, nr. 5, 1975, p. 689—708.

ALESSI, dr. A. P., *Românii la Plevna*. Disertație. Gherla, Editura lui N. F. Negruțiu, 1880, 35 pag. BĂDULESCU, L.; CAJNA, GH. și GLASER, E., *Contribuții la studiul istoriei regimului internațional de navigație pe Dunăre. Regimul de drept internațional al navigației pe Dunăre până la convenția Dunării din 18 august 1848*. București, Editura științifică, 1957, 432 p. + anexe.

BEJANCU, colonel GH.; CEAUȘESCU, locotenent-colonel I.; MOCANU, locotenent-colonel V. și OLTEANU, colonel C., *Asalt la redute*. București, Editura militară, 1969, 222 p. + fotografii.

BLAGA, MIHOC, *Ecoul războiului de independență în Transilvania 1877—1878*. În: „Marmăia”, Baia Mare, 1971, p. 174—184.

BOCȘAN, NICOLAE, *Ideea de independență în concepția generației pașoplistă*. În: „Almanah Tribuna '76”, p. 51—54.

CIACHIR, NICOLAE, *România în sud-estul Europei (1848—1886)*. București, Editura politică, 1968, 236 p. + indice alfabetic.

CORBU, CONSTANTIN, *Tărânișea din România între 1864—1888*. București, Editura științifică, 1970, 301 p. FAUR, VIOREL, *Ecouri bihorene ale războiului de independență*. În vol.: *Contribuții la cunoașterea istoriei Bihorului*. Oradea, [f.e.] 1971, p. 75—84.

FIALLA, dr. LUDOVIC, *Reminiscențe din rezelul român-ruso-turc, anul 1877 și rolul societății „Crucea Roșie” în timp de pace și de rezel*. Ediția a II-a. București, [f.e.] 1906, 121 p.

GIURESCU, C. C., *Lupta poporului român pentru independența politică înainte de 1877*. În: *Analele Universității București, Seria Științe sociale*. Istorie. 15, 1967, p. 55—64.

HERJEU, CONSTANTIN, *Die Benutzung der Eisenbahnen im Kriege 1877—1878*. București, [f.e.] 1891, 64 p.

HERKT, general, *Cîteva pagini din istoricul armatei noastre. Amintirile unui veteran, din timpul serviciului*. București, [f.e.] 1902, 70 p.

IONIȚĂ, ELISABETA, *Aportul femeilor la sprijinirea războiului pentru cucerirea independenței de stat a României*. În: „Revista de istorie”, 29, nr. 4, 1976, p. 569—585.

IORGA, NICOLAE, *La Russie en Orient de 1875 à 1878*. București, [f.e.] 1916, 24 p.

LEONIDA, colonel LOGHIN și UCRAIN, locotenent-colonel CONSTANTIN, *Plevna, 1877*. București, Editura militară, 1967, 167 p.

MARINESCU, BEATRICE, *Great Britain and the recognition of Romania's state of independence (1880)*. În: „Revue roumaine d'histoire”, 15, nr. 1, janvier-mars, 1976, p. 72—79.

MAYER, TITUS FREDERIC, *Serviciul sanitar în campania din 1877—1878*. București, [f.e.] 1915, 160 p. + hărți, grafice.

MOCUȚA, ȘTEFAN, *Independența și unitatea națională - necesitate obiectivă, ideal de luptă și forță motrice a progresului României*. În: „Almanah Tribuna” 76, p. 3-9.

MOMENTE DIN ISTORIA POPORULUI ROMÂN. București, Editura politică, 1966, 176 p.

MONORANU, OCTAV ȘI COCUZ, ION, *Ecouri ale războiului de independență în Bucovina*. În: „Almanah Tribuna” 76, p. 82-85.

MUREȘAN, C., *Independența României și opinia europeană*. În: „Steaua”, 26, nr. 5 (336), mai 1975, p. 5-6.

NEAMȚU, GELU, *Transilvania și cucerirea independenței României*. În: „Almanah Tribuna” 76, p. 62-65.

NICULAE, locotenent-colonel N., *Acțiuni ale maselor populare în vederea sprijinirii războiului pentru independență*. În vol.: *Oastea cea mare*, București, Editura militară, 1972, p. 189-189.

OLTEANU, general-maior CONSTANTIN, *Măsurile luate de comandamentul român pentru acoperirea Dunării în perioada aprilie-august 1877*. În: „Revista de istorie”, 29, nr. 4, 1976, p. 557-568.

PASCU, ȘT., *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, Cluj*, [f.e.] 1968, 510 p.

PERTICARI DAVILLA, ELENA general, *Din viața și corespondența lui Carol Davilla*. București, Fundația Carol, 1935, p. 384-410.

PINTEA, EMIL, 1877- mențiuni străine. În: „Almanah Tribuna” 76, p. 77-79.

PLATON, GH., *Afirmarea suveranității României în preajma războiului din 1877-1878. Mărturiile din arhivele Belgiei*. În: „Studii și materiale de istorie modernă”. Vol. V. București, Editura Academiei R. S. România, 1975, p. 137-183.

PLOEȘTEANU, GR., *Centenarul independenței*. În: „Vatra” (Tg. Mureș), serie nouă, 6, nr. 5 (62), 20 mai, nr. 6 (63), 20 iunie, nr. 7 (64), 20 iulie, nr. 8 (65), 20 august, nr. 9 (66), 20 septembrie, nr. 10 (67), 20 octombrie, nr. 11 (68), 20 noiembrie, nr. 12 (69), 20 decembrie, 1976.

POPESCU-PUTURI, ION, *Din trecutul de luptă al poporului român pentru apărarea suveranității și independenței patriei*. În: „Anale de istorie”, 22, nr. 1, 1976, p. 16-38.

RANCA, I., *Noi adevizuri transilvănene pentru unire în anul 1877*. În: „Vatra”, serie nouă, 1, nr. 3, iunie 1971.

SFENT. PĂLY IULIU, *Știri contemporane din gazețele maghiare clijuene pentru o istorie sanitară a războiului 1877-1878*. Cluj, [f.e.] 1939, 23 p.

SENDRIULESCU, I., *Atitudinea studenților Universității din București față de războiul de independență din 1877-1878*. În: *Analele Universității București. Seria Științe sociale*. Istorie, 15, 1967, p. 75-83.

ȘTEFĂNESCU, C. C., *Suveranitatea României față de dreptul ginților*. București, Tipografia Curții, Walter & Göbl, 1877, 29 p.

ȘTEFĂNESCU, căpitan ION, *Studiu critic asupra războiului ruso-român-turc 1877-1878*. București, [f.e.] 1902, 244 p. + anexe, hărți.

Tabelă de ostași morți în războiul din 1877-1878. Eroii războiului de independență. București, Ministerul Culetor și al Instrucțiunii Publice, 1898, 133 p.

TOCA, MIRCEA, *Războiul pentru independență în opera artiștilor contemporani*. În: „Almanah Tribuna” 76, p. 104-115.

VĂRGOLICI, T., *Ecourile literare ale cuceririi independenței naționale*. București, Editura Eminescu, 1976, 304 p.

VELICHI, N. C., *Spicuri din presa străină asupra luptelor de la Rahova și Plevna*. În: *Analele Universității București. Seria Științe sociale*. Istorie, 15, 1967, p. 65-74.

VICOL, general dr., *Studii preliminare asupra serviciului sanitar român pe timpul de la marele Davilla, până la mobilizarea de la 14 august 1916*. București, [f.e.] 1934, 143 p. + hartă.

PUBLICAȚII STRĂINE

ANAGNOSTI, M., *La Russie tient tous les atouts*. Vienne, Édition Michel Anagnosti, 1877, 123 p.

BAMBERG, FELIX, *Geschichte der orientalischen Angelegenheiten im Zeitraum des Pariser und des Berliner Friedens*. Mit Porträts. Illustrationen und Karten. In vol.: *Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen*. Vierte Hauptabtheilung. Fünfter Theil. Berlin, G. Grote'sche Verlagsbuchhandlung, 1892, 622 p.

BELEAV, N. I., *Russko-tureŭkaia- voina (1877-1878)*, Moskva, [f.e.] 1956.

BOBRIKOV, G. I., *V Rumânii pored voinei 1877 g.* În: *Russkaia Starina*, 151, 1912, p. 290-295, 337-342.

BURKS, V. R., *Romania and the Balkan Crisis of 1875-1878*. În: *Journal of Central European Affairs*, 3, nr. 2, iulie, p. 119-134, nr. 3, octombrie 1942, p. 310-320.

CAMMERER, Dr. (Corpsarzt des IX. Armee-Corps), *General Bericht über die Thätigkeit beurlaubt gewesener königlich preussischer Militärärzte*. În: *Deutsche Militärärztliche Zeitschrift*, 7, nr. 7-8, [1878,] p. 289-334.

DOHNA, H. Graf zu, *An der Schwelle des Orients*. Wanderungen über die Schlachtfelder des russisch-türkischen Krieges von Jahre 1877-1878. Leipzig, Fr. Wilh. Grunow, 1897, 162 p.

HARTMANN, I. von, *Kritische Versuche. 3. Der russisch-türkische Krieg von seinem Beginn bis zur Einnahme von Kars*. Berlin, Verlag von Gebrüder Paetel, 1878, 72 p.

HENKE, RUDOLF, *Rumänien. Land und Volk*. In geographischer, historischer, statistischer und ethnographischer Beziehung, sowie in Reiseerinnerungen nach dreijährigen eigenen Beobachtungen und mit Benutzung authentischer Quellen unter bevorzugter Berücksichtigung der gegenwärtigen Lage geschildert von... Mit einer Karte und einer Schrifttafel. Leipzig, Verlag von Otto Wigand, 1877, XVI + 358 p. + erată.

IELAVICH, BARBARA, *Austria-Hungary, Rumania and the Eastern Crisis 1876-1878*. În: *Südost-Forschungen* (München), Band XXX, 1971, p. 111-141.

IONKOV, HRISTO M., *Participarea poporului român la eliberarea Bulgariei*. Traducere din limba bulgară de Valentin Deșliu. În: „Almanah Tribuna” 76, p. 85-91.

KELLOG, F., *Rumania and the Powers 1877-1880*, University of Southern California, 1958, 127 p.

LOME, ENRIQUE DUPUY de, *Crónica della guerra d'Oriente*. În: *Ilustración española y americana*, nr. 19, 1877, p. 382-384.

MEDLICOTT, W. N., *The Recognition of Romanian Independence*. În: *The Slavonic and East European Review*, London, vol. XI, nr. 32, p. 354-372, nr. 33, 1933, p. 572-589.

OTT, G., *Studien auf dem Kriegsschauplatze des russisch-türkischen Krieges 1877-1878*. Zürich, 1879, 139 p.

PFELT, RICHARD Graf von, *Erlebnisse eines preussischen Offiziers in russischen Diensten*. Mit einer Skizze. Berlin, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1892, 234 p.

RÜSTOV, W., *Der Orientalische Krieg in den Jahren 1877 und 1878. Mit 24 Karten*. Zürich, Verlag von Orell Füssli & Co., 1878, II + 719 p.

RYAN, Dr. med., *Unter dem roten Halbmond*. Erlebnisse eines Arztes bei der türkischen Armee im Feldzuge 1877-1878. Autorisierte Uebersetzung von H. von Natzmeyer. Stuttgart, Verlag von Robert Lutz, 1901.

SAX, CARL RITTER von, *Geschichte des Machtverfalls der Türkei bis Ende des 19. Jahrhunderts und die Phasen der orientalischen. Frage bis auf die Gegenwart*. Wien Manzsche k.u.k. Hof. Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 1908.

SETON-WATSON, R. W., *A History of the Romanians*, from Roman times to the completion of Unity. Cambridge, 1934.

SKALOH, D. A., *Moi vospominaniia, 1877-1878*. Vol. I, II. St. Petersburg, [f.e.] 1913.

STOJANOVIC, D. M., *The Great Powers and the Balkans 1875-1878*. Cambridge, At The University Press, 1939. Reprinted 1968.

SUMNER, H. B., *Russia and the Balkans 1870-1880*. London. Archon Books. Hamden, 1962.

(STRANTZ, königlich preussischer Major Victor von.) *Illustrierte Kriegs-Chronik. Gedenkbuch an den russisch-türkischen Feldzug von 1876-1878*. Verfasst und zusammengestellt von... Leipzig, Verlagsbuchhandlung von J. J. Weber, 1878, 344 + VII p.

STUCKRAD, V., *Der russisch-türkische Krieg 1877-1878 nach den bisher veröffentlichten Nachrichten bearbeitet*. Mit 13 Tafeln. Hannover, Helwing, 1879, VIII + 501 p. + 10 f. pl.

TROTHA, THILO von, *Der Kampf um Plevna*. Taktische Studien. Berlin, Ernst Siegfried Mittler & Sohn, 1878, 172 p.

WALLER, B., *Bismarck at the Crossroads. The Reorientation of German Foreign Policy after the Congress of Berlin 1878-1880*. University of London, The Athlone Press 1974, 273 p.

[WELL, M. le capitaine.] *La Guerre d'Orient. Résumé des opérations militaires* (Extrait de „L'Invalide russe“). Par... attaché a l'Etat-major général du Ministère de la guerre. Paris, Librairie Militaire de J. Dumaine, 1878.

WINCKLER. B. M., *Bismarcks Rumänienpolitik und die europäischen Grossmächte 1878—1879*. In: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, N.F. II, 1954, p. 53—88.

WOESTYNE de GRAMMEZ de WARDES. (Marquis) Van de, *La Guerre russo-turque 1877—1878*. Paris, Paul Ollendorff, 1903, 240 p.

240. *Traducerea documentelor*, in „Hrisovul“, I, 1941, p. 438—439. (Mențiuni bibliografice): Ilie V. Constantinescu, in „Dacorom.“, X-2, 1941, p. 561.
241. *Introducere in diplomatie*. (Lecție de deschidere a cursului de diplomatie a Școlii de Arhivistă, ținută la 29 noiembrie 1930), in „Hrisovul“, I, 1941, p. 60—76. Și extras: București, 1941, Tip. „Carpați“, P. Bărbulescu, 19 p. *Dare de seamă*: I. Crăciun, in „An. Inst. ist. naț.“, VIII, 1939—1942, p. 524. *Recenzii*: C. D. Fort(unescu), in „Arh. Olt.“, XXI, 1942, nr. 119—124, p. 399. *Notițe bibliografice*: C. Grecescu, in „Rev. ist. rom.“, XI—XII, 1941—1942, p. 471.

1942

BIBLIOGRAFIA OPEREI PROFESORULUI AURELIAN SACERDOȚEANU (1922—1974) *

II

AL. MATEI

II. CURSURI UNIVERSITARE ; LECȚII DE DESCHIDERE ; CULEGERI DE FACSIMILE ; ÎNDRUMĂRI METODOLOGICE

1931

236. *Curs de instituții vechi românești*. Curs universitar, anul 1931/1932, 120 p. (În manuscris).

1933

237. *Ceva despre transcrierea documentelor românești*. Lecția de deschidere a cursurilor de diplomatie la Școala de Arhivistă, ținută la 29 noiembrie 1933, in „Rev. Arh.“, III-2, 1939, nr. 8, p. 283—312. Și extras: București, 1939, Cartea Românească, 30 p. *Cronică*: N. Iorga, in „Rev. ist.“, XXVII, 1941, nr. 1—12, p. 222. *Dare de seamă*: I. Crăciun, in „An. Inst. ist. naț.“, VIII, 1939—1942, p. 521. *Notițe bibliografice*: C. Grecescu, in „Rev. ist. rom.“, IX, 1939, p. 412. *Mențiuni bibliografice*: C. Moisil, in „Prisovul“, I, 1941, p. 34.

1934

238. *Izvoarele istoriei Românilor*. Lecție de deschidere a cursului de diplomatie la Școala de Arhivistă, ținută la 20 noiembrie 1934, in „Arh. rom.“, tom. V, 1940, p. 47—69. Și extras: București, 1940, Edit. Fundației culturale Mihai Kogălniceanu, 23 p. Reprodus și in: *Îndrumări în cercetările istorice*, (București 1945), p. 101—128. *Notiță bibliografică*: Ilie Corfuz, in „Rev. ist. rom.“, XI—XII, 1941—1942, p. 471.

1941

239. *Ortografierea onomasticelor și toponimelor istorice*, in „Hrisovul“, I, 1941, p. 440—442. (Mențiuni bibliografice): Ilie V. Constantinescu, in „Dacorom.“, X-2, 1941, p. 570. *Dare de seamă*: I. Crăciun, in „An. Inst. ist. naț.“, VIII, 1939—1942, p. 525.

* Vezi partea I: Cărți, studii și articole. Izvoare, in „Revista Arhivelor“, an. LIII, vol. XXXIII, 1976, nr. 4, p. 450—458.

242. *Culegere de facsimile pentru Școala de Arhivistă. Seria greacă*, Fasc. I (nr. 1—25), București, 1942 (Colecțiile Arhivelor Statului. Ediții îngrijite de prof., directorul general al Arhivelor Statului). (În colaborare cu: M. Regleanu).
243. *Culegere de facsimile pentru Școala de arhivistă. Seria română*, Fasc. I (nr. 1—10), București, 1942, 7 p. + 18 planșe. (Arhivele Statului). *Notițe bibliografice*: D. B(odin), in „Rev. ist. rom.“, XIII, 1943, fasc. 3, p. 99. *Recenzii*: C. D. Fort(unescu), in „Arh. Olt.“, XXII, 1943, nr. 125—130, p. 390—391.
244. *Cîteva note cu privire la cercetările genealogice românești*, in „Hrisovul“, II, 1942, p. 119—138. Și extras: București, 1942, Tip. „Cartea Românească“ S.A., 20 p. *Notițe bibliografice*: Gh. Drulă, in „Rev. ist. rom.“, XIII, 1943, fasc. 4, p. 161—162.
245. *Formularul în diplomatie română*, in „Rev. arh.“, V-1, 1942, p. 246—248. *Notițe bibliografice*: C. Grecescu, in „Rev. ist. rom.“, XIII, 1943, fasc. 3, p. 100.

1943

246. *Culegere de facsimile pentru Școala de Arhivistă. Seria slavă*, Fasc. I. București, 1943 (În colaborare cu: D. P. Bogdan). *Recenzii*: C. D. Fort(unescu), in „Arh. Olt.“, XXII, 1943, nr. 125—130, p. 390—391.

1944

247. *Introducere în arhivistă*. Lecție de deschidere a cursului de arhivistă la Școala de Arhivistă, ținută la 28 noiembrie 1944, in „Hrisovul“, IV, 1944, p. 60—80. *Notițe bibliografice*: Ilie Corfuz, in „Rev. ist. rom.“, XV, 1945, p. 531.

1945

248. *Îndrumări în cercetări istorice*, București, 1945. Edit. Casa Școalelor, 384 p. *Recenzii*: C. Gr(escu), in „Rev. ist. rom.“, XVI, 1946, fasc. I, p. 99.

1946

249. *Introducere în arheologia medievală*. (I. Arheologia generală; II. Arheologia și arhivistă; III. Arhivistă și muzeografia). Lecție de deschidere a cursului de arhivistă la Școala de Arhivistă, ținută la 3 decembrie 1946, in „Hrisovul“, VI, 1946, p. 5—20. Și extras: (Buc.), 1946, „Cartea Românească“, 16 p.
250. *Transcrierea documentelor românești*, in „Rev. Arh.“, VII-1, 1946, p. 1—9. Și extras: București, (1947), „Cartea Românească“, 12 p.
251. *Curs de arhivistă generală*, Curs universitar, anul 1946/1947, 251 p. Reluări: anul 1953/1954, 222 p. (În manuscris).
252. *Note de diplomatie românească*, in „Hrisovul“, VII, 1947, p. 137—146. Și extras: (București), 1947, (Tip. Atelierele grafice nr. 1), 10 p.

253. *Arhivistica* (I. *Periodice arhivistice*; II. *Manuale arhivistice*). Lecție de deschidere a cursului de arhivistică la Școala de Arhivistică, ținută la 11 noiembrie 1947, în „Hrisovul”, VII, 1947, p. 5—47. Și extras : (București), 1947, (Tip. Artele grafice, nr. 1), 42 p.

1949

254. *Arhiveconomia*. Administrarea generală externă a arhivei și a actelor. Curs redus predat de..., București, 1949, 80 p. (Institutul de arhivistică, bibliografie și muzeografie). (Litografiat.)

1950

255. *Arhivotehnia*. Curs universitar special, anul 1950/1951, 73 p. (Litografiat.)

1951

256. *Curs de diplomatică generală*. Curs universitar, anul 1951/1952. Reluări : anii 1958/1959 și 1962/1963, 300 p. (În manuscris).
257. *Curs de arhivistică*. Curs universitar special, anul 1951/1952, 418 p. (În manuscris).
258. *Arhivele din alte țări cu materiale privitoare la istoria românilor*. Curs universitar, anul 1951/1952, 150 p. Reluări : anul 1966/1967, 200 p. (În manuscris).

1952

259. *Cronologia* (I. *Cronologia generală*; II. *Calendarul*; III. *Tabelele de cirmuitori laici*). Curs universitar, anul 1952/1953, 150 p. Reluări : Anul 1968/1969, 420 p. (În manuscris).

1953

260. *Izvoarele medievale ale istoriei universale*. Curs universitar special, anul 1953/1954, 320 p. Reluări : anii 1954—1968 (În manuscris).
261. *Curs de arhivistică românească*. Curs universitar, anul 1953/1954, 206 p. Reluări : anii 1957/1958, 494 p.; 1961—1962, 500 p.; 1966/1967, 450 p. (În manuscris).

1954

262. *Critica textelor*. Curs universitar special, anul 1954/1955, 90 p. (În manuscris).
263. *Genealogie*. Curs universitar special, anul 1954/1955, 150 p. (În manuscris).

1958

264. *Științele auxiliare (ale istoriei)*. Curs universitar, anul 1958/1959, 250 p. (În manuscris).

1961

265. *Legislația arhivistică în România*. Curs universitar special, anul 1961—1962, 250 p. (În manuscris).

1963

266. *Curs de instituții românești*. Curs universitar, anul 1963/1964, 180 p. Reluări : anul 1969/1970, 200 p. (În manuscris).
267. *Sigilografie*. Curs universitar, anul 1963/1964, 80 p. + facsimile. (În manuscris).
268. *Heraldica*. Curs universitar special, anul 1963/1964, 70 p. (În manuscris).

1967

269. *Metoda alcătuirii unui studiu de istorie*. (I. *Mijloacele de lucru*; II. *Tehnica edițiilor de documente*; III. *Tehnica studiilor de istorie*), în „Rev. arh.”, XXVI, 1967, nr. 1, p. 21—34.

1968

270. *Manual de diplomatică*, 1968, 550 p. (În manuscris).

1970

271. *Arhivistica*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1970 (1971), 267 p. + 76 figuri în afara textului. *Notă bibliografică* : I. Caproșu, în „An. «A. D. Xenopol»”, IX, 1972, p. 598—599.

1971

272. *Manual de cronologie*. (I. *Cronologia generală*; II. *Calendarul*; III. *Tabele de cirmuitori laici*), 1971, 840 p. (În manuscris).

III. CONTRIBUȚII BIBLIOGRAFICE

1937

273. *Memoriu de titluri și lucrări*. (Lucrările publicate până la 5 martie 1937), București, 1937, Tip. „Cărilor bis.”, 16 p.

1938

274. „*Revista istorică*”. *Indice general, I-XX (1915—1934)*, fasc. I, București, 1938. *Notițe bibliografice* : I. M. Neda, în „Rev. ist. rom.”, VIII, 1938, p. 273.

1939

275. *Bibliografie veche* (I. *Cărți*; II. *Periodice*), în „Rev. arh.”, III-2 (1939), nr. 8, p. 397—417.
276. *Bibliografie nouă*, în „Rev. arh.”, III-2, 1939, nr. 8, p. 417—431.

1940

277. *Bibliografie veche* (1. *Cărți*; 2. *Periodice*), în „Rev. arh.”, IV, 1940, p. 183—193. *Dare de seamă* : I. Crăciun, în „An. Inst. ist. naț.”, VIII, 1939—1942, p. 522.
278. *Bibliografie nouă*, în „Rev. arh.”, IV-1, 1940, p. 193—199. *Dare de seamă* : I. Crăciun, în An. Inst. ist. naț., VIII, 1940, p. 522.
279. *Opera lui D. Onciul* (1. *Studii și comemorări istorice*; 2. *Recenzii și rapoarte*; 3. *Rapoarte la Academia Română*; 4. *Cuvântări ocazionale la Academia Română*; 5. *Popularizare*; 6. *Literatură*; 7. *Cursuri universitare*; 8. *Inedite*; 9. *Extrauniversitare*; 10. *Activitatea academică*), în „Rev. arh.”, IV-1, 1940, p. 168—183. *Dare de seamă* : I. Crăciun, în „An. Inst. ist. naț.”, VIII, 1939—1942, p. 522.

1941

280. *Opera lui N. Iorga (1934—1941)*. (Bibliografie), în „Rev. arh.”, IV-2, 1941, p. 410—437 (Nesemnăt). *Dare de seamă* : I. Crăciun, în „An. Inst. ist. naț.”, VIII, 1939—1942, p. 522—523.
281. *Bibliografie veche* (1. *Cărți*; 2. *Periodice*), în „Rev. arh.”, IV-2, 1941, p. 437—445 (Nesemnăt).
282. *Bibliografie nouă*, în „Rev. arh.”, IV-2, 1941, p. 445—448 (Nesemnăt).

1942

283. *Bibliografie veche* (1. Cărți; 2. Periodice), în „Rev. arh.”, V-1, 1942, p. 269–290 (Nesemnăt).
284. *Bibliografie nouă*, în „Rev. Arh.”, V-1, 1942, p. 290–293 (Nesemnăt).

1943

285. *Bibliografie veche*. 1. Cărți; 2. Periodice, în „Rev. arh.” V-2, 1943, p. 472–478 (Nesemnăt).
286. *Bibliografie nouă*, în „Rev. arh.”, V-2, 1943, p. 478–481 (Nesemnăt).

1973

287. Notă bibliografică. *Operă istorică a lui B. P. Hasdeu*. În *ordinea apariției*, în vol. B. P. Hasdeu. *Scrieri istorice*. Vol. II. Ediție îngrijită, prefață și bibliografie de..., (București), Edit. Albatros, 1973, p. 227–230.

IV. RECENZII; DĂRI DE SEAMĂ; CRONICI; NOTE BIBLIOGRAFICE

1927

288. *Arhivele Olteniei*, VI, (nr.) 32–33. *Dare de seamă*, în „Ideia”, VII, 1927, nr. 7–8, p. 30–31.
289. *Revue historique du Sud-Est européen*, IV 1927, (nr.) 10–12. *Dare de seamă*, în „Ideia”, VII, 1927, nr. 7–8, p. 31.
290. *Revista istorică*, XIII, (nr.) 10–12, 1927, *Dare de seamă*, în „Ideia”, VII, 1927, nr. 7–8, p. 31–32.

1932

291. G. T. Niculescu-Varone. *Folklor român coreografic*. București, 1932. *Dare de seamă*, în „Muguri”, XI, 1932, nr. 1–4, p. 79.
292. G. T. Niculescu-Varone. *Dicționarul jocurilor românești*, București. *Dare de seamă*, în „Muguri”, XI, 1932, nr. 1–4, p. 79.
293. G. T. Niculescu-Varone. *Jocuri românești necunoscute*, București, 1930. *Dare de seamă*, în „Muguri”, XI 1932, nr. 1–4, p. 79.
294. Pr. C. P. Burducea. *Biserica episcopală din Buzău*. București, 1931. *Dare de seamă*, în „Muguri”, XI, 1932, nr. 1–4, p. 80–87.
295. N. Georgescu-Tistu. *Folklor din județul Buzău*. București, 1928. *Dare de seamă*, în „Muguri”, XI 1932, nr. 1–4, p. 89–90.
296. N. Georgescu-Tistu. *Bibliografia literară română*. București, 1932. *Dare de seamă*, în „Muguri”, XI, 1932, nr. 1–4, p. 90.
297. „Ingerul”, IV, 5, 1932, Buzău. *Dare de seamă*. în „Muguri”, XI, 1932, nr. 1–4, p. 94.

1933

290. *Studii și documente*. (I. E. Torouțu. *Studii și documente literare*, III, București 1933). *Dare de seamă*, în „Adevărul literar și artistic”, XII, 1933, seria II, nr. 651, din 28.V.
299. I. Iordan. *Introducere în studiul limbilor române*. Iași, 1932. *Dare de seamă*, în „Adevărul literar și artistic”, XII, 1933, seria II, nr. 662, din 13.VIII; nr. 663, din 20.VIII.
300. *Generalități cu privire la studiile istorice*. *Lecții de deschidere și cuvântări*, de N. Iorga. Ed. a II-a, București, 1933, 177 p. (Recenzie), în „Arh. Olt.”, XII, 1933, nr. 67–68, p. 287–289.
301. *Correspondența lui Constantin Ipsilanti cu Guvernul rusesc, 1806–1810. Pregătirea Eteriei și a Renașterii politice românești*, de P. P. Panaitescu. publicată de „Așezământul Cultural Ion C. Brătianu”, XX, București, Cartea Românească, 1933, 125 p. (Recenzie), în „Arh. Olt.”, XII, 1933, nr. 67–68, p. 289–292.

302. *Două cuie de lemn*, de Pr. Dr. Ilie Dăianu, Cluj, Tipografia Națională S.A., 1933, 15 p. (Recenzie), în „Arh. Olt.”, XII, 1933, nr. 67–68, p. 292.
303. *Theodor Anastasie Cavalotti. Trei manuscrise inedite*, de Victor Papacostea. Extras din „Revista Istorică Română”, IV, 1931 și I, 1932, București, Cartea Românească, MCMXXXII, 65 p. cu 8 planșe. (Recenzie), în „Arh. Olt.”, XII, 1933, nr. 67–68, p. 292–293.
304. *Bogomilismul și România*, de Prot. Dr. Gh. Ciuhandu. Retipărire din „Revista teologică”, Sibiu, 1933, Tiparul tip. Arhidieceze, 24 p. (Recenzie), în „Arh. Olt.”, XII, 1933, nr. 69–70, p. 451.

1934

305. *O carte bună* (Sabin Opreanu, *Tara noastră România*), Sibiu, 1933. (Cronică), în „Albina”, XXXVII, 1934, nr. 8 din 23.II, p. 3; nr. 15, din 20.IV, p. 3. (Semnat: Ș. Răzeșul).
306. *Che cosa è l'Europa*, de N. Iorga, estrato dagli Atti del II Convegno della „Fondazione Alessandro Volta”, Roma, Reale Accademia d'Italia, 1933–X, 8 p. Recenzie, în „Arh. Olt.”, XIII, 1934, nr. 71–73, p. 207.
307. *La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au moyen âge*, de P. P. Panaitescu, extras din „Revista istorică română”, III, 2–3, București, 1934, 24 p. Recenzii: în „Arh. Olt.”, XIII, 1934, nr. 71–73, p. 208–209.
308. *Sobieski et les Roumains, 1683–1696. Conférence donnée à la Bibliothèque Polonaise de Paris (février 1933)*, de N. Iorga (extras din „Revue historique du Sud-Est européen”, X, 1933, nr. 7–9, p. 287–306). Paris, 1933, 20 p. Recenzie, în „Arh. Olt.”, XIII, 1934, nr. 71–73, p. 207–208.
309. *În memoria lui Vasile Pârvan*. Volum publicat de Asociația academică „Vasile Pârvan” a foștilor membri ai școlii române din Roma, Buc., MCMXXXIV, 4 f. + 326 p. Recenzie, în „Arh. Olt.”, XIII, 1934, nr. 71–73, p. 209–211.
310. *Concepția istoriei universale. Scurtă privire asupra evoluției și realizărilor de la Herodot până la Voltaire și definiția actuală a ei*, de N. A. Constantinescu, București, 1934, 51 p. Recenzie, în „Arh. Olt.”, XIII, 1934, nr. 71–73, p. 211–212; Idem, XIV, 1935, p. 292.
311. *Școli vechi în județul Neamț. Contribuțiuni la un istoric al școlilor din ținutul Neamțului*, de prof. Dimitrie L. Stănescu extras din „Anuarul Liceului de băieți. Piatra Neamț pe anul 1932–1933”, p. 32–33. Recenzie: în „Arh. Olt.”, XIII, 1934, nr. 74–76, p. 497.
312. *Ein thrako-kimmerischer Goldfund aus Rumänien*, de Ion Nestor, tirage a part de Eurasia septentrionalis antiqua, IX, Helsinki 1934. Recenzie, în „Arh. Olt.”, XIII, 1934, nr. 74–76, p. 497.
313. *Milcovia văzută de un căldător străin în anul 1856 (cu 17 stampe reproducute în text)*, de Virgiliu Arbore. Tip. „Cartea Putnei”, Focșani, 1934. Recenzie, în „Arh. Olt.”, XIII, 1934, nr. 74–76, p. 497–498.
314. *Ma vie d'espion (I.K. 8), de capitaine George Hill du British Secret Service*, trad. de Lucien Thomas. Collection de memoires, etudes et documents pour servir à l'histoire de la Guerre Mondiale, Paris. Payot, 1933. Recenzie: în „Arh. Olt.”, XIII, 1934, nr. 74–76, p. 498–499.
315. *România și cehoslovaci de-a lungul istoriei*, de Jan Seba, ministrul Cehoslovaciei, conferință ținută la Cercul Analelor Române, col. An. Rom. nr. 26, București, 1934, 22 p. Recenzie, în „Arh. Olt.”, XIII, 1934, nr. 74–76, p. 499–500.
316. Anghel Pomesu-Gilly și Const. Orășanu, *Vechimea Românilor în Transilvania și revizionismul ungar*, București, 1934. *Dare de seamă*, în „Gind rom.”, II, 1934, p. 460–463.
317. I. Ionașcu. *Biserici, chipuri și documente din Olt*. Prefață de d. profesor N. Iorga, Craiova, Ramuri, 1934, VII + 272 p. *Dare de seamă*, în *Tara Birsei*, VII, 1935, nr. 4, p. 398.
318. I. Martian. *Tara Năsăudului înainte de instituirea regimentului de grăniceri*, Edit. tip. „Cultura”. Năsăud, f.a., 48 p. *Dare de seamă*, în *Tara Birsei*, Brașov, VI (1934), nr. 6, p. 576–579.
319. *Vechimea Românilor din Transilvania și revizionismul ungar*. (Anghel Pomesu-Gilly și Const.

A. Orășanu, *Vechimea Românilor în Transilvania și revizionismul ungar*, București, 1934), *Dare de seamă*, în „Țara noastră”, XIII, 1934, nr. 571, din 15.IV.

1935

320. *Hai să cetim* (cartea *Din stejar, stejar răsare*, de Volbură Poiană Năsturaș). (Cronică), în „Albina”, 38, 1935, nr. 29, din 26. VII, p. 451 (Nesemnăt).
321. O carte de istorie românească (P. P. Panaitescu, *Istoria Românilor pentru cl. VIII secundară*, ed. a III-a, Craiova; (Cronică), în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 38, din 26. IX, p. 595 (Semnat: A. S.).
322. *Studii italiene „Roma” n.s. vol. I. Director Alexandru Marcu*. Anul I, 1934, București. Recenzie, în „Arh. Olt.”, XIV, 1935, nr. 77–78, p. 179.
323. *Paradisul lui Dante* (...), în traducerea d-lui Al. Marcu, edit. „Scribul Românesc”, Craiova. Recenzie: în „Arh. Olt.”, XIV, 1935, nr. 77–78, p. 180.
324. *Istoria universală și problemele ei actuale*, de N. A. Constantinescu (...), București, tip. „Bucovina”. I. E. Torouțiu, 1935, 122 p. Recenzie, în „Arh. Olt.”, XIV, 1935, nr. 79–82, p. 519.
325. *Doi dregători moldoveni* (...), de Constantin V. Dumitriu, cu o prefață de Constantin C. Giurescu, București, 1935, 131 (–135) p. Recenzie, în „Arh. Olt.”, XIV, 1935, nr. 79–82, p. 519–520.
326. *Realitatea socială. Încercare de antologie regională*, de Traian Herseni. Biblioteca de sociologie, etică și politică, condusă de D. Gusti. Seria A. Studii și contribuții, 4. Editura Institut. Social Român, (București, 1935), 174 p. Recenzie; în „Arh. Olt.”, XIV, 1935, nr. 79–82, p. 520–521.
327. *Un moment cultural: Un sfert de veac de la întemeierea Universității populare „N. Iorga” din Vălenii-de-Munte*, Vălenii de Munte, 1934, 53 (–55) p. Recenzie, în „Arh. Olt.”, XIV, 1935, nr. 79–82, p. 521.
328. *Aspecte ale solidarității slave*, de Virgiliu P. Arbore, Focșani, tip. „Cartea Putnei”, (1935). 52 p. Recenzie: în „Arh. Olt.”, XIV, 1935, nr. 79–82, p. 521.
329. *Fabula în literatura românească. Antologie și studii* de Gh. Cardaș, partea I–A. Biblioteca Școlii, Nr. 3, tip. „Oltenia”, București, 1934, 135 (–136) p. Recenzie, în „Arh. Olt.”, XIV, 1935, nr. 79–82, p. 521.
330. *Filarmonica de la 1833. Centenarul primei reprezentări de teatru național în București, de I. Xenofon*, București, edit. „Munca literară”, 1934, 62 (–64) p. Recenzie, în „Arh. Olt.”, XIV, 1935, nr. 79–82, p. 522.
331. *Feleacul. Schiță monografică de Valerie V. Marchiș*, învățătoare. Cluj, 1934. Recenzie, în „Arh. Olt.”, XIV, 1935, nr. 79–82, p. 522.
332. *Ion Iovița și monografia comunei Jadani, jud. Timiș-Torontal*, de Nicolae Badiu, notar comunal. Timișoara. (1934). Recenzie, în „Arh. Olt.”, XIV, 1935, nr. 79–82, p. 522.
333. *Documente inedite de la Ștefan-cel-Mare la Ieremia Movilă*, de Constantin N. Velichi, Vălenii de Munte, 1934, 25 p. Recenzie, în „Arh. Olt.”, XIV, 1935, nr. 79–82, p. 522.
334. G. Moroianu, *Les luttes des Roumains Transilvains pour la liberté et l'opinion européenne*. Paris. 1933. *Dare de seamă*, în „Arh. ref. soc.”, XII, 1935, p. 518–520.
335. Olimpiu Boitoș, *Contribuții la istoria misiunii lui A. Panu în Apus* (1864). Cluj, 1935. *Dare de seamă*, în „Arh. ref. soc.”, XII, 1935, p. 526–527.
336. *Studentul Anderco Homorodeanu* (N. Iorga, *Un student în străinătate acum o jumătate de veac*. Maramureșanul Artemie Anderco – *Jurnalul său*, Vălenii-de-Munte, 1934). *Dare de seamă*, în „Rev. gen. inv. XXIII, 1935, p. 52–61.
337. C. Kogălniceanu, *Basarab și năvălirea tătarilor din 1241*, în „Arhiva” – organul Soc. istoricofilologică din Iași, a. XLI, nr. 3–4, iulie–octombrie, Iași, 1934, p. 111–117. *Dare de seamă*, în „Rev. ist.”, XXI, 1935, nr. 7–9, p. 276–282.
338. Ion Conea, *Basarab din Argeș. Despre originea lor teritorială și etnică*, extras din „Rînduială”

- arhivă de gînd și faptă românească, anul I, nr. 2, București, 1935, 23 p. *Dare de seamă*, în „Rev. ist.”, XXI, 1935, nr. 10–12, p. 378–382.
339. *Cronograful Țerei Românești* scris de Dionisie Ecliciarul dascăl slovenesc, cu o prefață de dr. C. S. Nicolescu-Plopșor, Tip. „Episcopul Vartolomei”, Rm. Vilcea, 1934, XIX, 215 p. *Dare de seamă*, în „Țara Birsei”, VII, 1935, nr. 4, p. 398–399.
 340. *Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice*, XXVII, 79, 1934. *Dare de seamă*, în „Țara Birsei”, VII, 1935, p. 410.
 341. „*Gînd Românesc*”, III, 1935. *Dare de seamă*, în „Țara Birsei”, VII, 1935, p. 410–412.
 342. *Studii românești de istorie universală*. (Ephemeris dacoromana, VI, Roma 1935). *Dare de seamă*, în „Țara noastră”, XIV, 1935, nr. 895, din 13.VI.
 343. „*Bucureștii vechi*”, I–V, 1930–1934. *Dare de Seamă*, în „Țara noastră”, XIV, 1935, nr. 901, din 21. VI.
 344. H. Stahl, *Bucureștii ce se duc*, București, 1935. *Dare de seamă*, în „Țara noastră”, XIV, 1935, nr. 901, din 21. VI.
 345. V. Brătulescu, *Vechi vederi bucureștene*, București, 1935. *Dare de seamă*, în „Țara noastră”, XIV, 1935, nr. 901, din 21. VI.

1936

346. O carte așteptată (N. Iorga, *La des Roumains dans l'histoire universelle. I. Antiquité et moyen-âge*, București, 1935). (Cronică), în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 9, din 28. II, p. 131 (Semnat: A. S.).
347. *Craiova după cercetări istorice noi* (A. Georgescu, Craiova. Cercetări istorice, I. Țirguț Craiovei, Craiova, 1936). *Dare de seamă*, în „Curențul”, IX, 1936, nr. 3127, din 15. X.
348. *Sigiliul Romei. Încă un volum din „Istoria Românilor”* de prof. N. Iorga. *Dare de seamă*, în „Universul”, LIII, 1936, nr. 217, din 8. VIII.

1937

349. I. Lupaș, *Istoria Unirii Românilor*, București, (1937), 405 p. + XLII. *Dare de seamă*, în „Țara Birsei”, IX, 1937, nr. 6, p. 572–574.
350. *Două lucrări de valoare: I. Lupaș, Voevodatul Transilvaniei în sec. XII și XIII*, București, 1936; Idem, *Probleme școlare. Critici și sugestii*, București. *Dare de seamă*, în „Țara noastră”, XVI, 1937, nr. 1305, din 9. I.
351. *Cartea autonomiilor locale* (N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. II. Oamenii pămîntului (pînă la anul 1000), București, 1936). *Dare de seamă*, în „Țara noastră”, XVI, 1937, nr. 1308, din 14. I.
352. G-ral Gr. Constandache, *Ființa și rostul istoriei – Raportul ei cu știința*, București 1936. *Cercetări noi*. *Dare de seamă*, în „Țara noastră”, XVI, 1937, nr. 1312, din 20. I.
353. I. Crăciun, *Baba Novac*. Cluj 1936. *Cercetări noi*. *Dare de seamă*, în „Țara noastră”, XVI, 1937, nr. 1312, din 20. I.
354. Victor Vlad Delamarina, *Poezii în grai bănățean*, ed. de Alex. Bistrițeanu, Timișoara 1936. *Dare de seamă*, în „Țara noastră”, XVI, 1937, nr. 1312, din 20. I.
355. Gh. Carp, *Desemnul ca mijloc de exprimare*. Cernăuți 1936. *Dare de seamă*, în „Țara noastră”, XVI, 1937, nr. 1312, din 20. I.
356. H. Stahl – D. P. Bogdan, *Manual de paleografie slavo-română. Cercetări istorice*, București 1936. *Dare de seamă*, în „Țara noastră”, XVI, 1937, nr. 1343, din 3. III.
357. N. Cartoian, *Cercetări literare*, II. 1936. *Dare de seamă*, în „Țara noastră”, XVI, 1937, nr. 1343, din 3. III.
358. I. Moga, *Problema Țării Loviștei și Ducatul Amlasului. Cercetări istorice*. Cluj 1936. *Dare de seamă*, în „Țara noastră”, XVI, 1937, nr. 1343, din 5. III.
359. T. Bălan, *Procesul Arboroasei, 1875–1879*, Cernăuți. 1936. *Cercetări istorice. Dare de seamă*, în „Țara noastră”, XVI, 1937, nr. 1343, din 5. III.

1938

360. Germaine Rouillard et Paul Collomp, *Actes de Laura. Edition diplomatique et critique. D'après les descriptions, photographies et copies de Gabriel Millet et Spyridon de Laura. Ouvrage honore d'une souscription de l'Academie des Inscriptions et Belles-Lettres. Tome I-er (897-1178)*, avec un album de 30 planches. Paris, 1937 (Archives de l'Athos, publiées sous la direction de Gabriel Millet, membre de l'Institut, I), XXX-XXXIV + 249 pagini. *Dare de seamă*, în „Rev. ist.”, XXIV, 1938, nr. 4-6, p. 160-162.
361. Grigore Nandriș, *Documente slavo-române din mănăstirile Muntelui Athos*, București, 1936, 312 p. *Dare de seamă*, în „Rev. ist.”, XXIV, 1938, nr. 4-6, p. 162-165.

1939

362. N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, Vol. II. *Epoca influenței grecești*, București, 1938, 2 f + 449 p. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, III-2, 1939, nr. 8, p. 393-394.
363. N. I. Rimniceanu, *Dreptul agrar și autonomia lui*, Iași 1937, 45 p. (Extras din „Buletinul Institutului de legislație agrară”, anul II, nr. 2-1937). *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, III-2, 1939, nr. 8, p. 394-395.
364. N. I. Rimniceanu, *Introducere în dreptul minier*. Cu o prefață de Dr. Gh. N. Leon, Iași, 1938. III + 160 p. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, III-2, 1939, nr. 8, p. 395.
365. Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial*. *Condica lui Gheorgachi, 1762*. Studiu și text de..., București, 1939, 334 p. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, III-2, 1939, nr. 8, p. 395.
366. Radu Vulpe, *Dobrogea meridională în antichitate*, Cernăuți, 1938, 51 p. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, III-2, 1939, nr. 8, p. 395-396.
367. *Anuarul Comisunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania, 1932-1938* (vol. IV), Cluj, 1938, 458 p. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, III-2, 1939, nr. 8, p. 396.
368. *Handbuch der Munzkunde von Mittel-und Nord-europa*, herausgegeben von Prof. Dr. W. Jesse, Braunschweig, und Dr. R. Gaetgens, Halle (Saale). Band I. Lieferung I, Aachen-Badewiek, Leipzig und Halle (Saale), 1939, XVI + 96 p. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, III-3, 1939, nr. 8, p. 397.
369. *The National Archives. Fourth annual report of the Archivist of the United States*. United States. Government Printing Office, Washington : 1939, VII + 69 p. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, III-2, 1939, nr. 8, p. 397.
370. *Cuprinsul revistelor*. (Buletinul Comisiei istorice a României : Cercetări literare : Cronica numismatică : Cronica numismatică și arheologică : Gînd Românesc : Mélanges de l'Ecole Roumaine en France ; Revista istorică : Revue Historique du Sud-Est européen : Südostdeutsche Forschungen). în „Rev. arh.”, III-2, 1939, nr. 8, p. 431-434.

1940

371. G. Popa-Lisseanu, *Românii în izvoarele istorice medievale*, București, 1939, („Bucovina”, I. E. Torouțiu), 280 (284) p. *Recenzie*, în „Arh. Rom.”, IV, 1940, București, 1940, p. 361-363.
372. Antonovici (N.), *L'identification d'un affluent inconnu scythique du Danube : Le Tiarantos (Le Bârlad)*, Varsovie, 1938. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, IV-1, 1940, p. 163.
373. Conea (Ion), *Clopotiva, un sat din Hațeg*. Monografie sociologică. Intocmită de Echipa regală studentescă 19/1935, sub conducerea lui..., București, 1934. XIX + 303 + VII, 305-373 p. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, IV-1, 1940, p. 163-164.
374. *Monografia Clisurei de Alexandru Moisi*, 1938 (Tip. Weiss, Oravița). 301 p. (și) *Din monografia Clisurii de Alexandru Moisi*, Oravița, 111 p. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, IV-1, 1940, p. 165.
375. Sassu (C.), *Românii și Ungurii. Premize istorice*, București, (1940), 1939 p. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, IV-1, 1940, p. 165-166.

376. *Cuprinsul revistelor*. (Archivalische Zeitschrift ; Bibliothèque de l'Ecole des Chartes ; Integriti ; Otenia ; Revista istorică ; Revista istorică română), în „Rev. arh.”, IV-1, 1940, p. 166-168.

1941

377. *Siebenbürgen*, Herausgegeben von der Ungarischen Historischen Gesellschaft, Budapest, 1940, 309 (-311) p. *Dare de seamă*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 482-491.
378. *Note bibliografice*. Cărți primite. (Cronică), în „Hrisovul”, I, 1941, p. 498-501.
379. Gr. Antipa, *Marea Neagră, de... Vol. I. Oceanografia, bionomia și biologia generală a Mării Negre*, București, 1941, VI+313 p. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, IV-2, 1941, p. 402 (Nesemnăt).
380. Prof. S. D. Lalu, *Omagiul D-lui profesor Gheorghe Nedelcu fost director al Liceului „Gh. Șincai”*, București, 1940, 26 p. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, IV-2, 1941, p. 402-403. (Nesemnăt).
381. Paul D. Popovici, *Monografia comunei „Principesa Maria”* (Ialomița), București, 1941, 102 p. *Dare de seamă*, în „Rev. Arh.”, IV-2, 1941, p. 403 (Nesemnăt).
382. C. Rădulescu-Motru, *Catehismul mititel al lui Eufrosin Poteca*, București, 23 p. (Extras din „Revista de pedagogie”, vol. X, 1940). *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, IV-2, 1941, p. 403 (Nesemnăt).
383. H. Dj. Siruni, *Domniile români la Poarta Otomană. După un manuscris turcesc conținând note și însemnări despre ceremoniile și recepțiunile din Palatul împărașc din Stambul între anii 1698-1782*. Tradus și adnotat de..., București, 1941, 124 p. + XXI. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, IV-2, 1941, p. 403-404. (Nesemnăt).
384. *Cuprinsul revistelor*. („Arhiva Românească”, „Arhivele Otleniei”. Bul. Institut. Român din Sofia ; Bulletin Linguistique ; Historisk Tidskrift ; Hrisovul ; Mitropolia Moldovei ; Orizonturi : Revista istorică : Revista istorică română și Revue Historique du Sud-Est européen), în „Rev. arh.”, IV-2, 1941, p. 404-409 (Nesemnăt). *Dare de seamă*, I. Crăciun, în „An. Inst. ist. nat.”, VIII, 1939-1942, p. 523.

1942

385. I. Ionașcu, *Catagrafia eparhiei Argeș la 1824, cu prefață, indice și o hartă*, București, 1942, XV + 115 p. *Dare de seamă*, în „Hrisovul”, II, 1942, p. 229.
386. Alexandru I. Movilă, *Cum trebuie organizată o cancelarie de prețură*, în : Ministerul Afacerilor Interne, *Buletin*, nr. 7-8, 1942, p. 1249-1253. *Dare de seamă*, în „Hrisovul”, II, 1942, p. 229.
387. Dr. Milan V. Šesan, *Familia Šesan, Cernăuți*, 1942, 24 p. *Dare de seamă*, în „Hrisovul”, II (1942), p. 230.
388. G. Ilioniu, *Decebal*. Inscenare istorico-legendară în trei acte cu șapte tablouri. București, 1942, 78 p. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, V-2 1942, p. 249 (Semnat : A.S.).
389. Al. Lascarov-Moldovanu, *Scrisori de războiu din anul vitejiei românești 1942*, București, 1942, 351 p. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, V-1, 1942, p. 249 (Semnat : A.S.).
390. Dr. Nicolae Lupu, *Originea Românilor*. București, 1941, 38 p. (și) Ioan Al. Brătescu-Voinești, *Originea neamului românesc și a limbii noastre*, București, 1942, 62 p. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, V-1, 1942, p. 249 (Semnat : A.S.).
391. N. Simache și Tr. Cristescu, *Cronicele românești*. Vol. I. *Cronograful lui Mihail Moza*. Transcris și adnotat cu o scurtă privire asupra istoriografiei românești și problemei editării cronicilor. LXXIX + 200 p. : Vol. II. *Letopisețul cantacuzinesc, 1290-1688*, 206 p. : Vol. III. *Varianțe ale Letopisețului cantacuzinesc*, 66 p. Buzău, 1942. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, V-1, 1942, p. 250-251. (Semnat : A.S.).
392. Dan Simonescu, *Legenda lui Afrodita Persul*, București, 1942, 32 p. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, V-1, 1942, p. 251 (Semnat : A.S.).

393. Mircea Tomescu, *Migrațiile din 'com. Aluniș (jud. Olt) și influențele lor. Craiova, 1942, 15 p. (Extras din „Arh. Olt.”, XX, 1942). Dare de seamă, in „Rev. arh.”, V-1, 1942, p. 25 (Semnat : A.S.)*
394. *Cuprinsul revistelor* [Analele Moldovei ; Apulum ; Arhiva Românească ; Revista istorică, Revue Historique du Sud-Est européen]. (Note bibliografice), in „Rev. arh.”, V-1, 1942, p. 251–254 (Nesemnăt).

1943

395. H. Dj. Siruni, *Ani. Anuarul culturii armenie*, București, 1941, XXIV + 543 p. Recenzii, in „Bul. Com. Mon. Ist.”, XXXVI, 1943, fasc. 115–118, p. 123.
396. H. Dj. Siruni, *Ani. Anuar de cultură armeană, 1942–1943*, București, 1943, 587 p. Recenzii, in Bul. Com. Mon. Ist.”, XXXVI, 1943, fasc. 115–118, p. 123–124.
397. Luigi M. Ugolini, *Butrinto. Il mito d'Enea, Gli scavi*, Roma, 1937, 203 p. Recenzii, in „Bul. Com. Mon. Ist.”, XXXVI, 1943, fasc. 115–118, p. 124.
398. Preot Ion Răuțescu, *Cimpulung-Muscel. Monografie istorică*, Cimpulung-Muscel, Tip. Gh. Gh. Vlădescu, 1943, X + 426 p. Recenzii, in „Bul. Com. Mon. Ist.”, XXXVI, 1943, fasc. 115–119, p. 126.
399. Aurel Boia, *Exercitarea funcțiunii de expert grafic — Constatări și propuneri*, București, 1943, 24 p. Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 137.
400. Giovannino Angarano, *Tecnica arhivistica (con illustrazione pratica). Manuale ad uso dell'Archivista della Publica Amministrazione*, Roma. Prof. F. Maglione, editore. Succesore di Loescher et C. 1942, 189 p. Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 137.
401. Alexandru Bistrițeanu, *Doi scriitori bănățeni. Victor Vlad Delamarina și Ioan Popovici-Bănățeanul*, Comentarii de...Craiova, „Serisul românesc”, (1943), LIX + 208 p. Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 137.
402. Aurel Boia, *Serisul orbilor. Contribuțiuni de expertiză grafică*, București, 1943, 71 p. Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 137–138.
403. Olimpiu Boitos, *Die ungarische Presse in Rumänien*, Bukarest, 1943, p. 635–645 (Sonderabdruck aus „Siebenbürgen”). Dare de seamă, in Hrisovul”, III, 1943, p. 138.
404. Prof. dr. Aurel H. Golimas, *Încercări de românizare în viața economică a Moldovei din epoca fanariotă*, Iași, 1943, 8 p. (Extras din revista Cetatea Moldovei”. IV, vol. X, nr. 7). Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 138.
405. N. A. Gheorghiu, *Richard Simon și „Intîmplarea” lui Meletie Syrigos*, București, Tip. Cărilor bis., 1942, 20 p. (Extras din revista „Dis. Ort. Rom.”, an LX 1942, nr. 9–10). Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 139.
406. N. Grigoras, *Despre profesorul Ilie Minea — Amintiri*, Iași, 1943, 8 p. (Extras din „Buletinul Institutului de istoria Românilor „A. D. Xenopol”, nr. 4). Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 138.
407. Louis Halphen, *Initiation aux études d'histoire du moyen-âge*, Paris, 1940, 141 p. (Guide de l'étudiant). Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 138–139.
408. Prof. I. Lupaș, *Zur geschichte der Rumänen. Aufsätze und Vorträge*, Sibiu Krafft u. Drotleff, 1943, VIII + 608 p. Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 139–140.
409. Preot C. Matasă, *Cimpul lui Dragoș. Toponimie veche și actuală din județul Neamț*, București, Casa Școalelor, 1943, 68 p. Dare de seamă, in „Hrisovul”, III (1943), p. 140.
410. Al. Papiu-Iliarian, *Istoria Românilor din Dacia Superioară. Schița tomului III*, Publicată cu o introducere și note de Dr. Ștefan Pascu, Sibiu, 1943 (Biblioteca Institutului de istorie națională, IX), XIX + 172 p. Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 140.
411. Stefano Pascu, *La scuola di Archivistica, paleografia, diplomatica romana*, Estratto da „Archivi Archivi d'Italia e Rassegna internazionale degli Archivi. Serie II, anno IX, fasc. 3–4, Roma 1942, 5 p. Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 140.
412. Gabriele Pepe, *Introduzione allo studio del medio evoluto*, (Milano, 1942). Istituto per gli studi di politica internazionale, 240 p. (Biblioteca storica diretta da Adolfo Amedeo. «Introduzioni e manuali», nr. 1). Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 140–141.
413. Ion Petrovici, *Fulgurații filosofice și literare*, (București), 1942, (Biblioteca pentru toți, nr. 1543–46). Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 141.
414. Olga Pinto, *Manuale del bibliotecario delle piccole e medie biblioteche*, Roma, Angelo Signorelli, 1936, 76 p. Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 141.
415. Preotul Nicolae M. Popescu, *Preoții de mir adormiți în Domnul*, București, 1942, 224 p. Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 141–142.
416. Pr. P. Popescu-Cilieni, *Patriarhul Avramie al Ierusalimului și legăturile lui cu Țările Române, 1775–1787*, Craiova, Ramuri, 1942, 57 p. (Extras din „Arh. Olt.”, XXI, 1942). Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 142.
417. N. (Popescu) Valdomir, *Contribuțiuni la istoria Românilor sud-dunăreni. Originea tracă a Macedonenilor preromani*, Cu o prefață a d-lui Dr. Naum Nauce..., Mediaș II, Tip. Carol Feder, 1943, 16 p. Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 142.
418. G. Popescu-Vâlcea, *Rapports entre la miniature et l'imprimerie roumaine. Y a-t-il une influence de l'une sur l'autre?*, București, 1940, 19 p. Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 143.
419. G. Popescu-Vâlcea, *Le problème de l'entrelacs et l'ornementation des vieux manuscrits roumains*, București, 1941, 13 p. Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 143.
420. Ion Horia Rădulescu, *Teatrul francez în Muntenia în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Sibiu, Tip. „Cartea Românească din Cluj”, 1943, V + 151 p. Dare de seamă în „Hrisovul”, III, 1943, p. 143.
421. Marcel Romanescu, *Tetraevangelul de la Craiova din 1580 și alte cărți bisericești*, Craiova, 16 p. (Extras din „Arh. Olt.”, XXI, 1942). Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 143–144.
422. Marcel Romanescu, *Argintăria la bănățeni și românii balcanici în secolurile XVI–XVIII*, București, 1943, (Extras din „Rev. ist. rom.”, XI–XII, 1941–1942, p. 95–133). Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 144.
423. Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu. Cu o prefață de Înalt Prea Sfințitul Irineu, mitropolitul Moldovei și Sucevei*, București, (1942), 201 p. Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 144.
424. Tit. Sîmedrea, *Catastiful de hirotonii al Episcopiei Rădăuților pe anii 1757–1782*, Cernăuți, 1943, 28 p. Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 144–145.
425. Dan Simonescu, *Reabilitarea literaturii românești vechi*, București, 1942, 17 p. (Extras din „Arh. rom.”, VIII, 1942). Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 145.
426. Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga*, București, (1943), 62 p. (Vremea : Cartea cu vieți ilustre). Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 145.
427. Varlaam, *Mitropolitul Moldovei. Cazanica*, 1613, București, Fundația reg. pentru literatură și artă, 1943, 506 p. Dare de seamă, in „Hrisovul”, III, 1943, p. 145–146.
428. *Histoire de l'Administration des affaires étrangères de Suède*, par Sven Tunberg, Carl-Fredrik Palmstierna, Arne Munte et Nils G. Wollin. Traduit du suédois par Alfred Mohn. Upsal, 1940, VIII + 574 p. Dare de seamă, in „Rev. arh.”, V-2, 1943, p. 463–464 (Semnat : A.S.).
429. *Pfarrbücherverzeichnisse für das rechtsrheinische Bauern*, München, Teodor Ackermann, Heft 1 (1938), 3 (1937), 5 (1941), 8 (1940), XVI + 141 p. : XVI + 48 p. : XVII + 52 p. : XXII + 411 p. Dare de seamă, in „Rev. Arh.”, V-2, 1943, p. 464–465 (Semnat : A.S.).
430. *Cuprinsul revistelor* [Analele Institutului Statistic al României ; Arhiva Românească ; Candela ; Revista istorică ; Revista istorică română]. (Notă bibliografică), in „Rev. arh.”, V-2, 1943, p. 465–469 (Semnat : A.S.).

1944

431. Candid C. Mușlea, *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii-Brașovului*. Vol. I, 1292–1742, Brașov, 1943, 430 p. *Recenzie*, în „Bul. Com. Mon. Ist.”, XXXVII, 1944, fasc. 119–122, p. 95.
432. Cornelii C. Secășanu, *Numismatică*, București, 1934, 61 (–63) p., *Recenzie*: în „Bul. Com. Mon. Ist.”, XXXVII, 1944, fasc. 119–122, p. 95.
433. Preotul Dr. I. Popescu-Cilieni, *Învelişurile vechilor noastre biserici*, Craiova, 1945, 132 p. *Recenzie*, în „Bul. Com. Mon. Ist.”, XXXVII, 1944, fasc. 119–122, p. 95–96.
434. A. G. Verona, *Pictura, Studiu tehnic*. Cuvânt înainte de I. D. Ștefănescu, M-reșea Neamț, 1943, XXII + 117 p. *Recenzie*: în „Bul. Com. Mon. Ist.”, XXXVII, 1944, fasc. 119–122, p. 96–97.
435. Ioan Bănuș și Dan Simionescu, *Bibliografia românească veche*. Tom. IV. *Adăugiri și îndreptări*. București, Socec, 1944. XIII + 375. *Notă bibliografică*, în „Hrisovul”, IV, 1944, p. 150–151.
436. *Institutul de științe sociale al României*. 25 ani de publicații, 1919–1944, București, 1944, 139 p. *Notă bibliografică*, în „Hrisovul”, IV, 1944, p. 152.
437. *Mărturisirea ortodoxă. Text grec înedit ms. Parisinus 1265* – Text român ed. Buzău 1691, București. Edit. Mitrop. Bucovinei. 1942 LXVIII + 352 p. *Notă bibliografică*, în „Hrisovul”, IV, 1944, p. 152–154.
438. *Regulamentele organice ale Valahiei și Moldovei*. Vol. I. Textele puse în aplicare la 1 iulie 1031 în Valahia și la 1 ianuarie 1032 în Moldova, București, „Eminescu”, 1944, LIV + 368 p. *Notă bibliografică*, în „Hrisovul”, IV, 1944, p. 154–155.
439. Barbu Theodorescu, *Un concurs universitar celebru (Nicolae Iorga)*, (București), Casa Școalelor, 1944, XXXIX + 149 p. *Notă bibliografică*, în „Hrisovul”, IV, 1944, p. 155–156.
440. Alexandru I. D. Ștefănescu, *Sola verba. Studii de liturgică, muzică și istorie bisericească. Note de critică muzicală (în limbile română și franceză)*. Azion. Publicație postumă. Tip. Sf. Mănăstiri Neamțu, 1940. XXIII + 299 p. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, VI-1, 1944, (Semnat: A.S.).
441. *Anuarul liceului „Gh. Șincai” din București pe anii 1892–1942*, întocmit sub îngrijirea d-lui Virgiliu P. Arbore, directorul liceului, București, Tip. „Remus Cioflec”, 1943, 500 p. *Dare de seamă*, în „Rev. Arh.”, VI-1, 1944, p. 143–144. (Semnat: A.S.).
450. C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei sub austriaci*. Vol. II și III (1726–1739) publicate de Constantin C. Giurescu, București, 1944. *Dare de seamă*, în „Hrisovul”, V, 1945, p. 191.
451. Vasile Grecu, *Viața Sfintului Nifon. O redacțiune grecească înedită*, București, 1944, 195 p. *Dare de seamă*, în „Hrisovul”, V, 1945, p. 191.
452. I. D. Suciu, *Nicolae Tincu Velia (1816–1867. Viața și opera lui)*, București, 1945, 358 p. *Dare de seamă*, în „Hrisovul”, V, 1945, p. 191–192.
453. D. Tomescu, *Contribuțiuni la istoricul tipografiei oltene „Samitca” 1835–1922*, Craiova, (1935). *Dare de seamă*, în „Hrisovul”, V, 1945, p. 192.
454. *Scriptum*. Buletin bibliografic. I, 1943, VIII + 298 p. *Dare de seamă*, în „Hrisovul”, V, 1945, p. 192–198.
455. Ion Biberi, *Profiluri literare franceze*, (București), Casa Școalelor, 1945, 355 p. *Dare de seamă*, în „Rev. Arh.”, VI-2, 1945, p. 344–345. (Semnat: A.S.).
456. Dr. Cornelia C. Bodea, *Moise Nicoară (1784–1861) și rolul său în lupta pentru emanciparea națională-religioasă a Românilor din Banat și Crișana*. Partea I (–1825). Arad, Diecepana, (1943), 2 f. X 450 p. *Dare de seamă*, în „Rev. arh.”, VI-2 (1945), p. 345–346 (Semnat: A.S.).
457. G. I. Brătianu, *Le Conseil du roi Charles. Essai sur l'internationalisme chrétien et les nationalités à la fin du moyen-âge*, Bucarest, 1942, 75 p. (Extrait de la „Revue historique du Sud-Est européen”, XIX, 2, 1942). *Dare de seamă*, în „Rev. Arh.”, VI-2, 1945, p. 346 (Semnat: A.S.).
458. Rodica Ciocan, *Politica Habsburgilor față de Transilvania în timpul lui Carol Quintul*. Teză de doctorat pentru istoria universală. (București), 1945, 216 p. *Dare de seamă*, în „Rev. Arh.”, VI-2, 1945, p. 346 (Semnat: A.S.).
459. Nicușor Graur, *În preajma altei lumi*, București, 1946, 360 p. *Dare de seamă*, în „Rev. Arh.”, VI-2, 1945, p. 346–347 (Semnat: A.S.).
460. Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în țările românești, 1821–1822*, București, 1945, 411 p. + 22 fig. ad. din text. *Dare de seamă*, în „Rev. Arh.”, VI-2, 1945, p. 347–350 (Semnat: A.S.).
461. *Cuprinsul revistelor (Balcania)*, (Note bibliografice), în „Rev. Arh.”, VI-2, 1945, p. 350–352 (Semnat: A.S.).

1946

442. George Costescu, *Bucureștii vechiului Regat*. București, 1944, X + 397 p. *Recenzie*, în „Bul. Com. Mon. Ist.”, XXXVIII, 1945, fasc. 123–126, p. 82.
443. Victor Bilciurescu, *București și bucureșteni de ieri și de azi*, București, 1945, 369 p. *Recenzie*, în „Bul. Com. Mon. Ist.”, XXXVIII, 1945, fasc. 123–126, p. 82.
444. Gheorghe Crutcescu, *Podul Mogoșoaiei. Povestea unei străzi*, Buc., (1944), 298 p. *Recenzie*, în „Bul. Com. Mon. Ist.”, XXXVIII, 1945, fasc. 123–126, p. 83–84.
445. *Documente bucarestene privitoare la proprietățile minărilor Colțea*, publicate de I. Ionașcu, București, 1941. X + 444 p. + XI pl. afară din text. *Recenzie*, în „Bul. Com. Mon. Ist.”, XXXVIII, 1945, fasc. 123–126, p. 84–86.
446. G. Opreșcu, *Manual de istoria artei*, vol. I–III, București, 1943–1945. *Recenzie*, în „Bul. Com. Mon. Ist.”, XXXVIII, 1945, fasc. 123–126, p. 86–87.
447. Prof. George Potra, *Hanurile bucarestene*, București, „Tiparul Românesc”, 1943, 96 p. + 34 pl. afară din text (Extras din „Buletinul «Camerei de Comerț și Industrie» din București”, anul LII, 1943, nr. 69). *Recenzie*, în „Bul. Com. Mon. Ist.”, XXXVIII, 1945, fasc. 123–126, p. 87.
448. *Cintarea Cântărilor a Regelui Solomon*. Cu o introducere după mai multe izvoare, București, 1944, 54 p. *Dare de seamă*, în „Hrisovul”, V, 1945, p. 180–189.
449. D. Ciurea, *Problema originii și sensului lui Io din inițiativă și subscripția documentelor românești*, în „Anal. Acad. Rom. M.S.I.”, Ser. III, tom. XXVI, București, 1943. *Dare de seamă*, în „Hrisovul”, V, 1945, p. 190.
462. George Bacovia, *Stanțe burgheze*. (București), Casa Școalelor, 1946, 75 p. *Dare de seamă*, în „Hrisovul”, VI, 1946, p. 160.
463. D. Bodin, *Priviri generale asupra istoriei Românilor*, în „Rev. Ist. rom.”, XV, 1945, p. 1–14. *Dare de seamă*, în „Hrisovul”, VI, 1946, p. 160–166.
464. Elena Bogdanovici, *Expertiza scrisului. Importanța pieselor de comparație în descoperirea falsurilor scriptice*, F.I. și a. 4 p. *Notă bibliografică*, în „Hrisovul”, VI, 1946, p. 166.
465. Aurel Boia, *Exerciții stenografice*, București, 1946, 56 p. *Dare de seamă*, în „Hrisovul”, VI, 1946, p. 166.
466. Alexandru V. Boldur, *Știința istorică română în ultimii 25 ani*. Iași, 1946, 98 p. (Extras din „Studii și cercetări istorice”, XX). *Dare de seamă*, în „Hrisovul”, VI, 1946, p. 166–168.
467. Vasile V. Caramela, *Composesoralele de foști iobagi din Tara Olului. Sistemul juridic consuetudinărilor negenealogice*, Craiova, 1941, 31 p. (Extras din „Sociologie românească”, V, 1943). *Dare de seamă*, în „Hrisovul”, VI, 1946, p. 168.
468. Vasile V. Caramela, *Tipuri de composesorale ale foștilor boieri și grăniceri din Tara Olului. Sistemul juridic consuetudinărilor genealogice*, Cimpulung-Muscel, 1945, 26 p. *Dare de seamă*, în „Hrisovul”, VI, 1946, p. 168–169.
469. Heinrich Fichtenan, *Mensch und Schrift im Mittelalter*. Wien. Universum, 1946, VII + 239 p. *Dare de seamă*, în „Hrisovul”, VI, 1946, p. 169–170.
470. N. Georgescu-Tistu, *Truda unui sfert de veac. 1919–1944*, Buc., I. Cărăbuș, 1945, 39 p. *Dare de seamă*, în „Hrisovul”, VI, 1946, p. 170–171.

471. E. Lăzărescu, *Despre relațiile lui Nicolae-Alexandru Voevod cu Unguria*, București, 1946, p. 115—139 (Extras din „Rev. Ist.”, XXXII, 1946). *Dare de seamă*, in „Hrisovul”, VI, 1946, p. 172.
472. O. G. Lecca, *Formarea Poporului Românesc. Origini, influențe și adăosuri străine*, (București), Casa Școalelor, 1944, 80 p. *Dare de seamă*, in „Hrisovul”, VI, 1946, p. 172.
473. Dr. Sterie Stinghe, *Contribuțiuni la cunoașterea trecutului Românilor din Șchiei-Brașovului. Vieța Căpitănelui Ilie Birt cu 181 de acte (între 1732—1789)*, București, 1945, 343 p. *Dare de seamă*, in „Hrisovul”, VI, 1946, p. 174—175.
474. *Buletinul Institutului de filologie română „Alexandru Philippide”*, X, 1943, Iași. *Dare de seamă*, in „Hrisovul”, VI, 1946, p. 175—176.
475. *Mitteilungen des Instituts für Geschichtsforschung und Archivwissenschaft in Wien*, LV. Band, 1944, Innsbruck, VIII + 431 p. *Dare de seamă*, in „Hrisovul”, VI, 1946, p. 176.
476. *The National Archives. Your government's Records in the National Archives*, Washington, 1946. IX + 81 p. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 184—185, (Semnat : A.S.).
477. N. Bănescu, *Vechi legături ale țării noastre cu genevezi, în Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 80 de ani*, Cluj, 1931, p. 32—37. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 185—186, (Semnat : A.S.).
478. N. Bănescu, *Le déclin de Famagouste. Fin du royaume de Chypre. Notes et documents*, București, 1946, 116 p. (Institut roumain d'études byzantines. Nouvelle série IV). *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 186, (Semnat : A.S.).
479. Olimpiu Boitoș, *Lupta lui G. Barițiu, în 1847, pentru introducerea căilor ferate în Transilvania*, Brașov, 1945, 25 p. (Extras din „Observatorul Social-Economic”, Nr. 4—5 iulie-octombrie 1945). *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 187 (Semnat : A.S.).
480. Comitetul de inițiativă pentru reînființarea arhiepiscopiei din Craiova, *Memoriu*, Craiova 1946, 8 p. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 187, (Semnat : A.S.).
481. N. Corivan, Tudor Vladimirescu și istoricii români A. D. Xenopol, N. Iorga, E. Vărtosu, I. C. Filitti, D. Bodin, A. Oțetea. Iași 1946. (Extras din *Studii și cercetări istorice*, XX), 18 p. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 187 (Semnat : A.S.).
482. Mihail P. Dan, *Cehi, Slovaci și Români în veacurile XIII—XVI*, Sibiu, 1944, 477 p. (Universitatea „Regele Ferdinand I” Cluj-Sibiu. Biblioteca Institutului de Istorie Națională, XIV). *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 187—189 (Semnat : A.S.).
483. Iovan Duciel, *Comoara împăratului Radovan. Cartea despre soartă*, Traducere de B. Pisarov, București. Librăria Universitară, 1946, 421 p. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 189 (Semnat : A.S.).
484. N. Grigoraș, *Cind a intrat Ștefan cel Mare în Moldova?*, Iași, 1946, 8 p. (Extras din „Anuarul liceului Național, Iași anii 1942—1945”). *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 189—190 (Semnat : A.S.).
485. Dr. C. Groșorean, *Banatul de altădată și de totdeauna. Sinteza problemelor istorice și social-politice*. Timișoara 1946, 77 p. (Publicațiile Institutului Social Banat-Crișana). *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 190 (Semnat : A.S.).
486. Torvald T-son Höjer, *England. Ryssland och den centralasiatiska fragen 1869—1885*. Uppsala-Leipzig, 1944, 196 p. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 190 (Semnat : A.S.).
487. N. Iorga, *Acte românești și citeva grecești din arhivele Companiei de comerț oriental din Brașov*, publicate cu o introducere despre istoria Companiei. Vălenii-de-Munte, 1932. LII + 360 p. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 190—192 (Semnat : A.S.).
488. Mircea Mancaș, *Opinii estetice și literare*, București, Casa Școalelor, 1945, 227 p. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 192—193 (Semnat : A.S.).
489. *Prinos închinat înalt Prea Sfințitului Nicodim, Patriarhul României. Cu prilejul împlinirii a optzeci de ani de vîrstă, cincizeci de preoție și șapte ani de patriarhat*, București, Tip. Cărilor Bisericești, 1946. XXX + 321 p. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 193—196, (Semnat : A.S.).
490. D. Prodan, *Teoria imigrației Românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*, — Studii critice, cu o prefață de Prof. I. Lupăș, Sibiu, 1944, 172 p. (Biblioteca Institutului de Istorie Națională : XVII). *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 196—197, (Semnat : A.S.).
491. Pentru Rămneanțu, *Problema iradierii Românilor din Transilvania în Principatele Române*, Cluj, 1946. VII + 163 p. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 197—198, (Semnat : A.S.).
492. Al. Rosetti, *Istoria limbii române. Noțiuni generale*, București 1942, 96 p. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 198, (Semnat : A.S.).
493. D. Săndru, *Mocanii în Dobrogea*, București, 1946, 239 p. (Institutul de istorie națională din București). *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 198, (Semnat : A.S.).
494. Constantin Turcu, *Profesorul Mihai Costăchescu (Contribuție bibliografică)*, (Extras din Anuarul Liceului Național Iași pe anii 1942—1943), 32 p. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 199, (Semnat : A.S.).
495. Dr. L. Stominger, *Colibaciloza. Studiu clinic și terapeutic*, (București), 1945, 364 p. (Biblioteca medicală „Universul”, Nr. 2). *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 199, (Semnat : A.S.).
496. *Türkische, tatarische und persische Urkunden im schwedischen Reichsarchiv*. Verzeichnet und Beschrieben von K. V. Zetersteden, Uppsala, 1943. XV + 132 p. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 199—201 (Semnat : A.S.).
497. *Analele Academiei Române. Dezbaterile*. Tomul LXIV, 1943—1945, București, 1946, 676 p. *Cuprinsul periodicelor*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 201—202 (Semnat : A.S.).
498. *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, publicat de Ioan Lupăș, IX, 1943—1944, Sibiu 1944. IX + 672 p. : (și) X (1945), Sibiu 1945. XII + 728 p. *Cuprinsul periodicelor* : in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 202—203 (Semnat : A.S.).
499. *Balcania*, IV, București 1941. 564 p. *Cuprinsul periodicelor*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 203—204 (Semnat : A.S.).
500. *Levéltari közlemények. A magyar Országos Levéltár folyóirata*. Szerkesztő Sinkovics István. Huszadik-huszonharmadik évfolyom. (Comunicări arhivistice. Revista Arhivelor Statului Maghiar. Sub redacția lui Ștefan Sinkovics. Colecția anilor XX-XXIII), 1942—1945, Budapest, IV + 424 p. *Cuprinsul periodicelor*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 204—205 (Semnat : A.S.).
501. *Revista Istorică*. Fondator N. Iorga. Director N. Bănescu. Vol. XXIX, n-le 1—6 ianuarie-iunie 1943 (Institutul de Studii Sud-Est europene) : Vol. XXIX, n-le 7—12, iulie-decembrie 1943 : Vol. XXX, n-le 1—12 ianuarie-decembrie 1945 : Vol. XXXI, n-le 1—12, ianuarie-decembrie 1945 : (și) Vol. XXXII, n-le 1—12, ianuarie-decembrie 1946. *Cuprinsul periodicelor*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 205—208 (Semnat : A.S.).
502. *Revista Istorică Română*. Vol. XIII, 1943, fasc. I—IV : Vol. XIV, 1944, fasc. I—IV : (și) Vol. XV, 1945, fasc. I—IV. *Cuprinsul periodicelor*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, 208—214, (Semnat : A.S.).
503. *Studii și cercetări istorice*. Vol. XIX (vol. II din seria nouă). București, 1946. 249 p. (Institutul de istorie națională „A. D. Xenopol” — Iași). *Cuprinsul periodicelor*, in „Rev. Arh.”, VII-1, 1946, p. 214—215 (Semnat : A.S.).
504. Alexandru Andronic, *Drin problemele vechitului drept românesc : citație și mandat*, Iași, 1947, 13 p. (Extras din „Studii și cercetări istorice”, XX). *Dare de seamă*, in „Hrisovul”, VII, 1947, p. 233.
505. Dinu C. Arion, *Vlahii, clasă socială în voevodatele românești*, București, 1940, 52 p. *Dare de seamă*, in „Hrisovul”, VII, 1947, p. 233—234.

506. N. Bănescu, *Vechiul stat bulgar și țările române*, București, 1947, 36 p. (Anal. Acad. Rom., M.S.I., Ser. III, tom. XXIX, mem. 7). *Dare de seamă*, in „Hrisovul”, VII, 1947, p. 234.
507. Ion I. Nistor, *Dezvoltarea bibliotecilor noastre publice*, București, 1947, 33 p. (Anal. Acad. Rom., M.S.I., Ser. III, tom. XXIX, mem. 13). *Dare de seamă*, in „Hrisovul”, VII, 1947, p. 236—237.
508. Biblioteca Academiei Române, *Schema împărțirii catalogului pe materii după sistemul zecimal prescurtat*, București, 1946, 13 p. *Dare de seamă*, in „Hrisovul”, VII, 1947, p. 237.
509. Karl Marx și Friedrich Engels, *Manifestul partidului comunist*, Editura Partidului Comunist Român, 1947, 93 p. *Dare de seamă*, in „Hrisovul”, VII, 1947, p. 237.
510. Diaconul dr. Alexandru I. Ciurea, *Figuri de ierarhi moldoveni: Iacov Stamati (1749—1803)*, Iași, 1946, XXVI + 257 p. *Dare de seamă*, in „Hrisovul”, VII, 1947, p. 237—238.
511. Ion Donat, *Despre toponimia slavă din Oltenia*, Craiova, 1947, 83 p. (Extras din revista „Arh. Olț.”, an. XXII—XXV). *Dare de seamă*, in „Hrisovul”, VII, 1947, p. 238—239.
512. V. Grumel, *Les registes des actes du Patriarcat de Constantinople. Vol. I. Les actes des Patriarches. Fasc. III. Les registes de 1043 à 1206. Socii Assumptionistae Chalcedonenses*, 1947, XXIV + 246 p. *Dare de seamă*, in „Hrisovul”, VII, 1947, p. 239.
513. *Les idiomes et le canon de Office de Noel, (d'après des manuscrits grecs des XI-e, XII-e, XIII-e et XIV-e s.), par le Père J. D. Petresco...* Préface de M. A. Gastoné..., Paris, Paul Gentner, 1932, VIII + 68 p. *Dare de seamă*, in „Hrisovul”, VII, 1947, p. 242—243.
514. Generalul R. Rosetti, *Biblioteci naționale: Paris, Londra, Washington, Moscova*, București, Acad. Rom., 1947, 19 p. (Anal. Acad. Rom., M.S.I., Ser. III, t. XXIX, mem. 14, p. 551—569). *Dare de seamă*, in „Hrisovul”, VII, 1947, p. 245—246.
515. Mircea Tomescu, *Bibliografia folklorului românesc*, București, 1947, 13 p. (Extras din „Cercetări folklorice”, I). *Dare de seamă*, in „Hrisovul”, VII, 1947, p. 246.
516. Doctor Teodor Vasiliu, *Problema sinuciderilor în cadrul unor noi statistice*, București, 1939, 82 p. *Dare de seamă*, in „Hrisovul”, VII, 1947, p. 247—248.
517. *The National Archives. Twelfth annual report of the Archivist of the United States for the year ending June 30, 1946*, Washington 1947, 99 p. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-2, 1947, p. 400 (Nesemnăt).
518. Th. Capidan, *Numele geografice din România și dicționarul toponimic român*, București, 1946, 42 p. (An. Acad. Rom., Mem. Sect. Ist. Seria III, tomul XV, mem. 2). *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-2, 1947, p. 400—401. (Nesemnăt).
519. Ilie Corfus, *Însemnările Androneștilor*. Publicate cu un studiu introductiv. București, 1947, 145 p. (Institutul de Istorie națională din București). *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-2, 1947, p. 401—402. (Nesemnăt).
520. G. Plehanov, *Concepția materialistă a istoriei*, București, 1946, 36 p. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-2, 1947, p. 402 (Nesemnăt).
521. N. Grigoraș, *Un răspuns*, Iași, 1947, 7 p. Institutul de istorie națională „A. D. Xenopol”. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-2, 1947, p. 402 (Nesemnăt).
522. *Indrumător în Arhivele Statului Iași*, I, Iași, 1947, IV + 96 p. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-2, 1947, p. 402—403 (Nesemnăt).
523. *Institutul de cercetări geografice al României. Cursuri 1945—1946*, București, 1947, 239 p. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-2, 1947, p. 403 (Nesemnăt).
524. R. Latonsche, *La crise des archives départementales*, in „Revue du moyen âge latin”, III, 1947, p. 303—307, Lyon-Strasbourg. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-2, 1947, p. 404 (Nesemnăt).
525. Pr. Constantin Nonea, Pr. Ștefan Gheorghiu, *Omagiu Prea sfințitului arhiereu-vicar Justinian Vastuianu cu prilejul împlinirii a doi ani de activitate chiriurhală la mitropolia Moldovei*. Cu o prefață de Pr. Cicerone Iordăchescu. Iași, 1947, 106 p. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-2, 1947, p. 404 (Nesemnăt).
526. D. M. Pippidi, *Formarea ideilor literare în antichitate. Schiță istorică*, (București), Casa Școalelor, 1944, 175 p. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-2, 1947, p. 404—406 (Nesemnăt).
527. Constantin Turcu, *Daniil Sihastru. Figură istorică, legendară și bisericească*, Iași, 1947, 14 p. (Extras din *Studii și Cercetări istorice*, vol. XX). *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-2, 1947, p. 406 (Nesemnăt).
528. *Léveltári közlemények*, XXIV, 1947, Budapest, IV + 360 p. *Cuprinsul revistelor*, in „Rev. Arh.”, VII-2, 1947, p. 406—407 (Nesemnăt).
529. Protos. Dionisie I. Udișteanu, *Întărirea Bisericii ortodoxe-române. (Sugestii la modificarea legii din 1925)*, Roman, 1947, 8 p. (Extras din revista *Cronica Romanului*, an. XXIII, 1947, nr. 3—4, martie-aprilie). *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-2, 1947, p. 407 (Semnat: A.S.).
530. *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung XV. Ergänzungsband*. Innsbruck, Wagner, 1947, 374 p. *Dare de seamă*, in „Rev. Arh.”, VII-2, 1947, p. 407—409 (Semnat: A.S.).

1968

531. *Monografia «Nicolae Iorga» (De Barbu Theodorescu)*. (Recenzie), in „Inf. Buc.”, XVI, 1968, nr. 4698, din 24.IX, p. 2.

1969

532. Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi pînă la 1918*, Edit. științifică, București, 1968. *Recenzie*, in „Rev. bibl.”, XXII, 1969, nr. 1, p. 55—58.

1970

533. *«Istoria românilor» a lui A. D. Xenopol. (Notă bibliografică)*, in „Rev. Arh.”, an. XLVII, 1970, vol. XXXII, nr. 2, p. 646—648.

1971

534. *Reeditări Nicolae Iorga. Notă bibliografică*, in „Rev. Arh.”, an. XLVIII, vol. XXXIII, nr. 3, 1971, p. 493—494.

TELEGRAME DE COMPASIUNE
primite sub semnul unei largi solidarități umane
de Direcția Generală a Arhivelor Statului
din Republica Socialistă România
în urma cutremurului din 4 martie 1977,
din partea :

Consiliului Internațional al Arhivelor

D-lui Gal
Director general al Arhivelor
B-dul Gheorghe Gheorghiu-Dej nr. 29
București

Rugăm informați Consiliul internațional al arhivelor asupra situației.

Primiți expresia simpatiei.

Kecskemeti

Arhivelor din Republica Socialistă Macedonia

Direcția Generală a Arhivelor Statului
din Republica Socialistă România
București, B-dul Gheorghe Gheorghiu-Dej nr. 29

Cu ocazia cutremurului catastrofal care a cuprins România prietenă, arhiviștii din Republica Socialistă Macedonia vă transmit sinceră compasiune, dorindu-vă să depășiți cât mai grabnic urmările cutremurului. Serviciul arhivistic din Macedonia vă stă la dispoziție prin specialiștii săi pentru acordarea ajutorului pe care îl considerați necesar în acest moment. Cu salutări tovarășești, în numele arhiviștilor macedoneni Dimce Stojanov Mire, director al arhivei din Macedonia. Skoplje, Iugoslavia.

Arhivelor din Republica Populară Bulgaria

București

Direcția Generală a Arhivelor Statului

B-dul Gheorghe Gheorghiu-Dej nr. 29

Ionel Gal

Am aflat cu cea mai profundă durere evenimentele tragice din țara dumneavoastră. În numele arhiviștilor bulgari vă transmitem dumneavoastră și poporului român condoleanțele noastre cele mai sincere pentru victimele și pagubele materiale suferite de Republica Socialistă România.

Directorul adjunct al Direcției Centrale a Arhivelor de pe lângă Consiliul de Miniștri.

Veliciko Filipova

	Page
I. GAL — Réalisations et perspectives aux Archives d'État	3
LE 70-e ANNIVERSAIRE DE LA GRANDE RÉVOLTE PAYSANNE DE 1907	
* * * — Documents	8
AL. MATEI — La revue „La Tribune“ et la Révolte de 1907	19
GH. MATEI , D. MIOC — Documents inédits relatifs aux révoltes paysannes de 1900	26
V. NETEA — Un mémoire inédit d'Eugène Brote à la veille de la Révolte de 1907	33
LE CENTENAIRE DE L'INDÉPENDANCE DE LA ROUMANIE	
A. STAN — Les Assemblées civiques de Principautés roumaines et leur lutte pour défendre l'autonomie d'État (1831—1848)	40
C. VELICHI — La Roumanie et le mouvement de libération des peuples de la région balkanique (1866—1876)	47
R. VASILE — La question relative à l'obtention de l'indépendance par la Roumanie, reflétée dans les rapports diplomatiques français entre 1866—1877	54
B. MARINESCU — L'Angleterre et l'indépendance politique de la Roumanie	62
LE CENTENAIRE DE LA NAISSANCE DE C. MOISIL	
E. POSTĂRIȚĂ — Les préoccupations de C. Moisil pour le développement du réseau des Archives d'État et l'enrichissement du patrimoine	76
AL. MATEI — Constantin Moisil et le fondement à Cluj de la Direction des Archives d'État pour la Transylvanie	78
A. H. GOLIMAS — Constantin Moisil — fondateur de la numismatique scientifique roumaine	79
D. BERINDEI — Constantin Moisil et la Commission d'Héraldique de Roumanie	81
M. DOGARU — Certaines contribution de Constantin Moisil au développement de la sigillographie roumaine	82
ȘT. HURMUZACHE — Constantin Moisil et la Revue des Archives	84
I. BURLACU — Constantin Moisil et l'École d'Archivistique	85
V. Z. TEODORESCU — Constantin Moisil et le Musée des Archives	87
EL. DIMA — La contribution de Constantin Moisil à l'enrichissement du patrimoine de bibliothèques des Archives de l'État	89
Z. PETRE — Constantin Moisil dans la mémoire de sa famille	90
NOUVELLES ACQUISITIONS	
* * * — Documents acquis par les Archives d'État au cours de l'année 1976	93
PRÉSENTATIONS DE FONDS ET DE COLLECTIONS	
S. RACOVICĂNEANU — La thématique des informations relatives à notre pays qui se trouvent aux Archives belges	98
LA VIE SCIENTIFIQUE	
M. DOGARU, EL. DIMA — Sessions scientifiques organisées dans le département de Vilcea	103
C. LUNGU — La séance commémorative dédiée par l'Académie Roumaine au centenaire de la naissance de C. Moisil	104
BIBLIOGRAPHIE	
E. STÎNGĂCIU, M. SPIRIDONEANU, GR. PLOIEȘTEANU — La guerre pour l'indépendance de la Roumanie (1877—1878). Bibliographie pour les recherches	106
AL. MATEI — La bibliographie de l'oeuvre du professeur A. Sacerdoteanu II.	108

	Page
I. GAL — State Archives achievements and prospects	3
70 YEARS SINCE THE GREAT UPRISING OF 1907	
* * * — Documents	8
AL. MATEI — Journal „Tribuna“ and the Uprising of 1907	19
GH. MATEI , D. MIOC — Inedited documents relating to the peasants revolts of 1900	26
V. NETEA — An inedited memorandum drawn up by Eugen Brote on the eve of the Uprising of 1907	33
CENTENARY OF THE ROMANIAN INDEPENDENCE	
A. STAN — General Assemblies of the Romanian Principalities in the struggle for defending the State autonomy (1831—1848)	40
C. VELICHI — Romania and the liberation movement of the Balkan peoples (1866—1876)	47
R. VASILE — Question of obtaining the Romanian independence, mirrored in the French diplomatic dispatches between 1866—1877	54
B. MARINESCU — England and the political independence of Romania	62
100 YEARS SINCE CONSTANTIN MOISIL'S BIRTH	
E. POSTĂRIȚĂ — Constantin Moisil's concern for the development of the State Archives net and the patrimony enrichment	76
AL. MATEI — Constantin Moisil's contribution in the setting up at Cluj of the Direction of the State Archives for Transylvania	78
A. H. GOLIMAS — Constantin Moisil, founder of the Romanian scientific Numismatics	79
D. BERINDEI — Constantin Moisil and the Romanian Commission of Heraldry	81
M. DOGARU — Constantin Moisil's contribution to the Romanian Sigillography development	82
ȘT. HURMUZACHE — Constantin Moisil and „Revista Arhivelor“	84
I. BURLACU — Constantin Moisil and the School of Archivistics	85
V. Z. TEODORESCU — Constantin Moisil and the Archives Museum	87
EL. DIMA — Constantin Moisil's concern for enhancing the patrimony of libraries of the State Archives	89
Z. PETRE — Constantin Moisil in the family memory	90
NEW ACCESSIONS	
* * * — Documents acquired by the State Archives in 1976	93
PRESENTATIONS OF FONDS AND COLLECTIONS	
S. RACOVICĂNEANU — Subject matters of the information concerning Romania found in the Belgian Archives	98
SCIENTIFIC LIFE	
M. DOGARU, EL. DIMA — Scientific Sessions in Vilcea	103
C. LUNGU — Commemorative Session dedicated by the Romanian Academy to the centennial of Constantin Moisil's birth	104
BIBLIOGRAPHY	
E. STÎNGĂCIU, M. SPIRIDONEANU, GR. PLOIEȘTEANU — The war for Independence of Romania 1877—1878. Bibliography for research	106
AL. MATEI — Bibliography of Prof. A. Sacerdoteanu's works II.	108

	Seite
I. GAL — Verwirklichungen und Perspektiven in den Staatsarchiven	3
ZUM 70. JAHRESTAG DES GROSSEN AUFSTANDES VOM 1907	
* * * — Dokumente	8
AL. MATEI — Die Zeitschrift „Tribuna“ und der Aufstand vom 1907	19
GH. MATEI , D. MIOC — Unveröffentlichte, den Bauernaufstand vom 1900 betreffende Dokumente	26
V. NETEA — Ein unveröffentlichtes, um das Aufstandsjahr 1907 entstandenes Memoire Eugen Brotes	33
100 JÄHRIGES JUBILÄUM DER UNABHÄNGIGKEIT RUMÄNIENS	
A. STAN — Die Abgesandtenversammlungen der rumänischen Fürstentümer im Kampfe für die Verteidigung der politischen Selbständigkeit (1831—1848)	40
C. VELICHI — Rumänien und die Befreiungsbewegung der Balkanvölker (1866—1876)	47
E. VASILE — Das Problem der Erlangung rumänischer Unabhängigkeit in den französischen diplomatischen Berichten von 1866—1877	54
B. MARINESCU — England und die politische Unabhängigkeit Rumäniens	62
ZUM 100. GEBURTSTAG VON CONSTANTIN MOISIL	
E. POSTĂRITA — C. Moisil Anliegen zur Vermehrung der staatlichen Archivanstalten und deren Bereicherung mit überliefertem Archivgut	76
AL. MATEI — C. Moisil und dessen Bestrebungen zur Gründung der Klausenburger „Direktion des Staatsarchives für Siebenbürgen“	78
A. H. GOLIMAS — C. Moisil, Gründer der rumänischen wissenschaftlichen Numismatik	79
D. BERINDEI — C. Moisil und die rumänische Kommission für Heraldik	81
M. DOGARU — Der Beitrag C. Moisils zur Entwicklung der rumänischen Siegelkunde	82
ST. HURMUZACHE — C. Moisil und die Zeitschrift der Archive	84
I. BURLACU — C. Moisil und die Schule für Archivwesen	85
V. Z. TEODORESCU — C. Moisil und das Archivmuseum	87
EL. DIMA — Der Beitrag C. Moisil zur Bereicherung der Bibliothek der Staatsarchive	89
Z. PETRE — C. Moisil in dem Gedächtnis seiner Familie	99
NEUE ERWERBUNGEN	
* * * — Vom Staatsarchiv im Jahre 1976 erworbene Dokumente	93
ÜBERSICHTEN ÜBER BESTÄNDE UND SAMMLUNGEN	
S. RACOVICÉANU — Die Thematik der in den Archiven Belgiens erfassten, die Geschichte Rumäniens betreffenden Dokumente	98
DAS WISSENSCHAFTLICHE LEBEN	
M. DOGARU, EL. DIMA — Wissenschaftliche Sessions im Bezirk Vilcea	103
C. LUNGU — Die zum 100. Geburtstag C. Moisils gewidmete Gedenksitzung der rumänischen Akademie	101
BIBLIOGRAPHIE	
E. STINGACIU, M. SPIRIDONEANU, GR. PLOIEȘTEANU — Der Unabhängigkeitskrieg Rumäniens 1877—1878. Forschungs-bibliographie	106
AL. MATEI — Die Werke des Professors A. Sacerdoteanu II.	108

	Стр.
I. ГАЛ — Достижения и перспективы в Государственных архивах	3
70 ЛЕТ ОТ ВЕЛИКОГО ВОССТАНИЯ 1907 г. В РОМЫНИИ	
* * * — Документы	8
АЛ. МАТЕИ — Журнал «ТРИБУНА» и Восстание 1907 г.	19
Г. МАТЕИ , Д. МИОК — Ненапечатанные документы, касающиеся крестьянских восстаний 1900 г.	26
В. НЕТЕА — До сих пор еще не напечатанный мемуарий Эуджена Брöте, написанный во днях Восстания 1907 г.	33
СТОЛЕТИЕ НЕЗАВИСИМОСТИ РОМЫНИИ	
A. СТАН — Генеральные Ассамблеи Ромыньских Принципатов в борьбе за защиту государственной автономности (1831—1848 гг.)	40
К. ВЕЛИКИ — Ромыния и освободительное движение балканских народов (1866—1876 гг.)	47
Р. ВАСИЛЕ — Вопрос о завоевании независимости Ромынии во французских дипломатических рапортах 1866—1877 гг.	54
Б. МАРИНЕСКУ — Англия и политическая независимость Ромынии	62
100 ЛЕТ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ КОНСТАНТИНА МОЙСИЛ	
Э. ПОШТЕРИЦЭ — Забота Константина Мойсила о развитии сети государственных архивов и об обогащении патримониума	76
АЛ. МАТЕИ — К. Мойсил и основоположение в Клузе Дирекции Государственных архивов Трансильвании	78
A. X. ГОЛИМАС — К. Мойсил — основоположник румынской научной нумисматики	79
Д. БЕРИНДЕИ — К. Мойсил и Комиссия по Геральдике в Ромынии	81
М. ДОГАРУ — Вклад К. Мойсила в развитие румынской сигиллографии	82
ШТ. ХУРМУЗАКЕ — Константин Мойсил и «РЕВИСТА АРХИВЕЛОР»	84
И. БУРЛАКУ — К. Мойсил и румынская «Архивоведческая школа»	85
В. З. ТЕОДОРЕСКУ — К. Мойсил и Музей Архивов	87
ЕЛ. ДИМА — Вклад Константина Мойсила в обогащении библиотечного патримониума государственных архивов	89
З. ПЕТРЕ — Константин Мойсил в памяти своей семьи	99
НОВЫЕ АКВИЗИЦИИ	
* * * — Документы, акquirованные в Государственных архивах за 1976 г.	93
ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ФОНДОВ И КОЛЛЕКЦИЙ	
C. РАКОВИЧЕАНУ — Тематика относящихся к нашей стране сведений содержащихся в документах Архивов Бельгии	98
НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ	
M. ДОГАРУ, ЕЛ. ДИМА — Научные сессии в судействе Вилча	103
К. ЛУНГУ — Комеморативное собрание, посвященное Румынской Академией столетию от рождения Константина Мойсила	101
БИБЛИОГРАФИЯ	
ЭЛ. СТЫНГАЧУ, М. СПИРИДОНЕАНУ, ГР. ПЛОИШТЕАНУ — Война за независимость Ромынии (1877—1878 гг.). Исследовательская библиография	106
АЛ. МАТЕИ — Библиография творчества проф. А. Сцердоцеану II	108

CĂTRE AUTORI

„Revista Arhivelor” publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, izvoare, instituții și alte științe auxiliare ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe materiale de arhivă, documente, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în două exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Articolele nepublicate nu se restituie.

395
P75
Abonamentele pentru străinătate se fac prin :

I L E X I M

Departamentul export-import presă P.O. Box
136—137—telex
11 226, București,
str. 13 Decembrie nr. 3

R.M. ISSN 0034—7043

Articles appearing in this journal are abstracted
and indexed in **HISTORICAL ABSTRACT** and
AMERICA HISTORY AND LIFE